भानुभक्तको
रामायण

आदिकवि भानुभक्त आचार्य

भानुभक्तको रामायण

(अन्य कृति तथा फुटकर रचनासमेत)

आदिकवि भानुभक्त आचार्य

प्रकाशक : साझा प्रकाशन
संस्करण : पहिलो, २०३९
दोस्रो, २०५०
तेस्रो, २०५२
चौथो, २०५८
पाँचौं, २०६४ (३१०० प्रति)
आवरणकला : टेकवीर मुखिया
मूल्य : रु. १००।–
मुद्रक : साझा प्रकाशनको छापाखाना, पुलचोक, ललितपुर
फोन : ५५२१०२३, फ्याक्स : ५५४४२३६
ISBN: 978-99933-2-597-0

प्रकाशकीय

बूढापाकादेखि लिएर बालबालिका र तन्नेरीहरूका लागि समेत उत्तिकै मन पर्ने भाषामा लेखिएको भानुभक्तको रामायणका विषयमा जति भने पनि थोरै हुने, जति बयान गरे पनि अपूरै रहने हुन्छ ।

भानुभक्त आदिकविका रूपमा आफै एक सामाजिक, सांस्कृतिक र धार्मिक प्रतीक भइसकेका छन् । उनको रामायण एक शताब्दीअघि पनि त्यस्तै मीठो लयले गाउँघरमा श्रद्धापूर्वक पाठ गरिन्थ्यो भने आज पनि बौद्धिक-सांस्कृतिक र साहित्यिक जगत्मा अध्ययन-अनुशीलन गरेर भानुभक्तलाई राष्ट्रिय विभूति मानी श्रद्धा व्यक्त गरिरहेका पाउँछौं ।

यत्ति ठूलो अर्चना र भक्ति प्रदर्शित गर्दागर्दै पनि र सर्वसाधारण जनतामा भानुभक्तको रामायण पाठ गर्ने असीम श्रद्धा हुँदाहुँदै पनि भानुभक्तको रामायण नेपालबाट नछापिनु आश्चर्यको कुरा थियो । यसैलाई दृष्टिगत गरेर पाच वर्षअघि तनहुं रम्घामा भानुभक्तको जयन्ती मनाउँदा अध्यक्ष श्री क्षेत्रप्रताप अधिकारीले भानुभक्तको रामायण प्रकाशन गर्ने वचन दिनुभएको थियो । त्यसअनुसार रामायणको पाठान्तरको खोजी गरी काम थालियो । भानुभक्तले जस्तो लेखेका थिए, जुन रूपमा लेखेका थिए सोही मूलपाठअनुसार शुद्धचाएर छाप्न पाए यसको महत्ता र विशुद्धता कायम हुने थियो । यसले गर्दा आदिकवि भानुभक्तको यथार्थ पहिचान गर्न विद्वान्हरूलाई सजिलो पर्ने थियो । तर काम बढी अनुसन्धानात्मक र समय पनि निकै लाग्ने हुँदा हाललाई नेपाली साहित्य सम्मेलनबाट प्रकाशित श्री सूर्यविक्रम ज्ञवालीको सम्पादनमा निस्केको बहुप्रचारित भानुभक्तको रामायण नै आधार मानी उहाँले लेख्नुभएको भानुभक्तको संक्षिप्त जीवनी पनि राखेका छौं । भेटिएसम्मका आदिकविका अन्य कृति र फुटकर रचनासमेत समावेश गरी सर्वत्र सुलभ होस् भन्ने हेतुले साधारण र विशेष सचित्र संस्करणको रूपमा भानुभक्तको रामायण प्रकाशित गरेका छौं । सर्वसाधारण पाठकहरूबाट यसको स्वागत हुनेछ भन्ने हामीले आशा गरेका छौं ।

अन्त्यमा भानुभक्तको रामायणका लागि श्री सूर्यविक्रम ज्ञवालीप्रति आभार व्यक्त गर्छौं । अन्य कृति र फुटकर रचनाका लागि सकेसम्म शुद्ध पाठ कायम गर्ने उद्देश्यले 'आदिकवि भानुभक्त आचार्यको सच्चा जीवनचरित्र' (द्वितीय संस्करण) बाट सहायता लिइएकाले यसका लेखक पण्डित कविराज श्री नरनाथ आचार्यप्रति धन्यवाद ज्ञापन गर्दछौं । यस काममा विभिन्न किसिमले सघाउ पुऱ्याउने श्री शिवराज आचार्य तथा श्री हरिहर भट्टराईज्यूलाई पनि धन्यवाद दिन चाहन्छौं ।

भाद्र २८, २०३९ साझा प्रकाशन

भानुभक्तको संक्षिप्त जीवनचरित्र

अङ्ग्रेज तथा नेपालीहरूको युद्ध हुनु भन्दा केही महिना अघी सन् १८१४ अर्थात् आषाढ २९ गते संवत् १८७१ का दिन भानुभक्तको जन्म भयेको हो । पश्चिम नेपालमा सप्तगण्डकी प्रदेशमा अवस्थित तनहुँको रमघा ग्राममा इनको जन्म यौटा सम्पन्न तथा सम्भ्रान्त ब्राह्मण कुलमा भयेको थियो । त्यो अञ्चलमा श्रीकृष्ण आचार्य नामक एक जना ब्राह्मणले निकै ख्याति तथा मर्यादा प्राप्त गरेका थिये । इनका छ भाई छोरा थिये । ती मध्ये जेठा धनञ्जयका एक मात्र पुत्र भानुभक्त हुन् । ज्येष्ठ पुत्र तिरको नाती भानुभक्त आफ्ना बाजे श्रीकृष्ण आचार्यका विशेष रूपले प्रियपात्र भयेको बुझिन्छ ।

सरकारी जागीर खाई भानुभक्तका पिता खरदार भयेका थिये । यो कारणले तथा जेठो नाती भयेको हुनाले पनी होला भानुभक्त आफ्ना बाजे श्रीकृष्ण आचार्यका लालन-पालनमा हुर्के । इनको आरम्भिक शिक्षा पनी इनका बाजे श्रीकृष्ण आचार्य द्वारा नै भयेको थियो । संस्कृत साहित्य तथा व्याकरण सँगसँगै इनले ज्योतिष पनी पढेका थिये । पुराण भन्न सक्ने तथा चिनाचपेटा बनाउन जान्ने हुनु नै तिन ताकका ब्राह्मणकुमारहरुको शिक्षाको साधारण उद्देश्य थियो । भानुभक्तलाई पढेको कुरो छिटै आउँथ्यो तथा १२ वर्षका उमेरमा नै जन्मपत्रको तत्व इनी बुझ्ने भै सकेका थिये । यो कारणले इनी मेधावी बालक थिये भन्ने अनुमान हुन्छ ।

इनी २२ वर्षका हुँदा इनका जीवनमा यौटा यसतो प्रभाव पर्‍यो जसले गर्दा भानुभक्तका हृदयमा कविताको प्रेम उत्पन्न भयो । एक दिन वनमा इनी रुखका छहारीमा बसेका वेलामा यौटा घाँसी सित इनको भेट भयेछ । कुरा कहानी गर्दा त्यो घाँसीले आफ्नो अल्प कमाईबाट खाईलाई जगेरा गरेको पैसाले

आफ्ना गाउँमा कुवा खनायेको कुरा गरेछ। यसो गर्दा धर्म पनी हुने तथा पछी सम्म फलानाले खनायेको इनार भनी आफ्नो नाउँ पनी चल्ने भनेर पनी उसले भनेछ। घाँसीको यो कुरा सुनेर भानुभक्तका मनमा ठुलो प्रभाव परेछ। म सँग सबै थोक पुगी सरी आयेको भये ता पनी मैले न धर्म गर्न सकेको छु न आफ्नो नाउँ नै चलाउन सकेको छु भनी उनी उद्वेग पूर्ण भयेछन्। यही भावनाको परिणामस्वरूप उनले तत्काल दुई वटा कविता लेखे। ती इनै हुन्।

भर् जन्म घाँस तिर मन् दिइ धन् कमायो ।
नाम् क्यै रहोस् पछि भनेर कुवा खनायो ॥
घाँसी दरिद्रि घरको तर बुद्धि कस्तो ।
मो भानुभक्त धनि भै कन आज यस्तो ॥१॥
मेरा इनार न त सत्तल पाटि क्यै छन् ।
जे धन् र चीजहरू छन् घर भित्र नै छन् ॥
तेस् घाँसिले कसरि आज दियेछ अर्ति ।
धिक्कार हो मकन बस्नु न राखि कीर्ति ॥२॥

अब भानुभक्तले काव्य-रचना गरी लोक-सेवा गर्ने निश्चय गरे। नेपाली भाषामा रामायण लेख्ने उनको विचार भयो। सन् १८४१ तिर बालकाण्ड लेखी पनी सकियो। पहिलो झोंकमा यती काम भये पछी रामायण लेख्ने काम केही कालका निम्ती थन्कियेर बसेको बुझिन्छ।

सन् १८४९ मा भानुभक्त पहिलो पटक नेपालको राजधानी काठमांडु वा कान्तिपुर आये। यौटा छिमेकी सँग जग्गाका विषयमा झगरा परेको हुनाले तेसैका सम्बन्धमा मुद्दा गर्न उनले काठमांडु आउनु परेको थियो। यो समयमा बालाज्युको वर्णन तथा कान्तिपुरको वर्णन भयेका भानुभक्तले लेखेका देशभक्तिपूर्ण कविता अध्यावधि अत्यन्त प्रसिद्ध छन्। काठमांडुमा निसाफ हुँदा भानुभक्तले झगरा जीते। यसका सँगसँगै दरबारमा पनी उनको प्रवेश भयो तथा उनले मुख्त्यार जंगबहादुरका भाई कृष्णबहादुरका ढोकाको आश्रय लिये। फलस्वरूप सन् १८५० मा जागीर पाई उनी मदेस तिर आये। दुई वर्ष जागीर खाई कागतपत्र बुझाउन न सक्ता उनलाई कुमारीचोकले थुन्यो। भ्यालखानमा

बस्ता उनको प्रथम प्रेम उनका हृदयमा फेरी प्रस्फुटित भयो र उनी झ्यालखानमा नै रामायण लेख्न थाले । उनी ५ महिना थुना परेका थिये तथा यसै अवधिमा उनले अयोध्याकाण्ड, किष्किन्धाकाण्ड तथा सुन्दरकाण्ड रामायणको रचना गरे । फेरी अर्को वर्ष युद्धकाण्ड तथा उत्तरकाण्ड काठमांडुमा नै लेखी रामायण समाप्त गरियो । यसरी नेपाली साहित्यको यो अद्वितीय ग्रन्थ ११ वर्षमा समाप्त भयो ।

रामायण समाप्त भयेका केही पछी भानुभक्तले प्रश्नोत्तरी तथा भक्तमाला नामक आफ्ना प्रसिद्ध कविताहरु बनाये । भक्तमालाका प्रथम १५ श्लोकको मात्र पाल्पामा गरियेको संस्कृत अनुवाद पाइयेको छ । पछिल्ला ७ श्लोकको संस्कृत अनुवाद न गरियेका कुराबाट ती पछी रचना गरियेका कुराको अनुमान हुन्छ । यसको कारण मैले यो सम्वन्धमा सुनेको यौटा कुरा हुन सक्छ । आफ्नो नाता पर्ने कुनै यौटी महिला विधवा भयेका समयमा भानुभक्तले भक्तमालाका पछिल्ला ७ श्लोक लेखी भक्तमाला समेत उनलाई पाठ गर्न दियेका हुन् भन्ने कुरा बाल्यावस्थामा मैले सुनेको हुँ ।

सन् १८४९ देखी पछी भानुभक्त बराबर काठमांडु आउनु तथा वहाँ निकै समय सम्म बस्न लागेका थिये । उनी पहाडिया बाट सदरिया भयेका थिये । काठमांडुमा अचेल जहाँ वीर अस्पताल छ तेही ठाउँमा उनको आफ्नो घर वा डेरा थियो भन्ने कुरा पनि सुनियेको छ ।

एक चोटी सन् १८६२ मा काठमांडू बाट तनहुँ जाँदा बाटामा तारापति उपाध्याय नामक आफ्ना मित्रका घरमा भानुभक्त बास बसे छन् । राती त्यो घरमा सासुबुहारीको बाझाबाझ परेछ । त्यो सुनी उनी उठेछन् र सोही रात भरीमा ३३ श्लोक भयेको वधूशिक्षा नामक कविता भानुभक्तले लेखे छन् तथा सो कविता उनीहरूलाई पढ्न दिये छन् ।

अध्यात्मरामायणका सातै काण्ड लेखियेका भये ता पनी अझ सम्म रामगीता लेखियेको थियेन । सन् १८६८ मा तनहुँमा आफ्ना घरमा मृत्यु हुनु भन्दा अघी रोग शय्यामा सुतेर उनले तेसको पनी रचना गरे । सुती सुती उनी कविता भन्थे औ उनका एकमात्र पुत्र रमानाथ सो लेख्थे । भानुभक्तको निश्चित

मृत्युतिथि अझ चाल पाइयेको छैन तर संवत् १९२५ मा (सन् १८६८) उनको मृत्यु भयेको हो भन्ने मोतीराम भट्टका कथनको पुष्टि उनको जन्मकुण्डली प्रकाशमा ल्याई निश्चित जन्मतिथि निर्णय गर्ने भानुभक्तका मित्र स्वर्गवासी सुब्बा धर्मदत्तका पुत्र स्वर्गवासी सुब्बा रङ्गनाथका भनाई बाट पनी भयेको छ।

उनका रामायण तथा अरु कविताहरुका अध्ययन बाट हँसीला, रसीला, ख्याल ठट्टा गर्ने बानी भयेका, हक्की, उच्च विचार भयेका, भानुभक्तको चित्र हामी देख्छौं। उनका देशभक्तिले हाम्रा हृदयमा ठुलो प्रभाव पार्छ। उनको परोपकार-बुद्धि, सबैको कल्याण होस्, सबै सप्रुन् तथा सबैको भलो होस् भन्ने विचार भयेको देख्दा उनी शान्त प्रकृतिका, दयालु, तथा सबैलाई माया गर्ने बानी भयेका मानीस रहेछन् भन्ने हामीलाई अनुभव हुन्छ। भगवद्भक्तिमा विश्वास भयेका, मातृभाषाका प्रेमी तथा देशभक्त भानुभक्तले आफ्ना सेवा द्वारा हाम्रो जातीय विकासका निम्ती जो महान् कार्य गरे तिनले गर्दा नेपाली जातिका निर्माता वीरहरु मध्ये उनले प्रमुख स्थान प्राप्त गरेका छन्।

तल मोतीराम भट्टका मत अनुसार भानुभक्तका विविध कविताहरुको रचना भयेको समय लेखिन्छ।

सन् ग्रन्थहरु वा स्फुट कविता

१८३६–प्रथम दुई कविता

१८४१–बालकाण्ड

१८४९–बालाजी तथा कान्तिपुरी सम्बन्धी कविता

१८५२–अयोध्याकाण्ड, अरण्यकाण्ड, किष्किन्धाकाण्ड तथा सुन्दरकाण्ड

१८५३–युद्धकाण्ड तथा उत्तरकाण्ड प्रश्नोत्तर तथा भक्तमाला

१८६२–वधूशिक्षा

१८६९–रामगीता

फर्नडेल,
दार्जीलिङ्ग

२७-१०-१९५४

सूर्यविक्रम ज्ञवाली

विषय-सूची

॥ श्री गणेशाय नमः ॥

श्रीबालकाण्ड

एक् दिन् नारद सत्यलोक् पुगि गया लोक्को गरूँ हित् भनी ।
ब्रह्मा ताहिं थिया पऱ्या चरणमा खुसी गराया पनी ॥
क्या सोध्छौ तिमि सोध भन्छु म भनी मर्जी भयेथ्यो जसै ।
ब्रह्माको करुणा बुझेर ऋषिले बिन्ती गऱ्या यो तसै ॥१॥

हे ब्रह्मा ! जति हुन् शुभाशुभ सबै सूनी रहयाँछू कछू ।
बाँकी छैन तथापि सुन्न अहिले इच्छा म यो गर्दछू ॥
आउला जब यो कली बखतमा प्राणी दुराचार् भई ।
गर्न्या छन् सब पाप् अनेक् तरहका निच्का मतीमा गई ॥२॥

साँचो बात गरैन कोहि अरुकै गर्नन् त निन्दा पनी ।
अर्काको धन खानलाइ अभिलाष् गर्नन् असल् हो भनी ॥
कोही जन् त परस्त्रिमा रत हुनन् कोही त हिंसा महाँ ।
देहैलाइ त आत्म जानि रहनन् नास्तिक् पशू झैं तहाँ ॥३॥

काम्का चाकर झैं भयेर रहनन् स्त्रीलाइ द्यौता सरी ।
मान्नन् पितृ र मातृलाई बुझि खुप् शत्रू सरीका गरी ॥
ब्राह्मण् भै कन वेद बेचि रहनन् कोही पढ्नु ता पनी ।
धन् ठूलो छ पनी भन्या सहज धन् आर्जन् गरौंला भनी ॥४॥

जाती धर्म रहुँवैन क्षत्रिहरुमा जो छन् इ नीचाहरू ।
शूद्रादी त तपस्वि होइ रहनन् ब्राह्मण् सरीका बरू ॥
स्त्री धेर् भ्रष्ट हुनन् पती र ससुराको द्रोह ठूलो गरी ।
यस्ता नष्ट कसोरि मुक्त त हुनन् संसारसागर् तरी ॥५॥

यो चिन्ता मनमा भयो र अहिले सोधूँ उपायै भनी ।
आयाको छु दयानिधान ! कसरी तर्नन् सहज् ई पनी ॥
यस्तालाइ उपाय तर्न सजिलो कुन् हो उ आज्ञा गरी ।
मेरो चित्त बुझाइ बक्सनुहवस् क्याले इ जान्छन् तरी ॥६॥

नारद्ले दुनियाँउपर् गरि दया बिन्ती गऱ्या यो जसै ।
ब्रह्माजी पनि खूप् प्रसन्न हुनुभो मर्जी भयो यो तसै ॥
हे नारद् ! सब पाप हर्न कन ता रामायणैले सरी ।
आर्को मुख्य उपाय छैन सबको हित् यै छ अमृत् सरी ॥७॥

शम्भू देखि सुनेर तत्त्व सब यो गान् पार्वती गर्दछिन् ।
राम्‌को नाम अपार जानि बहुतै आनन्दमा पर्दछिन् ॥
जस्‌ले गान् कन गर्दछन् त ति सहज् संसार पार् तर्दछन् ।
कालैको पनि ताप् हुँदैन भय सब् तिन्‌का सहज् टर्दछन् ॥८॥

यो सब् शास्त्रविषे बडो छ रघुनाथ्‌को रुप् जनाई दिन्या ।
जो छन् सब् इ पुराण्हरू इ सबमा यै मुख्य जानी लिन्या ॥
गर्छन् कीर्तन सुन्दछन् पनि भन्या यो पाउँछन् फल् भनी ।
तिन्‌को पुण्य बखान गर्न त सबै सक्तीन मैले पनी ॥९॥

सून्याथ्याँ शिव देखि यस्‌कि महिमा एक् श्लोक पढ्न् ता पनी ।
भक्तीले यदि यो पढ्यो पनि भन्या पाप् छुट्तछन् सब् भनी ॥
जो एक् चित्त गरेर पाठ खुसि भै गर्छन् सदा यै भन्या ।
जीवन्मुक्त तिनै त हुन् नर भई ईश्वर् सरीका बन्या ॥१०॥

पूजा पुस्तकको गऱ्या पनि त फल् एक् अश्वमेध्‌का सरी ।
पाऊँछन् सुनियो कहीं पनि भन्या पाप् छुट्तछन् तेस् घरी ॥
जो ता पुस्तकका नजिक् गइ नमस्कारै फगत् गर्दछन् ।
तेस्‌ता जन् सब देवता पुजि । हुन्या फल् भोगमा पर्दछन् ॥११॥

चारै वेद पढेर शास्त्रहरुको व्याख्यान गर्दा पनी ।
पाईदैन उ फल् त पाउँछ सहज् पुस्तक् दिनाले पनी ॥
भक्तीले कहिं भक्तका घर गई एकादशीमा कह्या ।
चौबिस् पल्ट पुरश्चरण् गरि हुन्या गायत्रिका फल् भया ॥१२॥

जस्ले राम्नवमी उपासि खुसिले जाग्रन् समेतै गरी ।
यो रामायण पाठ् गरोस् कि त सुनोस् तन् मन् यसैमा धरी ॥
तेस्ले तीर्थ पिछे तुलापुरुषदान् सूर्य्यै ग्रहण्मा गर्‍यो ।
यस्मा संशय छैन जान्नु सबले आनन्दमा त्यो पर्‍यो ॥१३॥

रामायण् कन गाउन्या पुरुषको आज्ञा त इन्द्रै पनी ॥
मान्छन् श्रीरघुनाथका प्रिय इ हुन् मान्न्या इनै हुन् भनी ॥
रोज् रोज् यस् कन पाठ् गरेर जनले सत्कर्म गर्छन् जती ।
कोटी गुण् फल बढ्ति मिल्छ सबको घट्तैन तिन्का रती ॥१४॥

यस्मा राम् हृदयै छ पाप् हरि लिन्या क्वै ब्रह्मघाती पनी ।
शुद्धात्मा बनि जान्छ तिन् दिन पढ्या गर्छन् कृपा राम् धनी ॥
रोज् रोज् तीन पटक् अगाडि हनुमान् राखेर पाठ् गर्छ जो ।
जस्तो भोग् कन गर्न खोज्दछ उ भोग् सम्पूर्ण पाऊँछ सो ॥१५॥

जो यो पाठ् तुलसी पिपल् वरि परी गर्छन् प्रदक्षिण् गरी ।
तिन्का पाप् सब जन्मका जति त छन् छुट्छन् ति तेसै घरी ॥
तेस्मा रामगिता छ भन् अति ठुलो जस्को महात्म्यै पनी ।
सब् जान्न्या शिव मात्र छन् अरु त को जान्न्या छ यस्तो भनी ॥१६

आधा पार्वति जान्दछिन् म त सबै चौथाइ पो जान्दछू ।
गीता पाठ गरेर नाश नहुन्या पाप् छैन यो मान्दछू ॥
राम्ले वेद मथन् गरीकन भिक्या गीता र अमृत् सरी ।
लक्ष्मण्लाइ दिया यही पढि लिया जाइन्छ संसार् तरी ॥१७

मार्छू निश्चय कार्तवीर्य भनि खुप् ठूलो इरादा गरी ।
पढ्थ्या श्रीशिव थ्यैं गया परशुराम् दिन् दिन् चरण्मा परी ॥
पढ्थिन् पार्वति राम्गीता तहिं सुनी पाठ् गर्न लागी गया ।
राम्गीता तहिं देखि पाठ् गरि लिया नारायणै ती भया ॥१८

मैह्ना दिन् यहि राम्गिता पढि लिया सब् ब्रह्महत्याहरू ।
छुट्छन् ता अरु छुट्तछन् सकल पाप् भन्न्या बखान् क्या गरू ॥
शालग्राम् तुलसी पिपल् कि त बडा संन्यासि थ्यैं जो गई ।
राम्गीता कन पाठ् गरचो पनि भन्या ठूलो महात्मा भई ॥१९॥

जुन् फल् छन् मुखले भनी नसकिन्या सो फल् ति भोग् गर्दछन् ।
कोही श्राद्ध विषे पढुन् त तिनका पितृ सबै तर्दछन् ॥
पैल्हे खूप नियम् गरी दशमिमा एकादशीमा पनी ।
आसन् बाँधि अगस्ति वृक्ष मनि पाठ् गर्छू म गीता भनी ॥२०॥

राम्गीता उपवास् गरी कन बहुत् आदर् गरी पढ्छ जो ।
तेस्लाई त न भन्नु मानिस भनी रामै सरीको छ त्यो ॥
दान् ध्यान् तीर्थ कदापि केहि न गरी यै रामगीता पढी ।
बस्छन् जो ति अनन्तका पदविमा जान्छन् सहज् पार् तरी ॥२१॥

धेरै बात गरेर हुन्छ अब क्या रामायणै हो जबर् ।
पाप् हर्ना कन छैन केहि बुझियो येसै सरीको अबर् ॥
जो छन् तन्त्र पुराण् श्रुति स्मृति इ ता सोह्रै कलामा पनी ।
पुग्दैनन् त बखान् कहाँ तक गरूँ यो फेरि ठूलो भनी ॥२२॥

जो रामायणको महात्म्य विधिले नारद्जिलाई कह्या ।
जुन् सूनी कन चित्तले बुझि लिंदा नारद् पनी खुस् भया ॥
पाठ् गर्छन् कि त सुन्दछन् यति भन्या यो येति सुन्दा पनि ।
जान्छन् सब् उहि विष्णुका पुरिमहाँ खुप् पूज्य सबका बनी ॥२३॥

कैलाश्मा भगवान् सदाशिव थिया ध्यान्मा बहुत् मन् दिई ।
वाम् काख्मा बहुतै पियारि हितकी श्री पार्वतीजी लिई ॥
एक् दिन् पार्वतिले तहीं शिवजी थ्यैं सोधिन् चरण्मा परी ।
आफू ता सब जान्दथिन् तर दया सम्पूर्ण लोक्मा गरी ॥२४॥

हे नाथ् ! बिन्ति म गर्दछू हजुरमा राम् हुन् जगत्का पती ।
राम् देखी अरु कोहि छैन जनका संसार तर्न्या गती ॥
जस्मा भक्ति गर्‍यो भन्या अति गभिर् संसार सागर्महाँ ।
नौका झैं तरि जान्छ झट्पट गरी तेस् नर्कि देहै तहाँ ॥२५॥

यस्ता राम् कन लोकमा जनहरू एक् ईश्वरै मान्दछन् ।
कोही तत्त्व न पाइ मूर्खहरु ता मानिस् सरी जान्दछन् ॥
क्या भन्छन् ति कि राम ईश्वर भया शोक् क्यान तिन्ले गर्‍या ।
सीता रावणले जसै हरि दियो ठूलै विपत्मा पर्‍या ॥२६॥

ईश्वरलाइ त शोक् हुँदैन र भनूँ हूँदैन अज्ञान् पनी ।
इन्मा यो सब देखियो त कसरी जान्नू इ ईश्वर् भनी ॥
लोक् यस्तो पनि भन्छ कोहि भगवान् ! यस्मा विचार् खुप् गरी ।
जस्तो हो सब यो बताउनुहवस् सन्देह मेरो हरी ॥२७॥

यस्तो प्रश्न सुन्या र पार्वतिजिको खूसी पनी खूप् भया ।
राम् यस्ता प्रभु हुन् भनेर शिवले सब् तत्त्व ताहीं कह्या ॥
सून्यौ पार्वति ! राम् अनादि परमेश्वर् हुन् ति आकाश् सरी ।
सब् ढाकी कन बस्तछन् अधि विराट् सम्पूर्ण सृष्टी गरी ॥२८॥

जस्तै चुम्बकका नजिक् परि गया नाच्छन् इ लोहा पनी ।
तस्तै जस् कन पाइ नाच्तछ जगत् नाना प्रकार्को बनी ॥
यस्तो तत्त्व न जानि मानिस सरी राम्लाइ जो गर्दछन् ।
संसार्का इ अनन्त ताप्हरू तिनैलाई सदा पर्दछन् ॥२९॥

बादल्ले अरु ढाक्छ ढाक्छ अरू क्या श्रीसूर्य्यलाई पनी ।
लोक् ता भन्छ उठ्यो र बादल ठुलो सब् सूर्य्य ढाक्यो भनी ॥
तस्तै तत्त्व न जानि बोल्छ जन जो सो भन्छ मानिस् पनी ।
योगी ज्ञानि त चिन्दछन् इ रघुनाथ् त्रैलोक्यका नाथ् भनी ॥३०॥

जस्लाई रिङटा छ भन्छ उ फगत् घुम्छन् उ पर्वत् भनी ।
घुम्दैनन् इ त घुम्छ तेहि रिङटा जान्दैन कोही पनी ॥
अज्ञान् रुप् रिङटा हुन्या जनहरू भन्छन् ति मानिस् पनी ।
राम् ता हुन् परमेश्वरै सकल यस् चौधै भुवन्का धनी ॥३१॥

सूर्य्यैमा पनि अन्धकार् छ कहिं क्या तस्तै छ राम्मा पनी ।
शोक् अज्ञान् रति छैन जान्नु सबले आत्मा इनै हुन् भनी ॥
आर्को गोप्य रहस्य भन्छु सुन यो संवाद् सितारामको ।
भूभार् हर्न त को थियो जब हऱ्या छिन्छान् भयो कामको ॥३२॥

भूमीको सब भार् हरेर रघुनाथ् राज् गर्न लाग्या जसै ।
देख्या श्रीहनुमानलाइ र दया आयो प्रभूका तसै ॥
सीतालाइ हुकुम् तहीं दिनु भयो सीते ! हनूमान् बडा ।
हाम्रा भक्त भया इ तत्त्व लिनका खातिर् यहाँ छन् खडा ॥३३॥

इन्लाई तिमि तत्त्व देउ भनि यो हूकुम् भयेथ्यो जसै ।
सीताले हनुमानलाइ दिनु भो जुन् तत्त्व हो सो तसै ॥
आर्को तत्त्व त केहि छैन हनुमान् कुन् आज आर्को कहूँ ।
राम् हुन् ब्रह्म इनैकि शक्ति बलिई माया भन्याकी म हूँ ॥३४॥

राम्को सन्निधि पाइ गर्छु सबको सृष्टी र पालन् पनी ।
आरोप् राम विषे गरिन्छ सब यो गऱ्र्या इनै हुन् भनी ॥
यस् निर्मल् रघुवंशमा प्रभुजिले जो जन्म याहीं लिया ।
विश्वामित्र निमित्त यज्ञहरुमा राखी दया मन् दिया ॥३५॥

जो पाप् गौतमपत्निका हरि दिया जो भाँचि दीया धन् ।
जो मैलाइ बिहा गऱ्या सब कुरा यस्ता कहाँ तक् भन् ॥
जो ता गर्व हऱ्या ति विर् परशुराम्को जो अयोध्या बस्या ।
बाऱ्है वर्ष बिहा गऱ्या पछि बसी जो ता वनैमा पस्या ॥३६॥

यस्ता काम् जति काम् भया ति सब काम् गर्न्या म हूँ ता पनि ।
भन्छन् लोक त रामलाइ सबका कर्ता इनै हुन् भनी ॥
अन्तर्यामि अनादि साक्षि त ति हुन् कर्ता कहाँ ती थिया ।
मेरा गूण लिंदा त लोकहरुले कर्ता भनी पो दिया ॥३७॥

येती ताहिं सिताजिबाट उपदेश् पाई सक्याथ्या जसै ।
आफै राम् प्रभुले पनी दिनु भयो फेर् तत्त्वको ज्ञान् तसै ॥
यस्तो हुन्छ परात्म आत्म यहि हो यो हो अनात्मा भनी ।
आत्मा और परात्मलाइ बुझदा पाइन्छ मुक्ती पनी ॥३८॥

आत्माको र परात्मको छ कति फेर् त्यो एक जानी लिनू ।
जुन् जुन् चीज अनात्म हुन् उ त झुटा जानेर छाडी दिनू ॥
आत्माको र परात्मको गरि विचार् एक् तत्त्व जान्यो जसै ।
अज्ञान् सब् छुटि जान्छ ती पुरुषको मै तुल्य हुन्छन् तसै ॥३९॥

यो मेरो हृदयै त हो प्रिय छ यो खुप् गुप्त राख्नू पनी ।
तत्त्वज्ञान् भनि यै कहिन्छ बुझिल्यौ सून्यौ हनूमन् भनी ॥
तत्त्वज्ञान् हनुमानलाइ रघुनाथ्ले यै दिनू भो तहाँ ।
सोही ज्ञान् तिमि थ्यौं कही कन सक्याँ सम्पूर्ण मैले यहाँ ॥४०॥

सून्यौ पार्वति ! रामको हृदय यो जो जो त पाठ् गर्दछन् ।
जो छन् जन्म सहस्रका सकल पाप् तिन्का सबै टर्दछन् ॥
जातीभ्रष्ट अधम् हवस् त पनि लौ यस्लाई खुप् पाठ् गरी ।
राम्को ध्यान् पनि गर्छ पो पनि भन्या त्यो जान्छ संसार् तरी ॥४१॥

सूनिन् पार्वतिले अपार महिमा यो रामजीको जसै ।
फेर् विस्तार् गरि सुन्नलाइ मन भो ती पार्वतीको तसै ॥
बिन्ती फेर् शिव थ्यैं गरिन् पनि तहाँ हे नाथ् ! सबै रामको ।
लीला सुन्न मलाइ मन् हुन गयो येही बुझ्याँ कामको ॥४२॥

सूनोस् रामलिला भनेर म उपर् माया बहूतै धरी ।
सब् लीलाहरु फेर् बताउनु हवस् जो छन् ति विस्तार् गरी ॥
यो प्रेम् पार्वतिको सुन्या र शिवले खुप् प्रेम राखिन् भनी ।
जो जो हुन् सब राम्चरित्र शिवले ताहाँ बताया पनी ॥४३॥

ई भूमी कन रावणादि विरले भारी बनाई दिया ।
भारी भै ति रुँदै गइन् उहिं जहाँ ब्रह्मा बस्याका थिया ॥
पापी धेर् भइ भार् भयो म कन ता यो भार छूटोस् भनी ।
आर्थां आज दयानिधान् ! चरणमा यो बिन्ति पारिन् पनी ॥४४॥

यस्तो बिन्ति सुनी दया पनि उठ्यो ती भूमि माथी तहाँ ।
दौडी क्षीर समुद्रका तिर गया विष्णू रहन्थ्या जहाँ ॥
इन्द्रादीहरु साथमा लिइ स्तुती ताहाँ गऱ्याथ्या जसै ।
सर्वात्मा भगवान् प्रसन्न हुनु भै दर्शन् दिनू भो तसै ॥४५॥

देख्या सुन्दर रुप् जसै प्रभुजिको ब्रह्मा चरण्मा पऱ्या ।
भक्तीले स्तुति खुप् गरेर खुसि भै हात् जोरि बिन्ती गऱ्या ॥
हे नाथ् ! रावण दुष्ट भै सकल लोक्लाई विपत्ती दियो ।
इन्द्रादीहरुको त तेज् सहजमा खैंचेर तेस्ले लियो ॥४६॥

यस्लाई अब मारि बक्सनु हवस् मानिस् सरीका बनी ।
मानिस् देखि मऱ्यास् भनी त वरदान दीई रहयाँछू पनी ॥
ब्रह्माको यति बिन्ति सूनि भगवान्को यो हुकुम् भो पनी ।
रावण्लाइ म मारुँला सहजमा मानिस् सरीको बनी ॥४७॥

माया मेरि सिता भयेर रहनिन् छोरी जनक्की भई ।
छोरो भै कन जन्मुला म दशरथ्जीका घरैमा गई ॥
सीतालाइ लियेर पूर्ण गरुँला बिन्ती म तिम्रो भनी ।
अन्तर्धान् भगवान् तहीं हुनु भयो त्रैलोक्यका नाथ् हरि ॥४८॥

अन्तर्धान् भगवान् जसै हुनु भयो इन्द्रादिलाई पनी ।
ब्रह्माले खुसि भै अह्राउनु भयो भूलोक जाऊ भनी ॥
मानिस् भै भगवान् जती त रहनन् तेस् पृथ्वितल्मा गई ।
वानर् भै कन सब् तिमी पनि रह्या साहाय जस्ता भई ॥४९॥

ब्रह्माजी पनि सत्यलोक् गइ गया येती अह्राई वरी ।
इन्द्रादी पनि वानरै भइ रह्या सब् पृथ्विलोक्मा झरी ॥
यै बिच्मा दशरथ् बडा विर थिया राजा अयोध्या महाँ ।
तिन्को वृद्ध उमेर् भयो त पनि एक् छोरा भयेनन् तहाँ ॥५०॥

ताप्ले पूर्ण भई गुरू सित गया सोध्या उपायै पनी ।
हे सर्वज्ञ मुने ! कसो गरि हुनन् छोरा मलाई भनी ॥
यस् काम्ले फल मिल्छ यो भनि सबै जान्या वशिष्ठै थिया ।
यस्तो बिन्ति सुनी वशिष्ठ गुरुले युक्ती बताई दिया ॥५१॥

हुन्छन् पुत्र अवश्य जल्दि महाराज् ! एक् यज्ञ ऐल्हे गर्‍या ।
शान्ताका पति ऋष्यश्रृङ्ग ऋषि छन् ती डाक्नु ऐल्हे पर्‍या ॥
ती हामी बसि यज्ञ एक् हजुरका खातिर् गरौंला जसै ।
चार् छोरा अति विर् हुनन् हजुरका सब् ताप छुट्नन् तसै ॥५२॥

यस्तो अर्ति वशिष्ठको जब सुन्या राजा बहुत् खुस् भया ।
शान्ताका पतिलाइ डाकि कन खुप् याग् गर्न लागी गया ॥
ऋष्यैश्रृङ्ग वशिष्ठ दुइ ऋषिले होम् गर्न लाग्या जसै ।
पायस्को थलिया लिई कन तहाँ आया ति अग्नी तसै ॥५३॥

यस् पायस् कन आज लेउ भगवान् ! छोरा हुन्या छन् भनी ।
राजालाइ दिया र पायस तहाँ लूक्या ति अग्नी पनी ॥
राजा खूसि भई दुवै ति ऋषिका कोमल् चरण्मा परी ।
कौशल्या र ति केकयी कन दिया पायस् दुवै भाग् गरी ॥५४॥

खान् बाँकि थियो तसै बखतमा आइन् सुमित्रा पनी ।
कौशल्या र ति केकयी सित भनिन् ख्वै भाग मेरो भनी ॥
दूवैले दुइ भाग देखि भिकि भाग् तिन्को पुऱ्याई दिया ।
तिन् रानी मिलि तैहि पायस तहाँ सम्पूर्ण खाई लिया ॥५५॥

तीनै रानी ति गर्भिणी पनि भया तेज् देवताका सरी ।
देखीयो सब रानिका सकल लोक् खूसी भया तेस् घरी ॥
कौशल्या जननी गराइ भगवान् श्रीराम पैदा भया ।
देखिन् श्रीप्रभुको चतुर्भुज स्वरुप् सब् माइका ताप् गया ॥५६॥

हात् जोरी बहुतै स्तुती पनि गरिन् ईश्वर् इनै हुन् भनी ।
जान्याँ नाथ ! हजूरलाइ सबका आत्मा स्वरूपी भनी ॥
यो ब्रह्माण्ड पनी सहज् उदरमा लीन्या त आफै थियौ ।
मेरा आज उदर् विषे बसि यहाँ यो जन्म ऐल्हे लियौ ॥५७॥

देख्याँ भक्त उपर् दया हजुरको हे नाथ् ! शरण्मा पऱ्याँ ।
यै मूर्ती प्रभुको सदा मन महाँ झल्कोस् पुकारा गऱ्याँ ॥
यस्तो दिव्य शरिर् लुकाइ कन बेस् बालक् स्वरुप्का बनी ।
दर्शन् देउ मलाइ हेर्छु भगवन् ! फेर् बाललीला पनी ॥५८॥

तेही बालकमूर्तिलाइ म यहाँ आलिङ्गनादी गरी ।
सब् पाप् नष्ट गराउँला र करुणा होला र जाँला तरी ॥
यो बिन्ती महतारिको सुनि हुकुम् यो भो प्रभुको तहाँ ।
मातर् ! जुन् छ हजूरको हित कुरो होवस् सबै थोक् यहाँ ॥५९॥

दूवै स्त्री पुरुषै भई अधि ठुलो मेरो तपस्या गऱ्यौ ।
तीमीलाइ म पुत्र पाउँ भनी खुप् इच्छा यसैमा धऱ्यौ ॥
हूँला पुत्र भनेर वर् पनि दियाँ सोही कुराले यहाँ ।
तिम्रो पुत्र भयेर जन्मन गयाँ व्यर्थै म गर्थ्यां कहाँ ॥६०॥

कौशल्या सित बात् पनी यति गरी बालक् सरीका बनी ।
चेष्टा बालककै लिया प्रभुजिले खुप् रून लाग्या पनी ॥
थाहा भो दशरथ्जिलाइ र गया दर्शन् गऱ्याथ्या जसै ।
देख्तैमा परिपूर्ण मन् हुन गयो आनन्द पाया तसै ॥६१॥

तत्क्षण्मा तहिं जातकर्म पनि भो सब् काम् गुरूले गऱ्या ।
कैकेयी तिर ता भरत् हुन गया आनन्दमा सब् पऱ्या ॥
जम्ल्याहा दुइ पुत्र पाउँदि भइन् ताहाँ सुमित्रा पनी ।
जेठा लक्ष्मण ता भया ति दुइमा शत्रुघ्न कान्छा बनी ॥६२॥

तिन् रानी तिर चार पुत्र सुकुमार् जन्मी सक्याथ्या जसै ।
भूमी रत्न सुवर्ण वस्त्रहरुका भारी भया दान् तसै ॥
कौशल्यासुतको वशिष्ठ गुरुले नाम् राम भन्नू भनी ।
राख्या केकयिपुत्रको भरत नाम् जम्ल्याहको नाम् पनी ॥६३॥

जेठाको शुभ नाम लक्ष्मण गरी जुन् चाहिं कान्छा थिया ।
तिन्को नाम् पनि काम माफिक असल् शत्रुघ्न राखी दिया ॥
लक्ष्मण् राम् सित खेल्दछन् भरत थ्यैं शत्रुघ्न खेल्दा भया ।
पायस्कै अनुसारले हुन गयो प्रीती त बढ्दै गया ॥६४॥

बालक्काल् बिति गै गयो प्रभुजिको सब् बाललीला गरी ।
चारैको व्रतबन्ध भो पढि सक्या सब् शास्त्र खुप् क्षोद् गरी ॥
खेल्या क्यै दिनमा सिकार वनमा साँचा सिकारी बनी ।
राज्काज् गर्नु जती थियो सकल त्यो राज्काज् चलाया पनी ॥६५॥

राम् हुन् परात्मा ति कहाँ विकारी ।
यस् लोकमा छन् नररूपधारी ॥
काम् गर्न लाग्या ति नरै सरीका ।
लीला अपार् छन् भगवान् हरीका ॥६६॥

राम् नारायण हुन् भनेर मनले जान्या र भेट्छू भनी ।
विश्वामित्र ऋषी बहुत् खुसि हुँदै आया अयोध्या पनी ॥
देख्या श्री दशरथ्जिले र बहुतै आदर् ऋषीको गरी ।
सोध्या काम् किन आज आउनु भयो भन्दै बहुत् प्रेम् धरी ॥६७॥

आदर्पूर्वकका सुन्या प्रिय वचन् यस्ता ऋषीले जसै ।
आफ्नू दर्द जउन् थियो मन महाँ सोही बताया तसै ॥
हे राजन् ! सब पर्व पर्वहरुमा ईश्वर् विषे मन् धरी ।
गर्छू होम्हरु कर्म तेस् बखतमा आयेर होम् नाश् गरी ॥६८॥

मारिच्ले र सुबाहुले बहुत दिक् गर्छन् र पाप् हुन् भनी ।
दूवैलाइ मराउना कन उठ्यो रिस् आज मेरो पनी ॥
सोही बिन्ति गरूँ भनेर अहिले आयाँ हजुर्मा यहाँ ।
जेठा पुत्र मलाइ बक्सनु हवस् लैजान्छु ऐल्हे तहाँ ॥६९॥

लक्ष्मण् साथ् गरि रामलाइ अधिराज् ! ऐल्हे हजुर्ले दिया ।
मारिच्लाइ सुबाहुलाइ सहजै मार्न्या इनैले थिया ॥
यस्मा अर्ति वशिष्ठको लिनु हवस् दीना नदीना महाँ ।
भन्छन् दीनु त बक्सनू पनि हवस् यै काम आयाँ यहाँ ॥७०॥

विश्वामित्रजिको सुन्या वचन यो राजा सकस्मा पऱ्या ।
दीऊँ की त न दीऊँ येहि मनमा चिन्ता बहुतै गऱ्या ॥
सोध्या ताहिं वशिष्ठ थ्यैं पनि गुरो ! यस्तो पऱ्यो क्या गरू ।
कल्याण् हुन्छ कसो गरेर अहिले अर्ती मिलोस् एक् बरू ॥७१॥

राम्लाई म नदेखि बाँच्छु कसरी एक् यै कठिन् भो अनी ।
इन्लाई नदिया सराप् पनि दिनन् की लाग्छ यस्तो पनी ॥
यस्मा श्रेय यसो छ यो गर भनी पाऊँछु आज्ञा जसो ।
सोही काम म गर्दछू हित हुन्या कुन् पाठ् छ गर्नू कसो ॥७२॥

यो बिन्ती दशरथ्जिको जब सुन्या ताहीं गुरूले पनी ।
राम्को गुह्य कुरो सबै भनि दिया यस्ता इ राम् हुन् भनी ॥
हे राजन् ! तिमि ता इ राम अहिले हुन् पुत्र मेरा भनी ।
भन्छौ पुत्र त हुन् तथापि इनि हुन् चौधै भुवन्का धनी ॥७३॥

भूभार् हर्न निमित्त आज भगवान् यस् पृथ्वितल्मा झन्या ।
कौशल्या तिर जन्मनू पनि थियो सो सत्य ऐल्हे गन्या ॥
कौशल्या दशरथ् दुवै तिमि अघी कश्यप् अदीती थियौ ।
ईश्वर्लाइ म पुत्र पाउँ भनि तप् गर्दै समाधी लियौ ॥७४॥

खूसी भै वरदान् दिया प्रभुजिले छोरो म हूँला भनी ।
सोही सत्य गराउना कन यहाँ जन्म्या परात्मा पनी ॥
शेष् हुन् लक्ष्मण शङ्ख हुन् भरतजी शत्रुघ्न चक्रावतार् ।
हुन् को जान्दछ तत्त्व यो बुझ तिमी लीला प्रभूकी अपार् ॥७५॥

मुल् शक्ती प्रभुकी अनन्त गुणकी सो दिव्य मूर्ती बनी ।
छोरी भै ति बस्याकि छन् जनककी सीता छ नाऊँ पनी ॥
सीता राम् दुइको विवाहविधिले संयोग् गराऊँ भनी ।
विश्वामित्रजिका भयो र मनमा आई रहयाछन् पनी ॥७६॥

दीन्यै योग्य म मान्दछू भनि गुरूले अर्ति दीया जसै ।
खूसी भै दशरथ्जिले पनि दिया लक्ष्मण् सहित् राम् तसै ॥
राम् लक्ष्मण् कन पाउँदा ऋषि पनी अत्यन्त खूसी भया ।
आशिर्वाद् दशरथ्जिलाइ दिइ राम् लक्ष्मण् लिई ती गया ॥७७॥

केही दुर् गइ रामलाइ ऋषिले विद्या सिकाई दिया ।
जुन् विद्या पढि भोक् थकाइ कहिले लाग्दैन यस्ता थिया ॥
गङ्गाका तिरमा बडो वन थियो पुग्या जसै ती तहाँ ।
विश्वामित्रजीले कह्या प्रभुजि ख्यैं राम् ! ताडका छे यहाँ ॥७८॥

त्यो हो राक्षसि कामरूपि छ बहुत् लोक्लाइ बाधा पनी ।
गर्छे यस् कन मारि बक्सनु हवस् यो पापिनी हो भनी ॥
विश्वामित्रजिका वचन्कन सुनी श्रीरामजीले पनी ।
टङ्कार् खुप् धनुको गऱ्या सुनि यहाँ त्यो जल्दि आवस् भनी ॥७९॥

त्यो टङ्कार् सुनि ताडका पनि तहाँ दौडेर आई जसै ।
हान्या बाण् प्रभुले गड्यो हृदयमा त्यो बाण् मरी त्यो तसै ॥
यक्षी थी अघिकी सराप् परि तहाँ तेस्ती भयाकी थिई ।
राम्ले मारि दिंदा त स्राप् पनि टऱ्यो फेर् यक्षिको रुप् लिई ॥८०॥

श्री राम्चन्द्रजिका वरीपरि घुमी प्रेम्ले नमस्कार् गरी ।
स्वर्गैमा गइ रामका वचनले बेस् एक् विमान्मा चढी ॥
विश्वामित्र ऋषी बहुत् खुसि भया यो कार्य देख्या जसै ।
जो सब् शास्त्ररहस्य हो सब दिया ती रामलाई तसै ॥८१॥

कामाश्रम् रमणीय थल् तहिं थियो एक् रात् तहाँ वास् गरी ।
फेर् सिद्धाश्रममा गया रघुपती सब्लाइ मङ्गल् गरी ॥
तेस् सिद्धाश्रममा अनेक् ऋषि थिया पूजा सबैले गऱ्या ।
मारिच् फेक्न सुबाहु मार्न कन राम् ताहाँ अगाडी सऱ्या ॥८२॥

विश्वामित्रजिलाइ भन्नु पनि भो मारिच् सुबाहु कहाँ ।
बस्छन् यज्ञ ठुलो गरी लिनु भया ती आउँथ्या की यहाँ ॥
भेटै आज भयेन मार्नु कसरी यो मर्जि सुन्या जसै ।
विश्वामित्र ऋषी अरू ऋषि लिई होम् गर्न लाग्या तसै ॥८३॥

दिन् मध्याह्न भयो तसै बखतमा आया ति राक्षस् पनी ।
मर्न्या काल् कन चाल् न पाइ अघि भैँ होम् नाश् गरौँला भनी ॥
काहीं हाड खसाउँछन् कहिं रगत् यस्तै प्रकार्ले गरी ।
आया ती जब यज्ञमा प्रभुजिले हान्या अगाडी सरी ॥ ८४॥

मारिच्लाइ त बाणले जलधिका तिर्मा पुऱ्याई दिया ।
अग्नीबाण धरी सुबाहु कन ता भस्मै गराई दिया ॥
तिन्का फौज् पनि ताहिं लक्ष्मणजिले मारी सक्याथ्या जसै ।
खूसी भै कन पुष्पवृष्टि गरियो सब् देवताले तसै ॥ ८५॥

विश्वामित्र बहुत् प्रसन्न हुनु भै राम्लाइ काख्मा लिया ।
भोजन् गर्न निमित्त राम् कन तहाँ मीठा फलादी दिया ॥
तिन् दिन् ताहिं मुकाम् गऱ्या प्रभुजिले वार्ता कथाको गरी ।
चौथा दिन् ऋषिले गऱ्या विनति एक् राम्का अगाडी सरी ॥८६॥

हे राम् ! जाउँ जनक्जिका पुरि महाँ राजा जनक् छन् बडा ।
गर्नन् आदर भक्तिले हजुरका साम्ने हुन्या छन् खडा ॥
ताहाँ एक् शिवको धनुष् पनि छ बेस् देखीयला त्यो पनी ।
यो बिन्ती ऋषिको सुनेर रघुनाथ् खूसी भया बेस् भनी ॥८७॥

विश्वामित्र र भाइ लक्ष्मण लिई श्रीराम् हिंड्याथ्या जसै ।
आश्रम् गौतमको पऱ्यो नजरमा गङ्गाकिनार्मा तसै ॥
आश्रम्का नजिकै असल् फल सहित् फुल्को बगैंचा थियो ।
जन्तू नाम् त थियेन कोहि त पनी संभार्विनै त्यो जियो ॥८८॥

मालुम् राम्कन क्या कहीं कमि थियो जो ता जगत्का धनी ।
सोध्या तै पनि यो असल् छ किन यो रित्तै बगैंचा भनी ॥
विश्वामित्र थिया सबै गुणनिपुण् विस्तार् सुनाया पनी ।
गौतम्को अघि बस्ति हो अब भन्या छैनन् यहाँ क्वै पनी ॥८९॥

भार्या गौतमकी समान गुणकी भक्तै अहल्या थिइन् ।
ब्रह्माकी ति त पुत्रि हुन् गुणि हुँदा सब् खुस् गराई लिइन् ॥
गौतम् कार्य निमित्त दुर् जब गया रुप् गौतमैको सरी ।
धारी गौतमपत्निका नजिकमा इन्द्रै अगाडी सरी ॥९०॥

आई भोग विलास् गरेर खुसि भै फर्की गयाथ्या जसै ।
देख्या गौतमलाई गौतमजिले आश्चर्य मान्या तसै ॥
आफ्नू रूप दुरुस्त देखि कन खुप् गौतम् रिसाया पनी ।
सोध्या होस् तँ कउन् बता नतर ता हेर् भस्म गर्छू भनी ॥९१॥

ब्राह्मण् । इन्द्र म हूँ भनेर डरले बिन्ती गऱ्याथ्या जसै ।
गौतम्ले पनि रीसमा परि दिया यस्तो सराप् पो तसै ॥
योनीमा अति लुब्ध आज भइछस् यत्रो बडो भै पनी ।
तेरा येहि शरीरमा अब हुनन् हज्जार योनी भनी ॥९२॥

दीया येति सराप् र इन्द्र पनि फेर् आफ्ना स्थलैमा गया ।
पत्नीलाइ सराप् दियेर ऋषिले पत्थर् बनाईदिया ॥
जन्तू कुछ् नहुनन् यहाँ अब उपर् पत्थर् भई तैं रह्यास् ।
जैले ता रघुनाथ् चरण् धरि दिनन् तैले तँ मुक्तै भयास् ॥९३॥

यस्तो सत्य सराप् पऱ्यो र पतिको ताहीं अहल्या पनी ।
पृथ्वीमा गिरि गै गइन् अचल एक् पत्थर् स्वरुप्की बनी ॥
पादस्पर्श ति खोज्दथिन् हजुरको पाप् मुक्त होला भनी ।
तिन्लाई करुणा गरी हजुरले कुल्ची दिन्या हो भनी ॥९४॥

यस्तो बिन्ति सुन्या जसै ति ऋषिका श्रीराम् तुरुन्तै गया ।
देख्या पत्थर एक् ठूलो र रघुनाथ्ले कुल्चि दींदा भया ॥
सुन्दर् मूर्ति भइ खडा भइ गइन् ताहाँ अहल्या पनी ।
श्रीराम्चन्द्रजिले प्रणाम् पनि गऱ्या ई ब्राह्मणी हुन् भनी ॥९५॥

देखिन् श्री रघुनाथलाइ र तहाँ खूशी अहल्या भइन् ।
पूजा स्तुति गरेर राम् सित बिदा मागी पती थ्यैं गइन् ॥
ताहाँ देखि चल्या र जल्दि रघुनाथ् गङ्गाजिका तिर् झर्‍या ।
तर्नाको प्रभुले जसै मन गर्‍या माझी चरण्मा पर्‍या ॥९६॥

स्वामित् ! ई दुइ पाउको अति असल् धूलो जसै ता पर्‍यो ।
पत्थर् हो त पनी मनुष्य सरिको सुन्दर् स्वरूपै धर्‍यो ॥
तस्तै पाठ यहाँ भयो पनि भन्या डुङ्गा स्वरुप् धर्दछन् ।
डुङ्गाले पनि रुप् धर्‍या यदि भन्या हाम्रा जहान् मर्दछन् ॥९७॥

तस्मात् पाउ पखालि वारि तिरमा हाम्रा सिरोपर् धर्‍यौं ।
येती बात गर्‍यौं भने त तिमि ता गङ्गाजिका पार् तर्‍यौं ॥
यस्तो बिन्ति सुनी तहाँ प्रभुजिले पाऊ अगाडी दिया ।
माझीले जलले पखालि उहि जल् आफ्ना सिरोपर् लिया ॥९८॥

यस्ता रित् सित नाउमा चढि सहज् गङ्गाजिका पार् गया ।
श्यामसुन्दर् रघुनाथ् बहुत् खुसि हुँदै दाखिल् जनकपुर् भया ॥
विश्वामित्र ऋषी बहुत् खुसि हुँदै दूई कुमार् साथ् गरी ।
आया यस् पुरिमा भनी जब सुन्या दौड्या जनक् तेस् घरी ॥९९॥

पुग्या प्रश्न गर्‍या सबै कुशलको पाऊ महाँ सिर् धरी ।
देख्या सुन्दर राज्कुमार् जनकले पूज्या ति ईश्वर् सरी ॥
पक्का गर्न निमित्त फेर् जनकले सोध्या ऋषी थ्यैं पनी ।
जान्या जान्न त चित्तले त भगवान् विष्णू इनै हुन् भनी ॥१००॥

ब्रह्मन् ! पुत्र इ हुन् कउन् पुरुषका विस्तार् हवस् बेस् गरी ।
क्लेश्को लेश न राखि यस् बखतमा मेरो लग्या मन् हरी ॥
विश्वामित्रजिले सुन्या विनति यो राजा जनक्को जसै ।
यस्ता हुन् इ भनेर सब् ति ऋषिले विस्तार् बताया तसै ॥१०१॥

हे राजन् ! दशरथ्‌जिका इ सुत हुन् नाम् राम लक्ष्मण् भनी ।
भन्छन् मानिसले गरी न सकिन्या गर्छन् पराक्रम पनी ॥
मारिच्‌लाइ सुबाहुलाइ अरु ता को जित्‌न सक्न्या थिया ।
राम्‌ले मारिचलाइ फेंकि सहजै सूबाहु मारी दिया ॥१०२॥

पत्थर् भै कति वर्ष सम्म रहँदी गौतम्‌कि नारी थिइन् ।
पाऊले तहिं कुल्चँदा उठि गइन् जस्‌ता कि तस्‌ती भइन् ॥
याहाँ एक् शिवको धनू छ भनि यो सूनेर आया यहाँ ।
देख्नाको मतलब् छ आज त यहाँ राखी रह्याछौ कहाँ ॥१०३॥

चाँडो आज नजर् गराउ भनि यो विस्तार् गर्‍याथ्या जसै ।
मन्त्रीलाइ हुकुम् दिया जनकले लौ ल्याउ भन्न्या तसै ॥
यै बिच्‌मा ऋषि थ्यै भन्या जनकले राम्‌ले उचालुन् धनू ।
सीता छोरि म दिन्छु राम् कन गरुन् बीहा बहुत् क्या भनू ॥१०४॥

साँचा वाणि सुन्या र सोहि रितका बात्‌चित् गर्‍याथ्या जसै ।
पाँच् हज्जार् विरले उचालि बलले ल्याया धनूषै तसै ॥
ताहाँ श्री रघुनाथ् उठेर नजिकै सोही धनू थ्यै गया ।
वाम् हात्‌मा सहजै उचालि धनु त्यो राम्‌ले त लींदा भया ॥१०५॥

ताँदो जल्दि चढाइ खैंचनु भयो ताहाँ धनुष्‌कै जसै ।
दूई टूक भई गिर्‍यो उ धनु ता खूसी भया सब् तसै ॥
हर्षै हर्ष भयो तसै बखतमा सारा जनक्‌पुर् भरी ।
आदर् खुप् प्रभुको गर्‍या जनकले आलिङ्गनादी गरी ॥१०६।

सीताजी पनि रामका सिर उपर् माला कनक्‌को धरी ।
छम् छम् पाउ गरी फिरिन् घर महाँ मङ्गल् भयो तेस् घरी ॥
मालिक् हुन् दशरथ् खबर् दिनु पर्‍यो ती छन् अयोध्या महाँ ।
जाउन् पत्र लियेर मानिसहरू चाँडो ति आउन् यहाँ ॥१०७

यस्तो बिन्ति जनक्जिले पनि गऱ्या लेखेर विस्तार् दिया ।
विस्तार्पत्र लियेर दुतहरु पनी जल्दी अयोध्या गया ॥
यो विस्तार सुन्या जसै ति नृपले आनन्दमा ती पऱ्या ।
सब्ले जानु पऱ्यो जनक्पुर महाँ भन्न्या हुकुम् यो गऱ्या ॥१०८॥

जम्मा लस्कर भै गयो क्षण महाँ जल्दी जनक्पुर् पुग्यो ।
क्या वर्णन् भिडको गरूँ तस बखत् खाली अयोध्या भयो ॥
यस्ता रित् सित सब् गया जति थिया सेना जनक्पुर् महाँ ।
दाखिल् भो दशरथ्जिका हुकुमले हर्षै बढ्यो खुप् तहाँ ॥१०९॥

ताहाँ श्री दशरथ्जिको जनकले आदर् बहुतै गऱ्या ।
लक्ष्मणले सँग राम् पनी तहिं पिताजीका चरण्मा पऱ्या ॥
बस्नालाइ हवेलि सुन्दर जनक्जीले खटाया जहाँ ।
खुसी भै दशरथ् पनी गइ बस्या तेसै हवेली महाँ ॥११०॥

सुन्दर् लग्न खटन् गऱ्या जनकले मङ्गल् सहर्मा चल्या ।
नाच् कीर्तन् सितका प्रकाश् कन हुन्या रात्मा चिराक् खूप् बल्या ॥
जो मण्डप् छ विवाहको तस उपर् झुम्का हिराका झुल्या ।
मूँगा मोति जुहार् जनक्पुर महाँ घर् घर् सबैका झुल्या ॥१११॥

यस्तै रित् गरि सब् विवाहविधिले चारै जना भाइको ।
हर्षेले परिपूर्ण मन् हुन गयो सीताजिका माइको ॥
राम् लक्ष्मण् दुइलाइ ता जनकले आफ्ना ति छोरी दिया ।
भाईका त भरत्जिलाइ र ति विर् शत्रुघ्नलाई दिया ॥११२॥

सीता पत्नि भइन् रमापतिकि ता लक्ष्मण्जिकी उर्मिला ।
पत्नी हुन् श्रुतकीर्ति ता भरतकी शत्रुघ्नकी माण्डवी* ॥

* उर्मिला र माण्डवीमा अनुप्रास मिलेको छैन । भरतकी रानीको नाउँ माण्डवी हो औ शत्रुघ्नकी रानीको नाउँ श्रुतकीर्ति हो । वाल्मीकीय रामायण–तमेवमुक्त्वा जनको भरतं

जस्तै आफू थिया अनन्त गुणका चौधै भुवन्का धनी ।
आभ्यन्तर्मनले विचार गरदा तस्तै ति पत्नी पनी ॥११३॥

विश्वामित्र वशिष्ठ दुइ ऋषि थ्यै यस्ती सिता हुन् भनी ।
उत्पत्ती अधिको सबै जनकले विस्तार् बताया पनी ॥
जान्थ्यौं भूमि पवित्र गर्न भनि एक् क्वै यज्ञ गर्दा महाँ ।
जोत्तामा त सिताजि निस्कन गइन् आश्चर्य मान्याँ तहाँ ॥११४॥

पाल्याँ छोरि भनेर नाम् पनि असल् सीताजि राखी दियाँ ।
गर्थिन् बालकमा अनेक् तरहका लीला म खूसी थियाँ ॥
राम् नाम्ले दशरथ्जिका सुत भई खेल्छन् अयोध्या महाँ ।
तिम्री पुत्रि सिता उनै प्रभुजिकी माया ति आइन् यहाँ ॥११५॥

यो लीला छ बुझी सिता कन तिनै राम्लाइ दीया भनी ।
नारद्जी उठि गै गया उहि सुनी याद् भो मलाई पनी ॥
कुन् पाठ्ले अब रामलाइ म सिता पारूँ विचार् यो गऱ्याँ ।
थीयो यो शिवको धनुष् यहिं यसैमा यो प्रतिज्ञा गऱ्याँ ॥११६॥

ताँदो यस् धनुको चढाउन जउन् विर्ले त सक्ला यहाँ ।
सीता छोरि दिन्याछु तेस् कन फिका होवैन यस् बात् महाँ ॥
जानुन् सब् विरले भनी कन गऱ्याँ यस्तो प्रतिज्ञा जसै ।
यो सूनी कन देशका विरहरू आया तुरुन्तै तसै ॥११७॥

चाभ्यभाषत । गृहाण पाणिं माण्डव्याः पाणिना रघुनन्दन । शत्रुघ्नं चापि धर्मात्मा अब्रवीन्मिथिलेश्वरः । श्रुतकीर्तेर्महाबाहो पाणिं गृह्णीष्व पाणिना । अतएव अध्यात्म रामायणको "तथैव श्रुतकीर्तिं च माण्डवीं भ्रातृकन्यके । भरताय ददावेकां शत्रुघ्नायापरां ददौ ।" भन्ने श्लोकको अर्थ वाल्मीकीय रामायणका श्लोक बमोजिम लाउनु पर्छ अर्थात् माण्डवी र श्रुतकीर्ति दुई वटी मद्धे यौटी भरतलाई दिये औ अर्की शत्रुघ्नलाई दिये भन्ने लाउनु पर्छ । "एकां" को "पूर्वा" 'भन्ने अर्थ हुँदैन यो भूल कस्को हो सो भन्नु गाहारो छ भानुभक्तको ता होइन होला । सार्नेहरुको भूल हुन सक्छ तर भानुभक्तद्वारा स्वयं लिखित रामायण न पाई निश्चित भन्नु असंभव छ । सं.

को सक्थ्यो धनु त्यो उठाउन विना श्रीराम् अगाडी सरी ।
हिक्मत् हारि सबै घरै फिरि गया दर्शन् धनूको गरी ॥
राम्ले पूर्ण गराइ बक्सनु भयो मेरो प्रतिज्ञा पनी ।
यो चीन्ह्यौँ पनि सब् कृपा चरणले गर्दा भयाको भनी ॥११८॥

विश्वामित्रजि थ्यैं पनी जनकले बिन्ती अगाडी सरी ।
सीतानाथ् रघुनाथको स्तुति गऱ्या आनन्दमा ती परी ॥
दाईजो सय कोटि दौलत सहित् बेस् बेस् अयुत् रथ् दिया ।
घोडा ता सय लाख् दिया छ सय ता खुप् मत्त हात्ती थिया ॥११९॥

पैदल् लस्कर एक लाख् र सय तिन् केटी दियाथ्या जसै ।
पूजा फेरि वशिष्ठको पनि गऱ्या भारी डबल्ले तसै ॥
पूजा ताहिं भरत्जिको पनि भयो लक्ष्मणहरूको पनी ।
इच्छा भो रघुनाथको अब फिरौं जाऊँ अयोध्या भनी ॥१२०॥

जानाको मतलब् बुझी जनकजी राम्का चरण्मा पऱ्या ।
खूसी मन् सबको गराइ बहुतै बीदा जनक्ले गऱ्या ॥
सीताजी महतारिका अघि गई आलिङ्गनादी गरी ।
लागिन् रून र सोहि सूनि सबका आँसू खस्या बर्बरी ॥१२१॥

सीताजी कन अर्ति यो पनि दिया सासू ससूरा सरी ।
अर्को छैन बडो यही बुझि गऱ्या तिन्को टहल् बेस् गरी ॥
स्त्रीको धर्म पतिव्रता हुनु ठुलो जानेर हून् भनी ।
अर्ती येति दिया र तेस् बखतमा बीदा भया ती पनी ॥१२२॥

यै बिच्मा नगरा बज्या प्रभुजिका भेरी मृदङ्गा पनी ।
स्वर्गैमा पनि हर्ष भो प्रभु गया फेरी अयोध्या भनी ॥
राम्को लस्कर बाह्र कोस् जनकपुर् देखी जसै ता गयो ।
शङ्का चित्त महाँ बडो भय दिन्या उल्का बहूतै भयो ॥१२३॥

यस् पृथ्वीतलका ति क्षत्रिहरुको ठूलो विनाशै गरी ।
आया तेस् बिचमा तहीं परशुराम् उल्का भयो जुन् घरी ॥
पृथ्वी कम्प भइन् तसै बखतमा हाहा सबैमा परी ।
राजाका मनमा विचार् यहि पऱ्यो छोरा बचुन् क्या गरी ॥१२४॥

यसतो चञ्चल चित्तले परशुराम्का पाउतल्मा पऱ्या ।
मेरा पुत्र बचुन् प्रभो परशुराम् ! भन्न्या इ बिन्ती गऱ्या ॥
यसतो बिन्ति पनी अनादर गरी कालाग्नि जसता भया ।
राम्को गर्व हरूँ भनी परशुराम् राम्कै अगाडी गया ॥१२५॥

कस्को पुत्र तँ होस् बता म कन रे जाबो पुरान् धन् ।
भाँच्दैमा अति गर्व भो तँ कन ता धेरै कुरा क्या भन् ॥
यो ता हो हरिको धन् विर भया ताँदो यसैमा चढा ।
भन्दै खुप् रिसले रह्या परशुराम् राम्कै अगाडी खडा ॥१२६॥

ताँदो आज चढाउँछस् त यसमा सङ्ग्राम् तँ थ्यै गर्दछू ।
सक्तैनस् तब हेर् म राख्दिन सबैको प्राण् सहज् हर्दछू ॥
यसता क्रूर वचन् गरी परशुराम् कालाग्नि भैं रूप् धऱ्या ।
पृथ्वी कम्प गराइ लोकहरुको सम्पूर्ण सातो हऱ्या ॥१२७॥

यसतो क्रूर वचन् सुनेर रघुनाथ् क्रोध्ले अगाडी सरी ।
खोसी लीनु भयो धनुष् परशुराम्को त्यो बलैले गरी ॥
ताँदो जल्दि चढाइ बाण् पनि तहाँ लीनु भयेथ्यो जसै ।
ठूलो बल् रघुनाथको बुझि सबै खुसी भयो लोक् तसै ॥१२८॥

हूकुम् श्री रघुनाथको परशुराम्लाई भयो यो तहाँ ।
तारो आज बताउ हान्छु अहिले ब्रह्मन् ! म हान् कहाँ ॥
चाँडो उत्तर देउ यस् बखतमा यस्लाइ लौ हान् भनी ।
तारो क्यै न दिया त काट्छु अहिले तिम्रा इ गोडा पनी ॥१२९॥

हूकुम् येति गरेर तेज् परशुराम्को खैंचन् भो जसै ।
चीन्ह्या श्रीरघुनाथलाइ अधिको वृत्तान्त सम्झ्या तसै ॥
बिन्ती येति तहाँ गर्‍या पनि हरे ! चीन्ह्याँ जगन्नाथ् भनी ।
जस्को अंश मिल्यो र केहि भगवन् ! यस्तो भयाँ मै पनी ॥१३०॥

पापी भो अति कार्तवीर्य अब ता यस्लाइ मार्छू भनी ।
बालक् पो म थियाँ गर्‍याँ हजुरको ठूलो तपस्या पनी ॥
यस्तो वर् खुसि भै मलाइ दिनु भो शक्ती समेत्को गरी ।
इच्छा पूर्ण हुन्याछ जाउ अब ता क्यै शक्ति मेरो लिई ॥१३१॥

पैल्हे मार र कार्तवीर्य कन फेर् सब् क्षत्रिको नाश् पनी ।
एक्काईस बखत् गर्‍या प्रभुजिको हूकुम् छ यस्तै भनी ॥
क्षत्रीशून्य भयाकि पृथ्वि तिमिले कश्यप्जिलाई दिया ।
येती कर्म गरी सकेर अधिको सेखी पुर्‍याई लिया ॥१३२॥

त्रेतामा अवतार् लिन्याछु नरमा राम् नाम् जगत्मा धरी ।
भेट् होला तिमि थ्यैं उही बखतमा यो शक्ति फेरी हरी ॥
ताहाँ देखि तपै गरेर रहनू ब्रह्मैजिका दिन् भरी ।
येती अर्ति मलाइ दी कन गया बैकुण्ठधाम्मा हरी ॥१३३॥

मैले काम् पनि सो सबै गरि सक्याँ राम्लाइ भेटचाँ पनी ।
मेरो शक्ति हजूरले हरि लिंदा चीन्ह्याँ प्रभू हुन् भनी ॥
मेरो जन्म सफल् भयो सहजमा पायाँ परात्मा पनी ।
बूझ्याँ तत्त्व सबै पनी हजुरको पात्रै कृपाको बनी ॥१३४॥

जो छन् भक्त हजूरका ति सँगको सत्सङ्ग मेरो हवस् ।
यो भक्ती दृढ भै प्रभो ! हजुरका येही चरण्मा रहोस् ॥
येती बिन्ति तहाँ गरी सकल पाप् पुण्यै समर्पण् गर्‍या ।
इच्छित् वर् प्रभुले दिंदा परशुराम् आनन्दमा ती पर्‍या ॥१३५॥

ताहीं श्री रघुनाथका वरिपरी घूमी नमस्कार् गरी ।
मर्जीले ति गया महेन्द्र गिरिमा मन् राम् चरण्मा धरी ॥
देख्या तंज् दशरथ्जिले र सुतको हर्षाश्रुधारा धरी ।
प्रेम्का सागरमा तहीं डुबि गया आलिङ्गनादी गरी ॥१३६॥

येती काम् गरि राम् गया सहजमा पग्या अयोध्या महाँ ।
सीतालाइ लियेर राज्य सुख भोग् राम्ले गऱ्या क्यै तहाँ ॥
क्यै दिन् भानिज हुन् भरत् कन यहीं ल्याऊँ घरैमा भनी ।
भानिज्लाइ लिना निमित्त खुसिले आया युधाजित् पनी ॥१३७॥

बीदा श्री दशरथ्जिले पनि दिया बीदा मिलेथ्यो जसै ।
एक् शत्रुघ्न लिई भरत्जि त गया मामा कहाँ पो तसै ॥
आया राम बिहा गरेर पुरिमा जस्सै उठेथ्यो खबर् ।
सारा रैयतको प्रसन्न मन भो हुन्थ्यो खुसी क्या अबर् ॥१३८॥

सीताराम् अघि तप् गरिन् र त यहाँ छोरा बुहारी भया ।
कौशल्या कन ता मिल्यो अदितिको शोभा सबै ताप् गया ॥
सीताराम् पनि लोकमा सकलको आनन्दमङ्गल् गरी ।
चेष्टा मानिसको गरी कन रह्या त्रैलोक्यका नाथ् हरी ॥१३९॥

इति श्रीबालकाण्ड ॥

श्रीअयोध्याकाण्ड

एकान्त स्थलमा सितापति थिया सीता हजुर्मा रही ।
हात्मा चामर ली प्रभू कन तहाँ हाँक्थिन् समीप्मा गई ॥
आकाश्मार्ग गरी बहुत् खुसि हुँदै नारद्जि ताहीं गया ।
नारद्जी कन दण्डवत् गरि तहाँ राम्जी बहुत् खुस् भया ॥१॥

संसारी म थियाँ बडो हुन गयाँ दर्शन् मिलेथ्यो जसै ।
यो भाग्योदय हो बुझ्याँ पनि यहाँ दर्शन् मिल्याको उसै ॥
मैले गर्नुछ काम् कउन् हजुरको चाँडो उ आज्ञा हवस् ।
त्यो काम् सिद्ध गराउँला हजुरको आनन्द मन्मा रहोस् ॥२॥

यस्ता बात् प्रभुका सुनी कन जवाफ् सोही बमोजिम् दिया ।
नारद्ले बहुतै गऱ्या स्तुति तहाँ राम्लाइ मन्मा लिया ॥
बिन्ती गर्नु कुरो थियो मन विषे बिन्ती गऱ्या त्यो पनी ।
ब्रह्माको विनती लिई हजुरमा आई रह्याँछू भनी ॥३॥

भूको भार म दुष्ट मारि हरुँला जान्छू अयोध्या महाँ ।
भन्न्या येति वचन् गरी कन हजुर् पाल्नू भयेथ्यो यहाँ ॥
यस्तो हो तर गादि दीन दशरथ् राजाजिका मन् भयो ।
स्वामित्ले अब राज्यमा भुलिदिया भार् हर्नु काम् ता रह्यो ॥४॥

नारद्का इ वचन् सुनी खुसि भई उत्तर् प्रभूले पनी ।
जल्दी बक्सनु भो म राज्य न गरी भोली म जान्छू भनी ॥
स्वामित्का इ वचन् सुनेर बहुतै नारद्जि खूसी भया ।
तिन् फेरा प्रभुको प्रदक्षिण गरी आकाश्गतीले गया ॥५॥

सन्तोष्ले दशरथ्जिका मन विषे आनन्दमङ्गल् भयो ।
राम्लाई अब राज्य द्युँ भनि उसै मन् यस् लहड्मा गयो ॥
यस्तो मन् हुन गो र डाकि गुरु थ्यैं यस्तो हुकुम् भो पनी ।
भोली राज्य म दिन्छु पुत्र कन सब् सामग्रि ल्याऊ भनी ॥६॥

मन्त्री डाकि हुकुम् भयो सँग रह्या जो जो कहन्छन् गुरु ।
सो सो चिज् झटपट् तयार् गर अवर् सब् काम छोड्नू बरु ॥
मन्त्रीले पनि यो हुकुम् सुनि तहाँ साथै गुरूका रह्या ।
चाहिन्छन् जति चिज् ति खोज्न गुरुले खोलेर सब् चिज् कह्या ॥७॥

मन्त्रीलाइ अह्राइ राघवजिका साथ्मा वशिष्ठै गया ।
पैल्हे श्री रघुनाथले गुरु भनी सम्मान गर्दा भया ॥
हे त्रैलोक्यपते ! गुरू हुन त हूँ तिम्रो म क्या हूँ गुरू ।
इन्का हुन् इ गुरू भनेर इ सबै भन्छन् भनुन् लौ बरू ॥८॥

तिम्रो दर्शन पाउँला भनि यहाँ प्रोहित् भयाकै म हूँ ।
गुह्यै खुल्छ भनेर डर् हुन गयो धेरै कुरा क्या कहूँ ॥
खोल्न्या छैन म गुह्य चुप्प रहुँला सब् जान्दछू ता पनी ।
जानी जानि म बिन्ति गर्न अहिले आयाँ हजुर्मा पनी ॥९॥

भोली हुन्छ तिलक् हजुर् कन यहाँ सामग्रि जम्मा भयो ।
पृथ्वीमा सुकला हवस् हजुरको सब् शास्त्रले भन्छ यो ॥
सब् इन्द्रीय जितेर आज उपवास् गर्नू सिताले सँगै ।
आज्ञा पाउँ म जान्छु काम् छ बहुतै सब् काम् विचार्छू म गै ॥१०॥

यस्तो बिन्ति गरी वशिष्ठ गुरु फेर् जस्सै गयाथ्या पनी ।
राम्ले लक्ष्मणथ्यैं भन्या म तिमिलाइ काम् गर्न द्युँला भनी ॥
छैनन् भाइ भरत् पनी त तिनका खातिर् छ मेरी दया ।
कौशल्या सुनि खुस् हुनिन् भनी त जो सम्चार् बताउँदै गया ॥११॥

राजाले त खतम् गऱ्या दिन भनी क्या गर्दछिन् कैकयी ।
यस्मा विघ्न कदापि पर्न नदिउन् लक्ष्मी र दुर्गा भई ॥
कौशल्या पनि यो विचार् गरि तहाँ गर्थिन् पुजा देविको ।
द्यौताका मनमा भन्या ठहरियो काम् विघ्न गर्नु निको ॥१२॥

वाणी ! गै तिमि विघ्न पारि कन आउ ती मन्थरा कैकयी ।
द्वी स्त्रीका घटमा पसेर तिमिले काम् सिद्ध लाऊ गई ॥
द्यौताका इ वचन् सुनेर झटपट् तेस् मन्थरामा पसिन् ।
कैकेयी कन खुप् भुलाउन भनी फेर् कैकयीमा पसिन् ॥१३॥

वाणीका वशमा पऱ्याकि छँदि ती जाहाँ थिइन् कैकयी ।
काम् बित्ला भनि चट्पटाइ तहिं झट् त्यो मन्थरा गै गई ॥
नाना छल् गरि ठिक्क पारि कन सब् वृत्तान्त विस्तार् भनी ।
द्वी वर् छन् तिमि मागि ल्यौ भनि ठुलो सूचन् गरी यो पनी ॥१४॥

वाणीले ति भुलाइयाकि छँदि लौ भन्दी भइन् कैकयी ।
राम्लाई वनवास् भरत् कन रजाइँ माग्छू म चाँडो गरी ॥
द्वी वर्ले जब काम सिद्ध गरुँला द्यूँला सये गाउँ भनिन् ।
बीदा दी घर मन्थरा कन फिराइ रिस् गर्न लाग्दी भइन् ॥१५॥

सुन्दर् वस्त्र निकालि फालि कपडा मैला शरिर्मा धरिन् ।
आभूषण् कन फ्याँकि खूप रिसले खाली जमिन्मा परिन् ॥
सज्जन् बेस् सुमती पनी कुमतिका सङ्ले त बिग्री गयो ।
भन्छन् जो दुनियाँ उ लक्षण यहाँ ठिक् कैकयीमा भयो ॥१६॥

कैकेयी सित बस्नलाइ खुशिले राजा गयाथ्या जसै ।
देख्यानन् र तहाँ कता गइ भनी चाकर्नि सोध्या तसै ॥
क्रोधागार विषे भयाकि त बुझ्यौं कारण् छ कुन् कत्ति यो ।
बूझ्याको पनि छैन गै हजुरले बुझ्नू हवस् क्यान हो ॥१७॥

केटीका इ वचन् सुनी कन डराइ राजा नजिक्मा गया ।
कैकेयी कन क्यान यो रित गऱ्यौ बात् खोल भन्दा भया ॥
जो भन्छू म पुऱ्याउँला भनि शपथ् खाँदा जसै बात् गरिन् ।
राजा वृक्ष सरी गिऱ्या पृथिविमा यस्मा बहुत् जिद् गरिन् ॥१८॥

राम्लाई वनवास् भरत् कन रजाइँ देऊ भनी जिद् गरी ।
द्वी वर्ले यहि द्यौ दिंदौन त भन्या बाँच्नू त मुर्दा सरी ॥
भोली येति कुरा भयेन त भन्या मर्न्याछु विष् खाइ म ता ।
भन्न्या येति कुरा सुनी फिरि गिऱ्या राजा जमिन्मा यता ॥१९॥

त्यो रात् वर्ष समान् व्यतित् हुन गयो राजा ति मूर्छा भया ।
सब् सामग्री तयार् गरीकन बिहान् मन्त्री हजुरमा गया ॥
देख्या चाल् र महाविचार् हुन गयो सोध्या पऱ्यो क्या भनी ।
विस्तार् पाइ सुमन्त्र राम् लिन गया आया तहाँ राम् पनी ॥२०॥

राजालाइ त दु:ख सुक्ख हुनको कारण् तिमी छौ भनी ।
वन्मा गै तिमी राज्य द्यौ भरतलाइ भन्दी भइन् यो पनी ॥
यस्ता बात् सुनि बात् गऱ्या प्रभुजिले सुन्छ्यौ कि माइ कैकयी ।
राजा खूसि रहुन् म जान्छु वनमा के काम् छ घर्मा रही ॥२१॥

गाह्रो कत्ति नमानि जान्छु वनमा राजा त बोलुन् भनी ।
बोल्याको प्रभुको वचन् सुनि तहाँ बोल्छन् ति राजा पनी ॥
हे राम्चन्द्र ! मलाइ आज तिमीले बाँधेर राज्यै गरी ।
झुट्टा देखि बचाउ पाप् तिमि कनै लाग्दैन यस्तो गरी ॥२२॥

राजा येति भन्या र फेर् पनि विलाप् खुप् गर्न लाग्दा भया ।
राजाको बुझियो र आशय तहाँ राम्चन्द्र माइ थ्यैं गया ॥
कौशल्या पनि भक्तिले हरिजिका ध्यान्मा रह्याकी थिइन् ।
राम्जीलाइ न देखि कत्ति न छुटाइ ताना प्रभूमा दिइन् ॥२३॥

सुमित्राले भन्दा पछि पलक माइका खुलि गयो ।
प्रभूलाइ देख्ता अधिक मन सन्तोष् पनि भयो ॥
खुसीले काख्मा ली कन जब भनिन् खाउ कछु भनी ।
सुनी राम्ज्यू भन्छन् अब त कति खाँला नि म पनी ॥२४॥

गयो खान्या वेला म कन त मिल्यो राज्य वनको ।
भरत्ले राज् पाया यहिं बसि गरुन् राज्य जनको ॥
बिदा बक्स्या जावस् खुसि सित म जान्याछु वनमा ।
म चाँडै फिर्न्याछू विरह न हवस् कत्ति मनमा ॥२५॥

वचन् सुन्दा मूर्च्छा परि कन उठ्याकी छँदि तहाँ ।
भनिन् कौशल्याले अब म तिमिलाइ छोड्दछु कहाँ ॥
भन्या राजाले ता तर म तिमिलाइ रोक्दछु यहाँ ।
कि साथै लैजाऊ म कन तिमि जान्छौ अब जहाँ ॥२६॥

तिमीलाइ बीदा दी म कसरि यहाँ दुःख सहुँला ।
बरू प्राणै त्यागी यमपुरि महाँ जाइ रहुँला ॥
विलाप् कौशल्याको यति सुनि दयाले भरि भयो ।
तहाँ लक्ष्मण्को मन् तब अरु उपर् रिस् हुन गयो ॥२७॥

नजर् दी राम्ज्यूमा अरु सित उठ्याको रिस बढाइ ।
गर्न्या बिन्ती राम् थ्यैं अब भरत थ्यैं गर्दछु लडाइ ॥
हजुर्को राज् हर्न्या जति जति त छन् मार्छु सबलाइ ।
पितै बाँध्छू पैल्हे भनि कन भन्या क्या छ अरुलाइ ॥२८॥

चढ्या जावस् गादी सकल रिपुको नाश् म गरुँला ।
यसै काम्ले माइका सकल मनको शोक हरुँला ॥
सुन्या लक्ष्मण्जीका इ वचन जसै राम् खुसि भया ।
बुझाया विस्तार्ले पनि तहिं ठुलो ली कन दया ॥२९॥

सुन्यौ भाइ ! संसार्मा शरिर अति कच्चा छ जनको ।
शरिर् कच्चा जानी नगर तिमि रिस् कत्ति मनको ॥
सबै भोग् चञ्चल छन् बिजुलि सरि एक् छिन् न रहन्या ।
विचार् यस्तो राखी सहु तिमि बडो हुन्छ सहन्या ॥३०॥

भ्यागुतो खाँ भनि खोज्छ डाँस् मुख विषे साँप्ले धऱ्याको पनी ।
तस्तै भोग् गरुँला भनेर मनले भन्छन् दुनीयाँ पनी ॥
क्याको रस् छ यहाँ विचार मनले काल्सर्पको मुख् परी ।
क्या होला वन जाउँला इ सबलाइ आनन्द राखुन् हरी ॥३१॥

देश् देश्का बाटुलिन्छन् बुझ तिमि मनले बाटका पाटि माहाँ ।
बात्चित् गर्दै रहन्छन् खुसि सित मनले बन्धु झैं राति ताहाँ ॥
प्रातः काल् भो जसै ता उठिकन ति सबै दस् दिशा लागि जान्छन् ।
बन्धूको सङ्ग यस्तै बुझि कन गुणिले दुःखसुख् एक मान्छन् ॥३२॥

छाया तुल्य छ लक्ष्मि यौवन भन्या भेलै सरीको भनी ।
भन्छन् स्त्रीसुखलाइ स्वप्न सरिको साँचो कुरा हो भनी ॥
यस्तै जानि पनी मनुष्यहरु सब् संसारमा भुल्दछन् ।
भुल्नैका वशले अनेक् फजितिले संसारि भै डुल्दछन् ॥३३॥

जुन् यस् देह निमित्त यो रिस गऱ्यौ चिन्छौ कि कस्तो छ यो ।
हाड् मासु र रगत् नसा यति कुरा जम्मा भई बन्छ यो ॥
विष्ठा हुन्छ कि भस्म हुन्छ पछि तक् बाँच्तैन यो ता कसै ।
यस्का खातिर घात् गऱ्यौ पनि भन्या पाप्मात्र लाग्ला उसै ॥३४॥

क्रोधै हो यमराज सर्व जनको वैतर्नि भन्नू पनी ।
तृष्णा हो भनि यो बुझेर तिमिले कैल्हे नबिर्स्या पनी ॥
सन्तोष् लाइ बुझि कामधेनु सरिको सन्तोष मन्ले रहू ।
रिस् गर्नु बढिया त छैन वनमा जानू असल् हो सहू ॥३५॥

यस्तै हो सुन कर्मका वश हुँदा बस्तैन एक् ठाम् रही ।
कस्तै कोहि हवस् अवश्य करले जान् छ जाहाँ गई ॥
कर्मैको फल भोग गर्छ दुनियाँ यै चित्तमा लेउ भाइ !
आमैले यहि बात् बुझीकन बिदा दीनू हवस् हामिलाइ ॥३६॥

यो बिन्ती गरि पाउमा जब पऱ्या बीदा दिई मन् बुझाइ ।
आँसू थाम्न कठिन् भयो र बहुतै रोइन् शरीरै रुझाइ ॥
आशीर्वाद वचन् समेत् मिलिगयो ताहाँ बिदा रामलाइ ।
लक्ष्मण्ले पनि साथ जान्छु म भनी बिन्ती गऱ्या जानलाइ ॥३७॥

लक्ष्मण्लाइ हिंड लौ भन्या र रघुनाथ् सीता भयामा गया ।
सीतालाइ तिमि ता घरै बस भनी पैल्हे त भन्दा भया ॥
पङ्खा छत्र चमर् रहित् प्रभु कनै देख्ता त शङ्कित् भइन् ।
क्या कारण् हुनगो भनीकन सिता हात् जोरि साम्ने भइन् ॥३८॥

शङ्कित् जानकिलाइ देखि प्रभुले तीमी घरैमा यहाँ ।
सासूको टहलै गरी कन रहू वर्षै त चौधै महाँ ॥
पीताको वचनै लिई सिर उपर् जान्छू म वन्मा प्रिये !
चौधै वर्ष बिताइ जल्दि म यहाँ फिर्न्या छु निश्चै प्रिये ! ॥३९॥

यस्ता बात् प्रभुका सुनी कन तहाँ सीताजि मूर्छा परिन् ।
पैल्हे ज्योतिषिको कुरो सब कही छोड्दीन सेवा भनिन् ॥
सीताका यति बात् सुन्या र खुसि भै साथै सिताजी लिया ।
ब्राह्मण् खूसि सदा रहुन् भनि तहाँ दौलत् बहूतै दिया ॥४०॥

कौशल्याजि जहाँ थिइन् तहिं गई लक्ष्मण्जिले बिन्ति लाइ ।
माता मेरि पिछा भइन् भनि तहाँ सुम्प्या सुमित्राजिलाइ ॥
येति काम् गरि रामका हुकुमले लक्ष्मण् तयारी भया ।
सीता लक्ष्मण साथमा लि रघुनाथ् राजा भयामा गया ॥४१॥

बीदा हून पिताजि थ्यैं जब सिता लक्ष्मण् लि राम्ज्यू गया ।
यस्तो देखि असह्य भो र दुनियाँ सब् शोक गर्दा भया ॥
सीताराम् कन दुःख यो हुन गयो कैकेयि दुष्टै भई ।
सीता आज कसोरि दुःख सहनिन् घोर् जङ्गलैमा गई ॥४२॥

यो अन्याय भयो यहाँ त न बसौं जाऔं प्रभूका सँगै ।
राम्लाइ छोडि यहाँ कसो गरि बसौं बुझ्नेन मन् ता न गै ॥
यस्ता बात् गरि लोकले त बहुतै शोक् गर्न लाग्या भनी ।
सब् विस्तार् गरि वामदेव ऋषिले सब्लाइ बुझाया पनी ॥४३॥

हे लोक् हो ! अति गर्दछौ तिमि त शोक् यो शोक ता छाडि द्यौ ।
साक्षात् विष्णु इ हुन् भनेर मनले श्री रामलाइ जानि ल्यौ ॥
पृथ्वीको सब भार् हरेर रघुनाथ् फिर्छन् इ जान्छन् कहाँ ।
साँचा हुन् इ कुरा अवश्य तिमिले खेद् कीन मान्यौ यहाँ ॥४४॥

यस् बात्ले ऋषिले मनुष्यहरुको खुप् मन् बुझाई दिया ।
पौंच्या राम् पनि कैकयी र दशरथ् जाहाँ बस्याका थिया ॥
हे मातर् ! वन जानलाइ अब ता आयौं जना तिन् चली ।
बीदा जान मिलोस् म जान्छु वनमा रिस् राग् रतीभर् न ली ॥४५॥

आज्ञा जान मिलोस् पिताजिकि पनी जान्छू सदा खुस् म छू ।
दुख् पाउनन् कि भनी पिताजिकन शोक् मन्मा न लागोस् कछू ॥
कैकेयी यति बात् सुनी खुसि भई बस्तर् पुराना दिइन् ।
लाया श्री रघुनाथले ति कपडा सीताजिले ता लिइन् ॥४६॥

यस्ता वस्त्र म लाउँ आज कसरी भन्न्या मनैमा धरी ।
लज्जाले रघुनाथका मुख विषे हेरिन् कटाक्षै गरी ॥
श्रीराम्ले मुदुरा गरी ति कपडा हात्मा जसै ता लिया ।
त्यो देखी कन राजपत्निहरु सब् रोया तहाँ जो थिया ॥४७॥

दुष्टे ! आज सिताजिलाइ किन यो वस्तर् पुराना दियौ ।
यस् काम्ले जति छन् यहाँ इ सबको प्राण् खैचि ऐल्हे लियौ ॥
कैकेयी सित बात् वशिष्ठ गुरुले येती गऱ्याथ्या जसै ।
बीदा भै रघुनाथ् चढ्या रथ विषे सम्पूर्ण रोया तसै ॥४८॥

सीताराम् वनमा चल्या रथ चढी लक्ष्मण् गया साथमा ।
वृक्षैका तलमा रह्या रघुपती घर् छोडि तेस् रातमा ॥
सुन्दर् एक् तमसा नदी तहिं थिइन् तिन्का दुवै तिर् भरी ।
आयो लस्कर राम्जिका सँग बस्यो खाली अयोध्या गरी ॥४९॥

फिर्नन् ता रघुनाथ् सँगै फिरियला जानन् चलौंला सँगै ।
राम्लाइ छोडि यहाँ कसो गरि बसौं काहाँ बसौंला न गै ॥
यस्तो सुर् प्रभुले बुझी कन तहाँ युक्ती गऱ्या छल्नको ।
प्रात:काल भयो उठेर झटपट् मनसुब् गऱ्या चल्नको ॥५०॥

फर्की फेरि सहर् गया झइँ गरी बाटो छली राम् गया ।
फर्क्याछन् रघुनाथ् भनेर दुनियाँ सम्पूर्ण फिर्दा भया ॥
यस् रित्ले दुनियाँ फिराइ सहरै श्री राम् वनैमा गया ।
गङ्गाका तिरमा पुगेर अब ता रथ् थाम भन्दा भया ॥५१॥

सुन्दर् वृक्ष थियो ठुलो तिर विषे एक् शिंशपाको तहाँ ।
दोस्रो वास् रघुनाथको तहिं भयो त्यै वृक्षका तल् महाँ ॥
फल् फुल् ली कन भेट्नलाई गुहजी आया बडा हर्षले ।
निर्मल् देह भयो तसै बखतमा श्रीरामका स्पर्शले ॥५२॥

मेरो आज पवित्र घर् पनि हवस् ख्वामित् ! गऱ्याँ बिन्ति यो ।
सेवक् हूँ करुणानिधान् ! मकन होस् माया र मर्जी छ जो ॥
यो बिन्ती सुनि भन्दछन् प्रभु तहाँ सून्यौ सखे ! आज ता ।
वन्मा जान चल्याँ म जान्न घरमा याहीं रहन्छू म ता ॥५३॥

कौनै फल्फुल खानु छैन अरुले केही दिउन् ता पनी ।
भन्न्या यो मनमा छ थाम्छु मनको आफ्नू प्रतिज्ञा भनी ॥
मेरै हौ तिमि राज्य जो छ उ पनी मेरै छ भन्दा भया ।
बर्को दूद घसी जटा मुकुट झैं पारेर बाँद्धा भया ॥५४॥

जल्पान् मात्र गरी सिता र रघुनाथ् कुश्का शयन्मा गया ।
लक्ष्मण्का सँगमा रही गुह पनी रात् भर् खडा भै रह्या ॥
सीताराम फगत् कुशासन विषे देख्या सुत्याको तहाँ ।
साह्रै ग्लानि भयो बहुत् गुहजिको शोक् बढ्न गो मन् महाँ ॥५५॥

भन्छन् लक्ष्मण्लाइ भाइ ! फजिती खुप् कैकयीले दिइन् ।
राजालाइ वशमा गरेर बहुतै हुर्मत् प्रभूको लिइन् ॥
लक्ष्मण् बात् सुनि भन्दछन् गुहजिका दिल् भित्र ठंडा गरी ।
लाग्या सुन्न पनी तहाँ गुहजिले तन् मन् वचन् सब् धरी ॥५६॥

दाता को छ यहाँ इ दुःख सुखको फल् मिल्छ सब् कर्मको ।
दिन्छन् भन्नु कुबुद्धि हो न भन यो नाश् हुन्छ सब् धर्मको ॥
कर्ता हूँ पनि भन्नु छैन अभिमान् जन्ले न गर्नू कहीं ।
कर्मैको फल भोग मिल्छ तिमिले यो बुझ्नु जाहीं तहीं ॥५७॥

धीरा भै रहनू विपत्ति सहनू कस्तै परुन् ता पनी ।
कैल्हे मोह विषे न पर्नु जनले माया छ संसार् भनी ॥
यस्तै बात् सुनि रात् बित्यो गुहजिका राम्का नजिक्मा रही ।
गङ्गा तर्न हुकुम् भयो प्रभुजिको ताहाँ उज्यालो भई ॥५८॥

फिर्दामा म पुजा अवश्य गरुँला सामग्रि ठूलो गरी ।
गङ्गे ! आज म जान्छु घोर वनमा केवल् नमस्कार् गरी ॥
यस्तो बिन्ति गरी सितापतिजिका साथै चलिन् पार् तरी ।
आज्ञाले घरमा फिऱ्या गुह पनी भक्ती मनैमा धरी ॥५९॥

गङ्गा पार् तरि मिर्ग मारि पकुवा तारेर खाया तहाँ ।
तेस्रो वास् रघुनाथको तहिं भयो एक् वृक्षका तल् महाँ ॥
चौथो वास् रघुनाथको हुन गयो आश्रम् भरद्वाजको ।
राम्ज्यूको ऋषिले गऱ्या स्तुति तहाँ सुर् जानि काम्काजको ॥६०॥

पाँचौ दिन् ऋषिका कुमार् सँग लिया बाटो बताउन् भनी ।
राम्ज्यूलाइ यमुनाजि तारि ति कुमार् साँझमा त फर्क्या पनि ॥
सीताराम् पनि चित्रकुट् पुगि गया वाल्मीकि बस्थ्या जहाँ ।
वाल्मीकी कन दण्डवत् गरि बहुत् आनन्द मान्या तहाँ ॥६१॥

वाल्मीकी कन भन्दछन् रघुपती क्यै दिन् रहन्छू यहाँ ।
कुन् जग्गा बढिया छ सब् तरहले होला सुबिस्ता कहाँ ॥
सून्या वाल्मिकिले मनुष्य सरि भै राम्ले गऱ्याका कुरा ।
सोही माफिक बिन्ति बात् पनि गऱ्या वाल्मीकि छन् झन् पुरा ॥६२॥

जान्दैनन् महिमा बडा ऋषि पनी जस्का त एक् नामको ।
यस्ता हौ रघुनाथ् ! हजूर् कन यहाँ क्या काम् असल् ठामको ॥
सज्जन्का हृदयै छ घर् हजुरको अच्छा बहुत् फेर् कहाँ ।
विस्तार् एक् सुनि बक्सनू पनि हवस् बिन्ती म गर्छू यहाँ ॥६३॥

व्याधा हूँ अधिको म सप्तऋषिका निर्मल् कृपाले गरी ।
वाल्मीकी भनि नाम् चल्यो जब जप्याँ राम्नाम उल्टा गरी ॥
उल्टै नाम कि ता छ यस्ति महिमा विस्तार धेर् क्या कहूँ ।
गङ्गाका र इ चित्रकूट गिरिका बिच्का जगामा रहू ॥६४॥

वाल्मीकी ऋषिका वचन् सुनि बहुत् खुस् भै जगन्नाथ् गया ।
गङ्गाका र ति चित्रकूट गिरिका बिच् पारि बस्ता भया ॥
गङ्गा देखि सुमन्त्र फर्कि दशरथ् जाहाँ बस्याका थिया ।
ताहाँ जल्दि गयेर जो छ समचार् बिल्कुल् सुनाई दिया ॥६५॥

बर्को दूद घसी जटा मुकुट भैं बाँध्या दुवै भाइले ।
फिर् लौ जा भनि यो हुकुम् तहिं दिया राम्ले सिता माइले ॥
गङ्गा पार् रघुनाथ् गया नजरले हेर्दा कठिन् भो तहाँ ।
छोड्याँ देख्न जसै रुँदै रथ लिई दौडेर आर्यां यहाँ ॥६६॥

सेवा बिन्ति गरेस् भनी हुकुम भो लक्ष्मण् सितारामको ।
हाम्रो शोक् रति भर् कदापि न गरुन् हूँदैन शोक् कामको ॥
यस्ता बात् गरि राम् गया भनि सबै बिस्तार् सुनाया जसै ।
कौशल्या दशरथ्जिलाइ रिसले वाग्बाण् बजारिन् तसै ॥६७॥

वाक्शर्ले अति ताप् भयो र दशरथ् भन्छन् मलाई कती ।
भन्छ्यौ मर्न बखत् यसै हुन गयो छाड्यो शरिर्ले गती ॥
ऐल्हे मर्छु सराप् पनी छ तिमिले खुप् पुत्रशोक्ले गरी ।
जस्तै हामि मर्यौं उसै गरि मर्‍या ठूलो विपत्ती परी ॥६८॥

येती एक तपस्विले अघि सराप् जो दी गयाथ्या मरी ।
तिन्का तेहि सरापको फल मिल्यो ठिक् आज उस्तै परी ॥
सब् विस्तार सरापको कहि सकी हा राम ! सीता ! गरी ।
प्राणै त्याग् दशरथ्जिले जब गर्‍या खल्बल् पर्‍यो तेस् घरी ॥६९॥

प्रातःकाल भयो वशिष्ठ गुरु भट् मन्त्री लि दरबार् गया ।
तेल्मा ती दशरथ्जिलाई धरि फेर् छोरा भिकाई लिया ॥
चाँडै आउनको वशिष्ठ गुरुको आज्ञा छ भन्न्या सुनी ।
दूतैका सँग लागि भाइ कन ली आया भरत्जी पनि ॥७०॥

कैकेयी सित भेट् भयो भरतको सोध्या पिता छन् कहाँ ।
सब् वृत्तान्त गरी भरत् कन त सब् विस्तार् सुनाइन् तहाँ ॥
सून्या शोक् मनमा पर्‍यो भरतका साहै रिसाया पनी ।
पापी हौ तिमि कुम्भिपाक् नरकमा भोग् गर्न जाउली भनी ॥७१॥

कैकेयी कन गालि दी कन तहाँ दुःखी बहुतै भया ।
कौशल्याजि जहाँ थिइन् तहिं रुँदै धाउँदै भरत्जी गया ॥
हे मातर् ! मनमा कदापि न परोस् मत् छैन मेरो रती ।
पाप् लागोस् कछु मत् भया गुरुजिलाइ काटेर मार्‍या जति ॥७२॥

बिन्ती यो गरि दुःखमा परि विलाप् गर्थ्या भरत्जी तहाँ ।
मन्त्रीवर्ग समेत् वशिष्ठ गुरुजी पौंच्या नजिक्मा तहाँ ॥
देख्या शोक भरत्जिको र गुरुले पीता बित्याछन् भनी ।
शोक् गर्नु बढिया त छैन किन शोक् गर्छौ महाराज् ! भनी ॥७३॥

नाना तत्त्व कही तहाँ भरतको सब् शोक् गुरूले हर्‍या ।
सब् आज्ञा गुरुको लिई भरतले काम्काज् पिताको गर्‍या ॥
राजाको किरिया जसै गरि सक्या दान्को असङ्ख्यै गरी ।
तेस् बिच्मा मनले विचार् भरतले राख्या बहुत् शोक् गरी ॥७४॥

माता मेरि त राक्षसी सरि भइन् इन्का नजिक्मा यहाँ ।
बस्नू योग्य अवश्य छैन अब ता जान्छू प्रभू छन् जहाँ ॥
यस्तो चित्त थियो तहाँ भरतको इन्को छ यो मन् भनी ।
मालुम् ता गुरुमा थियो तर पनी भन्छन् उचित् हो भनी ॥७५॥

बाबाको छ हुकुम् यहाँ भरतले राज् गर्नु राम्ले गई ।
चौधै वर्ष तलक् बसुन् वन विषे मानो मुनीश्वर् भई ॥
सीताराम् यहि बातले वन गया याहाँ हजुर्ले पनी ।
गादी चढ्नु हवस् हुकुम् दिनु हवस् यो राज्य मेरो भनी ॥७६॥

यस्तो बिन्ति गरी वशिष्ठ गुरु चुप् जस्तै रह्याथ्या तहाँ ।
उत्तर् जल्दि दिया तहाँ भरतले क्या गर्छु यो राज् यहाँ ॥
कीर्तीमा अपकीर्ति पारि कसरी राज् गर्नु याहाँ बसी ।
दाज्यूको टहलै गरी सँग रह्या लक्ष्मण् रह्याछन् जसी ॥७७॥

गया जाहाँ सीतापति म पनि जान्छू अब तहाँ ।
फगत् एक् कैकेयी यहिं बसि रहुन् छोड्दछु यहाँ ॥
फलाहारी हुन्छू सिर भरि जटा धारि वनमा ।
म भोली जान्याछू हिंडि कन विचार् यै छ मनमा ॥७८॥

प्रभूको गादी हो प्रभु कन फिरायेर घरमा ।
म गादी सुम्पन्छू किन म गरुँला राज्य करमा ॥
भरत्का यस्ता बात् सुनि कन सबै खुस् अति भया ।
भरत् भोली बेरै उठि कन सबेरै हिंडि गया ॥७९॥

सबै माता भ्राता गुरु सहित सब् फौज पनि ली ।
फगत् सीतारामका चरणतलमा चित्त पनि दी ॥
भरत् गंगा पौंच्या गुहजि कन शङ्का हुन गयो ।
ठुलो लस्कर् देख्या न बुझि कन तानैं डर भयो ॥८०॥

लडौंला नाउ खैंची भरत कपटी हुन् यदि भन्या ।
भनी मन् भै लस्कर्हरु कन तयार् हौ पनि भन्या ॥
ठुलो भित्री मत्लब् गरि कन गये बुझ्दछु भनी ।
तहाँ भेटी राखी नजर तिर हेऱ्या कछु पनी ॥८१॥

जसै देख्या आँसू गह भरि धरी शोक् पनि गरी ।
कहाँ मिल्छन् सीतापति म कन भन्दा घरि घरी ॥
जसै सिर् पाऊमा गरि ति गुहले ढोग् पनि दिया ।
भरत्ले अङ्कमाल् गरें भनि उठाई कन लिया ॥८२॥

भरत्जीले सोध्या गुह सित सिताका पति यहाँ ।
सुत्याको स्थल् कुन् हो म कन कहु जान्छू अब तहाँ ॥
गया विस्तार् पाई रघुपति सुत्याका शयनमा ।
भरत्ले खेद् मान्या कुशशयन देखेर मनमा ॥८३॥

अहो ! मेरा खातिर् वन वन सिताजी पति सँगै ।
कुशासन्मा सुत्छिन् न त यसरि सुत्थिन् अघि कतै ॥
अहो ! धिक्कार् मेरी जनमजननी कैकयि भइन् ।
इनैले गर्दैमा पति सँग सिताजी वन गइन् ॥८४॥

कहाँ छन् सीतानाथ् कति पर गया भेट्तछु कहाँ ।
छ केही मालुम् ता म कन कहु जान्छू अब तहाँ ॥
बताया जाहाँ छन् भनि ति गुहले राम् कन पनी ।
गुहैका सम्चार्ले खुसि पनि भया भेट्तछु भनी ॥८५॥

सब् विस्तार बताइ ताहिं गुहले गंगाजि तारी दिया ।
ताहाँ देखि भरत् चली पुगि गया जाहाँ भरद्वाज् थिया ॥
एक् दिन् ताहिं मुकाम् गऱ्या भरतले सम्मान् ऋषीले गऱ्या ।
बिल्कुल् सैन्य जती थिया भरतका मेज्मानिले छक् पऱ्या ॥८६॥

भोली बेर सबेर लस्कर लिई बीदा ऋषी थ्यैं भया ।
कैल्हे पुग्दछु चित्रकूट गिरिमा भन्दै भरत्जी गया ॥
खुस् भै लस्कर चित्रकूट गिरिका पौंच्या नजिक्मा जसै ।
खोज्या ताहिं भरत्जिले अघि गई डेरा प्रभूको तसै ॥८७॥

डेरा देखी भरत्जी तहिं नजिक गया पाउका छाप देख्या ।
श्रीराम्का पाउका छाप् चिह्नि कन खुसिले माथले ताहिं टेक्या ॥
भन्छन् धन्यै रह्याँछू सहज न मिलन्या पाउका छाप देख्याँ ।
ब्रह्माजीले न पाउन् छ त पनि सहजै माथले आज टेक्याँ ॥८८॥

यस्तो बोल्दै प्रभूका चरणधुलि विषे भक्तिले लट्पटींदै ।
कैल्हे पुग्छू कहाँ छन् भनि कन मनले दस् दिशा दृष्टि दींदै ॥
जाँदा ताहीं भरत्ले प्रभुजि कन जसै नेत्रले देख्न पाया ।
स्वामित्लाइ आज पायाँ भनि कन खुसिले पाउमा पर्न धाया ॥८९॥

देख्या पाउ पऱ्याको गह भरि बहँदा अश्रुधारा धऱ्याको ।
सब् राज्यै तृण् बरोबर् गरि कन बहुतै आफुमा मन् गऱ्याको ॥
यस्तो देखी कृपाले भरत कन तहाँ काखमा राखि लीया ।
यस्तो मन् हो भरत्को बुझि रघुपतिले खुप् कृपादृष्टि दीया ॥९०॥

श्री सीतापति माइका चरणमा राख्या र सिर् फेर् पिता ।
काहाँ छन् किन आज देख्तिन यहाँ क्या गर्दछन् छन् कता ॥
भन्दै खोजि गऱ्या पिता कन तहाँ श्री रामजीले जसै ।
सब् विस्तार वशिष्ठले भनि दिंदा शोक् गर्न लाग्या तसै ॥९१॥

गंगास्नान गरी तिलाञ्जलि दिया फेर् पिण्डदानै पनी ॥
फल् फुल्ले रघुनाथले तहिं दिया पाउन् पिताले भनी ॥
तेस् दिन्मा उपवास् गऱ्या जब बित्यो रात् फेरि गंगा गया ।
गंगास्नान् गरि फेर् फिरेर मढिमा आयेर बस्ता भया ॥९२॥

तहाँ सीताराम्का चरणतलमा सिर् पनि धरी ।
अयोध्यै लैजान्छु भनि कन ठुलो मन्सुब गरी ॥
भरत् बिन्ती गर्छन् किन रघुपते ! आज वनमा ।
हजुर्ले आयाको म कन अति ताप् हुन्छ मनमा ॥९३॥

स्वामिन् ! हजुर्को म त दास पो हूँ ।
यो राज्य गर्ना कन योग्य को हूँ ॥
यो गादि ता याहिं हजुरको हो ।
मैले त सेवा गरि बस्नु पो हो ॥९४॥

छोरा हुनन् यज्ञ बहुत् गरीनन् ।
सम्पूर्ण लोक्को पनि ताप् हरीनन् ॥
तब् पो ति छोरा सित राज्य छाडी ।
जानू असल् हो त छँदै छ झाडी ॥९५॥

वेला त यो होइन जान वन्मा ।
मेरा त यै निश्चय हुन्छ मन्मा ॥
जाऔं घरै फर्कि सधाइ जावस् ।
मेरी इ माता सित रिस् न आवस् ॥९६॥

यस्ता प्रकारले गरि बिन्ति गर्दै ।
आँखा भरी आँसु बहूत धर्दै ॥
रोया भरत्ले जब पाउमा गै ।
बोल्या प्रभूले पनि खूसि मन् भै ॥९७॥

हे भाइ ! गर्छौ किन आज जिद्दी ।
फिर्नू असल् छैन र काम् न सिद्धी ॥
जान्छू म वन्मा तिमि फर्कि जाऊ ।
यस् राज्यको काम् तिमिले चलाऊ ॥९८॥

राम्ले वनै गै मुनिभेष धर्नू ।
याहीं भरत्ले बसि राज्य गर्नू ॥
भन्न्या पिताको जब सुन्न पायाँ ।
आज्ञा उसैले वन जान आयाँ ॥९९॥

ई बात् भरत्ले जब सुन्न पाया ।
फेरी चरण्मा परि बिन्ति लाया ।
हे नाथ् ! पिता हुन् मतिहिन् भयाका ।
स्त्रीका त साहै वशमा पऱ्याका ॥१००॥

उन्ले भन्याथ्या पनि राज्य छाडी ।
जानू असल् होइन आज झाडी ॥
स्वामित् ! बहुत् बिन्ति छ फर्कि जाऊँ ।
फर्कन्न भन्न्या त जवाफ् न पाऊँ ॥१०१॥

यस्तो भरत्ले जब जिद्दि लीया ।
उत्तर् प्रभूले पनि फेरि दीया ॥
फर्कन्न भैय्या ! तिमि फर्कि जाऊ ।
पिताजिलाई पनि दोष् न लाऊ ॥१०२॥

खुप् सत्यवादी त पिताजि थीया ।
साँचै हुनाले वरदान दीया ॥
सो पूर्ण गर्ना कन जान्छु वन्मा ।
साँचो कुरा हो बुझि लेउ मन्मा ॥१०३॥

उत्तर् प्रभूको सुनि दुःख मान्या ।
फेरी चरण्मा परि बिन्ति लाया ॥
फिर्न् हवस् स्वामित ! बिन्ति गर्छु ।
यस् दण्डकारण्य विषे म जान्छु ॥१०४॥

यस्ता वचन् सूनि भरत्जिलाई ।
फेरि हुकुम् भो तिमि फर्क भाई ॥
यो राज्य साटचा पनि हुन्छ झूटो ।
हे भाइ ! गर्छौ किन आज झूटो ॥१०५॥

हुकुम् यस्तो सूनी भरत पनि राम्का चरणमा ।
परी बिन्ती गर्छन् म त रघुपते ! छू शरणमा ॥
चरण् बाहिक् एक् छिन् रहन पनि ताप् हुन्छ मनमा ।
न फर्क्या स्वामित्का पछि पछि म ता जान्छु वनमा ॥१०६॥

न ता फर्की जान्या न त म कन लान्या वन पनी ।
भन्या मर्छू स्वामित् ! अब अरु कुरो केहि न भनी ॥
भनी आसन् बाँधी जब मरणमा निश्चय धऱ्या ।
खुसी भै श्री राम्ले पनि अति दयालू मन गऱ्या ॥१०७॥

दिया सूचन् रामले गुरु कन बुझाऊ तिमि भनी ।
गुरूले एकान्तै लगि कन भरत्जी कन पनी ॥
बुझाया बात् खोली कन सुन इ जो हुन् रघपति ।
जगन्नाथ् साक्षात् हुन् त्रिभुवनपतीका अधिपति ॥१०८॥

अघी ब्रह्माजीले सकल भुमिको भार् हर भनी ।
स्तुती गर्दा खुस् भै सुन म हरुँला भार् पनि भनी ॥
भन्याको हूनाले उहि वचन पालन् गरुँ भनी ।
प्रभू जान्छन् वन्मा पछि त सुन फिर्छन् घर पनी ॥१०९॥

प्रभूकै इच्छा हो नतर कसरी कैकयि पनी ।
वनै जाउन् भन्थिन् प्रभु कन रती तुल्य न गनी ॥
कुरो यस्तो जानी न गर तिमि यो आग्रह यहाँ ।
भूमीको भार् टारी कन पछि त जान्छन् प्रभु कहाँ ॥११०॥

रावण् मारि उतारि भारि भुमिको फिर्छन् जगन्नाथ् भनी ।
यस्ता हुन् रघुनाथ् भनेर गुरुले खोलेर गुह्यै पनी ॥
सब् विस्तार गरी दिया र गुरुका वाणी सुनी खुस् भया ।
फर्क्यानन् रघुनाथ् भनी मन बुझ्यो राम्का नजिक्मा गया ॥१११॥

हे नाथ् ! तत्त्व सुन्याँ म फिर्छु अब ता जान्छू अयोध्या महाँ ।
पूजा गर्न दिनू हवस् हजुरका एक् जोर् खराऊ यहाँ ॥
यस्तो बिन्ति गरी प्रणाम् वरिपरी घुम्दै भरत्ले गऱ्या ।
आफ्ना साफि खराउ दी प्रभुजिले सब् ताप् भरत्को हऱ्या ॥११२॥

फेरी बिन्ति गऱ्या तहाँ भरतले लौ फिर्दछू फिर्न ता ।
चौधै वर्ष समाप्ति पारि न फिऱ्या मर्न्याछु साँचै म ता ॥
यो बिन्ती सुनि लौ भनी भरतका साम्ने हुकुम् भो तहाँ ।
कैकेयी रघुनाथका चरणमा रूँदै परिन् खूप् तहाँ ॥११३॥

हे नाथ् ! दुर्बुद्धि आई अति फजिति दियाँ राज्यको घात् गराई ।
मायाले मोह पार्दा मन पनि भुलि गै मेरि बुद्धी हराई ॥
क्यारूँ नाथ् ! आज रुन्छू विपति परि गयो आज यो चेत पायाँ ।
कठ्पुतली झैं नचाउँछिन् त्रिभुवनपति ! सब् धन्य छन् तिम्रि माया ॥

मेरो माया छ छोरा जन धनहरुमा ग्यो सबै खैंचि देउ ।
दुर्बुद्धी हो पछी ता शरण परि भनी खुप् कृपा राखि लेऊ ॥
कैकेयी येहि पाठ्ले स्तुति गरि हरिका पाउमा सीर धारिन् ।
हे नाथ् ! आई शरण्मा परि भनि करुणा राख यो बिन्ति पारिन् ॥११५॥

हाँसी सीतापतीले पनि अभय दिया जो भनायाँ भन्यौ सो ।
दोष् तिम्रो छैन यस्मा बुझ तिमि मनले मेरि इच्छा त हो यो ॥
मन्मा सन्तोष पाऊ म कन दिन दिनै सम्झँदै दिन् बिताऊ ।
छुट्नन् सब् कर्म तिम्रा रतिभर मनमा शोक् न राखेर जाऊ ॥११६॥

कैकेयी करुणा बुझी खुसि भई बीदा प्रभू थ्यैं भइन् ।
श्री राम्का चरणारविन्द मनले भज्दै अयोध्या गइन् ॥
सब् लस्कर्हरु ली भरत् पनि बिदा भै फेर् अयोध्या गया ।
सब् लस्कर्हरुलाइ राखि घरमा आफू फरक् भै रह्या ।११७॥

नन्दीग्राम्मा सऱ्याका भुमिशयन गरी रोज् फलाहार् गऱ्याका ।
एक् गट्ठा सब् जटाको गरि कन ति खराउ गादि माथी धऱ्याका ।
गर्थ्या सब् राज्यको काम् त पनि सब कुरा गादिमा बिन्ति गर्दै ।
यस्तै रित्ले बिताया दिन भरतजिले राममा चित्त धर्दै ॥११८॥

केही दिन् चित्रकुट्मा बसि कन रघुनाथ् वाल्मिकी थ्यैं बिदा भै ।
जान्छू वन्मा म फिर्छू भनि कन खुसिले अत्रिका आश्रमै गै ॥
अत्रीका पाउमा सिर् धरि कन म त हूँ राम् भनी नाम् बताया ।
श्रीराम्का वाणि सुन्दा मन अति खुसि भै अत्रिले हर्ष पाया ॥११९॥

पूजा सीतपतीको गरि कन ऋषिले पाउमा बिन्ति लाया ।
वृद्धा छिन् पत्नि मेरी सकल विषयमा एक् रती छैन माया ॥
भीत्रै छन् आज दर्शन् दिन मढुलि विषे भीत्र सीताजि जाउन् ।
सीताजीलाइ पाइ अब त ति बुढिले जन्मको सार पाउन् ॥१२०॥

अत्रीको बिन्ति सूनी हुकुम पनि दिया लौ सिते ! भीत्र जाऊ ।
अत्रीकी पत्नि भेटी कन अब तिमिले जल्दि फर्केर आऊ ॥
आफ्ना नाथ्को हुकुम् यो सुनि कन खुसि भै भीत्र सीताजि जाई ।
भेटिन् वृद्धा बहुत् भै कन बसि रहन्या अत्रिकी पत्निलाई ॥१२१॥

सीताले पाउमा सिर् धरि कन बहुतै प्रेम् बुढीमा बढाइन् ।
जोर् जोर् कुण्डल् र सारी दिइ कन बुढिले अंगराग् फेर् चढाइन् ॥
यस्ले शोभा निरन्तर दृढ पनि रहला यो पनि बिन्ति लाइन् ।
सीताजी लाइ आशिष् दिइ ति अनसुयाले बहुत् हर्ष पाइन् ॥१२२॥

सीता र लक्ष्मण सहित् गरि रामलाई ।
भोजन् म दिन्छु भनि खुप् सित चिज् बनाई ॥
भोजन् गराइ रघुनाथकि जानि माया ।
ताहाँ सपत्नि भइ रामकि कीर्ति गाया ॥१२३॥

इति श्रीअयोध्याकाण्ड ।

श्रीअरण्यकाण्ड

अत्रीका आश्रमैमा बसि रघुपतिले प्रेमले दिन् बिताई ।
दोस्रा दिन्मा सबेरै उठि कन वनमा जान मनसुब् चिताई ॥
अत्रीजीका नजिक्मा गइ कन अब ता जान्छु बीदा म पाऊँ ।
रस्ता यो जाति होला भनिकन कहन्या एक् अगूवा म पाऊँ ॥१॥

सीताराम्को हुकुम् यो सुनि कन ऋषिले भन्दछन् क्या पठाऊँ ।
सब्को रस्ता त देख्न्या यहिं हजुर भन्या कुन् अगूवा पठाऊँ ॥
चिन्छू लीला हजुर्को तर पनि अगुवा याहिं अस्सल् खटाई ।
यै मर्जी पूर्ण गर्ना कन पनि अगुवा आज दिन्छू पठाई ॥२॥

अत्रीले बिन्ति येती गरि कन अगुवा शिष्य धेरै खटाया ।
केही रस्ता त आफैं पनि पछि पछि गै रामलाई पठाया ॥
एक् कोस् तक् पौंचदामा बडि नदि बहँदी नाउले तर्नु पर्न्या ।
मिल्थिन् त्यो तारि फर्क्या मढितिर ऋषिका शिष्य सब् फिर्नु पर्न्या ॥३॥

सीताराम् वनमा पुग्या वन थियो साहै खजित्को तहाँ ।
बाघ् भालू अरु दुष्ट राक्षसहरू डुल्छन् निरन्तर जहाँ ॥
ताहीं पौंचि हुकुम् भयो प्रभुजिको भाई ! तयारी भई ।
सीताका म अगाडि हिंड्छु तिमिले हिंड्नू पछाडी रही ॥४॥

यस्ता बात् गरि राम लक्ष्मण तहाँ हिंड्थ्या तयारी भई ।
एक् सुन्दर् वनमा तलाउ मिलि गो ठूलो छ कोस् वन् गई ॥
ठण्डा जल् तहिं पान् गरेर रघुनाथ् छाया बस्याथ्या जसै ।
आयो ताहिं विराध राक्षस ठूलो डर् दीन लाग्यो तसै ॥५॥

को हौ स्त्री पनि साथमा छ किन यो आयौ बडा वन् महाँ ।
कस्तो सुर् मनमा छ फेर् अब उपर् जानू छ इच्छा कहाँ ॥
मैले सुन्दर गाँस् बनाउन असल् मान्याँ र सोध्याँ यहाँ ।
सब् नाम् काम समेत् बताउ तिमिले जुन् काम् छ जान्छौ जहाँ ॥६॥

राक्षस्का इ वचन् सुनी प्रभुजिले नाम् काम् बताया सबै ।
बाँच्नै मन् छ भन्या सिता र हतियार् छोडेर जाऊ उसै ॥
यस्तो बोलि सिताजिलाइ लिन सुर् बाँधेर राक्षस् जसै ।
दौडेथ्यो रघुनाथले पनि ति हात् दूवै गिराया तसै ॥७॥

जस्सै हात गिऱ्या तसै त रिसले खाँ रामलाई भनी ।
दौडन्थ्यो मुख बाइ फेर् प्रभुजिले काटचा ति गोडा पनी ॥
हात् गोडा न हुँदा त सर्प सरिको पस्ऱ्यो भुमीमा जसै ।
हात् गोडा सब काटिया त पनि फेर् घस्रेर आयो तसै ॥८॥

घस्री घस्रि उ सर्दथ्यो प्रभुजिले काटचा तहाँ सिर् पनी ।
विद्याधर्गण हो छुटोस् अब सराप् जावस् परम्धाम् भनी ॥
राक्षस्देह मऱ्यो सराप् पनि टऱ्यो विद्याधरै फेर् भयो ।
श्री राम्को स्तुति खुप् गरेर खुसि भै फेर् स्वर्ग लोक्मा गयो ॥९॥

जस्सै स्वर्ग विराध् गयो प्रभुजिले रस्ता वनैको लिया ।
पालन् गर्छु म योगिको अब भनी मन्मा दया खुप् लिया ॥
ध्यान् गर्दै शरभङ्गजी वन महाँ जाहाँ बस्याका थिया ।
ताहीं श्री रघुनाथजी खुसि हुँदै पौंचेर दर्शन् दिया ॥१०॥

ताहाँ श्री शरभङ्गले प्रभुजिमा तन् मन् वचन् सब् धरी ।
आफ्नू कर्म जती थियो तहिं तती सम्पूर्ण अर्पण् गरी ॥
अस्सल् ताहिं चिता बनाइ हरिको दर्शन् नजर्ले गरी ।
ताहाँ देहदहन् गरी चलिगया संसार सागर् तरी ॥११॥

मुक्ती श्री शरभङ्गको जब भयो तस्सै मुनीश्वर्हरू ।
आया भेट्न भनी बहुत् खुसि भई वन्मा थिया जो अरू ॥
हात् जोरी स्तुति खुप् गऱ्या ति ऋषिले ख्वामित् इनै हुन् भनी ।
कोमल् चित्त गरी तहाँ नजरले हेऱ्या प्रभूले पनी ॥१२॥

बिन्ती सब् ऋषिले गऱ्या हजुरमा हाम्री विपत्ती पनी ।
देख्या पूर्ण दया हुन्या थिइ बहुत् आपत् रह्याछन् भनी ॥
जाऊँ सब् ऋषिका मढी मढि विषे वाहीं गई यो दया ।
होला चित्त विषे भनी ति ऋषिले भन्दा प्रभूजी गया ॥१३॥

देख्या तेस् वनमा अनेक् पृथिविमा खप्पर् र सोध्या तहाँ ।
कस्का खप्पर हुन् अनेक् नजरले देख्छू मऱ्याका यहाँ ॥
श्री सीतापतिका वचन् सुनि तहाँ बिन्ती ऋषीले गऱ्या ।
ई सिर् हुन् ऋषिका यहाँ छल परी धेरै ऋषीश्वर् मऱ्या ॥१४॥

राक्षस्का छलले बहुत् ऋषि मऱ्या भन्न्या कुरा यो सुनी ।
ताहाँ सब् ऋषिलाइ राखि सबका साम्ने प्रतिज्ञा पनी ॥
सब् राक्षस्हरुको म नष्ट गरुँला भन्न्या प्रभूले गऱ्या ।
खूसी मन् हुन गो र ताहिं ऋषि ता आनन्दमा सब् पऱ्या ॥१५॥

केही वर्ष बिताइ ताहिं हरिले सब् योगिको ताप् हऱ्या ।
माया फेरि सुतीक्ष्णका उपर भै प्रस्थान् प्रभूले गऱ्या ॥
जाहाँ भक्त सुतीक्ष्ण छन् तहिं गई दर्शन् प्रभूले दिया ।
पूजा पूर्ण गरी सुतीक्ष्ण ऋषिले राम्लाइ मन्मा लिया ॥१६॥

सायुज्यै मुक्ति मिल्ला तिमि कन सुन यो देह जैले त छुट्ला ।
भन्न्या आज्ञा प्रभूको सुनि कन अब ता कर्मको पाश टुट्ला ॥
भन्न्या यो मन् ऋषीको हुन गइ बहुतै चित्तमा हर्ष पाया ।
सीताराम्ले अगस्ती सित गइ कछु दिन् बसन मन्ले चिताया ॥१७॥

प्रभूका साथैमा पछि पछि सुतीक्ष्णै पनि गया ।
अगस्तीका भाई सित पुगि त एक् रात् प्रभु रह्या ॥
ति अग्नीजिह्वा खूप् खुसि पनि भया ईश्वर भनी ।
चिह्नी ताहाँ तिन्ले विधि सित गऱ्या पूजन पनी ॥१८॥

तहाँ देखी सीतापति उठि सबेरै चलि गया ।
अगस्ती काहाँ छन् भनी खबर ली दाखिल भया ॥
अगस्तीले खुस् भै स्तुति गरि बहुत् मन् पनि धऱ्या ।
विराट् रुप्ले वर्णन् गरि कन त पूजा पनि गऱ्या ॥१९॥

सुन्दर् धनू र तरवार् सँग बाण् धऱ्याका ।
ठोक्रा त जोडि अघि इन्द्रजिले धऱ्याका ॥
ताहीं थिया सब दिया रघुनाथलाई ।
बिन्ती गऱ्या सकल भार् हर आज जाई ॥२०॥

आठ् कोसमा असल पञ्चवटी भन्याको ।
आश्रम् असल् छ रमणीय बहुत् बन्याको ॥
ताहीं बसेर कछु दिन् तिमिले बिताऊ ।
सब् साधु माथि करुणा तहिं गै चिताऊ ॥२१॥

यस्तो अगस्ति ऋषिको उपदेश पाई ।
श्री राम् तयार् पनि भया तहिं जानलाई ॥
मालुम् थियो त पनि जुन् ऋषिले बताया ।
सो मार्ग जान कन पाउ उतै चलाया ॥२२॥

जान्थ्या प्रभू अलिकती पर कोहि जाई ।
जङ्गल् विषे अधिक वृद्ध जटायुलाई ॥
देख्या र राक्षस भनी कन मार्नलाई ।
माग्या धनू प्रभुजिले र लिला जनाई ॥२३॥

मान्र्या कुरा सुनि जटायु बहुत् डराई ।
राजाजिको प्रिय सखा हुँ भनी कराई ॥
गर्न्याछु हित् यहिं बसी म सिताजिलाई ।
कल्याण् मिलोस् हजुर देखि बहुत् मलाई ॥२४॥

श्री रामले पनि तहाँ अति खूसि मन्‌ले ।
आनन्द निर्भय दिया पछि फेरि तिन्‌ले ॥
स्वामित् ! शरण् छु भनि खुप् सित बिन्ति लाया ।
श्री राम् तहाँ पछि त पञ्चवटी त आया ॥२५॥

डेरा पर्‍यो प्रभुजिको तहिं बीच वन्‌मा ।
एकान्त देखि कन हर्ष भयो र मन्‌मा ॥
आनन्दपूर्वक रह्या रघुनाथ ताहीं ।
आर्का त आश्रम नजीक थियेन काहीं ॥२६॥

एकान्त देखि कन लक्ष्मणले चरण्‌मा ।
बिन्ती गर्‍या रघुपते ! म त छू शरण्‌मा ॥
ज्ञान् कुन् कहिन्छ भनि कुन् त कहिन्छ विज्ञान् ।
जान्दीन केहि म विषे त ठुलो छ अज्ञान् ॥२७॥

आज्ञा हवस् सकल तत्त्व म सुन्न पाऊँ ।
जान्न्या पुरुष् अरु छ को र कता म जाऊँ ॥
यो बिन्ति लक्ष्मणजिको सुनि हर्ष पाया ।
लक्ष्मण्‌जिलाइ सब तत्त्व तहीं बताया ॥२८॥

यै ज्ञान् कहिन्छ सुन येहि कहिन्छ विज्ञान् ।
यो रित् गरी कन बस्या हुँदि छुट्‌छ अज्ञान् ॥
खोलेर येहि रितले प्रभुले बताया ।
लक्ष्मण्‌जिले पनि तहीं सब तत्त्व पाया ॥२९॥

यै बीचमा नजिक शूर्पणाखा त आई ।
देख्या तहाँ प्रभुजिले पनि दुष्टलाई ॥
कन्दर्पका वश परी प्रभुका नजिक् गै ।
सोधी तहाँ प्रभुजिलाइ बहूत खुस् भै ॥३०॥

नाम् सब् कह्या प्रभुजिले जब नाम सूनी ।
ऐल्हे म भज्‌दछु पती भनि येति गूनी ॥
बिन्ती गरी म कन पत्नि बनाइ लेऊ ।
कन्दर्पको कठिन ताप छुटाइ देऊ ॥३१॥

यस्‌तो वचन् सुनि सिता कन हाँसि हेरी ।
उत्तर् दिया प्रभुजिले घरमै छ मेरी ॥
सौता बुझी कन न भज् तँ पती मलाई ।
भाई छ खालि बरु भज् पति भाइलाई ॥३२॥

साँचो भन्या भनि त लक्ष्मणाका नजिक् गै ।
आयाँ म पत्नि हुन येति भनेर खुस् भै ॥
सून्या वचन् सकल लक्ष्मण्‌ले र ताहाँ ।
दास् हूँ म ता म सित कुन् सुख मिल्छ याहाँ ॥३३॥

जा वाहिं मालिक उ हुन् उहिं बस्नु अच्छा ।
बुद्धी रहेनछ बहुत् रहिछस् तँ कच्चा ॥
यस्‌ता वचन् सुनि र शूर्पणखा रिसाई ।
सीताजिलाइ अब खाँ भनि फर्कि धाई ॥३४॥

भार् हर्न बीज् प्रभुजिले तहिं रोप्‌न आँट्या ।
लक्ष्मणजिलाइ भनि नाक र कान् कटाया ॥
आज्ञा लि लक्ष्मणजिले पनि काटि दीया ।
भागी डराइ कन भाइ जहाँ त थीया ॥३५॥

विस्तार् गरी त्रिशिर दूषण खर् भन्याका ।
राक्षस् पनी सुनि ति अग्नि सरी बन्याका ॥
आया जहाँ प्रभु थिया तहिं तीन भाई ।
लस्कर् समेत् अधिक जल्दि कदम् बढाई ॥३६॥

राक्षस् भनी प्रभुजिले तहिं चाल पाया ।
लक्ष्मण्जिलाइ तहिं काम् प्रभुले अह्राया ॥
हे भाइ ! आज तिमिले इ सिताजिलाई ।
गूफा विषे लगि बसी रहु जल्दि जाई ॥३७॥

एक् बात् न बोलि कन जल्दि उठेर जाऊ ।
सङ्ग्रामको बखत भो अब बेर् न लाऊ ॥
मार्छू म दुष्ट कन तेज् अधिकै जनाई ।
चौधै हजार् कन सहज् टुकरा बनाई ॥३८॥

यस्तो हुकुम् हुन गयो र सिताजिलाई ।
लक्ष्मण्जिले सँग लिई कन जल्दि जाई ॥
गूफा विषे बसि रह्या रघुनाथ् तयारी ।
चाँडै भया धनु र बाण्हरु ठिक्क पारी ॥३९॥

आया खर त्रिशिर दूषण तीन भाई ।
लस्कर् समेत् सँग लिई कन रिस् चढाई ॥
ठाकुर्जिका उपर बाणकि वृष्टि पार्‍या ।
ठाकुर्जिले पनि ति बाण् सब काटि टार्‍या ॥४०॥

तिन्का ति सर्व हतियार्हरू काटि टारी ।
सम्पूर्ण राक्षसहरू कन जल्दि मारी ॥
काट्या खर त्रिशिर दूषणलाइ ताहाँ ।
सम्पूर्ण राक्षस सक्या घरि चार माहाँ ॥४१॥

मार्‍या खर त्रिशिर दूषणलाइ जस्सै ।
सीता र लक्ष्मण पनी प्रभु सीत तस्सै ॥
आया डराइ कन शूर्पणखा त भागी ।
रावण् जहाँ छ उहिं जाँ भनि जान लागी ॥४२॥

रावण् जहाँ छ उहिं पौंचि विलाप गर्दै ।
सब् भाइ बन्धुहरुका मनलाइ हर्दै ॥
देख्यो तहाँ बहिनिलाइ त नाक् गयाकी ।
त्यो फेरि बुच्चि पनि कान न भै रह्याकी ॥४३॥

माया भयो बहिनि माथि र झट्ट ऊठ्यो ।
विस्तार सोध्न नजिकै पनि जल्दि छूट्यो ॥
हे बैन्हि ! कुन् पुरुष हो भन नाक काट्न्या ।
खूपै रहेछ सहजै पनि मर्न आँट्न्या ॥४४॥

जस्ले त नाक् सित इ कान् कन आज काट्यो ।
हे बैन्हि जान ! सुन त्यो अब मर्न आँट्यो ॥
यस्ता वचन् सुनि र नाम समेत् बताई ।
सीता र लक्ष्मण सहित् रघुनाथलाई ॥४५॥

तिन् छन् पराक्रमि ति पञ्चवटी बस्याका ।
ठोक्रा भिरी कन धनू पनि खुप् कस्याका ॥
गर्छू विचार मनले त म येहि मान्छू ।
सब् भस्म यो गरि दिनन् कि भनेर ठान्छू ॥४६॥

आई रह्याँछु म त खुप् सित मन् डराई ।
फिर्छन् ति सर्व ऋषिलाइ त खुस् गराई ॥
आश्चर्य मानि कन दौडि म याहिं आयाँ ।
विस्तार् पनी हजुरमा सब बिन्ति लायाँ ॥४७॥

सीताजिलाइ अति सुन्दर मानि ताहाँ ।
ल्याऊँ टपक्क टिपि सुन्दरिलाइ याहाँ ॥
भन्ना निमित्त अति चित्त धरी गयाकी ।
पायौं विपत् नकटि बुच्चि समेत् भयाकी ॥४८॥

ल्याऊ समर्थ छ भन्या तिमि आज जाऊ ।
साम्ने त हर्न छ कठिन् तिमि मन् न लाऊ ॥
एक् युक्तिले छल गरी कन हर्नु पर्ला ।
साम्ने कदापि न गया तहिं देह मर्ला ॥४९॥

तेस्ले बहूत भयमा परि बात् गऱ्याको ।
लस्कर् समेत् त्रिशिर दूषण खर् मऱ्याको ॥
सून्यो र बैन्हि कन खातिर खूप दीयो ।
एकान्तमा गइ लहड् पनि खूप लीयो ॥५०॥

सामान्य मानिस भया कसरी ति माऱ्या ।
लस्कर् खर त्रिशिर दूषण छुट्टि पाऱ्या ॥
सामान्य होइन इ ता परमेश्वरै हुन् ।
नाहीं त भाइहरुका अघि टिक्तथ्यो कुन् ॥५१॥

ईश्वर् भया हुँदि कसै पनि मार्दछन् ती ।
सामान्य हो पनि भन्या हरुँला सिताजी ॥
ईश्वर् भया हुँदि विरोध् गरि खुस् हुन्याछन् ।
रीसै हुन्या छ भजुँला त म माथि ता भन् ॥५२॥

येती विचार् गरि तऱ्यो र समुद्र पारी ।
मारिच् जहाँ छ ऋषिका सरि रूप धारी ॥
पुग्यो तहाँ र रथ राखि नजिक् गयाको ।
विस्तार् गऱ्यो खरहरू सब नाश् भयाको ॥५३॥

यस्तो पऱ्यो म कन आज सहाय देऊ ।
सुन्दर् ठुलो मृगस्वरुप् तिमि आज लेऊ ॥
राम्चन्द्रलाइ, छलि दुर् तिमिले गराया ।
सीता जसै म हरुँला तब फर्कि आया ॥५४॥

मारीचले यति हुकुम् जब ताहिं सून्यो ।
तेस्तो हुकुम् सुनि तहाँ मन भीत्र गून्यो ॥
बिन्ती गऱ्यो सकल तेज् प्रभुको जनाई ।
स्वामित् भनेर मनले जय खुब् चिताई ॥५५॥

कस्ले गऱ्यो र उपदेश् तिमि आज आई ।
सीता म हर्छु मृग हो तँ भन्यौ मलाई ॥
त्यौ शत्रु हो तिमि तसै कन मार ताहाँ ।
कूलै समेत् क्षय गराउन खोज्छ याहाँ ॥५६॥

को सक्छ जित्न र ठुलो तिमि सूर गर्छौ ।
यो सुर् लिया कुल समेत् तिमि आज मर्छौ ॥
एक् बाणले म कन चार् सय कोस साऱ्या ।
बालक् थिया त पनि भस्म सुबाहु पाऱ्या ॥५७॥

आज्काल् गयाँ वन विषे मृगरूप धारी ।
एक् बाणले यहिं पनी त दिया पछारी ॥
छाड़ै रगत् अति डरायर भागि आयाँ ।
जावैन भन्छु अब खुप् सित चेत पायाँ ॥५८॥

तस्मात् तिमी पनि विरोध् मति यो न लेऊ ।
सीता म हर्छु भनि आग्रह छाडि देऊ ॥
सब् नष्ट हुन्छ तिमीले मति यस्ति लीया ।
देख्यौ खर त्रिशिर दूषण मारि दीया ॥५९॥

हीतै कहन्छ भनि यो तिमि जानि लेऊ ।
आर्को कहन्छु म गुठिल् तिमि चित्त देऊ ॥
ई ता अनन्त अधिनाथ् परमेश्वरै हुन् ।
ब्रह्माजिले पनि भजिन्छ सदा पुरुष् जुन् ॥६०॥

नारद्जिका वचन सूनि म आज भन्छू ।
स्वामित् ! म ता हित चिताइ सदा रहन्छू ॥
लौ मार रावण भनी वरदान माग्या ।
ब्रह्माजिले र उहि सुर् प्रभु गर्न लाग्या ॥६१॥

जाऊ घरै बसि रहू मति यो न लेऊ ।
ईश्वर् बुझेर उहि माफिक चित्त देऊ ॥
जो गर्दछन् प्रभु गरुन् छ लिला उनैको ।
लाग्दैन जोर् प्रभु विषे अरुका कुनैको ॥६२॥

मारीचले जव त बात् यति सब् बतायो ।
झन् बात् सुनी बुझि त खुप् सित चित्त लायो ॥
मारीचलाइ अनि रावण भन्छ हेरी ।
सीता म हर्छु मृग भै कन जाउ फेरी ॥६३॥

ईश्वर् त हुन् यदि भन्या ति अवश्य मार्छन् ।
सामान्य हुन् यदि भन्या ति अवश्य हार्छन् ॥
ईश्वर् भया पनि असल् छ अवश्य तर्छू ।
सामान्य हुन् त म सिता सँग भोग गर्छू ॥६४॥

जाऊ अवश्य म सिताजि हरेर लिन्छू ।
बोल्यौ यहाँ कछु भन्या त म काटि दिन्छू ॥
यस्तो हुकुम् गरि तहाँ जब बीच पार्‍यो ।
मारीचले पनि तसै जिय आस मार्‍यो ॥६५॥

आखिर् मऱ्याँ म हरि देखि मऱ्या त तर्छू ।
यस् दुष्ट देखि मरिया त नरक् म पर्छू ॥
यस्तो विचार् गरि तहाँ मृगरूप धारी ।
हूकुम् सिरोपर धरी कन भो तयारी ॥६६॥

दौड्यो लिला पनि चरित्र विचित्र गर्दै ।
सीताजिका नजिक गै कन ताहिं फिर्दै ॥
सीतजिलाइ गर्हे मोह भनेर दाग्यो ।
लीला गरी कन वरी परि चर्न लाग्यो ॥६७॥

छल् हो भनी प्रभुजिले पनि चाल पाया ।
एकान्तमा गइ सिता कन काम् अह्राया ॥
सीते ! अदृश्य भइ लौ बस अग्नि माहाँ ।
छाया सिता पनि बनायर छोड याहाँ ॥६८॥

एक् भिक्षुको रुप लि रावण आज आई ।
हर्न्या छ दुष्ट तिमीलाइ स्वरुप् छपाई ॥
चाँडो अवश्य तिमिले पनि रुप् छपाऊ ।
एक् वर्ष सम्म छपि दिन् तिमिले बिताऊ ॥६९॥

यस्तो हुकुम् सुनि अदृश्य सरूपधारी ।
छाया सिता पनि दुरुस्त गरिन् तयारी ॥
सीता छपी कन रहिन् जब अग्नि माहाँ ।
छाया सिता सँग बस्या रघुनाथ ताहाँ ॥७०॥

छायासिताजि अति चित्र विचित्र मानी ।
खेलाउँ तेस मृगलाइ भनेर ठानी ॥
बिन्ती गरिन् रघुपते ! मृग आज देऊ ।
खेलाउँछू अधिक जाति छ पक्रि लेऊ ॥७१॥

इच्छा थियो प्रभुजिको पनि बिन्ति सूनी ।
जान् असल् छ भनि यो मन भित्र गूनी ॥
हात्मा धन् लि मृगका पछि आफु धाया ।
लक्ष्मण्जिलाइ बस तीमि भनी अह्राया ॥७२॥

लक्ष्मण् रह्या तहिं सिता सित चौकिदारी ।
मारीचलाइ प्रभुले पनि खुप् लघारी ॥
मार्‍या तहाँ जब त दिक् बहुतै गरायो ।
हे भाइ लक्ष्मण ! मर्‍याँ भनि छल् करायो ॥७३॥

छल्का वचन् सुनि सिताजि बहुत् डराइन् ।
लक्ष्मण्जिलाइ तिमि जाउ भनी अह्राइन् ॥
लक्ष्मण्जिले हुकुम यो सुनि बिन्ति पार्‍या ।
हे माइ ! जो मृग थियो प्रभुले त मार्‍या ॥७४॥

तेस्तो कहाँ मृग थियो मृगरूपधारी ।
मारीच राक्षस थियो र त आज मारी ॥
ठाकुर्जिले तहिं गिराइ दिंदा करायो ।
हे भाइ लक्ष्मण ! मर्‍याँ भनि छल् गरायो ॥७५॥

ज्योतिस्वरुप् तहिं भयो र मिल्यो हरीमा ।
आश्चर्य भो सकललाइ तसै घरीमा ॥
यस् दुष्टले पनि त यो गति आज पायो ।
भन्न्या बुझेर सब जन् कन हर्ष आयो ॥७६॥

लक्ष्मण्जिका वचन सूनि सिता रिसाइन् ।
आँसू बहुत् नजर देखि पनी खसाइन् ॥
बोलिन् अवाच्य पनि लक्ष्मणलाइ ताहाँ ।
भज्ली मलाइ भनि भन्छ कि आज याहाँ ॥७७॥

राम् देखि बाहिक अवर् त भजैन मैले ।
तिम्रै अगाडि यहिं छोड्दछु देह ऐले ॥
तिम्रो त चित्त अति दुष्ट रहेछ जान्याँ ।
काम् देखि आज तिमिलाइ अति शत्रु मान्याँ ॥७८॥

यस्ता वचन् सुनि ति लक्ष्मणजी रिसाया ।
बोलिन् अवाच्य भनि भित्र मनै चिताया ॥
धिक् चण्डि ! येति भनि खुप् सित चट्पटाया ।
वन्देविलाइ रखवारि तहीं खटाया ॥७९॥

सीताजिलाइ तहिं छोडि उठी गयाका ।
दूरै हुँदा नजर देखि फरक् भयाका ॥
देख्यो र रावण सिता सित जल्दि आयो ।
सन्यासिको स्वरुप ली कन रुप् छपायो ॥८०॥

सन्न्यासि हुन् भनि बहुत् गरि भक्ति लाइन् ।
पूजा प्रणाम् पनि गरी कन हर्ष पाइन् ॥
बिन्ती गरिन् बस गुरो ! प्रभु फर्कि आई ।
गर्नन् बहुत् प्रिय हजुर् कन चित्त लाई ॥८१॥

यस्ता वचन् सुनि सिता तिर दृष्टि दींदो ।
को हो पती बुझुँ भनी कन गुह्य लींदो ॥
सोध्यो सिता सित पती पनि जो छ को हो ।
नाम् काम् समेत् तिमि बताउ न आज जो हो ॥८२॥

सीताजिले पनि भनिन् सब जो छ नाम् काम् ।
सन्न्यासि जानि कन कत्ति न पारि छल् छाम् ॥
सोधिन् तहाँ म पनि नाम्हरु सुन्न पाऊँ ।
कुन् हो बताउ तिमिले पनि नाम ठाऊँ ॥८३॥

यस्ता वचन् सुनि सिता कन हर्न आँटी ।
नाम् काम् तहाँ सब कह्यो रति भर् न ढाँटी ॥
बोल्यो अवाच्य पति मानि मलाइ लेऊ ।
राम्चन्द्रलाई तिमिले अब छाडि देऊ ॥८४॥

यस्ता वचन् सुनि अलिक् मनले डराइन् ।
बात्ले त दुष्ट कन तृण् सरिको गराइन् ॥
हे दुष्ट रावण ! अवश्य तँ आज मर्लास् ।
ऐले जसै प्रभुजिका अघि याहिं पर्लास् ॥८५॥

यस्ता वचन् सुनि रिसायर जल्दि ऊठ्यो ।
धाऱ्यो स्वरुप् र अब हर्छु भनेर छूट्यो ॥
बिस् बाहु दस् मुख शरिर् पनि शुद्ध कालो ।
देखाइ सब् कन तरास् मन भीत्र हाल्यो ॥८६॥

सीताजीलाइ मन्ले चिह्नि कन मनमा मातृवत् बुद्धि गर्दो ।
हात्ले मैले छुँदामा अनुचित छ भनी स्पर्श केही न गर्दो ॥
आफ्ना नङ् सब् जमिन्मा धसि कन जमिनै जल्दि हात्ले उठायो ।
सीताजीलाइ रथ्मा धरिकन दगुऱ्यो राम देखी छुटायो ॥८७॥

हा राम् ! लक्ष्मण ! यत्ति मात्र मुखले बोलेर साह्रै रुँदी ।
तन् मन रामविषे धरेर बहुतै विह्वल् निरन्तर् हुँदी ॥
देख्या ताहि जटायुले र उडि गै रथ् चूर्ण पारी दिया ।
घोडा चूर्ण गराइ फेर् धनु समेत् टुक् टुक् गराई दिया ॥८८॥

रावण् झन् वीर थियो अति झपट गरी हातमा खड्ग लीयो ।
काट्यो दूवै पखेट्टा रिस सित र तहाँ भूमिमा पारि दीयो ॥
बाधा पाई जटाय् पृथिवितल गिऱ्या फेरि रथ्को तयारी ।
जल्दी पाऱ्यो र सीता लिइ कन पुगि गो दुष्ट ता सिन्धु पारी ॥८९॥

आकाश्मा जब ऋष्यमूक गिरिका ऊप्र पुगीथिन् जसै ।
आफ्ना सब् गहना फुकालि बलियो पोको बनाइन् तसै ॥
राम् लक्ष्मण् कन यो दिउन् भनि तहाँ पोकै खसालिन् पनी ।
सुग्रिव्ले त गुफा विषे धरि लिया कस्ले खसाल्यो भनी ॥९०॥

सीताजीलाइ लङ्का लगि कन मनमा मातृवत् बुद्धि गर्दो ।
भित्री जुन् हो बघैंचा तहिं असल अशोक् वृक्षका नीच धर्दो ॥
सेवा खुप् गर्न लाग्यो तर पनि मनमा माइले दुःख पाइन् ।
हाराम्! हा राम्! जगन्नाथ्! यहि वचन गरी राममा चित्त लाइन्॥९१॥

मारीच् मारेर फिर्थ्या प्रभु पनि वनमा देखिया ताहिं भाई ।
राम्ले ताहीं विचार्‍या मन मन इ कुरा भाइ पुग्नै न पाई ॥
माया सीता बन्याकी अलिकति पनि याद् छैन ई भाइलाई ।
साँचै सीता इनै हुन् भनि कन मनले भन्दछन् चाल् नपाई ॥९२॥

यो बात् बोल्दिन गुह्य राख्छु म पनी मानुन् सिता हुन् भनी ।
सीता निश्चय हुन् भन्या त रिसले लड्नन् रिपू थ्यैं पनी ॥
यस्तो निश्चय मन् भयो प्रभुजिको लक्ष्मण् पुग्या झट् तहाँ ।
सोध्या श्री रघुनाथले किन सिता छोडेर आयौ यहाँ ॥९३॥

लक्ष्मण्ले पनि यो हुकुम् सुनि तहाँ बिन्ती गर्‍या क्या गरूँ ।
जो दुर्वाच्य गरिन् सबै भनुँ भन्या सक्तीन मैले बरू ॥
मारिच्का छलका वचन् सुनि बहुत् दुर्वाच्य बोलिन् जसै ।
संझायाँ भरसक् अनेक् तरहले लागेन बिन्ती कसै ॥९४॥

फेर् उत्तर् प्रभुले दिया अनुचितै हो यो गर्‍यौ ता पनी ।
छोड्नू कत्ति थियेन दुर्वचनले स्त्री हो भनी ता पनी ॥
येती बात् गरि राम आश्रम विषे जल्दी कदम् ली गया ।
देख्यानन् र सिताजिलाइ बहुतै शोक गर्न लाग्दा भया ॥९५॥

की राक्षस्हरुले हऱ्या कि वनमा की दुष्टले पेट् भऱ्या ।
एक् थोक् क्या त भयो अवश्य म गयाँ कुन् दुष्टका खेल् पऱ्या ॥
वन्देवीहरुलाइ मालुम भया विस्तार् बताऊ यहाँ ।
सीता मेरि पियारि देख्तिन म ता जान्छू सिता छन् जहाँ ॥९६॥

यस्ता रित् सित सोधि सोधि रघुनाथ् ज्ञानै स्वरूपी पनी ।
जस्तो मानिस गर्छ सोहि रितले हा मेरि सीता ! भनी ॥
फिर्थ्या तेस् वनमा बडा विरहले सोध्या न पाई उसै ।
यै बिच्मा वनमा त रथ् र धनुका देख्या अनेक् टुक् तसै ॥९७॥

भन्छन् लक्ष्मणलाइ भाइ ! तिमिले देख्यौ यहाँको कुचाल् ।
अर्को आइ जिती लियेछ बिचमा मैले त देख्याँ कुचाल् ॥
येती बात् गरि राम् अलिक् पर गया देख्छन् त पल्टी रही ।
चिह्नैलाइ कठिन् जटायु कन ता दूवै पखेटा गई ॥९८॥

अज्ञान् कत्ति थियेन ता पनि तहाँ लीला नरैको गरी ।
चिह्नयाको न नचिह्नयै गरेर भगवान् भन्छन् अगाडी सरी ॥
हे भाई ! धनु देउ दुष्ट मिलि गो मार्छू म बाणै धरी ।
खान्या येहि रहेछ हेरि बुझियो पल्टेछ खुप् पेट् भरी ॥९९॥

सून्या बात् र जटायुले पनि हवाल् वृत्तांत बिन्ती गऱ्या ।
सूनी पूर्ण दया भयो नजिक गै छाम्या र सब् ताप् हऱ्या ॥
सीताको समचार् खबर् कहि तहाँ साम्ने जटायू पऱ्या ।
स्नान् दाहा गरि मांसपिण्डहरु दी क्रीया प्रभूले गऱ्या ॥१००॥

सायुज्यै मुक्ति पाई स्तुति पनि बहुतै भक्ति रखेर लाई ।
पौंच्या धाम्मा जटायू प्रभु पनि नरको ठिक्क लीला जनाई ॥
वन् वन्मा फिर्न लाग्या विरह गरि गरी सोद्धछन् जाहिं ताहीं ।
दोस्रा देखन्या मिल्यानन् सकल वन ढुँढ्या एक् पनी काहिं नाहीं ॥१०१॥

छातीमा मुख् भयाको सिर पनि न हुँदा नाम् कबन्धै रह्याको ।
चार् चार् कोस्सम्म पुग्न्या दुइ अति बलिया दीर्घ बाहू भयाको ॥
राक्षस् थीयो तहाँ एक् बसि बसि कन सब् हातले खैंचि खान्या ।
तेसैका बाहु बिच्मा रघुपति पुगिया रोकियो मार्ग जान्या ॥१०२॥

राक्षस्ले घेरियाको बुझि कन रघनाथ् भन्दछन् भाइलाई ।
हे लक्ष्मण् ! आज देख्यौ अब बिच परियो निल्छ की हामिलाई ॥
ठाकुर्जीका वचन् ई सुनि कन विनती ताहिं लक्ष्मण्जि गर्छन् ।
हे नाथ्!क्या डर् छ यस्को दुइ भइ दुइ हात् काटिदयूँ याहिं मर्छन् ॥१०३॥

येती बात् गरि हात् दुवै सहजमा काटी खसाल्या जसै ।
राक्षस्ले पनि हात् गिऱ्या जब तहाँ आश्चर्य मान्यो तसै ॥
सोध्यो आज म वीरका पनि सहज् हातै खसाल्यौ यहाँ ।
को हौ क्या मनमा लियेर वनमा डुल्छौ छ जानू कहाँ ॥१०४॥

उत्तर् श्रीरघुनाथले पनि दिया हाँसेर विस्तार् गरी ।
सून्यो राम भनी तहाँ र मनले चिह्नन्यो इनै हुन् हरी ॥
ठाकुर्जी कन चिह्निनी खुस् अधिक भै विस्तार आफ्नू गऱ्यो ।
हे नाथ् ! आज चिह्नन्याँ हजुर्कन यहाँ पायाँ र सब् ताप् टऱ्यो ॥१०५॥

ब्रह्मा देखि अवश्य पाइ वरदान् गन्धर्व हूँ ता पनी ।
राम्रो छू भनि गर्व भो र ऋषि ता साह्रै नराम्रा भनी ॥
हाँस्याँ केहि र अष्टवक्र ऋषिले राक्षस् भयेस् लौ भनी ।
पैले स्राप गरी दिया पछि त फेर् मुक्ती बताया पनी ॥१०६॥

राक्षस् भै कन फिर्दथ्याँ म रिसले सिर् इन्द्रजीले हऱ्या ।
ब्रह्माको वरदान् थियो र म जियाँ इन्द्रादि सब् छक् पऱ्या ॥
सीरै गै पनि यो जियो अब कसो गर्ला भनी खुप् दया ।
आयो इन्द्रजिका र खान कन मुख् छाती विषे दी गया ॥१०७॥

चार् चार् कोस तलक् समाउन भनी लामा त हातै दिया ।
सो हात् आज गिराइ बक्सनु भयो याहीं तलक् ई थिया ॥
जस्तो मुक्ति ति अष्टवक्र ऋषिले पैल्हे बताया यहीं ।
तेस्तो ठिक्क भयो इ हात् गिरि गया मुक्ती त पायाँ यहीं ॥१०८॥

क्या बात ! धन्य रहेंछु आज म प्रभो ! आस्रा गऱ्याथ्याँ जती ।
रातोदिन् रटना थियो चरणको भै गो शरण्को गती ॥
खाडल् खुप् गहिरो खनेर उसमा यो देह मेरो धरी ।
पोली भस्म गराइ बक्सनु हवस् जान्छू म संसार् तरी ॥१०९॥

सीता पाउनको उपाय विनती गर्न्याछु साँचो गरी ।
भन्न्या यो विनती सुन्या र हरिले पोली दिया खाग् गरी ॥
सुन्दर् शुद्ध स्वरूप् धऱ्यो प्रभुजिले खुस् भै दिया वर् पनी ।
भक्तीले बहुतै गऱ्यो स्तुति र त्यो पौंच्यो परम्धाम् पनी ॥११०॥

हे नाथ् ! सीताजि मिल्निन् अब तिमि शबरी छन् जहाँ ताहिं जाऊ ।
साहै भक्ती छ तिम्रा चरणकमलको ताप तिन्का छुटाऊ ॥
येती बिन्ती जगन्नाथ् सित गरि जब धाम् त्यो गयो राम फेरी ।
आश्रम्मा पौंचि दर्शन् शबरि कन दिया खुप् कृपा राखि हेरी ॥१११॥

आसन् देखि उठेर जल्दि शबरी राम्का चरण्मा परिन् ।
सक्भरको बहुतै पुजा गरि तहाँ हात् जोरि बिन्ती गरिन् ॥
हे नाथ ! हिन् कुलकी स्त्रिजाति म गरीब् जान्दीन तिम्रो स्तुति ।
आधार् मात्र फगत् छ यै चरणमा यस्तै छ मेरो गति ॥११२॥

विस्तार् सब् गुरु देखि सूनि गुरुका आज्ञा मनैमा लिई ।
कैल्हे देख्छु हजूरलाइ भनि खुप् तन् मन् हजूर्मा दिई ॥
पूजा नित्य हजूरको गरि यहाँ ख्वामित ! बस्याकी थियाँ ।
हे नाथ् ! आज दया भयो हजुरको प्रत्यक्ष देखी लियाँ ॥११३॥

क्याले आज बहुत् प्रसन्न हुनु भो कुन् कर्म मैले गर्‍याँ ।
योगीका मनले न भेटि सकिन्या मैले त दर्शन् गर्‍याँ ॥
यस्तो बिन्ति सुनी दया बहुत भो हेतू प्रभूले कह्या ।
उच्‌निच् स्त्री र पुरुष् विचार्दिन म ता खुस् हुन्छु भक्ती भया ॥११४॥

नौ साधन् कि त भक्ति छन् ति नवमा पैल्हे त सत्संग हो ।
पैल्हे साधन पो भयो पनि भन्या बाँकी रह्याका ति जो ॥
आठ् साधन्हरु हुन् ति ता क्रमसितै मिल्छन् असल् सङ्गले ।
सत्‌को सङ्ग भया सबै बनि गयो क्या हुन्छ कुन् सङ्गले ॥११५॥

सत्‌को सङ्ग् भै रह्याकी दिन दिन म उपर् भक्ति ठूलो भयाकी ।
सज्जन्‌को सङ्ग पाई कन सब गुणमा पार पौंची गयाकी ॥
देख्याँ मैले र दर्शन् दिन भनि खुसिले आज आफै म आई ।
दीयाँ दर्शन् र पायौ तिमि अधम भया पाउँथ्यौ क्या मलाई ॥११६॥

मुक्ती भो आज तिम्रो अब फजिति छुट्या खूसि भै आज जाऊ ।
मेरी सीता कहाँ छन् कछु खबर भया त्यो पनी सब् बताऊ ॥
हूकुम् जस्सै सुनीथिन् तब तहिं बिनती गर्दछिन् क्या बताऊँ ।
सर्वव्यापी हजुर्‌ले बुझि त नसकिन्या एक् रती छैन ठाऊँ ॥११७॥

साँचो बिन्ती गर्‍याँ यो तर पनि नरको आज यो रूप धारी ।
आज्ञा भो ता म बिन्ती पनि हजुर विषे गर्दछू काल् विचारी ॥
सीता लङ्का विषे छन् अब त हजुरले भेट सुग्रीवलाई ।
बक्स्या जावस् ति गर्नन् जति जति सब काम् बिल्कुलै पारलाई ॥११८॥

पम्पा भन्नू तलाऊ पनि नजिक हुन्या ऋष्यमुक् पर्वतैका ।
टाकूरैमा ति बस्छन् अति फजिति सही दिन् बिताई सँधैंका ॥
बालीको डर् हुनाले तहिं बहुत बस्या बालि जाँदैन ताहाँ ।
बालीलाई न जानू भनि कन छ सराप् सब् गर्‍याँ बिन्ति याहाँ ॥११९॥

सुग्रिव् सीत मित्यारि गर्नु सब काम् हून्या छ सीता पनी ।
मिल्निन् आज म देह खाग् गरि यहीं पोल्छू नजिक्मै भनी ॥
बिन्ती पारि चिता विषे पसि शरीर् यो जो छ सब् खाग् गरिन् ।
ठाकुर्को अति भक्तिले ति शबरी संसारसागर् तरिन् ॥१२०॥

क्या दुर्लभ् रघुनाथ् खुसी हुन गया जात्की अधम् भै पनी ।
श्रीराम्का अघि देह छाडि कन पार् पौचिन् सहज् तै पनी ॥
ब्राह्मण् भै कन भक्ति गर्दछ भन्या उस्का त झन् क्या कुरा ।
जो कोही पनि भक्ति भो भनि भन्या योगी ति हुन्छन् पुरा ॥१२१॥

हे लोक् हो ! रघुनाथका चरणको भक्ती छ मुक्ती दिन्या ।
यो जानी कन कामधेनु सरिका राम् हुन् मनैमा लिन्या ॥
क्या गर्छौ अरु मन्त्रतन्त्रहरुले छोडेर सब् राममा ।
तन् मन् लाइ अवश्य जान मनले सार् मिल्छ यै काममा ॥१२२॥

इति श्रीअरण्यकाण्ड ।

श्रीकिष्किन्धाकाण्ड

जस्सै मुक्त भई गइन् ति शबरी सब् बात् सुनी राम् पनी ।
जान्छू आज म ऋष्यमूक गिरिमा सुग्रीव भेट्छू भनी ॥
जान्थ्या कोस् भरिको तलाउ मिलिगो पम्पा भन्याको पनी ।
चीह्न्या श्री रघुनाथले शबरिले यै हो भन्याको भनी ॥१॥

माछा कच्छप चल्दछन् कमलको सब् गिर्छ केसर् तहाँ ।
केसर्ले जब छोपियो पनि भन्या देखिन्छ जल् पो कहाँ ॥
नीला लाल सफेद् कमल् पनि अनेक् रङ्का भयाका तहाँ ।
बोल्छन् हंस चकोर सारसहरू लाटाक्वस्यारा जहाँ ॥२॥

जस्तो निर्मल हुन्छ सन्तहरुको मन् सोहि माफीक जल् ।
निर्मल् देखि बहुत् प्रसन्न मन भो लाग्यो र साह्रै असल् ॥
थोडा जल् पनि पान् गरी सकल वन् हेर्थ्या जगन्नाथ् तहाँ ।
देख्या सुग्रिवले डरायर नजर् लाया प्रभू छन् जहाँ ॥३॥

बालीको छल हो भन्या बुझि तहाँ हात्ले इसारा दिया ।
ओरै कोहि रहेछ सज्जन भन्या हेरेर हाँसी लिया ॥
ब्राह्मणको लडिका बनेर हनुमान् जाऊ ति को हुन् कहाँ ।
जान्छन् क्या मनमा छ सब् वरिपरी हेरेर डुल्छन् तहाँ ॥४॥

सुग्रिव्ले हनुमानलाइ जब यो हूकुम् दिया जा भनी ।
ब्राह्मणका लडिका बनेर हनुमान् राम्का हजुर्मा पनी ॥
पौंची पाठ् सित बिन्ति पारि सब काम् सोध्या प्रभूको जसै ।
विस्तार् नाम र कामको प्रभुजिले खुस् भै बताया तसै ॥५॥

सुग्रिव्को हनुमानले पनि तहाँ विस्तार बिन्ती गऱ्या ।
बोकूँ श्री रघुनाथलाइ भनि फेर् आफ्नू स्वरुप् झट् धऱ्या ॥
राम् लक्ष्मण् कन बोकि जल्दि हनुमान् सुग्रीवका पासमा ।
पौंचाऊँ रघुनाथलाइ भनि खुप् कूद्या ति आकाशमा ॥६॥

जल्दी पर्वतका उपर् पुगि गया छाया विषे राम् रह्या ।
सुग्रिव्लाइ खबर् दिना कन तहाँ जल्दी हनूमान् गया ॥
विस्तार् पायर आइ सुग्रिवजिले दर्शन् प्रभूको गऱ्या ।
हाँगा कोमल भाँचि आसन दिया आनन्दसागर् पऱ्या ॥७॥

आसन् सुग्रिवलाइ लक्ष्मणजिले दीया हनूमानले ।
लक्ष्मण्जी कन बस्न आसन दिया ताहीं ठुला शानले ॥
सब् वृत्तान्त बताइ लक्ष्मणजिले विस्तार् सुनाया जसै ।
सीता जुन् गहना खसालि गइथिन् हाजिर् गराया तसै ॥८॥

हा राम् ! लक्ष्मण ! येति मात्र मुखले बोलेर आकाशमा ।
जान्थिन् सब् गहना फुकालि कन ता हाम्रा यसै वासमा ॥
गिर्न्या पाठ् सित पो खसालि ति गइन् चिह्नीन याहीं थियाँ ।
कस्का हुन् यहिं चीह्निबक्सनु हवस् यै हो हजुर्मा दियाँ ॥९॥

येती बिन्ति गरी दिया ति गहना देख्या प्रभूले पनी ।
चीह्न्या सब् गहना र शोक् बहुत भो हा ! मेरि सीता ! भनी ॥
रोया छाति विषे धऱ्या र गहना नाना विलाप्ले जसै ।
लक्ष्मण् सुग्रिवले तहाँ प्रभुजिको दिल् खुस् गराया तसै ॥१०॥

हे राम् ! रावणलाइ मारि सहजै सीताजिलाई यहाँ ।
हाजिर् हामि गराउँला हजुरमा त्यो दुष्ट जाला कहाँ ॥
येती बिन्ति तहाँ ति सुग्रिवजिले राम्का हजुर्मा गऱ्या ।
बोल्या श्री हनुमानले पनि तहाँ अग्नी र साक्षी धऱ्या ।११॥

अग्नी साक्षि धरेर सुग्रिवजिले राम् थ्यै मित्यारी गरी ।
बाहाँ जोरि सखा भई नजिकमा सुग्रिव् बस्या तेस् घरी ॥
सुग्रिव्ले तहिं बिन्ति बात् पनि गर्‍या हे नाथ् ! फजीती सही ।
बालीका डरले बहुत् दिन बित्या एसै जगामा रही ॥१२॥

याहाँ बाली त आउँदैन छ सराप् मातङ्गजीको र यो ।
पायाँ बस्न नहीं भन्या म कन ता कस्ले बचाऊँदथ्यो ॥
बालीको बल बिन्ति गर्छु अहिले जस् देखि सब् डर्दछन् ।
कस्तै वीर हउन् लड्या पनि भन्या लड्न्या सबै मर्दछन् ॥१३॥

ठूलो विर् मयपुत्र राक्षस थियो मायावि ता नाम् थियो ।
बाली सीत लडाजि गर्न भनि त्यो आयो र हाँक् खुप् दियो ॥
बालीले पनि दौडि गै कन तहाँ हान्यो मुठीले जसै ।
बाधा पाइ डराइ भागि ऊ गयो लाग्यो पछाडी तसै ॥१४॥

बालीका पछि लागि मै पनि गयाँ राक्षस् गुफामा गयो ।
ढोकामा त मलाइ राखि रिसले फेर् भित्र जाँदो भयो ॥
मैन्हा दिन् बिति गै गयो त पनि त्यो फर्कन बाली जसै ।
साहै दिक् म थियाँ कसो गरुँ भनी आयो रगत् पो तसै ॥१५॥

लौ बाली त मरेछ हेरि रगतै आयो गुफा देखि ता ।
मैलाई पनि फर्कि मार्छ रिसले गूफा थुनी जाँ म ता ॥
यस्तो बुद्धि भयो र पत्थर ठुलो ल्यायाँ र गूफा थुन्याँ ।
फर्की आउन मन् गर्‍या पनि सहज् निस्की न सक्नू हुन्या ॥१६॥

यस्ता पाठ् सित खुप् थुन्याँ र म फिर्‍याँ बाली मर्‍या लौ भनी ।
विस्तार् सर्व सुनाउँदा म कन ता राजा बनाया पनी ॥
राजा भै कन राज्य भोग् पनि गर्‍याँ क्यै दिन् पछी बालि ता ।
राक्षस् मारि फिरेर दाखिल भयो रीसाइ मै माथि ता ॥१७॥

उस् दिन् देखि डराइ याहिं म रह्यौं मेरी त पत्नी पनी ।
बल्जफ्ती सित भोग गर्छ गहँ क्या पुग्दैन जोर् तै पनी ॥
याहीं आउन सक् भये यहिं पनी आयेर मार्न्या थियो ।
पाप्को क्या डर मान्छ त्यो र बलले जस्ले बुहारी लियो ॥१८॥

साहै दुःखि भयेर सुग्रिवजिले बिन्ती गर्‍याको सुनी ।
सुग्रिव्का अब दुःख हर्दछु भनी अन्तःकरण्ले गुनी ॥
खातिर् श्री प्रभुले गर्‍या सुन सखे ! त्यो बालि मारी यहाँ ।
तिम्रो राज्य गराउँला अब उपर् जोर् चल्छ तेस्को कहाँ ॥१९॥

यस्तो सत्य वचन् सुन्या प्रभुजिको शङ्का पर्‍यो तै पनी ।
सक्छन् क्या तब बालि मार्न कन ता ठूलो छ बाली भनी ॥
बालीलाइ बहूत विर् बुझि तहाँ राम्का अगाडी सरी ।
बालीको अधिको पराक्रम कह्या बिल्कूल विस्तार् गरी ॥२०॥

एक् दिन् दुन्दुभि नाम राक्षस ठुलो आयो र हाँक् खुप् दियो ।
बालीले सहजै निमोठि कन सिर् छुट्ट्याइ हात्मा लियो ॥
सोही फ्याँकि दिंदा यहाँ गिरि गयो चार् कोस् जगामा जसै ।
छीटा पर्न गयो बहुत् रगतको ऋषी रिसाया तसै ॥२१॥

बालीलाइ सराप् दिया अब यहाँ आइस् भन्या तैं पनी ।
सिर् जुद्दा भइ पृथ्विमा गिरि गयास् जस्तै गिर्‍यो यो पनी ॥
यो मालुम् त मलाइ सब् अघि थियो सो जानि याहीं रह्यौं ।
उस्लाई पनि यो छ याद् तब म तेस् विर् देखि बाँच्तो भयौं ॥२२॥

सोही सिर् अझ तक् छ पर्वत सरी यो फ्याँक्न सक्नू भया ।
बाली मार्न समर्थ ताहिं चिह्नुला मेरा त सेखी गया ॥
ई बात् सुग्रिवका सुनी झलक द्यूँ इन्लाइ भन्न्या भयो ।
फ्याँक्या सिर् तहिं पाउका अँगुलिले चालीस कोस् तक् गयो ॥२३॥

देख्या सुग्रिवले तथापि मनमा शङ्का त फेरी रह्यो ।
सक्छन् क्या तब बालि मार्न कन ता ठूलो छ भन्न्या भयो ॥
सात् ताल् वृक्ष इ छन् इ एक शरले छेड्छन् त मार्छन् भनी ।
सुग्रिव्का मनमा भयो र इ कुरा सब् थोक् सुनाया पनी ॥२४॥

हे नाथ् ! बिन्ति म गर्दछू अरु पनी यस्तो छ बाली भनी ।
येही सिर् कन फ्याँकि मात्र मनले मानेन विश्वास् पनी ॥
बालीले यही ताल वृक्ष कन ता बूटै बराबर् गनी ।
हल्लायेर खसालि दिन्छ जति छन् सम्पूर्ण पत्ता पनी ॥२५॥

ई ताल् वृक्ष पनी यहाँ हजुरले एक् बाण ऐल्हे धरी ।
सब्मा छिद्र गराइ बक्सनु हवस् बुझन्या छ मन् खुप् गरी ॥
येती बिन्ति तहाँ ति सुग्रिवजिले राम् थ्यै जसै ता गऱ्या ।
राम्जीले पनि लौ भनेर खुसिले हात्मा धनूबाण् लिया ॥२६॥

बाण् फ्याँक्या प्रभुले र वेग् सित गयो सात्ताल भेदन् गरी ।
पर्वत् भूमि समेत् विदारि पर गो साम्ने त सब् साफ् गरी ॥
ठोक्रैमा फिरि आइ बाण् जब पऱ्यो सुग्रीवजी छक् पऱ्या ।
साक्षात् श्रीपति हुन् भनी चिह्नि तहाँ राम्को स्तुती खूप् गऱ्या ॥२७॥

हे नाथ् ! बल्ल चिह्नयाँ अहो ! सकलका आत्मा जगन्नाथ् भनी ।
माया देखि फरक् भयो अब त मन् लाग्दैन माया पनी ॥
क्या गर्छू अब पुत्र दार धनले सम्पूर्ण ई दुर् हउन् ।
मेरा सब् दस इन्द्रियै हजुरका सेवा टहल्मा रहुन् ॥२८॥

यै पाठ्ले जब ता गऱ्या स्तुति तहाँ सुग्रीवले सो सुनी ।
यो ज्ञान् आज म द्यूँ भनी प्रभुजिले अन्तःकरण्ले गुनी ॥
मायाले अनि मोह पारि रघुनाथ् हाँस्या र बोल्या जसै ।
सुग्रिव् मोह भया वचन् सुनि तहाँ ऊ ज्ञान बिर्स्या तसै ॥२९॥

हे सुग्रीव सखे ! मलाइ दुनियाँ भन्नन् मित्यारी गरी ।
कुन् चिज् सुग्रिवलाइ दी कन गया आपत्ति तिन्का हरी ॥
यो लोक्को अपवाद् म मेट्छु अब ता बाली छ ऐल्हे जहाँ ।
ताहाँ गै कन हाँक देउ तिमिले त्यो बालि मार्छू यहाँ ॥३०॥

ऐल्हे राज्य गराउँछू भनि तहाँ राम्को हुकुम् भो जसै ।
सुग्रिव् खूसि भयेर बालि कन खुप् हाँक्या वचन्ले तसै ॥
किष्किन्धापुरिका नजीक वनमा आयेर हाँक् खुप् गरी ।
सुग्रिव् ता जब ता चल्या बुझि खबर् बाली छुट्या तेस् घरी ॥३१॥

बाली सुग्रीवको लडाजि पनि भो सुग्रीव एक् क्षण् लड्या ।
सक्थ्या सुग्रिवले कहाँ सहजमा बाली विरैले धऱ्या ॥
बाण् छाडी कन बालिलाइ अब ता मार्नन् प्रभूले भनी ।
एक् क्षण् ता यहि आसले टिकि गया घुस्सा दिंदामा पनी ॥३२॥

बाली सुग्रिवको दुरुस्त अनुहार् एक् देखि राम्ले जसै ।
बाण् थाम्या टिकि सक्नु मुस्किल भई सुग्रीव भाग्या तसै ॥
पौंच्या श्रीरघुनाथका हजुरमा काम्दै र छाद्दै रगत् ।
बल् तोडी कन बालिले हरि लिया एक् देह पौंच्या फगत् ॥३३॥

सुग्रीव्ले तहिं बिन्ति खुप् सित गऱ्या हे नाथ् ! मलाई यहाँ ।
मार्नैको यदि मन् छ पो पनि भन्या जोर् चल्छ मेरो कहाँ ॥
आफैंले यहिं मारि बक्सनु हवस् स्वामित् ! हजूर्ले पनी ।
शत्रूलाइ लगाइ मार्न त उचित् हो क्या सखा हो भनी ॥३४॥

सुग्रीव्का इ वचन् सुनी गह भरी आँसू प्रभूले धऱ्या ।
सुग्रीवजी कन अङ्कमाल गरि खुप् खातिर् प्रभूले गऱ्या ॥
हे सुग्रीव सखे ! दुरुस्त अनुहार् एक् देखि शङ्का भयो ।
मर्नन् मित्र भनेर पो डर हुँदा बाँचेर बाली गयो ॥३५॥

चिह्नू देह विषे धरेर अहिले जाऊ र हाँक् देउ फेर् ।
बालीलाइ म मारि दिन्छु सहजै लाग्दैन ऐल्हे त बेर् ॥
यस्ता बात् गरि खुप् शपथ् पनि गरी सुग्रीवको मन् भरी ।
आज्ञा लक्ष्मणलाइ बक्सनु भयो फुल् ल्याउ माला धरी ॥३६॥

सो माला पहिराइ भाइ ! तिमिले जल्दी पठाऊ तहाँ ।
हाँक् दीउन् अब बालिलाइ अहिले मार्छू म छोड्छू कहाँ ॥
लक्ष्मण्ले पनि यो हुकुम् सुनि तहाँ माला लगाई दिया ।
त्यो माला पहिरेर सुग्रिव गया बाली जहाँ विर् थिया ॥३७॥

बालीलाइ सुनाइ हाँक् बहुत दी सुग्रिव् बस्याथ्या जसै ।
बालीले पनि शब्द सुग्रिवजिको सून्या र ऊठ्या तसै ॥
आश्चर्यै मनमा भयो अघि भन्या ऊठ्यो पछी रिस् पनी ।
मुक्का ख्वाइ लघारियो त पनि फेर् फर्क्यो भगूवा बनी ॥३८॥

बालीले पनि फेर् कछाड् कसि तयार् भै जान लाग्या जसै ।
ताराले त न जाउ यस् बखतमा भन्दै समातिन् तसै ॥
कोही वीर् बलवान् सहाय मिलि पो सुग्रीव आया यहाँ ।
साहायै न भया त येहि घडिमा सुग्रीव फिर्थ्या कहाँ ॥३९॥

ताराका इ वचन् सुनेर बलवान् वीर् बालि बोल्छन् तहाँ ।
हे प्यारी ! न डराउ को छ म सरी विर् आज दोस्रो यहाँ ॥
सुग्रिव्लाइ सहज् सहाय सहितै मारेर फिर्न्या म छू ।
विर् हूँ हाँक दिंदा कसो गरि बसूँ शङ्का न मान्या कछू ॥४०॥

बालीका इ वचन् सुनी कन तहाँ ताराजिले फेर् पनी ।
भन्छिन् नाथ् ! कछु सूनि बक्सनु हवस् क्या भन्दछे यो भनी ॥
बिन्ती गर्छु म हित् कुरो हजुरमा साक्षात् अयोध्यापती ।
श्री राम्चन्द्र सहाय छन् अब तहाँ चल्दैन जोर् एक् रती ॥४१॥

सुग्रिव् सीत मित्यारि लाइ रघुनाथ्ज्यूले पिछामा लिया ।
बाली मारि म राज्य आज दिउँला भन्न्या वचन् यो दिया ॥
भन्न्या बात् अरुमा हुँदा वन महाँ सूनेर अङ्गद् यहाँ ।
आई सब् इ कुरा मलाइ अघि नै भन्थ्यो न जाऊ तहाँ ॥४२॥

सुग्रिव् सीत विरोध् न राख तिमीले जाऊ र ल्याऊ यहाँ ।
यो राज् सुग्रिवलाइ देउ अब ता जित् छैन तिम्रो तहाँ ॥
श्री राम्का दुइ पाउमा पर तिमी गर्नन् प्रभूले दया ।
साँचा हुन् इ कुरा बुझी लिनु हवस् भोग् गर्न इच्छा भया ॥४३॥

येती बिन्ति गरेर पाउ दुइमा पक्रेर रोइन् जसै ।
तारालाइ बुझाउना कन तहाँ फेर् बालि बोल्या तसै ॥
हे प्यारी ! न डराउ कत्ति रघुनाथ् साक्षात् रमाका पती ।
नारायण् भनि चिन्दछू म पनि सो नाथ् हुन् जगत्का पती ॥४४॥

ताहाँ छन् रघुनाथ् भन्या चरणमा पर्न्याछु चाँडै तसै ।
सुग्रीवै छ फगत् भन्या सहजमा मार्न्याछु छोड्छू कसै ॥
सुग्रीव् कुन् बलियो छ पाजि भगुवा त्यो लड्न मन्सुब् लिन्या ।
तेस् पाजी कन डाकि आज कसरी यो राज्य मैले दिन्या ॥४५॥

तस्मात् शोक् न गरी बसी रहु तिमी जान्छू म ताहाँ भनी ।
लड्नैलाइ कछाड् कसी कन तयार् भै बालि दौड्या पनी ॥
बाली सुग्रिव दुइ भाइ रिसले फेर् लड्न लाग्या जसै ।
रुख्को आड गरी तहाँ प्रभुजिले एक् बाण छोड्या तसै ॥४६॥

बाण् बज्र्यो जब बालिका हृदयमा सर्वाङ्ग बाधा गरी ।
पृथ्वी कम्प गराइ झट् तहिं गिर्या बाली त मूर्छा परी ॥
मूर्छा दुइ घडी पर्‍या पछि अलिक् चैतन्य आयो जसै ।
देख्या श्री रघुनाथलाइ खुसि भै साम्ने बस्याका तसै ॥४७॥

भन्छन् श्रीरघुनाथलाइ रघुनाथ् ! तिम्रो बिराम् क्या गऱ्याँ ।
धर्मै छोडि लुकेर आज तिमिले माऱ्यौ म ऐल्हे मऱ्याँ ॥
यो क्या क्षत्रियधर्म हो लुकि लुकी विर् बाण छोड्छन् कहीं ।
क्षत्री भै कन धर्म छोडि लडन्या एक् आज देख्याँ यहीं ॥४८॥

साम्ने भै कन बाण छोडि तिमिले माथ्र्यौ त खुप् यश् थियो ।
सुग्रिव् हो कति साख् म हुँ कति कुसाख् हा दैव ! क्या मन् दियो ॥
सीता रावणले हऱ्यो भनि बहुत् सन्ताप मन्ले गरी ।
सुग्रिव्लाइ सहाय ली म कन ता लूकेर चोर् भैं गरी ॥४९॥

माऱ्यौ यो अति चुक् भयो गरें कसो बाँच्थ्याँ त याहीं बसी ।
रावण्लाइ कुलै समेत् सहजमा झिकथ्याँ म पाता कसी ॥
लङ्कापूरि समेत् पनी म बलले झिकथ्याँ सहज्मा यहीं ।
पाजी रावणलाइ मार्न तिमिले क्या जानु पर्थ्यो उहीं ॥५०॥

चोरी मारि लिंदा न यश् हुन गयो मास् न खान् भयो ।
धर्मात्मा तिमि पापि भैं हुन गयौ ज्यान् व्यर्थ मेरो गयो ॥
बालीका इ वचन् सुनेर रघुनाथ् भन्छन् तँ बोल्छस् कति ।
बाली हुँ भनि गर्व गर् त पनि हेर् साँच्चै तँ होस् दुर्मति ॥५१॥

पाप्को डर् रति भर् न राखि तइँले खुस् भै बुहारी हरिस् ।
सोही पाप् अहिले प्रकट् हुन गयो तेस् पापले पो मरिस् ॥
धर्मस्थापन गर्नलाइ त यहाँ औतार मैले लियाँ ।
धर्मै जानि अधर्म ठानि अहिले तैंलाइ मारी दियाँ ॥५२॥

श्री राम्का इ वचन् सुनी प्रभु भनी जानी चरण्मा पऱ्या ।
वानर् हुँ रघुनाथ् ! क्षमा गर भनी हात् जोरि बिन्ती गऱ्या ॥
नामोच्चारणले फगत् सहजमा संसारसागर् तरी ।
स्वामित् ! जान्छु हजूरमा अब भन्या मैले त दर्शन् गरी ॥५३॥

पायाँ मर्न म भाग्यको कति बखान् मेरो म ऐल्हे गरूँ ।
को पाऊँछ हजूरलाइ भगवान् ! मर्न्या बखत्मा अरू ॥
मेरो ता गति यै थियो मिलि गयो जान्छू परम्धाम् म ता ।
अङ्गद् माथि दया रहोस् हजुरको हाजिर् छ सेवक् उ ता ॥५४॥

मेरा छाति महाँ छ बाण् हजुरको यो खैंचि छोई दिया ।
शीतल् देह हुने थियो सहजमा प्राण् आज जान्या थिया ॥
बालीका इ वचन् सुनी प्रभुजिले बाण् झीकि छूँदा भया ।
ठाकुर्का अधि देह छोडि खुसि भै बाली परम्धाम् गया ॥५५॥

बालीका सँगमा थिया जति तहाँ वानर् ति भागी गया ।
ताराजी सित गै वहाँ सब हवाल् विस्तार गर्दा भया ॥
राम्जीले लुकि बाण छोडि सहजै बाली त मारी दिया ।
सुग्रिव् मन्त्रि समेत् बहुत् खुशि भई राम्कै हजुर्मा थिया ॥५६॥

यो राज् अङ्गदलाइ बक्सनु हवस् ढोका सहर्को थुनी ।
बस्छौं जल्दि हुकुम् हवस् हजुरको क्या हुन्छ धेरै गुनी ॥
येती बिन्ति गऱ्या र वानरहरू जल्दी तयारी भया ।
हूकुम् माफिक काम गर्न भनि सब् वानर् खडा भै रह्या ॥५७॥

बालीको परलोक् भयो भनि खबर् सूनिन् र तारा रुँदै ।
हा नाथ् ! आज कता गयौ भनि बहुत् विह्वल् निरन्तर हुँदै ॥
क्या गर्छू अब पुत्र राज्य धनले भन्दै ति तारा जहाँ ।
बालीको परलोक् भयो उहि जगा सोधेर पौंचिन् तहाँ ॥५८॥

बालीका दुइ पाउ पक्रि बहुतै रूँदी विलाप् खुप् गरी ।
भन्छिन् श्रीरघुनाथलाइ रघुनाथ् ! फेर् बाण ऐल्हे धरी ॥
मारी देउ मलाइ जान्छु म पनी मेरा पतीका सँगै ।
खोज्छन् स्वर्ग विषे मलाइ पतिले काहाँ म बस्छू न गै ॥५९॥

पत्नी सीत वियोग् हुँदा यति विलाप् हुँदा रह्याछन् भनी ।
मालुम् सब् त तहीं छ फेर् म भनु क्या पर्दैन भिन्न् पनी ॥
पत्नीदान् गरि पुण्य हुन्छ जति सो मिल्न्या छ पुण्यै पनी ।
तस्मात् आज अवश्य हान शरले जावस् पती थ्यैं भनी ॥६०॥

येती बात् अगि राम सीत गरि फेर् सुग्रिव्जिलाई पनी ।
भन्छिन् लौ गर राज्य आज खुसिले मित्ले दियाको भनी ॥
ताराका इ वचन् सुनी कन बहुत् आयो प्रभूमा दया ।
तारालाइ बुझाउना कन तहाँ एक् तत्त्व भन्दा भया ॥६१॥

हे ताराजि ! विचार् न राखि तिमिले शोकै कती गर्दछ्यौ ।
यो मेरो पति हो भनेर न बुझी व्यर्थै शरिर् हर्दछ्यौ ॥
जीवै हो पति भन्दछ्यौ पनि भन्या मर्दैन जीव् ता कहीं ।
देहै हो पनि भन्दछ्यौ त किन शोक् गर्छ्यौं छ ऊ ता यहीं ॥६२॥

श्रीराम्का इ वचन् सुनी कन तहाँ ताराजि चुप् भै रहिन् ।
जुन् सन्देह पऱ्यो वहाँ मन महाँ सो मात्र सोद्धी भइन् ॥
हे नाथ् ! मर्जि भयो सुन्याँ सब कुरा बुझ्दैन मन् तै पनी ।
सन्देहै मनमा रह्यो म कन ता को गर्छ यो भोग् भनी ॥६३॥

देहै गर्दछ भोग् भन् पनि भन्या जड् पो छ यो देह ता ।
ईश्वर् हो उहि गर्छ भोग् भनु भन्याँ सक्तीन भन्नै म ता ॥
साहै मोह भयाँ म ता हजुरका एकै वचन्ले गरी ।
माया राखि बुझाइ बक्सनु हवस् अज्ञान मेरो हरी ॥६४॥

ताराका इ वचन् सुनी कन बहुत् माया मनैमा धरी ।
तत्त्वज्ञान् सब ताहिं बक्सनु भयो खोलेर विस्तार् गरी ॥
हे ताराजि ! न रोउ आज मनले संसार् छ झूटो भनी ।
झूटो कुन् रितले छ यो भनि भन्या भन्छू म विस्तार् पनी ॥६५॥

म ता नित्यै पो हूँ यहि शरिरमा लागि म गयाँ ।
शरिर् मर्दा आफै मइँ मरि गया झैं पनि भयाँ ॥
अहो ! अज्ञान् मेरो भनि कन जहाँ तक् त मनमा ।
लिंदैनन् ताहाँ तक् फजिति पनि छन् यै जनमहाँ ॥६६॥

स्फटिक् जसतो जीव् हो शरिरहरु लाहा बुझि लिनू ॥
स्फटिक् लाहाका सङ् धरि कन त दृष्टान्त छ दिनू ।
लहाका सङ् बस्ता स्फटिक म छु लाल् भन्छ जसरी ।
शरिर् मर्दा मर्छू म पनि भनि जिव् भन्छ तसरी ॥६७॥

स्फटिक्ले रातो छू भनि कन सुहावस् त उ पनी ।
सुहावस् यस् जिव्ले शरिर सँगमा मर्छु म भनी ॥
न ता जिव् मर्न्या हो शरिर सँग लागेर जनको ।
न रातो हून्या हो स्फटिक सब खेल् जान मनको ॥६८॥

मनैका खेल्ले जिव् शरिर मइँ हूँ भन्दछ भनी ।
जहाँ तक् जान्दैनन् फजिति तहिं तक् मिल्दछ पनी ॥
मनैको खेल् हो यो भनी कन त जान्या तरि गया ।
न जान्या जिव् जो हुन् उति त सब फन्दा परि गया ॥६९॥

शरिर् मै हूँ मेरै धन जनहरू हुन् भनि जसै ।
पऱ्यो मन्का खेल्मा तब फजिति मिल्छन् बुझ यसै ॥
विना सत्का सङ्ले विन गुरु कृपाले इ फजिती ।
अवश्यै छुट्तैनन् सकल मनका खेल नजिती ॥७०॥

म नित्यै आत्मा हूँ शरिरहरू हुन् चार घरिका ।
विचार्मा टिक्तैनन् विषय पनि छन् स्वप्न सरिका ॥
भनी जान्या जन्ले दृढ गरि लिया भक्तिरसले ।
न बिर्स्या यी मैले यति कहिदियाँ प्रीतिवशले ॥७१॥

उस् जन्ममा अधिक भक्ति गऱ्यौ र ऐल्हे ।
दर्शन् दियाँ नतर झट्ट म मिल्छु कैल्हे ॥
मेरो स्वरुप् र इ वचन् अब सम्झि लीया ।
छुट्नन् ति दुःख तिमिलाइ जती त थीया ॥७२॥

लेखै हवैन अब कर्म पनी गरीन्या ।
रस्ता कह्याँ भवसमुद्र सहज् तरीन्या ॥
मेरो स्वरुप् र इ वचन् जति सम्झि लिन्छन् ।
सब् कर्मपाश् ति सहजै सित काटि दिन्छन् ॥७३॥

यस्ता वचन् प्रभुजिका सुनि खूसि मन्ले ।
छोडिन् जती छ अभिमान् पनि ताहिं तिन्ले ॥
सुग्रीवको पनि गयो अभिमान ताहाँ ।
राम्को कृपा हुन गया पछि टिक्छ काहाँ ॥७४॥

हूकुम् भयो प्रभुजिको तहिं मित्रलाई ।
हे मित्र सुग्रिव ! जलाउ इ बालिलाई ॥
क्रीया गरी कन शरिर् गर शुद्ध ऐल्हे ।
सब् काम छोडि कन यै गर आज पैल्हे ॥७५॥

हूकुम् भयो र तब बालि लगी जलाया ।
क्रीया गरी सकि ति सुग्रिव ताहिं आया ॥
अर्पण् गरी सकल राज् प्रभुका चरण्मा ।
सेवक् बनी कन म बस्छु भनी शरण्मा ॥७६॥

सुग्रिव्लाइ हुकुम् भयो प्रभुजिको जो हौ तिमी सो म हूँ ।
जाऊ आज र गादिमा बस म ता याहीं वनैमा रहूँ ॥
गाऊँमा घरमा बस्वैन म भनी मेरो प्रतिज्ञा छ यो ।
जानन् लक्ष्मण ता सँगै घर पनी भाई गया भै गयो ॥७७॥

वर्षाकाल् बिति सक्छ यो जब तसै सीताजिको खोज् गऱ्या ।
येती मर्जि दिया र सुग्रिव बहुत् आनन्दसागर् पऱ्या ॥
लक्ष्मणजी पनि रामका हुकुमले सुग्रीवका साथ् गया ।
सुग्रिव् गादि विषे बस्या पछि फिरी दाखिल् प्रभू थ्यैं भया ॥७८॥

रामले ताहिं थियो प्रवर्षण गिरी तेस्का शिखर्मा चढी ।
देख्या सुन्दर एक् गुफा स्फटिकको ताहीं गराया मढी ॥
फल्फूल ताहिं खचित् थियो नजिकमै थीयो तलाऊ पनी ।
देख्या मन् खुसि भो तहाँ प्रभुजिको बस्न्यै जगा हो भनी ॥७९॥

वर्षाकाल तलक् रह्या प्रभु तहाँ पर्थ्यो बखत्मा झरी ।
जन्तू पुष्ट थिया सबै ति वनका खायेर घाँस् पेट् भरी ॥
बस्थ्या श्रीरघुनाथका वरिपरी खुप् ध्यान् प्रभूमा धरी ।
ध्यान् जन्तूहरुको विचार् गरि तहाँ खुसी रहन्थ्या हरी ॥८०॥

लक्ष्मणले तहिं बिन्ति एक् दिन गऱ्या हे नाथ् ! पुजाको विधान् ।
पाऊँ सुन्न हुकुम् हवस् खुसि भई कुन् हो करूणानिधान् ॥
ब्रह्मा व्यास् अरु नारदादिहरु सब् भन्छन् पुजाले सरी ।
अर्को तर्न उपाय छैन जनको खुस् छन् पुजैमा हरी ॥८१॥

यस्तो सूनि गयो र मन् चरणमा सोध्याँ पुजाको विधान् ।
साँचो तत्त्व बताउन्या हजुर झैं को छन् दयाका निधान् ॥
यस्ता लक्ष्मणका वचन् सुनि तहाँ पूजा विधी हो जती ।
सब् संक्षेप् रितले कह्या प्रभुजिले लक्ष्मण् भया खुस् अती ॥८२॥

वर्षाकाल् यहि रीतले तहिं बित्यो वार्ता कथाको गरी ।
सम्झ्या झट्ट सिताजिलाइ र विलाप् फेर् गर्न लाग्या हरी ॥
किष्किन्धापुरिमा यसै बिच महाँ मन्त्री हनूमानले ।
सुग्रिव् सीत सिताजि खोज् गर भनी बिन्ती गऱ्या ज्ञानले ॥८३॥

हे राजन् ! रघुनाथले त उपकार् ठूलो हजुर्को गरी ।
यो राज् बक्सनु भो हजुर् कन ठुलो विर् बालिलाई हरी ॥
सो बिर्स्या झइँ मान्दछू हजुरले सीताजिको खोज् खबर् ।
गर्न्या हो अब ता बखत् पनि भयो सब् काम छोडी अबर् ॥८४॥

यादै छैन हजूरलाइ त सिता खोज् गर्नु पर्ला भनी ।
बालीको गति जुन् भयो उहि गती होला हजुर्को पनी ॥
यो बिन्ती हनुमानको सुनि तहाँ साँचो भन्याको भनी ।
सुग्रिव्ले तहिं झट् हुकुम् पनि दिया लस्कर् पठाऊ भनी ॥८५॥

दस् हज्जार् विर गै इ सात द्विपका वानर् जती छन् सबै ।
खोजी आज खबर् दिउन् र सब विर् जम्मा हउन् झट् अबै ॥
जो आवैन हुकुम् बदर् गरि यहाँ यै पन्ध्र दिन् भित्रमा ।
तेस्को प्राण् म लिन्याछु निश्चय बुझुन् मानुन् सबै चित्तमा ॥८६॥

यस्तो सुग्रिवको हुकुम् हुन गयो सोही बमोजिम् गरी ।
दस् हज्जार् विरको खटन् पनि गर्‍या लागेन बेर् एक् घरी ॥
दस् हज्जार् विर दस् दिशा तिर छिटी खुस् भै हनूमान् रह्या ।
ती विर् दस् तिर गै खबर् दिइ अनेक् सेना बटुल्दा भया ॥८७॥

लाग्या गर्न विलाप् अनेक् तरहले लीला गरी राम् उसै ।
भन्छन् छन् ति सिता कहाँ अझ पनी लागेन पत्ता कसै ॥
याहाँ छन् ति सिता भनी कन खबर् पाऊँ त जाऊँ तहाँ ।
ल्याऊँ अग्नित झैं सिता कन यहाँ पाऊँ खबर् पो कहाँ ॥८८॥

हे भाई ! सुन जो छ आज इ सिता हर्न्या म तेस्को सबै ।
कूलै भस्म गराउन्या छु करुणा राख्वैन उस्मा कबै ॥
येती बात् तहिं भाइ सीत गरि फेर् सीताजिका शोक् धरी ।
लाग्या गर्न विलाप् अनेक् तरहले त्रैलोक्यका नाथ् हरी ॥८९॥

हे सीते ! कसरी म देखि पर भै बस्छ्यौ तिमी छौ कहाँ ।
प्राणै थाम्न कठिन् भयो म विनु ता आपत् भया हुन् तहाँ ॥
तिम्रो भेट न पाउँदा म कन ता ई चन्द्र सूर्यै बन्या ।
तिम्रो ता गरुँ क्या बखान् तिमि त झन् छ्यौ दुष्टका पास् भन्या ॥९०॥

सुग्रिव् आज कृतघ्न झैं हुन गया आयो शरत्काल् पनी ।
सुर्तै छैन सिताजिलाइ अझ तक् खोज् गर्नु पर्ला भनी ॥
मार्छू सुग्रिव दुष्टलाइ पनि फेर् बाली सरीको गरी ।
लक्ष्मण्ले प्रभुका वचन् सुनि गऱ्या बिन्ती अगाडी सरी ॥९१॥

हे नाथ् ! आज मलाइ बक्सनु हवस् हूकुम् म मार्छू गई ।
लक्ष्मण्का इ वचन् सुनेर रघुनाथ् अत्यन्त खूसी भई ॥
भन्छन् भाइ ! न मार आज बहुतै हप्काउ जाऊ तहाँ ।
मारी हाल्न त योग्य छैन तर खुप् चेताइ आऊ यहाँ ॥९२॥

हूकुम् यो प्रभुको सुनी कन तहाँ लक्ष्मण्जि जल्दी गया ।
सीतानाथ् नरको लिला गरि विलाप् खुप् गर्न लाग्दा भया ॥
किष्किन्धापुरि पौंचि लक्ष्मणजिले टङ्कार् धनूको गऱ्या ।
पत्थर् वृक्ष उठाइ वानरहरू कोही अगाडी पऱ्या ॥९३॥

सब् वानर् कन नष्ट गर्दछु भनी लक्ष्मण्जिले बाण् धऱ्या ।
अङ्गद् आइ उठाइ वानरहरू जल्दी चरण्मा पऱ्या ॥
अङ्गद् सीत बहुत् प्रसन्न भइ झट् ताहाँ अह्राया पनी ।
जाऊ देउ खबर् अगाडि तिमिले लक्ष्मण्जि आया भनी ॥९४॥

अङ्गद् गै कन त्यो खबर् जब दिया सुग्रीवलाई तहाँ ।
जल्दी सुग्रिवले हुकुम् पनि दिया लौ जाउ ल्याऊ यहाँ ॥
अङ्गद्लाइ सँगै लियेर हनुमान् चाँडै चरण्मा परी ।
लक्ष्मण्लाइ बुझाइ ल्याउ तिमिले सब् रीस शान्ती गरी ॥९५॥

यस्तो सुग्रिवको वचन् सुनि तहाँ सोही बमोजिम् गरी ।
पाऊमा परि बाहुमा धरि लिया ल्याया बहुत् खुस् गरी ॥
हूकुम् सुग्रिवको सुनी कन तहाँ ताराजि चाँडै गइन् ।
लक्ष्मणलाइ बुझाइ खुस् गरुँ भनी खुप् बिन्ति गर्दी भइन् ॥९६॥

लक्ष्मण् सुग्रिवको भयो जब त भेट् सुग्रिव् चरण्मा पऱ्या ।
लक्ष्मण्ले पनि ताहिं सुग्रिवजिको सातो कुराले हऱ्या ॥
बाली झैं हुन मन् छ की भनि जसै लक्ष्मण्जिले बात् गऱ्या ।
लक्ष्मणलाइ बुझाउना कन तहाँ जल्दी हनूमान् सऱ्या ॥९७॥

लक्ष्मणजी पनि कामले बुझि गया बात्चित् खुसीका गरी ।
फिर्नाको मतलब् गऱ्या प्रभु थिया जाहाँ जगन्नाथ् हरी ॥
लक्ष्मण्का सँग लागि सैन्य पनि ली सुग्रीव खुस् भै गया ।
जाहाँ श्रीरघुनाथ् थिया तहिं सबै दाखिल् क्षणैमा भया ॥९८॥

देख्या श्रीरघुनाथलाइ र परै रथ् देखि उत्रेर फेर् ।
लक्ष्मण् सुग्रिव पाउमा परि गया लागेन एक् छीन बेर् ॥
राम्ले सुग्रिवलाइ मित्र ! भनि खुप् आलिङ्गनादी गरी ।
सोधपुछ् गर्नु भयो बहुत् खुसि हुँदै आफैं अगाडी सरी ॥९९॥

लाग्या सुग्रिव बिन्ति गर्न रघुनाथ् ! मैले त सेना पनी ।
ल्यायाँ विर्हरु छन् अनेक् तरहका छन् इन्द्र तुल्यै पनी ॥
ई सब् ख्वामितका निमित्त खुसि भै प्राणै दिन्या छन् जसो ।
हूकुम् हुन्छ हवस् यहाँ हजुरको गर्छन् ति ऐल्हे तसो ॥१००॥

खूसी भै रघुनाथको हुकुम भो हर्षाश्रुधारा परी ।
हे सुग्रिव सखे ! इ वानरहरू जाउन् दिशा दस् भरी ॥
जाहाँ छन् ति सिता तहीं पुगि खबर् ल्याउन् भनी रामको ।
हूकुम् पाइ पठाइ वानरहरू उर्दी दिया कामको ॥१०१॥

जाऊ विर्हरु सब् दिसा दस विषे सीताजि मिल्छिन् कहाँ ।
पत्ता लाइ सिताजिको खबर ली सब् वीर आऊ यहाँ ॥
मैन्हा दीन बिताइ एक् रति खबर् केही न पाई त जो ।
ढिल् गर्ला तसलाइ ता म सहजै मार्न्या छु मर्न्या छ त्यो ॥१०२॥

यस्तो जल्दि हुकुम् गरी अरु दिशा वानर् पठाया अबर् ।
दक्षिण् तीर त खुप् बडा विरहरू छानी पठाया जबर् ॥
अङ्गद्लाइ र जाम्बवान् र हनुमान् विर् नल् सुषेण् फेर् शरभ् ।
मैन्द द्वीविद आठ् पठाइ प्रभुका पास्मा रह्या एक् फगत् ॥१०३॥

हूकुम् पाइ इ आठ विर्हरु पनी झट् जान लाग्या जसै ।
हात्मा औंठि लियेर एक् हुकुम भो राम्चन्द्रजीको तसै ॥
जाऊ काम् पनि साधि आउ हनुमान् ली जाउ औंठी पनी ।
मेरो नाम् यहि औंठिमा छ र दियाँ सीताजि चिन्लिन् भनी ॥१०४॥

यो काम् सिद्ध गराउन्या त तिमि छौ तिम्रो छ यो बल् भनी ।
चीन्ह्याँको छु तबै त भन्छु म शुभै हून्या छ रस्ता पनी ॥
येती श्रीरघुनाथको पनि हुकुम् पाया र औंठी लिया ।
खूसी भै हनुमानले प्रभुजिमा सम्पूर्ण तन् मन् दिया ॥१०५॥

अङ्गद् विर् हनुमान्हरू हुकुमले दक्षिण् दिशामा गया ।
सर्वत्र पृथिवी ढुँडी ढुँडि सबै घुम्दै ति जाँदा भया ॥
एक् दिन् विन्ध्यगिरी विषे वन महाँ देख्या र राक्षस् जसै ।
रावण् हो कि भनी मुठी मुठि कसी मार्‍या कसैले तसै ॥१०६॥

रावण् होइन यो त जाउँ भनि फेर् अर्का वनैमा गई ।
ढुँढ्थ्या प्यास बढ्यो र जल् पनि ढुँडी हिंड्थ्या ति आकुल् भई ॥
गूफा देखि त प्वाँख् चिसा गरि गरी हाँस् निस्कँदा देखि तेस् ।
गूफा भित्र पस्या सबै विरहरू देख्या बहुत् बस्ति बेस् ॥१०७॥

ठण्डा जल् सितका तलाउ पनि धेर् सब् वृक्ष फल् फुल् भरी ।
घर् छन् धेर् घरमा छ चिज् पनि अनेक् हीरा जवाहेर् धरी ॥
गुल्जार् देख्नु भन्या मनुष्यहरु ता एक् देख्नु नाहीं कहीं ।
एक् योगीनि स्वयम्प्रभा कन जहाँ ध्यान् गर्दि देख्या तहीं ॥१०८॥

सोधिन् योगिनिले प्रणाम् तब गऱ्या कुन् काम आयौ यहाँ ।
क्या मन्सुब् छ बताउ फेर् अब उपर् जानू छ इच्छा कहाँ ॥
यस्ता योगिनिका वचन् सुनि तहाँ बोल्या हनूमानले ।
आयौं आज यहाँ सबै यति जना केवल् जलै खानले ॥१०९॥

काम् यै हो यहि काम गर्नु छ भनी विस्तार् सुनाया जसै ।
साहै खुस् हनुमानका वचनले हुँदी भइन् ती तसै ॥
बोलिन् फल्फुल खाउ जल् पनि पिई फर्कर आऊ यहाँ ।
मेरो नाम बताइ आज त म ता जान्छू प्रभू छन् जहाँ ॥११०॥

यस्ता योगिनिका वचन् सुनि गया जल्पान् गरी फेर् पनी ।
आया योगिनीले गरिन् सब कुरा राम्का इ दुत् हुन् भनी ॥
हेमाकी सखि हूँ सखी गइ गइन् उन्का वचन्ले यहाँ ।
धेरै वर्ष बसी प्रभू भजि लिंदा ऐल्हे कृतार्थै भयाँ ॥१११॥

भन्थिन् राम् अवतार् हुन्याछ हरिको हन्र्या छ रावण् सिता ।
खोज्न्या वानर आउनन् तहिं तलक् याहीं रहू तीमि ता ॥
वानर्को रघुनाथको गरि पुजा यै ब्रह्मलोक् आउली ।
जान्छू आज म ता तिमी बसि रहू क्यै काल् पछी आउली ॥११२॥

यस्तो अर्ति दिई गइन् सङिनिज्यू जुन् ब्रह्मलोक् हो वहाँ ।
नाच्दैमा शिव खुस् हुँदा अधि दिया यो स्थान बस्ती यहाँ ॥
पुत्री हुन् उ त विश्वकर्मकि म हूँ गन्धर्वकन्या सबै ।
विस्तार् आज कह्याँ म जान्छु खुसि भै जाहाँ प्रभू छन् अबै ॥११३॥

आँखा चिम्ल पुऱ्याइ दिन्छु सहजै रस्ता विषे क्षण् महाँ ।
जाऊ तीमिहरू पनी भनि सहज् पौंचाइ रस्ता महाँ ॥
श्रीराम्चन्द्रजि थ्यैं ति योगिनि गइन् वानर् पुग्या रस्तिमा ।
पौंचिन् योगिनि रामको कुटि जहाँ थीयो उसै बस्तिमा ॥११४॥

राम्को स्तूति गरिन् र वर् दिनु भयो जाऊ र बद्री महाँ ।
मेरो ध्यान् गरि यो बिताउ र शरिर् पाउली परम्धाम् तहाँ ॥
जो तिम्रा मनमा छ त्यो सब पुगोस् यस्तो त वर् ली गइन् ।
बद्रीमा गइ रामका वचनले संसार तर्दी भइन् ॥११५॥

सीता खोज्न भनेर वानरहरू फिर्थ्या सबै वन् महाँ ।
सीतालाइ न पाउँदै बिति गयो धेर् काल एक् दिन् तहाँ ॥
अङ्गद्ले अति शोक् गऱ्या अब सहज् मार्छन् सबैको गयो ।
प्यारो प्राण गरौं कसो अब मऱ्यौं बाँच्नू यहीं तक् भयो ॥११६॥

सुग्रिव्ले त मलाइ मार्नु छ सहज् पाया निहूँ यो पनी ।
मार्छन् निश्चय शत्रु जानि अहिले यो शत्रुको बिज् भनी ॥
केवल् रामकृपा हुँदा अघि बच्याँ ऐल्हे त राम्ले पनी ।
दिन्छन् निश्चय मार्नलाइ मतलब् खोजेन सीता भनी ॥११७॥

अङ्गद्का इ वचन् सुनी कन तहाँ क्वै बिन्ति यो पार्दछन् ।
हे साहेप ! यहीं बसौं यहिं बस्या कुन् पाठले मार्दछन् ॥
अङ्गद्का अरु वानरादिहरुका सून्या र कूरा तहाँ ।
बोल्या श्रीहनुमानले किन बहुत् छोटा गऱ्यौ बात् यहाँ ॥११८॥

सुग्रिव्का प्रिय छौ अवश्य भगवान् राम्चन्द्रजीका पनी ।
साँचो भन्छु म बेस् कुरो हजुरमा यस्तो छ कारण् भनी ॥
भूभार् हर्न भनेर राम अवतार् आदीपुरुष्को भयो ।
कस्को सक् छ सिताजि हर्न नहिं ता इच्छा प्रभूकै छ यो ॥११९॥

मानिस्को अवतार् भयो प्रभुजिको सेवक् त वानर् भई ।
गर्छौं सेवन भक्तिले प्रभुजिका केवल् हुकुम्मा रही ॥
जान्याछौं पछि धाममा पनि सँगै यो जान मन्ले यहाँ ।
क्या गर्छौं मनमा कुतर्क हरिको रिस् छैन कस्सै महाँ ॥१२०॥

यस्ता बात् हनुमानका सुनि बुझ्या अङ्गद् र खुसी भई ।
विन्ध्याचल् गिरिका कुनाकुनि समेत् सम्पूर्ण खोज्दै गई ॥
पौंच्या क्षारसमुद्रका तिर महाँ पर्वत् थियो एक् तहाँ ।
तेस्को नाम महेन्द्र हो नजिकमा देखिन्छ सागर् जहाँ ॥१२१॥

पृथ्वीमा न मिलिन् सिता न जलमा जान्या छ बाटो कतै ।
खोजौं जाउँ भन्या सक्यौं पृथिवि सब् पायौंन सीता कसै ॥
फर्कौं जाउँ भन्या पनी अब सहज् मार्छन् त चाहीं यहीं ।
मर्नू आज निको भनेर तिरमा बन्दर् बस्या सब् तहीं ॥१२२॥

सम्पाती अति वृद्ध गृद्ध वनमा थीया ति निस्क्या जसै ।
हेऱ्या दृष्टि फिराइ तेस् तिर महाँ देख्या ति वानर् तसै ॥
बोल्या वाक्य पनी म भर्छु अब पेट् पायाँ अहारा भनी ।
अङ्गद् विर्हरुले सुन्या र इ वचन् साहै डराया पनी ॥१२३॥

लाग्या भन्न सबै ति वानरहरू आयेछ हाम्रो त काल् ।
मर्छौं आज अवश्य मार्छ यसले यो गृद्धको हेर चाल् ॥
क्या बात् भाग्य जटायुको प्रभुजिको प्यारो हुन्या काम् गरी ।
ठाकुर्लाइ रिझाइ पार् पनि गया संसारसागर् तरी ॥१२४॥

व्यर्थै हामि त गृद्धका मुख विषे सब् पर्न आयौं यहाँ ।
येती वानरका वचन् सुनि तसै सम्पाति बोल्या तहाँ ॥
हे विर् हो ! न डराउ आज तिमिले प्यारो सुनायौ कुरा ।
मेरै भाइ जटायु हो कहु खबर् तेस्को त सप्पै कुरा ॥१२५॥

अङ्गद् विर्हरुलाइ निर्भय दिई येती भन्याथ्या जसै ।
सब् वृत्तान्त बताइ अङ्गदजिले विस्तार् सुनाया तसै ॥
सम्पाती तहिं भन्दछन् म कन लौ लैजाउ सागर् महाँ ।
दिन्छू आज जटायुलाइ जलदान् चाँडो म ऐल्हे तहाँ ॥१२६॥

सीताको म बताउँला सब खबर् स्नान् अञ्जलीदान् गरी ।
ई बात् सूनि उचालि झट् लगि दिया सम्पातिले स्नान् गरी ॥
दीया अञ्जलिदान् जसै फिरि उहीं ल्यायेर राखी दिया ।
सम्पाती खुसि भै सबै कहि दिया आपत्ति देख्तै थिया ॥१२७॥

हे विर् हो ! म त गृद्ध हूँ र म सिता देख्छू नजर्ले पनी ।
याहीं छन् यहि भेष् छ येति सँग छन् यस्तो छ चाला भनी ॥
भन्छू सब् तिमिलाइ चार सय कोस् जो कुद्न सक्छौ यहाँ ।
सो लङ्का पनि पुग्दछौ उति कुद्या पौंचिन्छ लङ्का महाँ ॥१२८॥

लङ्कामा ति सिताजि छन् तहिं गया मिल्छिन् सिताजी जहाँ ।
गाह्रो चार् सय कोस कुद्न छ तहीं जाऊ न जाऊ तहाँ ॥
रावण्ले लगि भित्रि गुप्ति वनमा राख्याकि छन् बेस् गरी ।
पौंची भेट् गर जान सक्छ तिमिमा को यो समुद्रै तरी ॥१२९॥

अश्शोक्का वन भित्र वृक्ष छ असल् एक् शिंशपाको तहीं ।
सीता छन् तहीं भेट् हुन्या छ तहिं लौ जाऊ गयो काल् यहीं ॥
क्यारूँ रावणलाइ मार्न म सहज् मार्न्या थियाँ हो र को ।
साक्षात् सूर्यजिका कठोर् किरणले प्वाँखै डढ्या सब् र पो ॥१३०॥

जाऊ चार् सय कोस कुद्न सकन्या कुन् विर् छ सागर् महाँ ।
सीताको समचार् खबर् बुझि सहज् फर्केर आऊ यहाँ ॥
यो सम्चार बताइ फेर् खुसि भई आफ्नू हवाल् सब् कह्या ।
जुन् रित्ले अघि प्वाँख् डढ्या र विपती पाई अनेक् ताप् सह्या ॥१३१॥

सम्पाती र जटायु भाइ दुइ हूँ हाम्रो कती बल् भनी ।
बल् जान्ना कन दूइ भाइ उडि गै श्रीसूर्यबिम्बै मनी ॥
पुग्दामा ति जटायुले त अति ताप् मान्या र छोप्याँ जसै ।
बाँच्या भाइ जटायु क्यारँ म गिऱ्याँ मेरा डढ्या प्वाँख् तसै ॥१३२॥

उच्चा देखि गिऱ्याँ म विन्ध्यगिरिमा तिन् दिन् त मूर्छा भयाँ ।
ब्यूत्याँथ्याँ जब चन्द्रमा मुनि मिल्या तिन्का नजिक्मा गयाँ ॥
सोध्या ती ऋषिले र सब् जब भन्याँ आफ्ना विपत्को गती ।
मेरो चित्त बुझाउना कन भन्या सब् दुःख हुन्छन् जती ॥१३३॥

यस्तो हुन्छ विपत्ति गर्भ रहँदा यो हुन्छ यौवन् महाँ ।
यस्तो हुन्छ बुढो हुँदा त भनु क्या थाहै छ सब् मन् महाँ ॥
जाहाँ देह बन्यो र दुःख छ भनी पर्दैन भन्नू पनी ।
जाहाँ देह छ ताहिं दुःख छ चिह्नन्या साँचो कुरा हो भनी ॥१३४॥

तस्मात् दुःख न मान देह छ त रोग् दुःखै छ दुःखै सही ।
श्रीराम्को अवतार् हुन्या बखत तक् यस्सै जगामा रही ॥
केही काल बिताउ राम अवतार् होला र सीता पनी ।
हर्ला रावणले र तेस् बखतमा सीताजि खोज्नै भनी ॥१३५॥

विर् बानर्हरु आउनन् ति सँग् भेट् होला उ वेला महाँ ।
सीताको समचार् जसै त कहुला प्वाँख् उम्रनन् फेर् तहाँ ॥
भन्थ्या सोहि कुरा सबै पुगि गया हेर् प्वाँख उम्र्या भनी ।
प्वाँख् देखाइ बिदा भई उडि गया जाऊ तिमी लौ भनी ॥१३६॥

अङ्गद् वीर्हरू खुस् भया अब मिलिन् सीता भनी सब् जसै ।
लाग्या गम्न समुद्रलाइ र गमन् गर्नै न सक्नू कसै ॥
फेरी ताप् मनमा पऱ्यो र अति शोक् अङ्गद्जि गर्दा भया ।
अङ्गद्लाइ बुझाउना कन अघी श्रीजाम्बवान्जी सऱ्या ॥१३७॥

साहेप् ! शोक् रति भर् कदापि न हवस् जाउन् हनूमान् भनी ।
अङ्गद्लाइ बुझाइ झट्ट हनुमान्जीका नजिक्मा पनी ॥
पौंची बेस् स्तुति गर्दछन् किन यहाँ चुप्चाप् भई दुर् रह्यौ ।
राम्का काम निमित्त मात्र हनुमन् ! यो जन्म लींदा भयौ ॥१३८॥

क्या वर्णन् बलको गरौं जब तिमी जन्म्यौ उसै फल् भनी ।
पाक्याको फल ठानि सूर्य कन ता हात्ले म टिप्छू भनी ॥
आकाश्मा जब ता कुद्यौ दुइ हजार् कोस् तक् पुगी फेर् झऱ्यौ ।
यस्ता बालकमै थियौ किन यहाँ कोस् चार् सयैमा डऱ्यौ ॥१३९॥

सून्या सब् हनुमानले स्तुति तहाँ जो जाम्बवान्ले गऱ्या ।
साह्रै खुस् हनुमान् भया र खुसिले खुप् गर्जना पो गऱ्या ॥
पर्वत्तुल्य बडो स्वरूप् धरि वचन् बोल्या म सागर् तरी ।
लङ्का भस्म गराइ रावण समेत् सब् सैन्य चूर्णै गरी ॥१४०॥

सीता ली कन आउँछू कि रिसले झुण्डयाथि रावण् पनी ।
ज्यूँदै दाखिल गर्छु राम्चरणमा खूनी हजुर्को भनी ॥
की ता छन् ति सिता यहाँ भनि खबर् मात्रै सिताको लिई ।
फिर्छू श्रीरघुनाथका चरणमा तन् मन् वचन् सब् दिई ॥१४१॥

श्रीराम्का चरणाविन्द मनमा धर्दा र उठ्दा जसै ।
बोल्या श्री हनुमानले यति कुरा श्री जाम्बवान्ले तसै ॥
भन्छन् श्री हनुमानलाइ हनुमन् ! भेट् मात्र ऐल्हे गरी ।
फर्की आउ सिताजिको खबर ली एक्लै न लड्न्या गरी ॥१४२॥

स्वामित्का सँग लागि गै कन पछी सक्भर् लडौंला भनी ।
भन्दा ख़ुसि भई बिदा भइ लिया झट् कुद्न मन्सुब् पनी ॥
लाल् मुख् पीत शरीर् गरी गिरि उपर् जल्दी हनूमान् गया ।
सब् प्राणीहरुले तहाँ ति हनुमान्जीलाइ हेर्दा भया ॥१४३॥

इति श्रीकिष्किन्धाकाण्ड ।

श्रीसुन्दरकाण्ड

तर्छू क्षार समुद्र आज सहजै भन्न्या इरादा धरी ।
श्रीराम्का चरणारविन्द मनले अत्यन्त चिन्तन् गरी ॥
भन्छन् विर्हरुलाइ ताहिं हनुमान् हे वीर हो ! पार् तरी ।
सीताजी कन भेट्दछू म अहिले जान्छू बडो वेग् धरी ॥१॥

पापी जन् पनि रामका स्मरणले संसार पार् तर्छ ता ।
राम्कै काम निमित्त औंठि सँगली जान्छू दुतै हूँ म ता ॥
क्या डर् क्षार समुद्र तर्न सहजै पौंचन्छु लङ्का भनी ।
चारै पाउ जमिन् विषे धसि कुद्या हेर्दै तमासा पनि ॥२॥

दक्षिण् तरफ् मुख गरी कन कुद्न बस्ता ।
ऊपर् नजर दि अधिका दुइ पाउ धस्ता ॥
सोभ्को गराइ कन घाँटि कुद्या जसै ता ।
वायू सरी हुन गया हनुमान् तसै ता ॥३॥

आकाश्मार्ग गरी कुदेर हनुमान् उड्थ्या ति आकाशमा ।
सीताजी कन भेटि फर्कि कन फेर् राम्चन्द्रका पासमा ॥
पुग्न्या अक्कल बल् छ छैन इनको बूझौं सबै बल् भनी ।
इन्द्रादीहरुले खटाइ सुरसा जल्दी पठाया पनी ॥४॥

जल्दी गै सुरसा अधिल्तिर बसिन् साम्ने हनूमानका ।
क्या भन्छन् हनुमान् भनेर खुसि भै कूरा गरिन् खानका ॥
भोकी धेर् दिनकी म खोजि हिंडथ्यौं क्या खाँ अहारा भनी ।
पायाँ बल्ल यहाँ मिल्यौ तिमि त एक् साहै भयाँ खुस् पनी ॥५॥

आऊ लौ पस मूखमा भनि तसै बोल्या हनुमान् तसै ।
भन्छन् आज सिता न भेटि कन ता पस्तीन मुख्मा कसै ॥
सीता भेटि म फर्कुला र रघुनाथ्ज्यूका हजुर्मा गई ।
विस्तार् बिन्ति गरेर आइ पसुँला तिम्रो अहारा भई ॥६॥

यस्ता बात् सुनि भन्दछिन् ति सुरसा मेरा मुखैमा पसी ।
निस्की जाउ नहीं भन्या म बलले पक्रेर दाह्रा धसी ॥
मार्छू येति भनिन् र लौ तब यहाँ मुख् बाउ चाँडो भनी ।
चार् कोस्को त शरीर् गरी कन बस्या आफू हनूमान् पनी ॥७॥

चार् कोस्का हनुमान देखि सुरसा बिस् कोसको मुख् गरिन् ।
चालिस् कोस् हनुमान् भया र असि कोस् मुख् फेरि जल्दी धरिन् ॥
जल्दी फेर् हनुमानले छबिस कोस्को रुप् गराई बस्या ।
फेर् दूई सय कोस् मुखै जब गरिन् अँगुष्ठ झैं भै पस्या ॥८॥

निस्क्या जल्दि र भन्दछन् ति हनुमान् हे देवि ! मुख्मा पसी ।
निस्क्याँ जान्छु म ता अवश्य अब ता बन्दैन काम् ता बसी ॥
अक्कल् बल् सितका वचन् जब सुनिन् यस्ता हनूमानका ।
आफ्नू सत्य कुरो तसै सब कहिन् छाडिन् कुरा खानका ॥९॥

सक्छौ काम् तिमि साधि आउ हनुमन् ! यो बल् छ तिम्रो भनी ।
चीह्नन्याँ भन्छु म इन्द्रका हजुरमा तिम्रो पराक्रम् पनी ॥
बल् बुझ्नै भनि इन्द्रका हुकुमले आया कि ता हूँ भनी ।
खुस् भै स्वर्ग विषे गइन् ति सुरसा कूद्या हनूमान् पनी ॥१०॥

जस्ले सागर नाम् धऱ्या म कन सो राजा सगर् जो गया ।
तिन्का वंश महाँ विभूषणसरी श्रीराम राजा भया ॥
तिन्का काम निमित्त आज हनुमान् जान्छन् इ लङ्का महाँ ।
मैनाक् पर्वत् ! निस्क जाउ तिमि गै विश्राम् गराऊ तहाँ ॥११॥

थाक्या हुन् हनुमान् बिसाइ फल फुल् खाउन् र जाउन् भनी ।
भन्दा सागरका वचन् सुनि तहाँ निस्क्या ति मैनाक् पनी ॥
आर्को एक मनुष्यको स्वरुप ली हात् जोरि बिन्ती गर्‍या ।
आई फल्फुल खाइ जाउ हनुमन् ! भन्दै अगाडी सर्‍या ॥१२॥

आज्ञा सागरको हुँदा चरणमा आयाँ म ऐल्हे भनी ।
मैनाक्ले यति बिन्ति बात् जब गर्‍या बोल्या हनूमान् पनी ॥
राम्को काम् न गरी बसेर कसरी खान्छू म जान्छू यसै ।
हात्ले छुन्छु म लौ भनेर खुसि भै छोयेर कूद्या तसै ॥१३॥

केही दुर् हनुमान् पुग्या पछि तहाँ एक् सिंहिका राक्षसी ।
छाया पक्रि उ जन्तु खैंचि बलले खान्थी जलैमा बसी ॥
छाया पक्रि उ तान्न लागि हनुमान्ज्यूको गती बन्द भो ।
कस्ले बन्द गर्‍यो गती भनि दिशा दस्मा तसै दृष्टि गो ॥१४॥

देख्या तल्तिर दृष्टि दी कन तहाँ जस्सै नजर्मा परी ।
एकै चोट् दुइ लात् दिया र सहजै घुसुक्क ताहीं मरी ॥
ताहाँ देखि कुदी गया र हनुमान् पौंच्या जसै तीरमा ।
लङ्कापूरि तहाँ त्रिकूट गिरिका देख्या उपर् सीरमा ॥१५॥

वरि परि तर्हि तीरैमा पनी वृक्ष फल् फुल् ।
भरि छ जउन वन्मा गर्दछन् पक्षिले गुल् ॥
भ्रमरहरु लताका फूलमा हल्लि हल्ली ।
घुनुनु घुनुनु गर्दै हिंड्दछन् बल्लि बल्ली ॥१६॥

नजर वरि परीको जो छ शोभा नजर् भो ।
त्रिकुट गिरि उपर्का पूरिमा फेर् नजर् गो ॥
वरि परि परखाल् छन् बीच बिच्मा छ खावा ।
सहज त अरुले ता गर्न को सक्छ दावा ॥१७॥

अति तखत पऱ्याको खुप् अगम् देखि लङ्का ।
यहि घडि पसि जाँकी राति जाँ येति शङ्का ॥
गरि कन ठहराया याहिं बस्छू र राती ।
सहज सित म जाँला जान ता राति जाती ॥१८॥

तहिं बसि यति गम्ले बाँकि दिन् सब् बिताई ।
दिन बिति जब रात् भो जान पाऊ चलाई ॥
स्वरुप पनि ति सानू ली पस्याथ्या जसै ता ।
दगुरि नजिक आइन् लङ्किनी पो तसै ता ॥१९॥

को हो आज मलाइ केहि न गनी यो भित्र जान्या भनी ।
चोरै हो भनि लात् उठाइ रिसले एक् चोट् त हानिन् पनी ॥
जल्दी वाम मुठी उठाइ सहजै ठोक्ता जमिन्मा परिन् ।
छाद्दै ताहिं रगत् गिराइ झटपट् ऊठेर बिन्ती गरिन् ॥२०॥

लङ्कापूरि त हुन् ति राक्षसि भई बस्थिन् सदा द्वारमा ।
जानिन् श्रीहनुमान् भनेर जब चोट् पाइन् चलिन् सारमा ॥
लङ्कीनी हुँ मलाइ ता जिति गियौ यस्ले सक्यो राज् गरी ।
रावण्को त मरण् हुन्या बखत भो आयो मरण्को घरी ॥२१॥

ब्रह्माजी अघि भन्दथ्या प्रभुजिको हून्या छ रामावतार् ।
हर्ला रावणले सिता र रघुनाथ् सुग्रीव थ्यैं मित्रचार् ॥
गर्नन् सुग्रिवले पनी दसदिशा सीताजिको खोज् खबर् ।
गर्नालाइ पठाउनन् विरहरू छानेर खुप् खुप् जबर् ॥२२॥

तिन्मा एक् विर आउला र तिमिले लात् मारि द्यौली जसै ।
हान्ला वाम मुठी उठाइ रगतै छाद्दै गिरौली तसै ॥
रावण्को तहिं सम्म आयु छ भनी भन्थ्या र सो बात् सुनी ।
ब्रह्माको वचनै प्रमाण् गरि भन्याँ त्यो मर्छ रावण् पनी ॥२३॥

जाऊ भेट सिताजिलाइ ति अगम् भीत्री बघैंचा महाँ ।
अश्शोक्का वनमा छ वृक्ष बढिया एक् शिंशपाको तहाँ ॥
ताहीं छन् प्रभुकी प्रिया वरि परी छन् राक्षसीगण् पनी ।
भेटी गै रघुनाथ थ्यैं भन तिमी यस्ता विपत् छन् भनी ॥२४॥

धन्यै भयाँ म अहिले प्रभुको स्मरण् भो ।
संसारको भय छ जो उ त आज दुर् भो ॥
जस्तो मिल्यो म कन सङ्ग र भक्ति ऐल्हे ।
यस्तै रहोस् यहि म पाउँ न बिर्सु कैल्हे ॥२५॥

जस्तै श्रीहनुमान् पुग्या सहजमा लङ्का समुद्रै तरी ।
तस्तै जानकिको फुऱ्यो नजर वाम् हातै समेत् खुप् गरी ॥
रावण्को पनि वाम हात् नजर वाम् फुऱ्यो रघुनाथको ।
दक्षिण् अङ्ग फुऱ्यो तसै बखतमा खुस् मन् भयो नाथको ॥२६॥

सानू रूप लिई पसी सब सहर् हेर्दै विचार् खुप् गरी ।
रावण्को दरबार् विशेष् गरि ढुँड्या चोटा र कोठा गरी ॥
पायानन् र कता म जाँ भनि तहाँ मन्मा विचार् भो जसै ।
सम्झ्या लङ्किनिका वचन् र ति गया अश्शोक वन्मा तसै ॥२७॥

जो जो वृक्ष त इन्द्रका नगरिमा सो सो त सब् छन् तहीं ।
रत्नैका सिंढि साफ् असल् जल पनी यस्ता तलाऊ कहीं ॥
फलफूल्ले अति भार् भयेर रुखका सब्का ति हाँगा पनी ।
लच्क्याका भ्रमरा र पंछि बहुतै रुख्मा बस्याका पनी ॥२८॥

बिच् बिच्मा सुनका हवेलि पनि छन् उच्चा मणीको छ थाम् ।
जस्मा छन् कति गर्नु वर्णन जहाँ हेऱ्यो तहाँ पक्कि काम् ॥
यस्तो सुन्दर वन् नजर् गरि सबै डुल्दै हनूमान् गया ।
देख्या सुन्दर शिंशपा र खुसि भै ताहीं ति दाखिल् भया ॥२९॥

अधिक गभिर छाया सूर्यको ताप् न पस्न्या ।
उपर अति पहेंला बेस् चरा मात्र बस्न्या ॥
वरि परि पनि नाना राक्षसीको छ घेरा ।
रुख मनि तहिं सीता देखिइन् फेद नेरा ॥३०॥

झोकी मैलि निन्याउरी न त कपाल् कोर्‍याकि सब् केश् उसै ।
लट्टा मात्र गर्‍याकि खालि भुमिमा रूँदै बस्याकी यसै ॥
राम् राम् राम् यति मात्र बोलि रहँदी देख्या र साना भई ।
पात्का अन्तरमा लुक्या ति हनुमान् रुख्का उपर्मा गई ॥३१॥

भन्छन् श्री हनुमान् तहाँ मन मनै ऐल्हे कृतार्थै भयाँ ।
जो सीता कन देखि आज खुसिले सीता समिप्मा रह्याँ ॥
साध्याँ काम् पनि रामको भनि तहाँ खुसी भयाथ्या जसै ।
अन्तः पूर महाँ भयो र खलबल् त्यो शब्द सुन्या तसै ॥३२॥

क्याको शब्द भयो भनेर हनुमान् लुक्या ति झन् पातमा ।
आयो रावण जल्दि ताहिं नजिकै सब् स्त्री लिई साथमा ॥
कैल्हे मर्छु म राम देखि अझ तक् सीता हर्‍याँ ता पनी ।
आयेनन् रघुनाथ् भनेर रहँदा देखेछ स्वप्ना पनी ॥३३॥

राम्को दुत् अति वीर वानर अशोक् वन् भित्र आई पसी ।
सीताजी कन देखिन्या गरि तहीं पात् भित्र लुकी बसी ॥
हेर्दो सुर् सब कामको खुसि भई स्वप्ना मिलेथ्यो जसै ।
साँचै हो कि भनेर दौडि कन झट् आयो नजिक्मा तसै ॥३४॥

साँचै पो यदि हो भन्या असल भो दुर्वाच्य बोल्छू जसै ।
सीतालाइ यसो सुनेर रिसले जाला र भन्ला तसै ॥
मेरा दुष्ट वचन् सुनेर रघुनाथ् आयेर मार्नन् भनी ।
यस्तो निश्चय मन् गरी नजिक गै दुर्वाच्य बोल्यो पनी ॥३५॥

सीताजी पनि दुष्टलाइ नजिकै देखी अधोमुख् गरिन् ।
श्रीराम्का चरणाविन्द मनले अन्तःकरण्मा धरिन् ॥
चुप् लागी जननी रहिन् जब तहाँ सो देखि रावण् पनी ।
लाग्यो भन्न मलाइ देखि किन है लायौ अधोमुख् भनी ॥३६॥

राम् मेरा पति हुन् भनेर तिमि पो भन्छ्यौ उ भन्छन् कहाँ ।
मेरी हो यदि भन्दथ्या पनि भन्या आऊनु पर्थ्यो यहाँ ॥
माया छैन तिमी उपर् न बुझि क्या शोक् मात्र गर्छ्यौ उसै ।
यौवन् व्यर्थ गयो विचार किन यो यौवन् अफाल्छ्यौ यसै ॥३७॥

यौवन् व्यर्थ न फाल व्यर्थ मनमा शोक् गर्दछ्यौ यो कती ।
मैलाई पति मान आज तिमिले हुन्छू म तिम्रो पती ॥
मेरी पत्नि भयौ भन्या त सबकी मालिक् हुन्याछौ म ता ।
साहै प्रेम् गरि राखुँला बुझ अधिक् बैगुनी छन् राम ता ॥३८॥

मानी मूर्ख कृतघ्न मानुष महाँ साहै अधम् जो त छन् ।
शक्तीका पनि कम् उ राम् पनि यहाँ आऊन् क्या सक्तछन् ॥
तस्मात् छोड न राख राम्तिर बहुत् यस्तो भनेथ्यो जसै ।
लाल् लाल् नेत्र गराइ पूर्ण रिसले बोलिन् सीताजी तसै ॥३९॥

पाजी रावण ! बोल्दछस् कति बहुत् दुर्वाच्य बक् बक् गरी ।
राघव् देखि डराइ छल्न भनि एक् सन्न्यासिको रुप् धरी ॥
जस्तै यज्ञ विषे हवी कुकुरले हर्छन् उसै चालले ।
राम् लक्ष्मण् न हुँदा हरिस् तँ बुझिले मर्लास् यसै कालले ॥४०॥

सागर् शोषि कि साँधुलाइ रघुनाथ् आयेर घेरा दिई ।
तेरो वंश विनाश् गरेर पछि फेर् प्राण् खैंचि तेरो लिई ॥
लैजानन् रघुनाथ् मलाइ भनि झट् दीइन् जवाफ् यो जसै ।
लाल् लाल् नेत्र गराइ खड्ग पनि ली काट्नै तयार् भो तसै ॥४१॥

मन्दोदरी विनति गर्न अगाडि सर्दी ।
यो खड्ग टारहुँ कसरी भनि चित्त धर्दी ॥
पाऊ परी कन बहुत् गरि बिन्ति लाइन् ।
सब् रिस् शमन् पनि गरायर खड्ग टारिन् ॥४२॥

हूकुम् रावणले तहाँ यति दियो हे राक्षसी ! ई सिता ।
मैन्हा दूइ यसै बसुन् तब उपर् मेरा शयन्मा कि ता ॥
बस्निन् बस्तिन पो पनी भनि भन्या काटेर टुक् टुक् गरी ।
तर्कारी भुटुवा बनाउनु असल् मीठा मसाला धरी ॥४३॥

मास् खाइ म छोडुँला अझ पनी चेताउ येती भनी ।
रावण् फर्कि गयो ति राक्षसिहरू एक् मुख् भया फेर् अनी ॥
एक् भन्छे किन व्यर्थ यौवन सक्यौ रावण् गराऊ पती ।
दोस्री क्या भनि उठ्तछे कि कतिवार् भन्छेस् तँ थाक्छेस् कती ॥४४॥

काट्नै पर्छ न काटि हुन्न भनि बात् गर्दै थिई अर्कि ता ।
हात्मा ली तरवार दौडि पनि गै भन्दै म काट्छू सिता ॥
अर्की घोर् मुख बाइ डर् दिन नजिक् धाई सिता थ्यैं जसै ।
बूढी राक्षसि एक् थिई र त्रिजटा तेस्ले हटाई तसै ॥४५॥

लागी भन्न अभागि दुष्टहरु हो ! क्या दुष्टको झैं मती ।
गर्छौ छोड विरोध् न राख गर खुप् सीताजिको ता स्तुती ॥
पाऊमा पर दण्डवत् गर सबै मालिक् इनै हुन् भनी ।
मेरा आज वचन् लियौ भनि भन्या खुप् हीत होला पनी ॥४६॥

स्वप्नाको सुन भन्छु लक्षण यहाँ श्रीराम् सिताका पती ।
ऐरावत् उपरै चढेर सँगमा भाई लिई विर् अती ॥
याहाँ आइ रिसाइ भस्म सब यो लङ्का गराई दिया ।
रावण् मारि सिता लियेर सँगमा पर्वत् उपर् पो थिया ॥४७॥

रावण् गोमय कुण्डमा कुल समेत् खुप् तेल मर्दन् गरी ।
बुड्थ्यो सब् मुड आफना उनि उसै मुड्को त माला धरी ॥
श्रीराम्का नजिकै विभीषण थिया भक्ती प्रभूको गरी ।
गर्थ्या खूप टहल् बहुत् खुसि हुँदै तन् मन् वचन् एक् गरी ॥४८॥

राम्ले रावणलाइ आज सहजै मार्छन् कुलै साफ् गरी ।
रावण्को अब वृद्धि छैन यसको आयो मरण्को घरी ॥
राम्का भक्त विभीषणै अब उपर् बस्नन् यहाँ राज् गरी ।
जस्तो हुन्छ हुकुम् सितापतिजिको सोही सिरोपर् धरी ॥४९॥

जस्तो स्वप्न भयो उ सब् भनि सक्याँ येती भनी चुप् जसै ।
लागीथी त्रिजटा ति बात् सुनि डऱ्या सब् राक्षसीगण् तसै ॥
निद्राका वशमा सबै परि गया सीता बहुतै रुँदी ।
आधार् कोहि न पाउँदी अधिक ताप् मानेर निष्फल् हुँदी ॥५०॥

भोकी शोक् गरि भन्दछिन् अब यहाँ ऐल्हे कसोरी मरूँ ।
इन्का हात परेर मर्नु ननिको आफै म मर्छू बरू ॥
ताप्ले पूर्ण हुँदी उपाय अरु थोक् केही न जान्दी कबै ।
मन्मा स्वस्थ न पाउँदी विरहले देख्ती अँध्यारो सबै ॥५१॥

राम्मा चित्त दियेर मर्नु बढिया मानेर सीता तहाँ ।
झुन्डीन्या मतलब् लिई खडि भइन् पक्रेर हाँगा महाँ ॥
राक्षस्का बिचमा बसी जिउनु धिक् मर्नू निको मर्दछू ।
चुल्ठो लामु छ झुण्डिना कन यहाँ डोरी त यै गर्दछू ॥५२॥

यस्तो निश्चय सुर् गरी कन सिता झुन्डीन आँटिन् जसै ।
काम् बित्ला भनि सानु बोलि झटपट् बोल्या हनूमान् तसै ॥
भारत्वर्ष विषे मणी मुकुट झैं नाम् ता अयोध्या भनी ।
ठूलो एक सहर् थियो मणिमयी सुन्दर् बन्याको पनी ॥५३॥

इक्ष्वाकूका कुलैमा अति बलि दशरथ् विर् महाराज् रह्याछन् ।
तिन्का तिन् रानिमद्धे गुणिगुणि अति विर् चार छोरा भयाछन् ॥
जेठा राम्जी ति चार्मा उहिँ पछि त भरत्जी र लक्ष्मण् इ तीनै ।
भन्दा शत्रुघ्न कान्छा सकल गुणमहाँ कम्ति छैनन् इ कूनै ॥५४॥

जेठा राम पिताजिका हुकुमले सब् राज्य छोडी दिई ।
वन्मा बस्न चल्या बहुत् खुसि भई सीता र लक्ष्मण् लिई ॥
एक् दिन् पञ्चवटी गया प्रभु तहीं डेरा प्रभूको पऱ्यो ।
रावण्ले अति छल् गरी कन तहाँ सीताजिलाई हऱ्यो ॥५५॥

राम् लक्ष्मण् नहुँदा सिता पनि तहाँ चोरी जसै ता हऱ्यो ।
चोरी आज सिता हऱ्यो भनि बहुत् खेद् रामलाई पऱ्यो ॥
जान्थ्या खोजि सिताजिलाइ वनमा फेला जटायू पऱ्या ।
तिन् माथी करुणा भयो प्रभुजिको ताहीं जटायू तऱ्या ॥५६॥

भेट् सुग्रिव् सित भो पछी प्रभुजिको लाया मित्यारी पनी ।
बाली मारि रजाजि बक्सनु भयो मित् हुन् इ मेरा भनी ॥
विर् विर् वानर छानि सुग्रिवजिले सीताजि खोज्नै भनी ।
हूकुम् बक्सनु भो र विर्हरु गया सीताजि खोज्नै पनी ॥५७॥

तिन्मा एक् विर ता म हूँ म त यहीं आयाँ समुद्रै तरी ।
सम्पाती सित भेट् हुँदा खबर भै उन्का वचन्ले गरी ॥
लङ्का दाखिल भै गयाँ छिन महाँ राम्का प्रताप्ले गरी ।
फुत्क्याँ लङ्किनि देखि निर्भय भई अश्शोक वन्मा परी ॥५८॥

देख्याँ सुन्दर वाटिका वरिपरी रुख् बेस् लताले गरी ।
बेह्याका चहुँ ओर रत्न सरिका फल् फुल् फल्याको भरी ॥
देख्याँ आज सिताजिलाइ र यहाँ आनन्द पायाँ भनी ।
येती बिन्ति गरेर चुप् भइ रह्या ताहाँ हनूमान् पनी ॥५९॥

सीताजिले जब इ बात् क्रमले सुनीथिन् ।
आश्चर्य भै कन वरीपरि हेरि एक् छिन् ॥
कोही नदेखि ति सिता अरुलाइ ताहाँ ।
भन्छिन् कुरा इ कहन्या जन को छ याहाँ ॥६०॥

भ्रम् हो भनू पनि भन्या सब चेत् छ मेरा ।
स्वप्ना कसो गरि भनू निद छैन मेरा ॥
जो हो इ बात कहन्या उ अगाडि आई ।
अम्रित् वचन् ति सब आज भनोस् मलाई ॥६१॥

सीताजिका यति वचन् जब सुन्न पाया ।
सानू स्वरुप् लि हनुमान्जि अगाडि आया ॥
दर्शन् प्रणाम् पनि गऱ्या र सिताजिलाई ।
ताहिं खडा भइ रह्या अति हर्ष पाई ॥६२॥

लाल् मुख् पीत शरिर् शरिर् पनि अधिक् सानू भङेरा सरी ।
धाऱ्याका हनुमान देखि मनले आफैं ति शङ्का परी ॥
रावण्को छल हो कि यो भनि तहाँ लाइन् अधोमुख् जसै ।
शङ्का भो अब माइलाइ भनि झट् बोल्या हनूमान् तसै ॥६३॥

हे माता ! म त दास हूँ हजुरको राम्का हुकुम्ले गरी ।
आयाको छु हजूरका खबरमा गम्भिर् समुद्रै तरी ॥
राजा सुग्रिवको म मन्त्रि पनि हूँ वायू पिता हुन् भनी ।
येती बिन्ति गरेर चुप् भइ रह्या क्या हुन्छ मर्जी भनी ॥६४॥

सीताजी पनि भन्दछिन् कसरि यो जानू म मानिस् पनी ।
वानर् सीत मित्यारि लाउँछ कतै क्या हुन् कुराको जनी ॥
येती बोलि सिताजि चुप् भइ रहिन् साँचो न मानी जसै ।
फेर् वृत्तान्त गरी सुनाइ सब बात् औंठी दिया पो तसै ॥६५॥

औंठी दी कन फेर् प्रणाम् पनि गरी जस्सै हनूमान् बस्या ।
देखिन् औंठि जसै तसै बखतमा हर्षाश्रुधारा खस्या ॥
बर् बर् आँसु खसाउँदै प्रभुजिको औंठी सिरोपर् धरिन् ।
साहै खुस् हनुमान् उपर् भइ तहाँ प्राण् झैं पियारो गरिन् ॥६६॥

हित गरि हनुमान्‌जीलाइ भन्छिन् ति माता ।
म कन तिमि भयौ खुप् प्राणका आज दाता ॥
तिमि सित रघुनाथ्‌ले खूप विश्वास मान्या ।
तब म सित पठाया येहि काम्‌ले त जान्याँ ॥६७॥

अब त तिमि हनूमान् जल्दि गै रामलाई ।
भन विपति पऱ्याकि देखि हाल्यौ मलाई ॥
जति गरि म उपर् श्रीरामको हुन्छ माया ।
तति गरि तिमिले खुप् युक्तिले बिन्ति लाया ॥६८॥

जिन् तिन् शरीर महिना दुइ ता म धर्छू ।
ताहाँ पछी त तिमि निश्चय जान मर्छू ॥
खान्या छ दुष्ट तरकारि बनाइ येही ।
छैनन् यहाँ अरु सहाय मलाइ कोही ॥६९॥

तस्मात् अवश्य इ दुई महिना न जाई ।
सुग्रिव् समेत् सकल सैन्य लियेर आई ॥
यस् दुष्टलाइ सब वंश समेत मारुन् ।
यो दुःखसागर पऱ्या कि मलाइ तारुन् ॥७०॥

सिप सित गरि बिन्ती खुप् दयालू बनाया ।
जति छ फजिति मेरा यो सबै थोक् जनाया ॥
यति विनति गऱ्या लौ पाउला धर्म धेरै ।
सकल भनि सक्याँ बात् क्या भनू बेरबेरै ॥७१॥

बिन्ती श्रीहनुमानले पनि गऱ्या माता म सेवक् त हूँ ।
ख्वामित्का इ विपत् सबै म कहुँला धेर् बात् यहाँ क्या कहूँ ॥
राम् लक्ष्मण् दुइ भाइ सुग्रिव समेत् वानर्कि सेना लिई ।
वंशै रावणको विनाश् गरि दिनन् घेरा सहर्मा दिई ॥७२॥

ख्वामित्लाइ लियेर फेर रघुनाथ् जानन् अयोध्या महाँ ।
आवैनन् रघुनाथ् भनेर मनमा शङ्का न लागोस् यहाँ ॥
यो बिन्ती सुनि भन्दछिन् तहिं सिता राम्चन्द्रजी क्या गरी ।
सेना ली कन आउनन् अति गभिर् यस्तो समुद्रै तरी ॥७३॥

जननि कन बुझाया यो हुकुम् सूनि ताहाँ ।
मइछु प्रभुजिको दास् बोकुँला पीठ माहाँ ॥
रघुपति दुइ भाईलाइ क्या दुःख पर्छन् ।
सकल अरु र सुग्रिव् कूदि आफै ति तर्छन् ॥७४॥

जननि ! म त बिदा झट् पाउँ मर्जी त सून्याँ ।
अब त उहिं गया पो हुन्छ काम् जल्दि हून्या ॥
जउन चिज दिंदामा राम विश्वास मान्छन् ।
उहि चिज पनि पाऊँ जान्छु दिन् मात्र जान्छन् ॥७५॥

यति सुनि अघि देखी केशपाश्मा धऱ्याको ।
मणि झिकि दिइ हालिन् रामका मन् पऱ्याको ॥
मणि दिइ फिरि भन्छिन् चित्रकुट्मा भयाको ।
शरण परि नजर् दी काग बाँची गयाको ॥७६॥

एक् दिन् हे हनुमन् ! म चित्रकुटमा राम्का नजिक्मा थियाँ ।
मेरा काख महाँ सुत्या र रघुनाथ् हात्को तकीया दियाँ ॥
मेरा लाल् दुइ पाउ देखि कन काग् आयो र ठूँग्यो जसै ।
मेरा इ दुइ पाउ देखि बहुतै आयो रगत् पो तसै ॥७७॥

ऊठी श्रीरघुनाथको नजर भो वाहीं थियो काग् पनी ।
फ्याँक्या एक् तृण ली तहाँ प्रभुजिले यो काग मार्छू भनी ॥
त्यो काग् चौध भुवन् डुल्यो त पनि एक् पायेन आधार् जसै ।
फेरी आइ शरण् परी नजर दी बाँची गयो काग् तसै ॥७८॥

मेरा आज शरण् पर्‍यो भनि दया आयो उ कागमा पनी ।
मै माथी त दया कसो हुन गयो भन्थिन् भन्या यो पनी ॥
हात् जोरी कन बिन्ति फेरि हनुमान् विर् गर्न लाग्या तहाँ ।
याहाँ छन् भनि यो खबर् न भइ पो आऊन ढिल् भो यहाँ ॥७९॥

रावण्ले हरि ली गयो भनि खबर् हुन्थ्यो त बाँच्थ्यो कहाँ ।
आज् तक् रावणको कुलै प्रभुजिले सब् भस्म गर्थ्या यहाँ ॥
देख्छू रूप त सानु मानु भङ्गिरा जत्रो कसोरी लडी ।
राक्षस् नाश् तिमि गर्दछौ तिमि ठुला हुन्छौ स्वरुप्की बढी ॥८०॥

तिम्रो रुप् अति सानु देख्छु अरु ता कत्रा हुनन् भन्न् भनी ।
संभन्छू मनले र गुम्छु मनमा आश्चर्य मान्छू पनी ॥
यस्तो मर्जि सिताजिको सुनि तहाँ पर्वत् सरीका भया ।
मेरू तुल्य स्वरुप् गरेर हनुमान् साम्ने खडा भै रह्या ॥८१॥

जब त ति हनुमान्को रुप् ठुलो देखि लीइन् ।
खुसि भइ तहिं बीदा माइले जल्दि दीइन् ॥
अब त तिमी हनूमन् ! धृष्ट चाला छिपाऊ ।
इनिहरु सब देख्छन् कूदि फेर् जाइ जाऊ ॥८२॥

यति सुनि हनुमान्ले फेरि बिन्ती लगाया ।
सहज सित म जान्थ्याँ येति फल् खान पाया ॥
वरिपरि फल फुल् छन् मर्जि मात्रै म पाऊँ ।
हुकुम बिनु कसोरी आज आफैं म खाऊँ ॥८३॥

यति विनति गऱ्याथ्या खानको मर्जि पाई ।
खुसि भइ फल खाई माइ थ्यैं जल्दि आई ॥
चरण परि बिदा भै क्यै गया दुर् जसै ता ।
अलिकति कछु काम् फेर् गर्न आँटचा तसै ता ॥८४॥

आफ्नै मन् मन भन्दछन् ति हनुमान् जुन् वीर दुत् भै गई ।
जत्ती ख्वामितको हुकुम् छ उतिमा मात्रै चनाखो भई ॥
उत्ती काम् गरि फिर्छ पो पनि भन्या त्यो दुत् अधम् हो भनी ।
भन्छन् सब् दुनियाँ त भेटिकन जाँ कस्तो छ रावण् पनी ॥८५॥

यति गमि ति बघैंचा फेंक्न मनसुब् चलाई ।
खुसि भइ ति महाविर् जल्दि फेर् फर्कि आई ॥
सकल वन उखेल्दै चौकि सम्पूर्ण माऱ्या ।
फगत जननि बस्न्या एक् सिसौ शेष पाऱ्या ॥८६॥

जब त वन विनास्या राक्षसी जल्दि आई ।
पुगि नजिक सिताका सोधि सीताजिलाई ॥
भन न तिमि सिताजी विर् क्व हो क्यान आयो ।
अति असल बघैंचा मासि मैदान् बनायो ॥८७॥

यति सुनि तहिं सीता भन्दछिन् क्या म जानूं ।
विपत परि रह्याकी छू म ता चानुमान् ॥
तिमि बुझ न सबै बात् हो क्व हो क्यान आयो ।
अति असल बघैंचा क्यान मैदान् बनायो ॥८८॥

सकल छल त हो यो राक्षसै गर्छ माया ।
जब त यति भनीथिन् राक्षसी सब् डराया ॥
कहन भनि गया सब् रावणैका हजुर्मा ।
पुगि कहन ति लाग्या वन् गयो जो बिसुर्मा ॥८९॥

ऐल्हे हे महराज् ! अधीक बलियो आयो र वानर् यहाँ ।
सीताजी सँग केहि बात्चित गरी कूद्यो बघैंचा महाँ ॥
सब् ती रुख् सहजै उखेलि कन साफ् मैदान् बनाई दियो ।
चौकी चूर्ण गरी हवेलि पनि सब् नासी बस्याको थियो ॥९०॥

आयौं हामि त बिन्ति गर्न भनि यो बिन्ती गऱ्याथ्या जसै ।
सून्यो जल्दि उठेर पक्रन भनी लस्कर् पठायो तसै ॥
हूकुम् पायर लाख लस्कर गयो पक्रेर ल्याऊँ भनी ।
एक् लाख् लस्करलाइ देखि हनुमान् अत्यन्त गर्ज्या पनी ॥९१॥

त्यो शब्दै सुनि मोह लस्कर भयो छोडचो हतीयार् पनी ।
सब् माऱ्या हनुमानले क्षण महाँ ई हुन् भुसूना भनी ॥
लोहस्तम्भ उठाइ साफ् सब गऱ्या सम्चार् पुगेथ्यो जसै ।
रावण् खूप रिसाइ फेर् पनि ठुलो सेना पठायो तसै ॥९२॥

सेनाका पति पाँच् गया हुकुमले ठूलै थियो ता पनी ।
त्यो सेना पनि साफ् तहाँ गरि दिया उस्तै भुसूना गनी ॥
फेर् मन्त्रीसुत सात् गया हुकुमले खुप् भारि लस्कर् लिई ।
लोहस्तम्भ उठाइ साफ् फिरि गऱ्या सब्लाइ ठक्कर् दिई ॥९३॥

सात् मन्त्रीसुतलाइ सैन्य सहितै मारी सक्याथ्या जसै ।
कान्छो रावणपुत्र अक्षयकुमार् पो लड्न आयो तसै ॥
भारी फौज लियेर त्यो पुतलि झैं आई जसै ता पऱ्यो ।
आकाश्मा कुदि लोहदण्ड सिरमा ठोक्या सहज्मा मऱ्यो ॥९४॥

पैल्हे अक्षकुमार मारि अरु सब् सेना समेत् नाश् गऱ्या ।
आउँदैमा तहिं बत्तिका पुतलि झैं हूँदै अनेक् विर् मऱ्या ॥
सब् राक्षसहरुलाइ मारि सकि फेर् आऊँछ कुन् विर् भनी ।
लोहस्तम्भ लिई खडा भइ रहचा ताहाँ हनूमान् पनी ॥९५॥

जब त अति पियारो पुत्र कान्छो मऱ्याको ।
खबर कहन आयो फौज् समेत् नाश् गऱ्याको ॥
तब त अधिक ताप् भै भन्छ रावण् रिसाई ।
अब त गइ म आफै मार्दछू तेसलाई ॥९६॥

की मार्छू कि त बाँधि ल्याउँछु यहाँ तेरा नजिक्मा भनी ।
रावण्ले यति इन्द्रजित् सित भन्यो तेस् इन्द्रजित्ले पनी ॥
हात् जोरीकन बिन्ति गर्छ म छँदै आफै हजुर्ले तहाँ ।
जानू पर्छ कतै म गै सहजमा ल्याऊँछु बाँधी यहाँ ॥९७॥

येती बिन्ति गरी चढ्यो रथमहाँ क्यै फौज् पनी साथ् लिई ।
आयो श्रीहनुमान् भया तिर गयो साम्ने मुहाडा दिई ॥
देख्या श्रीहनुमानले पनि र खुप् गर्ज्या ति साम्ने भई ।
लोहस्तम्भ लिई कुदी कन उपर् आकाश बिच्मा गई ॥९८॥

लोहस्तम्भ उचालि घुम्न बिचमा लाग्या गरुड् झैं जसै ।
पाँच् बाण् छोडि लगाइ आठ् अनि थपी फेरी लगायो तसै ॥
बाण् लाग्या भनि इन्द्रजित् खुसि भई गर्ज्यो जसै ता तहाँ ।
घोडा सुत् रथ चूर्ण पारि हनुमान् कूद्या ति आकाश् महाँ ॥९९॥

फेर् आर्का रथमा चढेर अब ता बाँध्छू म ऐल्हे भनी ।
फ्याँक्यो जल्दि र ब्रह्मपाश् ति हनुमान्जीलाइ बाँध्यो पनी ॥
बाँधी श्रीहनुमानलाइ सँग ली फर्क्यो र दर्बार् गयो ।
बाँध्याका हनुमान देखि सहरै सम्पूर्ण खुसी भयो ॥१००॥

जुन् राम्को चरणै स्मरण् गरि सहज् अज्ञान पाश् नाश् गरी।
वैकुण्ठै सब पुग्दछन् भनि भन्या तेस् ब्रह्मपाश्मा परी ॥
बाँधिन्थ्या हनुमान् कहाँ तर पनी बन्धन् पऱ्या झैं भया ।
रावण् भेटि त जाँ भनेर हनुमान् चुप्चाप लागी गया ॥१०१॥

जस्सै इन्द्रजितै गयो र हनुमान्जीलाइ बाँधी तहाँ ।
पर्केथ्यो घर जाँ भनी तब तहीं आयेर रस्ता महाँ ॥
रिस् फेऱ्या पुरवासिले पनि मुठी ऊठाइ हान्दा भया ।
रिस् फेर्छन् भुसुना भनेर हनुमान् चुप्चाप लागी गया ॥१०२॥

पैल्हे ता ब्रह्मपाश्मा परि कन क्षण भर् बाँधिन् काम थीयो ।
ब्रह्माको वाक्य साँचो गरि कन पछि ता पाशले छाडि दीयो ॥
बन्धन् देखी त खुस्क्या तर पनि हनुमान् भेट्न मन्सुब् धऱ्याका ।
पौंच्या रावण् छ जाहाँ खुसि भइ अरु ता मान्दछन् कर् पऱ्याका ॥१०३॥

रावण् विर् पनि मन्त्रिवर्ग सँग ली भारी सभामा थियो ।
पौंच्यो ताहिं र इन्द्रजित् ति हनुमान्जीलाइ सुम्पी दियो ॥
हात् जोरी विनती गऱ्यो अति हरिप् वानर् छ सेना पनी ।
धेरै नाश गरेछ आज मइ गै ल्यायाँ खुनी हो भनी ॥१०४॥

जो गर्नु अब पर्छ मन्त्रि सँगको सल्लाह बात्चित् गरी ।
यस्को आज ठिकान् लगाउनु हवस् मन्मा विचार् खुप् गरी ॥
येती बिन्ति सुन्यो र इन्द्रजितका हेऱ्यो नजर्ले पनी ।
लाग्यो सोध्न प्रहस्तलाइ किन यो आयेछ लौ सोध् भनी ॥१०५॥

अस्सल्मा पनि क्या भनू अति असल् मेरो बघैंचा पनी ।
नास्यो विर् पनि नाश् गऱ्यो म कन ता मानू भुसून् गनी ॥
हूकुम् यो सुनि त्यो प्रहस्त हनुमान्जीका अगाडी गई ।
लाग्यो सोध्न सबै कुरा पनि बहुत् आधार दीन्या भई ॥१०६॥

यै बिच्मा न डराइ रावण उपर् साम्ने नजर् दी तहाँ ।
बोल्या श्री हनुमानले तँ बुझिले काम्ले त आयाँ यहाँ ॥
भार्या जस्कि हरिस् उनै जगतनाथ् राम्को म दास् हूँ मती ।
तेरो नष्ट भयो र अर्ति दिन यो आयाँ न ले यो मती ॥१०७॥

आया राम मतङ्ग पर्वत विषे लक्ष्मण् सहित् भै जसै ।
लाया सुग्रिवले मित्यारि खुसि भै राम्चन्द्रजी थ्यैं तसै ॥
बाली मारि रजाईं बक्सनु भयो सुग्रीव राजा भया ।
सीता खोज्न हुकुम् हुँदा विरहरू फेर् दस् दिशामा गया ॥१०८॥

एक् विर् ता मइ हूँ हुकुम् सिर उपर् लीयेर आयाँ यहाँ ।
पायाँ देख्न सिताजिलाइ दुत हूँ राम्को छलिन्थ्याँ कहाँ ॥
वानर् हूँ र उखेलि साफ् गरि दियाँ तेरो बगैंचा पनी ।
आया मार्न मलाइ जो अघि सरी उन्लाइ मार्याँ पनी ॥१०९॥

यो इन्द्रजित् गइ यसै बिचमा मलाई ।
बाँधेर ल्याइ कन आज दियो तँलाई ॥
बन्धन् पर्‍यो भनि न ठान् त दियाँ जनाई ।
खूला छू अर्ति पनि दिन्छु म सुन् तँलाई ॥११०॥

लोक्को गती सब विचार् गरि आज तैंले ।
यो राक्षसी मति न ले हित भन्छु मैले ॥
ब्राह्मण् तँ होस् ऋषि पुलस्त्यजिको त नाती ।
राक्षस् कसो गरि तँ होस् बुझिले न भाँती ॥१११॥

आत्मा स्वरूप उ त भन् छ स्वरूप काहाँ ।
जाती र वर्ण लिइ भन्न सकिन्छ याहाँ ॥
सो आत्म रूप भनि नित्य विचार गर्नू ।
आनन्दमा रहुँ भन्या मति येहि धर्नू ॥११२॥

जो यो लोक विषे प्रपञ्च छ सबै जान् स्वप्न जस्तो भनी ।
सूतुन्ज्याल् सपना छ सत्य उठि ता लाग्दैन साँचो पनी ॥
तस्तै ज्ञान् त भयो भन्या त्रिभुवनै एक् देख्छ आत्मा फगत् ।
अज्ञान् रुप् निदमा पर्‍यो पनि भन्या देखिन्छ नाना जगत् ॥११३॥

आत्मा सत्य म हूँ भनेर बुझिले यस् देहलाई पनी ।
झूटो जान् पृथिवी र जल्हरु मिली झुट्टै बन्याको भनी ॥
तर्लास् यो मनमा लिइस् पनि भन्या तार्न्या उनै विष्णु छन् ।
जो हो विष्णु उ राम हुन् शरण पर् रिस् उठ्छ तेरा त झन् ॥११४॥

यस्तो मूर्खपना तँ छोड् लियर जा सीता शरण्मा तँ पर् ।
खुस् हुनन् रघुनाथ् शरण् परि गया यो दुष्ट चाला न गर् ॥
राम्को भक्ति गरैन ता कसरि यो संसार तर्ला उसै ।
पर्ला जन्मनु मर्नु यै फजितिमा छुट्तैन यो ताप् कसै ॥११५॥

यो जानी कन भक्ति गर् शरण पर् राम्का हजुर्मा गई ।
आफ्नू आत्म नरक् विषे न लइजा यस्तो त जान्या भई ॥
सीताराम् सितको विरोध् गरि तँ हेर् गिर्लास् नरक्मा परी ।
फेर् उत्तीर्ण हुनू कठिन् छ बुझिले अर्ती दियाँ यो पनी ॥११६॥

यस्ता बात् हनुमानका जब सुन्यो रावण् रिसायो तहाँ ।
लाल् लाल् नेत्र गराइ भन्छ रिसले सुनाइ साभा महाँ ॥
मेरो डर् रति भर् न राखि बहुतै क्या बोल्दछस् रे यहाँ ।
राम् लक्ष्मण् दुइ भाइलाइ सहजै मार्छू म छोड्छू कहाँ ॥११७॥

सुग्रिव्लाई तँलाइ मार्छू पछि फेर् मार्छू सिताजी पनी ।
राम् लक्ष्मण् सित क्या डराउँछु र की मार्नन् मलाई भनी ॥
तिन्का वानर सैन्यको पनि विनाश् गर्न्या छु येती जसै ।
बोल्यो रावणले इ बात् सुनि तहाँ बोल्या हनूमान् तसै ॥११८॥

यसरि किन बहूतै गर्दछस् सेखि धेरै ।
प्रभु कन त परै राख् जोरि छैनस् तँ मेरै ॥
अधि सरुँ त तँ जस्ता कोटि रावण् म मारूँ ।
हुकुम त न भयाको मार्न पो आज क्यारूँ ॥११९॥

यस्ता बात् हनुमानका सुनि तहाँ रावण् रिसायो अती ।
साँचा हुन् इ कुरा हुँदा कन त हो लिन्थ्यो कहाँ दुर्मती ॥
यो वानर् कन काटि टुक् गर भनी यस्तो हुकुम् पो दियो ।
हात्मा बेस् हतियार् लिई अघि सऱ्यो जुन् विर् नजिक्मा थियो ॥१२०॥

यस् बिच्मा त विभीषणै अघि सरी हात् जोरि बिन्ती गऱ्या ।
दुत् हो यो महराज् ! कुरा पनि वहाँ लैजान्छ को यो मऱ्या ॥
चिह्न् केहि लगाइ छोड् दिनु हवस् जावस् र विस्तार् गरोस् ।
येसै वानरका कुरा सुनि यहाँ आउन् ति सङ्ग्राम परोस् ॥१२१॥

साँचो भन्यो भनि बुझी कपडा मगायो ।
तेल् घीउले मुछि पुछर् भरि बेर्न लायो ॥
हुकुम् दियो अब जलायर बाँधि लेऊ ।
सारा सहर् पनि घुमायर छाडि देऊ ॥१२२॥

जावस् ठुटो पुछर ली कन फर्कि वाहीं ।
पुच्छर् डढी न सकि छोडनु छैन काहीं ॥
यस्तो हुकुम् जब दियो तब बाँधि लीया ।
आगो पनी पुछर तीर लगाइ दीया ॥१२३॥

बाँध्याका हनुमान् लियेर खुसि भै भेरी अगाडी फुकी ।
लाग्या घुम्न सहर् ति राक्षसहरू चोर् हो भनी खुप् भुकी ॥
चुप् लागी हनुमान् पनी खुरु खुरू गम् हेरि हिंड्दै गया ।
ढोका पश्चिममा पुगी सहरको ताहीं ति साना भया ॥१२४॥

बन्धन् देखि त खुस्कि सूक्ष्म रुपले पर्वत् सरीका भया ।
ठूलो स्तम्भ उठाइ राक्षस अनेक् माऱ्या र कुद्दै गया ॥
बल्दो लामु पुछर् लियेर घर घर् कुद्दै सहर्मा डुली ।
पोल्या सब् सहरै छुटेन कहिं घर् बाँकी कतै एक् भुली ॥१२५॥

लाग्यो बल्न सहर् जल्या र सब घर् सब् बन्द रस्ता भई ।
भागी जान न पाउँदा हुँदि अनेक् राक्षस् अटाली गई ॥
फाल् हाली कन अग्निमा परि मऱ्या यो चाल् सहर्मा भयो ।
पोल्यानन् घर एक् विभीषणजिको त्यो मात्र बाँकी रह्यो ॥१२६॥

येती काम गरी सकी पुछरको आगो निभाऊँ भनी ।
कूदी जल्दि समुद्रमा पुगि पुछर् चोभी निभाया पनी ॥
अग्नीले पनि मित्रपुत्र भनि ताप् केही गऱ्यानन् तहाँ ।
सीताको पनि प्रार्थना हुन गयो डढ्थ्या हनूमान् कहाँ ॥१२७॥

रामका फगत् स्मरणले पनि दुःख छुट्छन् ।
आध्यात्मिकादि सब ताप् पनि जल्दि टुट्छन् ॥
साक्षात् उनै प्रभुजिका दुत भै गयाका ।
डढ्थ्या कहाँ ति हनुमान् अति हित् भयाका ॥१२८॥

फिर्न्या मनसुब ली बिदा हुन सिताजी थ्यैं हनूमान् गया ।
बीदा खुसि भयेर बक्सनु हवस् जान्छू म भन्दै भया ॥
आउँछन् रघुनाथ् अवश्य भनि यो बिन्ती गऱ्याथ्या जसै ।
साहै शोक् मनमा धरी कन सिता क्यै भन्न लागिन् तसै ॥१२९॥

तिमि कन नजिकैमा देखि खुप् खुसि हुन्थ्याँ ।
घडि घडि रघुनाथ्का मिष्ट वार्ता म सुन्थ्याँ ॥
अब कसरि म यस्ता दुःखले प्राण धर्छू ।
तिमि पनि फिरि जान्या फेरि ताप्मा म पर्छू ॥१३०॥

सीताका इ वचन् सुनेर झटपट् हात् जोरि बिन्ती गऱ्या ।
यस्तो शोक् अब छोडि बक्सनु हवस् आपत्ति साहै भया ॥
ऐल्हे दाखिल गर्छु रामचरणमा बोकी हुकुम् लौ हवस् ।
धेरै शोक् किन गर्नु हुन्छ मनमा यो शोक् दुरैमा रहोस् ॥१३१॥

सीताजी पनि भन्दछिन् म त न जाँ जाऊ तिमी मात्र गै ।
विस्तार् बिन्ति गरेर जल्दि रघुनाथ् लीयेर आऊ सँगै ॥
राम् आई कन दुष्टलाइ सहजै मारी मलाई सँगै ।
लैजानन् रघुनाथ् त कीर्ति रहला क्या हुन्छ येसै म गै ॥१३२॥

सीताको जब यो हुकुम् हुन गयो बीदा हनूमान् भया ।
तिन् बेर् जल्दि परिक्रमा गरि प्रणाम् गर्दा छँदा ती गया ॥
पर्वत् माथि चढेर रुप् पनि ठुलो पर्वत् सरीको धऱ्या ।
आकाशमार्ग लिई कुदेर खुशिले खुप् शब्द ठूलो गऱ्या ॥१३३॥

सून्या शब्द ति अङ्गदादिहरुले बोल्या परस्पर् पनी ।
शब्दैले बुझियो अवश्य सहजै भेटेर आया भनी ॥
यस्ता बात् तिरमा बसेर सब विर् गर्दै थिया खुस् भई ।
पौंच्या श्रीहनुमान् तहीं तिर महाँ आनन्द खूसी रही ॥१३४॥

भेट् भो अङ्गद विर्हरू सित तहाँ विस्तार् कुरा सब् गऱ्या ।
अङ्गद् विर्हरु खुस् भई पुछरमा पक्रेर चुम्बन् गऱ्या ॥
नाच्या कोहि खुसी भयेर यहि रित् गर्दै ति राम् थ्यैं गया ।
सुग्रिव्को मधुवन् मिल्यो नजिकमा साहै खुसी ती भया ॥१३५॥

बिन्ती अङ्गद थ्यैं गऱ्या पनि तहाँ खाऊँ इ फल् फुल् भनी ।
अङ्गद्ले पनि खाउ जाइ हनुमान्जीका प्रसाद्ले भनी ॥
दीया मर्जि र खाउँ फल् फुल भनी वानर् गयाथ्या जसै ।
चौकी वानर जो थिया सब तहाँ आया र रोक्या तसै ॥१३६॥

रोक्न्या वानरलाइ लात् दिइ पिया मीठो मधूरस् तहाँ ।
यो चुग्ली दधिवक्त्रले लिइ गया सुग्रीवजी छन् जहाँ ॥
सब् विस्तार् दधिमूखले जब गऱ्या लूटचा मधूवन् भनी ।
लुट्पिट्को समचार् सुन्या र पनि रिस् ऊठेन कत्ती पनी ॥१३७॥

भेटचाछन् बुझियो सिता कन न ता लुट्थ्या मधुवन् कहाँ ।
ई बात् सुग्रिव गर्दथ्या प्रभुजिले सून्या र सोध्या तहाँ ॥
सीताको पनि नाम् लियेर तिमिले क्या बोल्दछौ बात् भनी ॥
सोधी बक्सनु भो र सुग्रिवजिले बिन्ती गऱ्या बात् पनी ॥१३८॥

हे नाथ् । श्रीमधुवन् थियो अति असल् मेरो बघैंचा तहाँ ।
ऐल्हे ता हनुमान्हरू बलजफत् आयेर एक् क्षण् महाँ ॥
लूटचाछन् मधुरस् अनेक् तरहका चौकी कुटचाछन् पनी ।
आया आज फिराद गर्न मधुवन् लूटचा र कूटचा भनी ॥१३९॥

सोही बात म गर्दछू रघुपते ! इन्ले सिताजी पनी ।
भेटचाछन् तब पो लुटचा र मधुवन् रोक्ता कुटचाको भनी ॥
यो बिन्ती गरि जल्दि सुग्रिवजिले ती चौकिलाई तहाँ ।
दीया हूकुम जल्दि फर्कि कन गै चाँडै पठाऊ यहाँ ॥१४०॥

आउन् श्रीहनुमान्हरू अब यहीं चाँडो भनी यो जसै ।
दीया निर्भय दी हुकुम् उहिं बखत् फर्क्या र दौडचा तसै ॥
मामा सुग्रिवका गया र दधिमुख् हूकुम् सुनाइं दिया ।
खूसी भै हनुमान्हरू पनि गया जाहाँ रघूनाथ् थिया ॥१४१॥

राम् सुग्रीव् कन दण्डवत् गरि लिया साम्ने जमिन्मा परी ।
सब् विस्तार् हनुमानले तहिं गऱ्या वृत्तान्त एक् एक् गरी ॥
भेटचाँ आज सिताजिलाइ रघुनाथ् लङ्कापुरीमा गई ।
जस्तै देखि लियाँ सिता कन तसै सानू स्वरुप्को भई ॥१४२॥

पात्का अन्तरमा लुकी जननिका साम्ने नजिक्मा रह्याँ ।
जो वृत्तान्त थियो सबै हजुरको त्यौ सूक्ष्म रुप्ले कह्याँ ॥
भोकी दुब्लि हजूर दूर रहँदा संझेर साहै रुँदी ।
राम् राम् बोल्दि अनाथ् भई कन बहुत् विह्वल् निरन्तर् हुँदी ॥१४३॥

अश्शोक्का वनमा सिसौ पनि छ एक् त्यै वृक्षका बीचमा ।
भुन्डीन्या मतलब् लिई खडि भइन् सूनिन् उसै बीचमा ॥
यो वृत्तान्त सुनी हुकुम् पनि भयो को होस् तँ बोल्छस् कहाँ ।
क्या लूकी कन बोल्दछस् अब न लुक् आईज साम्ने महाँ ॥१४४॥

पायाँ येहि हुकुम् जसै जननिको वानर्स्वरुप्ले गयाँ ।
को होस् भन् भनि सोधि बक्सनु भयो फेर् बिन्ति गर्दो भयाँ ॥
फेर् वृत्तान्त गरी सक्याँ हजुरको औंठी दियाँथ्याँ जसै ।
बर् बर् आँसु खसालन् पनि भयो विश्वास लाग्यो तसै ॥१४५॥

आफ्नू दुःख हवाल् सबै कहनु भो यस्ता विपत् छन् भनी ।
आऊँछन् रघुनाथ् भनेर बहुतै मैले बुझायाँ पनी ॥
आज्ञा भो रघुनाथका हजुरमा सब् दुःख मेरो कही ।
लङ्कामा प्रभुको सवारि तिमिले चाँडो गराऊ गई ॥१४६॥

बात्चित् गरी जब यता तिर फिर्न लाग्याँ ।
विश्वास पार्न जननी सित चीज माग्याँ ॥
चूडामणी दिनु भयो सिरमा रह्याको ।
काग्को कुरो कहनु भो अघि जो भयाको ॥१४७॥

लक्ष्मण्लाइ अवाच्य बात् भनि बहुत् बोल्याँ कछू ता पनी ।
त्यो रिस् लक्ष्मण्ले कदापि न लिउन् येसो भनीथिन् भनी ॥
हात् जोरी कन बिन्ति खुप् गरि दिया येत्ती हुकुम् भो जसै ।
सब् वृत्तान्त सुनी बिदा पनि भयाँ फर्केर आयाँ तसै ॥१४८॥

माई सीत बिदा भई जब फिर्‍याँ मन्मा लहड् यो गयो ।
रावण्लाइ नभेटि जाँ म कसरी भन्न्या विचार् यो भयो ॥
भेटी रावणलाइ अर्ति पनि दी फिर्नू असल् हो भनी ।
फर्की ध्वस्त गर्‍याँ अशोक वनको मार्‍याँ अनेक् विर् पनी ॥१४९॥

कान्छो रावणपुत्र अक्षयकुमार् मार्‍याँ र रावण् जहाँ ।
थीयो ताहिं गयाँ भन्याँ हित वचन् टेरेन केही तहाँ ॥
गर्थ्यो बक्‌बक बात् अनेक् तरहका मैले भुसूनै गनी ।
रावण् कै अघि खाग् गरी सकि दियाँ पोलेर लङ्का पनी ॥१५०॥

येती कर्म गरी यहाँ हजुरमा आयाँ म ऐल्हे भनी ।
येती बिन्ति गरी खडा भइ रह्या ताहाँ ति सेवक् पनी ॥
श्रीराम्‌ले पनि काखमा लिनु भयो सर्वस्व दिन्छू भनी ।
बात्‌ले चित्त बुझाइ बक्सनु भयो सर्वस्व यै हो भनी ॥१५१॥

मैले खुस् भइ काख् दियाँ पनि भन्या फेर् दीनु बाँकी रती ।
केही चिज् रहँदैन सब् मिलि गयो यो बात् बताऊँ कती ॥
काख्‌मा राखि हुकुम् भयो यति जसै खूसी हनूमान् भया ।
आनन्दाश्रु गिराइ भक्तिरसले हाजिर् हजुर्‌मा रह्या ॥१५२॥

धन्य हुन् इ हनुमान् इ सरीको ।
कोही छैन अरु भक्त हरीको ॥
भक्ति खुप् गरि त काख् पनि पाया ।
लोकमा अधिक धन्य कहाया ॥१५३॥

जस्‌को पुजा तुलसिपत्र चढाइ गर्छन् ।
उस्‌ता पनी त भवसागर पार तर्छन् ॥
ई ता उनै प्रभुजिका दुत हुन् त काहाँ ।
सक्नू छ वर्णन गरी इनको त याहाँ ॥१५४॥

इति श्रीसुन्दरकाण्ड ।

श्रीयुद्धकाण्ड

लङ्कापुरी सकल खाग् गरि सैन्य मारी ।
फेरी समुद्र सहजै तरि आइ वारी ॥
सीताजिको जब सबै समचार् बताया ।
श्रीरामले ति हनुमान् कन खुप् सहाया ॥१॥

भन्छन् श्रीरघुनाथ् अहो इ हनुमान्ले खुप् ठुलो काम् गऱ्या ।
एक्लै गै कन रावणादि विरको सेखी इनैले हऱ्या ॥
यत्रो क्षार समुद्र कूदि कन फेर् खाग् गर्नु लङ्का अनी ।
को सक्ला सब डर्दछन् इ जति छन् इन्द्रादि द्यौता पनी ॥२॥

सुग्रिव्का सब मन्त्रिमा इ सरि को होला न कोही भयो ।
छोरो रावणको निभाइ कन ता साम्ने उसैका गयो ॥
सेवक्ले जति गर्नु पर्छ तति सब् सेवा इनैले गऱ्या ।
सीताको समचार् बतायर यहाँ हाम्रो ठुलो ताप् हऱ्या ॥३॥

विर् हुन् ई हनुमान् र कूदि कन गै कूदेर आया यहाँ ।
यो सागर् कसरी तरी म अहिले पौंचन्छु लङ्का महाँ ॥
गैह्रो क्षार समुद्र यो छ बिचमा जल्मा अनेक् जन्तु छन् ।
त्यो सागर् कसरी तरिन्छ भनि खुप् आत्तिन्छ मेरो त मन् ॥४॥

रावण्लाइ कसोरि मारुँ कसरी तारूँ म फौज् यो भनी ।
चिन्ता हुन्छ कसोरि पाउँछु अहो ! मेरी पियारी पनी ॥
राघव्का इ वचन् सुनी कन तहाँ सुग्रिव् अगाडी सरी ।
गर्छन् बिन्ति हजूरमा रघुपते ! क्या हुन्छ चिन्ता गरी ॥५॥

यो फौज् वानरको ठुलो छ बलियो लड्न्या छ घूँडा धसी ।
अग्नीमा पनि पस्नु पर्दछ भन्या पस्न्या छ कम्मर् कसी ॥
सागर् तर्न उपाय मात्र त हवस् यो फौज् त जावस् तरी ।
रावण् मार्न कठिन् छ क्या सहजमा मारिन्छ येसै घरी ॥६॥

मेरा चित्त महाँ त यो छ रघुनाथ् साम्ने हजुर्मा परी ।
लड्न्या विर् कहिं छैन बिन्ति गरियो सारा तिनै लोक् भरी ॥
हाम्रो निश्चय जित् हुन्या छ बढिया देखिन्छ लक्षण् पनी ।
मार्छौं राक्षसलाइ आज सहजै साना भुसूना गनी ॥७॥

सुग्रिव्का इ वचन् सुनी हुकुम भो श्री रामजीको तहाँ ।
जुन् पाठले तरिइन्छ सो गरियला कस्तो छ लङ्का महाँ ॥
लङ्काको अकबाल् सुनौं त पहिले कस्तो छ तेस्को तखत् ।
सब् बूझी कन पो गया जितियला यै हो विचार्को बखत् ॥८॥

ठाकुर्का इ वचन् सुनेर हनुमान् ताहाँ अगाडी सरी ।
भक्तीले गरि अञ्जली पनि बहुत् नूहेर सिर्मा धरी ॥
गर्छन् बिन्ति जगत्पते ! रघुपते ! लङ्कापुरी सुन्दरी ।
देखिन्छे जति देख्तछन् ति सबको लिन्छे सबै मन् हरी ॥९॥

त्रीकुट् पर्वत्का उपर् छ सुनको पर्खाल छ चारौं तरफ् ।
थामै छन् मणिका जउन् घर महाँ देखिन्छ तिन्को हरफ् ॥
एक् खावा त समुद्र भो अरु नजिक् अर्को खन्याको पनी ।
पर्खाल्का नजिकै छ बेस् वरिपरी वैरी न आउन् भनी ॥१०॥

घर पनि सुन कै छन् गल्लि जो छन् सुनैका ।
मणिजडित हुनाले झन् असल् छन् कुनैका ॥
घुमि घुमि कन हेर्‍याँ सब् बघैंचा तलाऊ ।
सहज सित कसैको केहि लाग्दैन दाऊ ॥११॥

ढोका छन् चार् सहर्का तहिं विरहरुको फौज् छ ठूलो बस्याको ।
जो ताहाँ पस्न जाला उ सित तहिं लडी मर्न कम्मर् कस्याको ॥
एक् अर्बुद् पूर्व ढोका तिर अति बलवान् जङ्गि पाले बस्याका ।
राक्षस् छन् हात्ति घोडा रथ अरु खजना ली खडा भै रह्याका ॥१२॥

ढोका पीछे यसै रित् सित खडि पहरा छन् सदा नित्य ताहाँ ।
येती जम्मा छ फौज् सब् भनि कन त खबर् पाइ सक्नू छ काहाँ ॥
यस्तो मजबूतिको फौज् छ त पनि उहि फौज् ध्वस्त चौथाइ पार्‍याँ ।
लङ्का पोलेर सब् खाग् गरि कन सहजै वैरिको सेखि झार्‍याँ ॥१३॥

यहिं ढिल किन स्वामित् ! जाउँ सागर् छ जाहाँ ।
कछु ढिल तहिं होला तर्नु पर्न्या छ ताहाँ ॥
यति विनति हनूमान्ले गर्‍याथ्या जसै ता ।
हुकुम पनि ति सुग्रिव्लाइ भै गो तसै ता ॥१४॥

हे सुग्रीव सखे ! असल् विजय यो मूहूर्त ऐल्हे पर्‍यो ।
येस् सायेत महाँ मूहूर्त न चुकी जस्ले त साइत् गर्‍यो ॥
तेस्ले जित्छ अवश्य यै बखतमा सायेत् इ फौज्ले गरुन् ।
मेरो दक्षिण नेत्र फुर्छ बढिया लक्षण् छ धिर् मन् धरुन् ॥१५॥

रावण्लाइ कुलै समेत् क्षय गरी ल्याइन्छ सीता पनी ।
वानर्को जति फौज् छ सब् अब चलोस् लियेर लङ्का भनी ॥
लक्ष्मण् अङ्गदमा चढुन् दुइ जना हामी हनूमान् महाँ ।
सुग्रिव्लाइ यती हुकुम् पनि गर्‍या प्रस्थान् प्रभूले तहाँ ॥१६॥

राम् सुग्रिव् हनुमान् महाँ चढि चल्या लक्ष्मण्जि अङ्गद्महाँ ।
वानर्को सब फौज् चल्यो पृथिवी सब् छोपेर हिंड्दा तहाँ ॥
चाहींदैन रसद् सबै विरहरू खान्छन् फलैफुल् फगत् ।
गर्जन्छन् सब विर्हरू तसबखत् सब् काम्न लाग्यो जगत् ॥१७॥

रात्दिन् फौज चल्यो टिकेन बिचमा कोही कतै एक् घरी ।
विन्ध्याचल् कन नाघि फेरि मलयाचल् नाघि यस्तै गरी ॥
पौंच्या क्षार समुद्रका तिर महाँ डेरा प्रभूको पऱ्यो ।
वानर्को त्यति फौजले खचित भै सारा किनारा भऱ्यो ॥१८॥

वानर्को सब फौज् तहाँ हुकुमले तिर्मा जसै ता बस्यो ।
सागर् तर्न उपाय केहि न हुँदा मन्मा ठुलै ताप् पस्यो ॥
भन्छन् विर्हरु यो कसो गरि तरौं साह्रै कठिन् भो यहाँ ।
यो सागर् न तरी त जान न हुन्या हींडेर लङ्का महाँ ॥१९॥

सब् राक्षस् कन मार्दथ्यौं यहि बखत् सागर् तरी पार् गया ।
आपस्मा यति बात् परस्पर गरी जम्मा प्रभू थ्यैं भया ॥
सीताजी कन संझि संझि रघुनाथ् ज्ञानस्वरूपी पनी ।
लाग्या गर्न विलाप् अनेक् तरहले सीते ! कहाँ छौ भनी ॥२०॥

राम्को नाम फगत् लिन्या कन पनी सब् दुःख ताप् टर्दछन् ।
आफैं श्रीरघुनाथलाइ पनि क्या सन्ताप् कतै पर्दछन् ॥
सच्चित् रुप् परिपूर्ण अद्वितिय एक् आत्मा स्वरूपी पनी ।
गर्छन् मानुष भै लिला पनि अनेक् सूखी र दुःखी बनी ॥२१॥

कुदि कुदि सब लङ्का पोलि फेर् पुत्र मारी ।
बहुत विरहरूको सैन्य खुप् ध्वस्त पारी ॥
गरि कन सब भेट्घाट् फेर् हनूमान् फिऱ्याको ।
सुनि कन तहिं रावण् भै गयो नुर् गिऱ्याको ॥२२॥

उहि वखत महाँ त्यो मन्त्रणा गर्नलाई ।
सब विर कन ताहाँ डाक्न जल्दी पठाई ॥
वरि परि सब राखी मन्त्रि थ्यैं भन्न लाग्यो ।
कसरि सहज उम्की त्यो हनूमान भाग्यो ॥२३॥

अब त जसरि मेरो हुन्छ सो हित् चिताऊ ।
बुझि कन सबले एक् मन्त्रणा लौ बताऊ ॥
तिमि सब कन नाघी काम सिद्ध्याइ भाग्यो ।
म कन त हनुमान्का कामले लाज लाग्यो ॥२४॥

यति हुकुम सुनी सब् घोचिया झैं ति जाग्या ।
अघि सरि सरि बिन्ती सेखिका गर्न लाग्या ॥
किन बहुत हजुर्को तेहि राम् देखि शङ्का ।
कसरि सहज जित्ला रामले आज लङ्का ॥२५॥

कति विनति गरौं धेर् इन्द्रजित् पुत्र जस्को ।
छ त कसरि ति जित्छन् पुग्छ जोर् आज कस्को ।
फगत हजुरका एक् पुत्रले इन्द्र जीत्या ।
यहि बुझि अरु दिग्पाल्का समेत् सेखि बीत्या ॥२६॥

अधिपति मय हुन् सब् दैत्यका सो डरैले ।
खुरु खुरु यहिं आई छोरि सुम्प्या करैले ॥
अरु अब कहिं छन् क्या विर् हजूरै सरीका ।
सब विर वश मै छन् ई तिनै लोक् भरीका ॥२७॥

अलिकति हनुमान्ले जो यहाँ वीर मार्‍यो ।
कुदि कुदि सब लङ्का पोलि जो ध्वस्त पार्‍यो ॥
उ त फगत यसैले गर्न क्या सक्छ भन्दा ।
चुकि दिइ गरि हाल्यो फेरिको क्या छ धन्दा ॥२८॥

हुकुम दिनु हवस् लौ दस् दिशा वीर जाऊँ ।
जति जति अघि सर्छन् मारि तिन्लाइ आऊँ ॥
सकल पृथिविमाका वानरै छुट्टि गर्छौं ।
सकल हजुरको ताप् एक् क्षणैमा त हर्छौं ॥२९॥

येती गर्व गरी सबै ति विरले बिन्ती गऱ्याको सुनी ।
मेरो मत् पनि बिन्ति गर्दछु भनी आफ्ना मनैले गुनी ॥
गर्छन् बिन्ति ति कुम्भकर्ण विरले हे नाथ् ! लियौ क्या मती ।
सीता क्यान हऱ्यौ चुक्यौ तिमि यहाँ कुन् हुन्छ तिम्रो गती ॥३०॥

श्रीराम्चन्द्रजिले अवश्य अघि नै देख्थ्या त एक्वाण् धरी ।
तिम्रो प्राण लिन्या थिया तहिं कहाँ बाँच्थ्यौ तिमी एक् घरी ॥
सीता चोरि हऱ्यौ र पो तिमि बच्यौ को टिक्छ साम्ने परी ।
तेस्को फल् अब पाउँछौ अब भन्या मार्छन् कुलै साफ् गरी ॥३१॥

राम् जो हुन् प्रभु हुन् अनन्त अधिनाथ् चौधै भुवन्का धनी ।
लक्ष्मी हुन् जगदम्बिका इ इनकी पत्नी सिताजी पनी ॥
सब् राक्षसहरु नाश् गराउन यहाँ सीता तिमीले हऱ्यौ ।
साँचा हुन् इ कुरा अवश्य तिमिले आफ्नै बहुत् नाश् गऱ्यौ ॥३२॥

जुन् काम् गर्नु उचित् थियेन उहि काम् ऐल्हे गऱ्यौ ता पनी ।
सब् हाम्रा भरले गऱ्यौ अधिक विर् छन् भाइ छोरा भनी ॥
लड्छौं निश्चय भाइवर्ग पनि सब् हामी जती छौं यहाँ ।
स्वस्थै भै रहनू हवस् हजुरले शोक् गर्नु पर्ला कहाँ ॥३३॥

तेस् कुम्भकर्ण विरले सब यो भन्याको ।
श्रीरामलाइ परमेश्वरमा गन्याको ॥
सून्यो र इन्द्रजित भन्छ हुकुम् म पाऊँ ।
सेना समेत् सहज राम् कन मारि आऊँ ॥३४॥

यस्तै तहाँ विरहरू सब बिन्ति पार्थ्या ।
केवल् गफै गरि मुखै तरवार मार्थ्या ॥
श्रीरामभक्त ति विभीषण ताहिं आई ।
बिन्ती गऱ्या बहुत हित् मनले चिताई ॥३५॥

श्रीरामजी सित विरोध् किन हो गन्याको ।
सीताजिलाइ तिमिले किन हो हन्याको ॥
श्रीरामचन्द्र कन सक्तछ जित्न कस्ले ।
मान्या खर त्रिशिर दूषण वीर जस्ले ॥३६॥

ठूला भन्नु इ कुम्भकर्ण विर हुन् क्या चल्छ इन्को पनी ।
सेखी गर्दछ इन्द्रजित् न बुझि यो राम्लाइ मार्छू भनी ॥
सेखी गर्नु जती छ सब् यहिं गरुन् को टिक्छ साम्ने परी ।
सब् राक्षस्हरु नाश् हुनन् जब तहाँ चेत्नन् चुक्याको घरी ॥३७॥

सीताजी ग्रह तुल्य भै कन सबै खाग् गर्न आँटिन् यहाँ ।
यो प्राणान्त बखत् भयो अझ पनी चेत् छैन चेत् गो कहाँ ॥
बाँच्नाको यदि मन् छ पो त महराज् ! श्रीरामजी थ्यैं गई ।
सीता सुम्पि दिनू यही बखतमा सोझो र साम्ने भई ॥३८॥

श्रीराम्चन्द्रजि फौज् लिई कन यहाँ आई न लड्दै गया ।
आयो आज शरण् पन्यो भनि बहुत् गर्नन् प्रभूले दया ॥
चाँडै आज सिताजि सुम्पनु हवस् सीताजि लङ्का रही ।
बाँची सक्नु कदापि छैन अरु थ्यैं काहीं शरण्मा गई ॥३९॥

हित् अम्रित् सरिको विभीषणजिको सून्यो वचन् यो जसै ।
लिन्थ्यो त्यो इ कुरा कहाँ अधिक झन् रावण् रिसायो तसै ॥
लाग्यो भन्न रिसाइ आज सुन यो शत्रू सरीको भयो ।
मेरा शत्रु ति रामचन्द्र सित खुप् प्रित् बस्न यस्को गयो ॥४०॥

आफ्नू ज्ञाति बढ्यो भन्या अरु सबै ज्ञाती गिरोस् यो भनी ।
भन्छन् निश्चय भन्दथ्या उहि छटा यस्ले जनायो पनी ॥
ऐल्हे मारि दिन्या थियौं अरु भया भाई भयो क्या गरू ।
राक्षस्का कुलमा अधम् यहि भयो धिक्कार दिन्छू बरू ॥४१॥

मेरा आज नजीकमा रहनको लायेक् तँ छैनस् भनी ।
धिक्कार् हो तँ अधम् भइस् भनि बहुत् धिक्कार दीयो पनी ॥
धिक्कार्को यति बात् सुन्या र झटपट् श्रीराममा मन् दिई ।
आकाश्मा झटपट् कुदी कन गया चार् मन्त्रि साथ्मा लिई ॥४२॥

लाग्या रावणलाइ भन्न महराज् ! हीतै भन्याँ ता पनी ।
धिक्कार् पो तिमिले गर्‍यौ न बुझि झन् शत्रू त हो यो भनी ॥
दाज्यू हौ पितुतुल्य छौ यति सही ऐल्हे फरक् लौ भयाँ ।
खुसी भै तिमि राज् गर्‍या म त उनै राम्का शरण्मा गयाँ ॥४३॥

काली हुन् जगदम्बिका भगवती सीताजि राम् काल हुन् ।
भूभार् हर्न निमित्त यो छ अवतार् बाँच्न्या छ पापी कउन् ॥
श्रीराम्को मतलब् छ मार्न तब पो फिर्दैन तिम्रो मती ।
काल् रुप् श्रीरघुनाथको अरु यहाँ को बुझ्न सक्छन् गती ॥४४॥

सब् राक्षस्कुलको हुन्या छ अब नाश् छोड्छन् प्रभूले कहाँ ।
तिम्रो नाश् कसरी म देखुँ म त लौ जान्छू प्रभू छन् जहाँ ॥
खुसी भै चिरकाल तक् गर यहाँ राज् खुप् चिरायू भया ।
येती बिन्ति गरी विभीषण सबै छाडेर राम् थ्यैं गया ॥४५॥

चार् मन्त्री सँग ली विभीषण गया श्रीरामका पासमा ।
वाहाँ जान डराइ सम्मुख भया टाढै ति आकाशमा ॥
हे नाथ् ! आज शरण् पर्‍याँ चरणमा आयाँ म सेवक् भनी ।
उच्चा शब्द गरी गर्‍या विनति खुप् वृत्तान्त आफ्नू पनी ॥४६॥

हे राम् ! रावण कुम्भकर्ण विरको भाई विभीषण् म हूँ ।
रावण् आज अधम् भयो हजुरमा विस्तार् कहाँ तक् कहूँ ॥
सीता क्यान हर्‍यौ फिराउ भनि खुप् हीतै भन्या ता पनी ।
झन् धिक्कार् गरि खड्ग ली कन उठ्यो काट्छू तँलाई भनी ॥४७॥

यस्तो रावणले गऱ्यो र रघुनाथ् ! आयाँ हजुर्मा म ता ।
संसार् पार् सहजै उतार्छ जसले सो छोडि जानू कता ॥
यस्तो बिन्ति सुन्या विभीषणजिको सुग्रीवजीले जसै ।
रावण् कै छल भन्‍‌ै बुझ्या र झट्पट् बिन्ती गऱ्या यो तसै ॥४८॥

विश्वास् न मान्नु रघुनाथ् इ त दुष्ट पो हुन् ।
गर्नन् इ औसर पऱ्या हुँदि जीयमा खुन् ॥
मर्जी हवस् इ सब पक्डि निभाइ हालुम् ।
भाई म हूँ पनि भन्यो उ छँदै छ मालुम् ॥४९॥

विश्वास् कत्ति न मानि बक्सनु हवस् सब् दुष्ट पो हुन् इ ता ।
रावण् कै यदि भाइ हो त किन ढिल् मारौं न भन्छू म ता ॥
जैले पर्दछ छिद्र उस् बखतमा मार्नन् इ दागा गरी ।
मार्नालाइ हुकुम् हवस् सहजमा मारिन्छ येसै घरी ॥५०॥

मेरो मत् विनती गऱ्याँ हजुरको क्या मत् छ स्वामित् ! भनी ।
सुग्रिव्को विनती सुनेर रघुनाथ् हाँसेर बोल्या पनी ॥
हे सुग्रीव सखे ! म आँटु त सबै लोक् ध्वस्त ऐल्हे गरी ।
फेर् सृष्टी क्षणमा गरूँ सहजमा लाग्दैन एक् काल् घरी ॥५१॥

तस्मात् भक्त बुझेर निर्भय दियाँ आउन् ति ल्याऊ यहाँ ।
उस् माथी पनि शत्रुदल् यदि भया मार्थ्या म छोड्थ्याँ कहाँ ॥
शत्रूका इ त ओरि हुन् तर पनी आया शरण्मा यहाँ ।
मेरा आज शरण् पऱ्या पनि भन्या तिन्लाइ छोड्छू कहाँ ॥५२॥

एकै बखत् पनि शरण् भनि जो मलाई ।
संझेर पर्दछ शरण् त म तेसलाई ॥
लिन्छू शरण् यदि उ शत्रु हवस् दयैले ।
मेरो व्रतै छ यहि छोड्छु कसोरि ऐले ॥५३॥

श्रीराम्चन्द्रजिको हुकुम् यति हुँदा ल्याया विभीषण् पनी ।
पौंचाया रघुनाथका हजुरमा ल्याई इनै हुन् भनी ॥
श्रीराम्चन्द्रजिको विभीषणजिले पाया र दर्शन् तहाँ ।
खुप् साष्टाङ्ग गरी प्रणाम् पनि गऱ्या पसेर पृथ्वी महाँ ॥५४॥

दर्शन् श्रीरघुनाथको जब मिल्यो खुसी विभीषण् भया ।
जो ती दुःख थिये विभीषणजिका ताहीं तुरुन्तै गया ॥
सर्वात्मा रघुनाथको स्तुति गऱ्या ईश्वर् इनै हुन् भनी ।
सर्वात्मा रघुनाथ् स्तुती सुनि बहुत् खुसी हुनू भो पनी ॥५५॥

क्या माग्छौ वर माग दिन्छु म भनी हुकुम् भयेथ्यो जसै ।
भक्ती मात्र थियो वहाँ मन महाँ त्यो भक्ति माग्या तसै ॥
हे नाथ् ! भक्ति रहोस् सदा हजुरमा कैले न बिग्रोस् मती ।
छोटै मान्छु म भक्ति देखि अरु चिज् यस् सृष्टिमा छन् जती ॥५६॥

तस्मात् कर्मविनाश गर्न कन एक् ध्यान् मात्र तिम्रो हवस् ।
येतीले म कृतार्थ छू विषयसुख् सम्पूर्ण दूरै रहोस् ॥
केवल् भक्ति मिल्या प्रसन्न छु भनी बिन्ती गऱ्याथ्या जसै ।
होला लौ तिमिलाइ भक्ति भनि त्यो दीनू भयो वर् तसै ॥५७॥

जसले यो तिमिले गऱ्यौ स्तुति जती मेरो यती पाठ् गरोस् ।
तेस्लाई यति वर् म दिन्छु सहजै संसारसागर् तरोस् ॥
येती भक्त विभीषणै सित हुकुम् भो फेरि लङ्का महाँ ।
राज् दिन्छू अहिले भनी कन लहड् आयो र मन्मा तहाँ ॥५८॥

भाई लक्ष्मणलाइ मर्जि पनि भो हे भाइ ! लङ्का महाँ ।
राज् गर्नन् पछि ता पनी म अभिषेक् दिनू छ दिन्छू यहाँ ॥
ल्याऊ जल् तिमि जाउ सागर भनी हुकुम् भयेथ्यो जसै ।
दौडी सागरमा गई क्षण महाँ ल्याई दिया जल् तसै ॥५९॥

राजा भै तिमिले रहू अब उपर् लङ्कापुरीको भनी ।
श्रीराम्चन्द्रजिले विभीषण उपर् दीया अभीषेक् पनी ॥
लङ्काका अधिराज् विभीषण हुँदा सुग्रिव्हरू खुस् भया ।
ताहीं सुग्रिवजी विभीषणजिका साम्ने नजिक्मा गया ॥६०॥

खुसी भै कन अङ्कमाल् पनि गरी सुग्रीव भन्छन् तहाँ ।
सेवक् हौं सब रामका तर तिमी छौ मुख्य सब्मा यहाँ ॥
यस् रावण् कन मार्नलाइ महराज् ! साहाय देऊ भनी ।
सुग्रिव्ले यति बात् गऱ्या जब तहाँ बोल्या विभीषण् पनी ॥६१॥

हे सुग्रिव् महराज् ! सहाय दिनको क्या शक्ति मेरो यहाँ ।
तिन्लोक्का अधिनाथ् परात्म रघुनाथ् आफैं खडा छन् जहाँ ॥
दास् हूँ श्रीरघुनाथको म गरुँला सेवा त भर्सक् गरी ।
यस्तै बात्चित गर्दथ्या दुत तहीं आयो अगाडी सरी ॥६२॥

रावण्को शुक दूत त्यो अघि सरी सुग्रीव साम्ने भई ।
वाहीं जान त डर् भयो र डरले आकाश बिच्मा रही ॥
लाग्यो सुग्रिवलाइ भन्न महराज् सुग्रिव् ! खराबी भयो ।
राम् लक्ष्मण् सितको मिलाप् मसितको वैरी हुन्या मन् गयो ॥६३॥

भाई हो मितको जनाउनु असल् सम्झा तँ जा लौ भनी ।
हुकुम् रावणको भयो र अहिले याहाँ म आयाँ पनी ॥
तस्मात् रावणको हुकुम् सुन तिमी क्या काम आयौ यहाँ ।
सब् लस्कर् लिइ फर्किजाउ तिमिले फेर् राजधानी महाँ ॥६४॥

लङ्का यो जिति सक्नु छैन अहिले इन्द्रादिले ता पनी ।
वानर् पो तिमि हौ त क्या गरौं कुरा यो स्थान् जितौला भनी ॥
सीता जो अहिले हऱ्याँ त मइले श्रीरामकी पो हऱ्याँ ।
भाई हौ मितका विरोध् न गर यो तिम्रो विराम् क्या गऱ्याँ ॥६५॥

मेरै भाइ समान हौ भनि बहुत् हित् जानि अर्ती दियाँ ।
जो गर्छौ तर फर्कि जाउ म त हित् गर्दैछु गर्दै थियाँ ॥
यस्तो रावणको हुकुम् छ महराज् ! येती भनेथ्यो जसै ।
पक्र्या वानरले त खैंचि कन खुप् हान्या मुठीले तसै ॥६६॥

वानर्ले बहुतै फजित् जब गऱ्या हे राम् ! मऱ्याँ लौ भनी ।
श्रीराम्चन्द्र सुनुन् भनेर शुकले साह्रै करायो पनी ॥
दुत् हूँ मार्न उचित् त होइन प्रभो ! बिन्ती गरेथ्यो जसै ।
कुट्नू छैन भनी हुकुम् हुन गयो सून्या र छोड्या तसै ॥६७॥

वानर् देखि छुट्यो जसै उहि बखत् कूदेर आकाश् गयो ।
क्या उत्तर् दिनु हुन्छ पाउँ म जवाफ् जान्छू म भन्दो भयो ॥
यस्को सुग्रिवले जवाफ् तहिं दिया मित्दाज्यु होस् तापनी ।
बाली भैं गरि मारुँला अधम होस् भन्दीन दाज्यू पनी ॥६८॥

श्रीराम्चन्द्रजिकी सिता हरि कहाँ उम्केर जालास् उसै ।
यस्तै रावण थ्यैं भन्यास् भनि भन्या सुग्रीवजीले तसै ॥
यस्तो सुग्रिवले जवाफ् जब दिया राम्को हुकुम् भो तहाँ ।
पक्डुन् वानरले न छोड अहिले क्यै दिन् रहोस् यो यहाँ ॥६९॥

श्रीराम्चन्द्रजिको हुकुम् यति हुँदा त्यो शूक बन्धन् पऱ्यो ।
यस् भन्दा अघि आइ शार्दुल फिऱ्यो विस्तार् यसैले गऱ्यो ॥
विस्तार् शार्दुल देखि रामबलको सून्यो र रावण् पनी ।
चिन्तामा परि गै गयो अति ठुलो आयेछ लस्कर् भनी ॥७०॥

यै बिच्मा रघुनाथ् रिसाउनु भयो आयेन सागर् भनी ।
लाल् लाल् नेत्र गराइ लक्ष्मणजिका साम्ने हुकुम् भो पनी ॥
हे भाई ! तिमि हामिलाइ यसले सामान्य मानिस् गनी ।
भेटै आज गरेन हेर तिमिले यस्को तमासा भनी ॥७१॥

सागर्शोषण गर्नलाइ धनु ली बाण् खैंचनू भो जसै ।
कामिन् भूमि पनी भयङ्कर स्वरुप् राम्लाइ देख्ती तसै ॥
चार् कोस् तक् त समुद्रको जल पुग्यो दस् दिक् अँध्यारा भया ।
जो जन्तू जलमा थिया ति पनि ता सब् खल्बलाई गया ॥७२॥

यस्तो देखि डराइ सागर तहाँ सुन्दर् स्वरुप् एक् धरी ।
भेटी खातिरलाइ रत्नहरु बेस् लीयेर भट्पट् गरी ॥
श्रीराम्चन्द्रजिका गया शरणमा भेटी अगाडी धरी ।
पाऊमा परि दण्डवत् पनि गऱ्या सब् सेखि सान् दुर् गरी ॥७३॥

हात् जोरी स्तुति बिन्ति धिर् गरि गऱ्या हे नाथ्! म हूँ जड् यसै ।
सीतानाथ् प्रभुलाइ जानु कसरी क्यै चेत् न पाई उसै ॥
चेत् ऐले प्रभुले दिंदा हजुरमा आई शरण्मा पऱ्याँ ।
रस्ता दिन्छु दया रहोस् म छु अनाथ् हात् जोरि बिन्ती गऱ्याँ ॥७४॥

सागर्का इ वचन् सुनी हुकुम भो साँचो भन्यौ ता पनी ।
बाण्को थान् त खटाउना कन पऱ्यो यस्लाइ लौ हान् भनी ॥
मेरो बाण् त अवश्य काम न गरी फिर्दैन ऐल्हे यसै ।
ज्यान् राख्छौ त अवश्य देउ बदला टर्दैन यो बाण् कसै ॥७५॥

श्रीराम्चन्द्रजिको हुकुम् यति सुनी हात् जोरि बिन्ती गऱ्या ।
पापी छन् द्रुमकुल्यमा अहिर हुन् उत्तर् दिशामा पऱ्या ॥
ठाकुर्का यहि बाणले जति ति छन् पापी सबै नाश् गरोस् ।
यस् काम्ले म अनाथ् गरिब् हजुरका दास्को सबै ताप् हरोस् ॥७६॥

यति विनति गऱ्याको सूनि खुप् हर्ष मानी ।
सकल हरि दिनू भो तेहि बाण् जल्दि हानी ॥
रिस सित गइ बाण्ले पापिको नाश् गराई ।
सकि कन फिरि ठोकैमा पऱ्यो बाण आई ॥७७॥

यै बिच्मा ति समुद्रले चरणमा पसेर बिन्ती गऱ्या ।
कीर्ति खुप् रहन्याछ सेतु बलियो हालेर लस्कर् तऱ्या ॥
सेतू बाँधनमा समर्थ नल छन् इन्ले त वर्दान् पनी ।
पायाको छ इ विश्वकर्मसुत हुन् बाँधुन् इ सेतू भनी ॥७८॥

येती बिन्ती गरेर पाउ परि फेर् सागर् अदृश्यै भया ।
सागर्को विनती सुनी नल पनी राम्का हजुर्मा गया ॥
हूकुम् भो नललाइ सेतु तिमिले चाँडै बनाऊ भनी ।
लस्कर् साथ लिया र जल्दि नलले सेतू बनाया पनी ॥७९॥

खुसि भइ नलले सब् वीरको तेज् जगाई ।
वरि परि जति छन् सब् वृक्ष पर्वत् मगाई ॥
अघि सरि कन सेतू बाँध्न लाग्या जसै ता ।
शिव भनि रघुनाथ्ले मूर्ति थाप्या तसै ता ॥८०॥

रामेश्वर् भनि नाम् चलोस् अब उपर् सङ्कल्प याहाँ लिई ।
गङ्गाजल् लिन काशि गै कन उ जल् ल्याई नुहाई दिई ॥
फ्याँक्ला कामरु त्यो समुद्रजलमा जस्ले बगोस् यो भनी ।
त्यो जन् मुक्त हवस् भनेर रघुनाथ्को यो हुकुम् भो पनी ॥८१॥

बाँध्या सेतु छपन्न कोस पहिले दिन् दोसरा दिन् असी ।
कोस् चौरासि सक्या तृतीय दिनमा कम्मर् सबैले कसी ॥
कोस् अट्ठासि सक्या चतुर्थ दिनमा बाँकी बयानब्ब कोस् ।
पाँचौं दीन महाँ सक्या नजर भो निस्केन एक् काँहि दोष् ॥८२॥

तेही मार्ग गरेर फौज् सब तऱ्यो ढाक्यो त्रिकुट् पर्वतै ।
टापू ढाकि दियो रहेन बिचमा खाली भन्याको कतै ॥
भाईलाइ चढाइ अङ्गद महाँ आफू हनूमान् महाँ ।
चढ्नू भो रघुनाथ् र जानु पनि भो थीयो जगा उच् जहाँ ॥८३॥

ताहीं गै कन त्यो विचित्र नगरी लइ्ई नजर् भो जसै ।
त्यो रावण् पनि कौसिमा गइ तमास् हेर्थ्यो नजर् भो तसै ॥
यै बिच्मा शुकलाइ छोडि दिनु भो दौडेर त्यो शुक् गयो ।
रावण् सीत तुरुन्त गै कन सबै विस्तार गर्दो भयो ॥८४॥

ऐल्हे हे महराज् ! गयाँ हजुरको हुकुम् हुनाले तहाँ ।
बाँध्या वानरले पऱ्याँ सकसमा आऊँ कसोरी यहाँ ॥
ऐल्हे पो रघुनाथका हुकुमले छोडी दिया जा भनी ।
बाँच्या बल्ल भनेर हर्ष सित खुप् दौडेर आयाँ पनी ॥८५॥

आयो फौज् रघुनाथको अति ठुलो याहीं समुद्रै तरी ।
जीती सक्नु कठिन् हुन्या छ बलले ऐल्हे लडाई गरी ॥
सीताजी लगि रामका शरणमा की आज पर्नू हवस् ।
लड्नै मन् छ भन्या तुरुन्त अब लौ सङ्ग्राम गर्नू हवस् ॥८६॥

राम्को एक् समचार् म भन्दछु हरिस् सीता कउन् मत् लिई ।
सङ्ग्राम् गर्न अगाडि सर् बखत भो साम्ने मुहूँडा दिई ॥
भोली ध्वस्त गराउँछू अघि खबर् दीयाँ उचित् हो भनी ।
हाँकी भन्छू तँलाइ छोडिन यसै मैले न मारी पनी ॥८७॥

रावण्लाइ सुनाउनू यति थियो हे शुक् ! सुनाई दियास् ।
तैं जान्छस् त पठाउँ को अरु तहाँ तैंले मनैमा लियास् ॥
यस्तो श्रीरघुनाथको हुकुम भो भन्नू समाचार् भनी ।
साँचो बिन्ति गरी सक्याँ उ समचार् मैले हजुर्मा पनी ॥८८॥

मेरो बुद्धि म बिन्ति गर्छु अहिले राम् हुन् जगत्का पती ।
जीती सक्नु कदापि छैन अरुले क्या भो हजुर्को मती ॥
सीता आज लगेर सुम्पनु हवस् राम्का चरण्मा परी ।
बाँच्न्या येति उपाय देख्छु नहिं ता आयो मरण्को घरी ॥८९॥

यो बिन्ती शुकले गऱ्यो र सुनि खुप् रावण् रिसायो तहाँ ।
लाग्यो भन्न मलाइ पाजि शुक यो अर्ती दिन्या भो यहाँ ॥
औरै कोहि भया त निश्चय यहीं मारी दिन्या पो थियाँ ।
यस्का गुण् अधिका थिया र गुणले बाँचिस् बिदा जा दियाँ ॥९०॥

रावण्ले शुकलाइ जा भनि तहाँ बीदा जसै ता दियो ।
त्यो शुक् ब्राह्मण हो अघी पछि सराप् पर्दा तहाँ त्यो थियो ॥
राक्षस् हूनु सराप् पनी तहिं छुट्यो बीदा तुरुन्तै भयो ।
रावण् देखि बिदा भयो र पछि ता शुक् ब्राह्मणै भै गयो ॥९१॥

ब्राह्मण् हुन् घरमा थिया शुक ऋषी एक् दिन् अगस्ती गया ।
भोजन् दिन्छु अगस्तिलाइ म भनी निम्ता ति गर्दा भया ॥
स्नान्पानी गरि आउँछू तब भनी हींड्या अगस्ती जसै ।
आयो राक्षस वज्रदंष्ट्र रिसले पायो र अन्तर् तसै ॥९२॥

जस्तो रुप् छ अगस्तिको उहि स्वरुप् धाऱ्यो र बोल्यो पनी ।
मासू खान मलाइ देउ तिमिले इच्छा छ मेरो भनी ॥
यस्तो छल् पहिले गऱ्यो र पछि फेर् खान्या बखत्मा पनी ।
मासू मानिसको लगी मिसि दियो ठिक् शुक् कि पत्नी बनी ॥९३॥

भाग् देख्ता ति अगस्तिका रिस उठ्यो दीया सरापै पनी ।
मासू मानिसको दिइस् तँ त भयास् राक्षस् अवश्यै भनी ॥
शुक्ले बिन्ति गऱ्या खबर् हुन गयो यो छल् पऱ्याको जसै ।
चाँडै छुट्टि हुन्या अगस्ति ऋषिले वेला बताया तसै ॥९४॥

हे शुक् ! राम् अवतार् हुन्या छ बस लौ रावण् कहाँ गै तहीं ।
राम्को दर्शन पाउला तहीं सराप् छुट्ला न जाऊ कहीं ॥
यस्तो अर्ति अगस्तिको सुनि उसै माफिक् गऱ्याका थिया ।
राम्का दर्शनले सराप् छुटि गयो फेर् वृत्ति आफ्नै लिया ॥९५॥

रावण्की महतारिको पनि पिता हूँ हित् म भन्छू भनी ।
रावण्का नजिकै गई कन भन्यो हित् माल्यवान्ले पनी ॥
राम् नारायण हुन् सिता पनि उनै लक्ष्मी पनी ज्ञानले ।
सीता सुम्पिदि हाल राख मनमा पूजा गरी ध्यानले ॥९६॥

उल्का हुन्छ अनेक् अनेक् सहरमा उत्सव् भन्याको रती ।
काँहीं छैन बताउँ यो म महराज् ! याहाँ हजुर्मा कती ॥
तस्मात् बिन्ति छ यो बहुत् हजुरमा हित् जानि लीनू हवस् ।
सीतानाथ् कन ईश्वरै बुझि सिता सुम्पेर दीनू हवस् ॥९७॥

यो बिन्ती सुनि माल्यवान् सित बहुत् रावण् रिसायो तहाँ ।
लाग्यो भन्न रिसाइ आज तिमि क्या बोल्छौ बुढा भै यहाँ ॥
क्याले राम् परमेश्वरै भनि भन्यौ मानिस् त हुन् ती पनी ।
लिन्छन् वानरको सहाय कसरी जान् त ईश्वर् भनी ॥९८॥

तिम्रा बात् सुनि चित्त पोल्छ तिमि ता जाऊ घरैमा भनी ।
मन्त्रीवर्ग लगाइ साथ घरमा जल्दी पठायो पनी ॥
रावण् उच्च अटालिमा बसि कती आया बडा विर् भनी ।
हेर्दै लड्न खतम् गरी कन हुकुम् दिन्थ्यो लडुन् विर् भनी ॥९९॥

देख्नू भो रघुनाथले र तहिं बाण् छोडी दिनू भो जसै ।
तेस् बाण्ले दस छत्र दस् मुकुट सब् काटी खसाल्यो तसै ॥
आफ्ना छत्र र दस् मुकुट् जब गिऱ्या लाज् मानि रावण् पनी ।
ओर्ल्यो जल्दि अटालि देखि र गयो हान्नन् इ फेरी भनी ॥१००॥

दर्बार् भित्र पसी हुकुम् पनि दियो लौ लड्न जाऊ भनी ।
निस्क्या लड्न भनी प्रहस्तहरु विर् छोपेर भूमी पनी ॥
राँगा उँट् गदहा र सिंहहरुमा विर् विर् सवारी भया ।
नाना शस्त्र र अस्त्र ली कन अनेक् विर् लड्न जल्दी गया ॥१०१॥

चार्ढोका तिर बाट निस्कि कन फौज् साम्ने भयेथ्यो जसै ।
वानर्ले नजिकै गई कन जगा घेरी लिया सब् तसै ॥
रावण्को सब फौज निस्कन तहाँ पायेन ठाऊँ पनी ।
गर्जन्छन् सब वीर वानरहरू राम्चन्द्र जित्छन् भनी ॥१०२॥

यस्तै रित् सित घेरि हान्न पनि सब् लाग्या ति वानर्हरू ।
राक्षस्को पनि फौज् हटेन डरले प्राण त्यज्न लाग्यो बरू ॥
सङ्ग्राम् यस् रितले जसै हुन गयो ताहाँ ति वानर् भन्या ।
श्रीराम्को करुणाकटाक्ष हुन गो अत्यन्त योद्धा बन्या ॥१०३॥

राक्षस् तर्फ भन्या घट्यो बल सबै ठूला ठुला विर् मऱ्या ।
माऱ्या वानरले ति राक्षस सबै चौथाइ बाँकी गऱ्या ॥
आफ्नू फौज् सब नष्ट देखि कन विर् साहै लडाकी सुरो ।
आयो इन्द्रजितै म लड्दछु भनी सर्वास्त्रमाको पुरो ॥१०४॥

वानर्का सब फौजलाइ हतियार् छाडेर मर्दन् गऱ्यो ।
श्रीराम्ले पनि ब्रह्मपाश् अति ठुलो जान्नै र मान्नै पऱ्यो ॥
एक् छिन् चुप् रहनू भयो र रघुनाथ् फेरी तयारी भई ।
ऐले मार्दछु मेघनाद् कन भनी साम्ने उसैका गई ॥१०५॥

माग्नू भो धनु देउ लक्ष्मण भनी श्रीरामजीले जसै ।
मार्छन् की भनि मेघनाद डरले फर्केर भाग्यो तसै ॥
भाग्दामा प्रभुजी मुसुक्क मनले हाँसेर भन्छन् अनी ।
यो बच्चा पनि जोरि खोज्न म कनै चाहन्छ कच्चा भनी ॥१०६॥

पृथिवितल गिऱ्याका विर् बचाऊनलाई ।
हुकुम प्रभुजिको भो विर् हनूमानलाई ॥
ढिल न गर हनूमन् ! क्षीर सागर् छ जाऊ ।
तहिं छ अगम पर्वत् द्रोण लीयेर आऊ ॥१०७॥

वखति तहिं छ तेही ख्वाइ यो फौज् बचाऊ ।
यति गरि शुभ कीर्ति दस् दिशामा नचाऊ ॥
हुकुम सुनी तुरुन्तै द्रोण लीयेर आया ।
पृथिवि तल गिऱ्याका वीरलाई बचाया ॥१०८॥

यति गरि हनुमान्ले कीर्तिले लोक छाया ।
फिरि लगि उहि पर्वत् द्रोण राखेर आया ॥
जब त वखति पाई होस भो वानरैका ।
तब त भइ खुसालु नाच्न लाग्या सबै ता ॥१०९॥

लाग्यो वानरसैन्य गर्जन यसै बिच्मा र रावण् तहाँ ।
लाग्यो भन्न मलाइ मार्न बलवान् यो शत्रु आयो यहाँ ॥
जाऊ लौ अतिकाय विर्हरु तहाँ खुप् लड्न कम्मर् कस्या ।
मान्या छू तिमिलाइ निश्चय न गै याहीं घरैमा बस्या ॥११०॥

हूकुम् यो अतिकाय वीरहरुले सून्या र कम्मर् कसी ।
पौंच्या वानर सैन्य मार्न हतियार् छोड्या अगाडी बसी ॥
वानर्ले पनि वृक्ष पर्वत मुठी दाह्रा नखैले गरी ।
रावण्का बलको विनाश् गरि दिया ताहाँ अगाडी सरी ॥१११॥

मार्नू भो रघुनाथले कति तहाँ सुग्रीवजीले कती ।
अङ्गद् श्रीहनुमान लक्ष्मण इनै विर्ले गिराया कती ॥
श्रीराम्को करुणाकटाक्ष हुन गै वानर् बलीया भया ।
राक्षस्मा करुणा भयेन र तहाँ राक्षस् मरी गै गया ॥११२॥

सर्वेश्वर् सर्वरूपी प्रभु कन यसरी लड्न पो क्यान पर्थ्यो ।
वाग्बाण् एक् छोडि दीया पनि त ति रिपुको नाश् उसैले त गर्थ्यो ॥
मायाले सच्चिदात्मा नर भइ नरका शुद्ध लीलादि गर्छन् ।
जुन् लीलाले त पापी अधम पतितका पाप सन्ताप हर्छन् ॥११३॥

रावण्ले अतिकाय वीरहरुका फौज् मारियाको जसै ।
सून्यो दुःख पर्‍यो र पूर्ण रिसले खुप् लड्न आँट्यो तसै ॥
सुन्दर् एक् रथमा चढ्यो र हतियार् शस्त्रास्त्र सब् थोक् लिई ।
लङ्कारक्षण गर्नु इन्द्रजितले भन्न्या हुकुम् यो दिई ॥११४॥

केही फौज् पनि साथमा लिइ गयो श्रीरामजी छन् जहाँ ।
रोक्या वानरसैन्यले र रिसले मार्‍यो अनेक् विर् तहाँ ॥
सुग्रीवादि बडा बडा जति थिया विर् विर् तिनैले पनी ।
जीती सक्नु भयेन सब् कन जित्यो पार्‍यो जमिन्मा पनी ॥११५॥

देख्यो विभीषणजिलाइ गदा लियाका ।
श्रीरामका चरणमा दृढ मन् दियाका ॥
झन् मुख्य शत्रु त यहीं छ भनेर ठान्यो ।
साह्रै रिसाइ कन शक्ति उठाइ हान्यो ॥११६॥

आयो शक्ति तहाँ विभीषणजिको प्राण् खैंचन्या सुर् गरी ।
लक्ष्मण्ले तहिं झट् बचाउनु भयो आफू अगाडी सरी ॥
शक्ती लक्ष्मणलाइ बज्रन गयो लक्ष्मण्जि मूर्छा पर्‍या ।
मूर्छा पर्नु कहाँ थियो प्रभुजिले चेष्टा नरैको गर्‍या ॥११७॥

लक्ष्मण्लाइ उठाउना कन तहाँ दौडेर रावण् गयो ।
सक्थ्यो रावणले उठाउन कहाँ आश्चर्य मान्दो भयो ॥
लक्ष्मण्लाइ उठाउन्या बखतमा देख्या उठ्यो रिस् पनी ।
यै बिच्मा हनुमान् गया नजिकमा रावण् गिराऊँ भनी ॥११८॥

हान्या वज्र समानको र मुठिले बज्र्यो मुठी त्यो जसै ।
रावण् हो बलवान् तथापि रगतै छाद्दै गिर्‍यो पो तसै ॥
लक्ष्मण् श्रीहनुमान देखि खुसि भै साह्रै हलूका भया ।
लक्ष्मण्लाइ उठाइ जल्दि हनुमान् राम्चन्द्रजी थ्यैं गया ॥११९॥

लक्ष्मण् नारायणै हुन् भनि बुझि डर भै शक्तिले छाडि दीयो ।
रावण् मूर्छा पर्‍याको पनि उठि उ बखत् फेर् धनुर्बाण लीयो ॥
सीतानाथ् श्रीजगन्नाथ् प्रभु पनि हनुमान् वीरका पीठ माहाँ ।
चढ्नू भो लड्न मन्सुब् गरिकन लिनु भो फेर् धनुर्बाण ताहाँ ॥१२०॥

टङ्कार् खुप् धनुको गरी हुकुम भो उम्केर जालास् कहाँ ।
तेरा बन्धु निभाइ यो रण महाँ मार्छू तँलाई यहाँ ॥
रावण्ले इ वचन् सुन्यो र बिजवाफ् भै रिस् मनैमा लियो ।
हान्यो श्रीहनुमानलाइ शरले घाऊ लगाई दियो ॥१२१॥

घाऊ श्रीहनुमानका शरिरमा देख्नू भयेथ्यो जसै ।
साहै रिस् उठि काल रुद्र सरिका ठाकुर् हुनू भो तसै ॥
घोडा रथ् ध्वज सूत शस्त्र धनु सब् छत्रै पताकै पनी ।
काटी रावणलाइ हान्नु पनि भो मूर्छा परोस् यो भनी ॥१२२॥

लाग्यो बाण् रघुनाथको र तहिं त्यो मूर्छा तुरुन्तै पर्‍यो ।
हातैमा धनु थाम्न शक्ति न हुँदा हात् देखि भैंमा झर्‍यो ॥
यै बिच्मा सिरको किरीट शरले काटी खसाली दिया ।
रावण्का सब सेखि सान् प्रभुजिले खैंचेर ताहीं लिया ॥१२३॥

बाधा रावणलाइ खुप् सित भयो बीदा प्रभूले पनी ।
ऐल्हे जा घरमा भनी दिनु भयो भोली लडौंला भनी ॥
सेखी सान् रति भर् तहाँ न रहँदा रावण् मर्‍या झैं भयो ।
लाज् मानी कन लड्न शक्ति न हुँदा फर्केर लङ्का गयो ॥१२४॥

लक्ष्मण् मूर्छित झैं भया र रघुनाथ् शोक् गर्न लाग्या हरी ।
जस्तो मानिस गर्छ सोहि रितका चेष्टा अनेकै गरी ॥
लक्ष्मण्लाइ बचाउ फेरि हनुमन् ! ली आउ औषध् भनी ।
हूकुम् यो रघुनाथको तहिं हुँदा दौड्या हनूमान् पनी ॥१२५॥

औषध् लीन गया जसै त हनुमान् चाल् पाइ रावण् पनी ।
रात्रीमा उठि कालनेमि सित गो क्यै विघ्न पारूँ भनी ॥
राजा रावणलाइ रात्रि बिचमा देख्यो अकस्मात् जसै ।
सम्मान् खुप् गरि ताहिं हाजिर रह्यो त्यो कालनेमी तसै ॥१२६॥

मैले क्या गरुँ कीन आउनु भयो यो राति एक्लै यहाँ ।
यो बिन्ती सुनि कालनेमि सित सब् विस्तार् बतायो तहाँ ॥
यस्तो भो सुन कालनेमि अहिले लक्ष्मण् गिऱ्याका थिया ।
तिन्लाई पनि फेर् बचाउन ठुलो राम्चन्द्रले सुर् लिया ॥१२७॥

औषध् लीन भनेर आज हनुमान् द्रोणाचलैमा गयो ।
औषध् ल्याउन विघ्न पार तिमिले लौ जाउ बेला भयो ॥
मायाले मुनि वेष् धरेर हनुमान्लाई भुलाऊ गई ।
सक्न्या छौ तिमिले भुलाउन ठुला योगी सरीका भई ॥१२८॥

यस्तो रावणले हुकुम् जब दियो लौ विघ्न गर् जा भनी ।
राम् ईश्वर् बुझि कालनेमि विरले क्यै बिन्ति पाऱ्यो पनी ॥
येती हित् बुझि बिन्ति गर्छु अधिराज् ! हीतै भन्यो यो भनी ।
मेरो बिन्ति सधाइ बक्सनु हवस् होला ठुलो हित् पनी ॥१२९॥

ज्यान्को आस् पनि कत्ति छैन अधिराज् ! दीन्यै छु यो ज्यान् पनी ।
जीतीन्या तर छैन जान इ त हुन् चौधै भुवन्का धनी ॥
भाई बन्धु मराइ बाँचि कन पो क्या सोख् छ राजा भई ।
ईश्वर् हुन् पर रामका शरणमा ऐल्हे तुरुन्तै गई ॥१३०॥

सीता सुम्पि दि हाल राज्य पनि यो देऊ विभीषण् गरुन् ।
खूसी भै कन आज देखि रघुनाथ् तिम्रा विपत्ती हरुन् ॥
जाऊ लौ वनमा र लेउ मनमा आत्मै विचार्को मती ।
मायाले त भुलाउँछिन् जगत्मा यस्तै छ तिन्को गती ॥१३१॥

आत्मा चिन्न अवश्य पर्छ महराज् ! एकाग्र भै ध्यान् गरी
आत्मा चिन्न समर्थ होइ न सक्या राम् भज्नु एक् मन् गरी ॥
कौस्तुभ् हार किरीट केयुर अनेक् भूषण् शरिर्मा धरी ।
आफ्ना यै हृदयारविन्द बिचमा राखेर खुप् ध्यान् गरी ॥१३२॥

सीताराम् कन भज्नु पर्छ अधिराज् ! राम् हुन् जगत्का पती ।
ईश्वर् जानि अवश्य छोड तिमिले यस्तो विरोध्को मती ॥
येती बिन्ति गरेर चुप् भइ रह्यो त्यो कालनेमी तहाँ ।
अम्रित् तुल्य वचन् सुन्यो त पनी त्यो लिन्थ्यो अधम्ले कहाँ ॥१३३॥

रावण्ले त रिसाइ तेस् कन तहाँ झन् मार्न मन्सुब् धऱ्यो ।
मार्न्यै मन् बुझि कालनेमि विरले फेर् बिन्ति ताहाँ गऱ्यो ॥
यस्तो क्यान रिसानि हुन्छ अधिराज् ! ऐल्हे तहाँ मै गई ।
सर्कार्को सब काम बन्दछ भन्या जान्छू तयारी भई ॥१३४॥

येती बिन्ति गरेर तेहि बिचमा ऊठेर दौड्यो पनी ।
लाग्यो गर्न उपाय फेरि हनुमान् फिर्नै न पाउन् भनी ॥
रस्तामा गइ एक् तपोवन असल् तेस्ले तयारी गऱ्यो ।
मायाले फुलका र फल् सहितका वृक्षादिले वन् भऱ्यो ॥१३५॥

एक् आश्रम् पनि कल्पना तहिं गऱ्यो आफू मुनीश्वर् बनी ।
तेसै आश्रममा बस्यो म हनुमान्लाई छलूँला भनी ॥
तेस्का शिष्य अनेक् थिया वरिपरी ताहीं हनूमान् गया ।
क्या देख्याँ अघि आश्रमै पनि यहाँ थीयेन भन्दा भया ॥१३६॥

कस्को आश्रम हो बुझी जल पिई जाँला म जल्दी भनी ।
बुझ्नै खातिर तेहि आश्रम विषे पौंच्या हनूमान् पनी ॥
योगी झैं भइ कालनेमि शिवको पूजा विधान्ले गरी ।
कुन् रित्ले हनुमानलाइ ठगुँला भन्न्या इरादा धरी ॥१३७॥

थीयो आश्रम भित्र दर्शन गरूँ भन्न्या इरादा धऱ्या ।
योगेश्वर् बुझि भक्ति राखि हनुमान्ज्यूले नमस्कार् गऱ्या ॥
दुत् हूँ श्रीरघुनाथको म हनुमान् भन्छन् मलाई पनी ।
औषध् ल्याउनको हुकुम् प्रभुजिको हूँदा म आयाँ भनी ॥१३८॥

सब् वृत्तान्त गऱ्या र जल् पिउनको इच्छा बहूतै थियो ।
खोज्या जल् हनुमानले र खुसि भै तेस्ले तहाँ जल् दियो ॥
आऊ फल् फुल खाउ पीउ हनुमन् ! ठण्डा छ यो जल् पनी ।
साहै हत्पत गर्नु छैन तिमिले कैल्हे म जाँला भनी ॥१३९॥

योगी हूँ सब जान्दछू म अहिले राम्ले नजर् खुप् गरी ।
लक्ष्मणलाइ बचाइ बक्सनु भयो सम्पूर्ण बाधा हरी ॥
वानर्को पनि फौज् खडा सब भयो येती भनेथ्यो जसै ।
तिर्खा मेटिइन्या न देखि जलले बोल्या हनूमान् तसै ॥१४०॥

तिर्खा ज्यादि छ जल् कमी छ यतिले मेट्तैन तिर्खा पनी ।
धेरै जल् छ कहाँ बताउनु हवस् वाहाँ म खाँला भनी ॥
सून्यो श्रीहनुमानका र इ वचन् क्यै एक् तलाऊ थियो ।
त्यो देखाउनलाइ एक अगुवा शिष्यै पठाई दियो ॥१४१॥

ऐल्हे जाउ र जल् पियेर हनुमन् ! फर्केर आऊ यहाँ ।
केही मन्त्र म दिन्छु त्यो सुनि गया मिल्न्या छ औषध् तहाँ ॥
सून्या श्रीहनुमानले र इ वचन् बेस् हो हवस् लौ भनी ।
पौंच्या जल्दि तलाउमा र हनुमान् विर्ले पिया जल् पनी ॥१४२॥

ताहाँ तेहि तलाउ भित्र मकरी क्यै एक् बस्याकी थिई ।
खैंची श्रीहनुमानलाइ निलुँला भन्न्या ठुलो सुर् लिई ॥
च्याप् च्याति पछारि ताहिं मकरीलाई निभाया जसै ।
स्त्रीको सुन्दर रूप् बन्यो र विनती त्यो गर्न लागी तसै ॥१४३॥

स्वर्गैमा म त अप्सरा अधि थियाँ नाम् धान्यमाली थियो ।
ब्राह्मणका त सरापले मकरिको रुप् यो बनाई दियो ॥
तेसै रुप् कन मारि बक्सनु हुँदा आपत्ति मेरी गई ।
जान्छू स्वर्ग विषे म फेरि हनुमन् ! जस्ता कि तस्ती भई ॥१४४॥

अर्को बिन्ति म गर्छु अर्ति सरिको त्यो हो हजुर्को खुनी ।
जस्लाई मुनि भन्नु हुन्छ हनुमन् ! थीयो कहाँ त्यो मुनी ॥
औषध् लीन गयेछ आज हनुमान् लौ विघ्न गर् जा भनी ।
रावण्ले उपदेश् दियो र बलवान् त्यो कालनेमी पनी ॥१४५॥

विघ्नै गर्न भनेर आइ अहिले त्यो चाल तेस्ले गर्‍यो ।
तेस्लाई तहिं मार औषधि पनी ली जाउ बेला पर्‍यो ॥
यो बिन्ती गरि इन्द्रका हजुरमा त्यो धान्यमाली गई ।
आश्रम्मा हनुमान् फिर्‍या उहि बखत् केही न जान्या भई ॥१४६॥

देख्यो श्रीहनुमानलाइ नजिकै आई पुग्याका जसै ।
मेरो काम् अब सिद्ध गर्दछु भनी त्यो बोल्न लाग्यो तसै ॥
ऐल्हे दिन्छु म सिद्ध मन्त्र हनुमन् ! यो मन्त्र लेऊ पनी ।
देऊ लौ गुरुदक्षिणा पनि ठुला मेरा गुरू हौ भनी ॥१४७॥

छल्छाम्का इ वचन् सुन्या र हनुमान् विर्का उठ्यो रिस् पनी ।
हान्या मुड्कि उठाइ तेहि बीचमा लौ दक्षिणा ले भनी ॥
पायो चोट् तहिं मुड्किको र मुनिवेष् तेस्को तुरुन्तै गयो ।
जस्तो राक्षसको स्वरुप् अधि थियो सोही स्वरुप्को भयो ॥१४८॥

माया राक्षसका अनेक् तरहका त्यो गर्न लाग्यो जसै ।
हान्या मुड्कि उठाइ फेरि सिरमा ताहीं मर्‍यो त्यो तसै ॥
येती कर्म गरेर जल्दि हनुमान् द्रोणाचलैमा गया ।
पर्वत् बोकि तुरुन्त फर्कि सहजै दाखिल् प्रभू थ्यैं भया ॥१४९॥

खूसी खुप् रघुनाथ् तहाँ हुनु भयो औषध् सुषेण्ले गऱ्या ।
बाधा लक्ष्मणका सबै जति थिया त्यै औषधीले हऱ्या ॥
रावण् माथि दगा धरेर सहजै लक्ष्मण् उठ्याथ्या जसै ।
बाँच्या भाइ दया गऱ्यौ र हनुमन् ! भन्न्या हुकुम् भो तसै ॥१५०॥

सङ्ग्राम्को मतलब् गरेर हनुमान् साम्ने हुनू भो तहाँ ।
वानर्को पनि फौज् सबै अघि सऱ्यो ऊ झन् रहन्थ्यो कहाँ ॥
जस्तै सर्प गिराउँछन् गरुडले सोही तमासा गरी ।
रावण्लाइ गिराइ बक्सनु हुँदा गीरेर मूर्छा परी ॥१५१॥

ऊठी दुःख बहुत पाइ मनले हारी गयाको थियो ।
श्रीराम्चन्द्रजिको प्रचण्ड बल सब् बूझी लहड् खुप् लियो ॥
बेस् सिंहासनमा बसी सकल विर् राखी सभा खुप् गरी ।
लाग्यो भन्न म मर्छु हेर विर हो ! राम्का अगाडी परी ॥१५२॥

राम् नारायण हुन् अवश्य बुझियो चौधै भुवन्का धनी ।
मानिस्को अवतार् लिया प्रभुजिले मार्छन् मलाई पनी ॥
मानिस् देखि त मर्न पर्छ मइले ब्रह्माजिको वर् छ यो ।
मानिस् भै रघुनाथ् सऱ्या अघि भन्या काल् टार्न सक्न्या छ को ॥१५३॥

राजा विर् अनरण्य सूर्यकुलमा क्वै एक् महात्मा थिया ।
मैले व्यर्थ विरोध् गऱ्याँ र उ बखत् तिन्ले सराप् पो दिया ॥
मेरा वंश महाँ अवश्य अवतार् नारायणैले लिनन् ।
तेरो राक्षसवंश मारि सहजै तैंलाइ मारी दिनन् ॥१५४॥

दीया येति सराप् र तेस् बखतमा राजा बिती पो गया ।
सोही पूर्ण गराउना कन यहाँ श्रीराम् तयारी भया ॥
आया श्रीरघुनाथ् मलाइ अहिले मार्नै इरादा धरी ।
मार्छन् निश्चय आज मर्छु सहजै राम्का अगाडी परी ॥१५५॥

भाई मूर्ख छ कुम्भकर्ण अझ तक् यस्तो पर्‍यो ता पनी ।
सूतेको छ उठाइ ल्याउ अहिले चाँडो हुकुम् भो भनी ॥
हुकुम् पाइ बडा बडा विर गया ल्याऔं उठाई भनी ।
पौंची जल्दि उठाइ झट् हजुरमा ल्याई पुर्‍याया पनी ॥१५६॥

पाऊमा परि कुम्भकर्ण बलावान् साम्ने बसेथ्यो जसै ।
रावण्ले पनि दिन् वचन् गरि सबै विस्तार् सुनायो तसै ॥
हे भाई ! सुन कुम्भकर्ण ! अहिले आपत् मलाई पर्‍या ।
छोरा नाति समेत् बडा विरहरू ऐल्हे बहुतै मर्‍या ॥१५७॥

प्राण्को अन्त्य हुन्या बखत् भइ गयो बाँच्न्या उपायै कहू ।
राम् शत्रू बलवान् बुझिन्छ तिमि लौ साहै चनाखा रहू ॥
गम्भिर् येहि समुद्रमा पनि सहज् साँघू लगाई तर्‍या ।
वानर्का सब फौज् समेत् तरि यहाँ घेर् वीरको नाश् गर्‍या ॥१५८॥

वानर् देख्छु म विर् अनेक् तरहका सूरा लडाकी बडा ।
हाम्रा लस्करमा अनेक् विर मर्‍या वानर् सबै छन् खडा ॥
तिन्को नाश् गरि सक्नु देख्तिन यहाँ कौनै उपाई गरी ।
नाश् तिन्को तिमिले गराउ अहिले चाँडो अगाडी सरी ॥१५९॥

रावण्ले इ वचन् विलाप सरिका बोली सकेथ्यो जसै ।
हाँस्यो खुप् सित कुम्भकर्ण र तहाँ बिन्ती गर्‍यो साफ् तसै ॥
मैले क्या गरुँ बिन्ति आज अधिराज् ! पैल्हे गर्‍याथ्याँ पनी ।
राम् नारायण हुन् सिता प्रभुजिकी हुन् योगमाया भनी ॥१६०॥

मेरो बिन्ति सधेन उस् बखतमा झन् खुप् रिसानी भयो ।
तेसैको फल हो अवश्य अधिराज् ! जो मन्त्रिको ज्यान् गयो ॥
एक् दिन् पर्वतका उपर् शिखरमा थीयाँ म रात्री महाँ ।
नारद्जी कन मध्य रात्रि बिचमा देख्याँ अकस्मात् तहाँ ॥१६१॥

सोध्याँ आउनु भो हजुर् किन यहाँ जानू छ काहाँ भनी ।
मेरो बिन्ति सुनेर सब् ति ऋषिले विस्तार् बताया पनी ॥
विस्तार् लौ सुन कुम्भकर्ण ! अहिले जीतेर सब् लोक् लियौ ।
इन्द्रादीहरुलाइ दुःख तिमिले अत्यन्त साह्रै दियौ ॥१६२॥

सब् इन्द्रादि ति विष्णुका हजुरमा पौंची शरण्‌मा पऱ्या ।
यस् रावण् कन मारि देउ भगवन् ! भन्न्या त बिन्ती गऱ्या ॥
ब्रह्माको वरदान् छ मर्नु तइँले मानीस देखी भनी ।
मानिस् भै कन मारि बक्सनु हवस् मर्न्या छ रावण् पनी ॥१६३॥

येती बिन्ति गरेर देवगण सब् पाऊ पऱ्याथ्या जसै ।
सोही रित् सित मारुँला भनि हुकुम् श्रीविष्णुको भो तसै ॥
सोही बात् परिपूर्ण गर्न रघुनाथ् ऐल्हे तयारी भया ।
मान्यौंछन् तिमिलाइ निश्चय भनी ऊठेर नारद् गया ॥१६४॥

तस्मात् अवश्य रघुनाथ् कन देव जानी ।
ई वैरि हुन् भनि यहाँ रति भर् न मानी ॥
यो वैरभाव तिमिले अब छोडि देऊ ।
भक्ती गरी कन भजन् गरि आज लेऊ ॥१६५॥

भक्ती मुख्य छ सर्व साधन महाँ भक्ती छ सब् ज्ञान् दिन्या ।
भक्तीले सब मुक्त हुन्छ दुनियाँ यो नित्य जानी लिन्या ॥
भक्तीहिन् भइ कर्म गर्दछ भन्या यो निष्फलै हो भनी ।
जानी श्रीरघुनाथका चराणमा भक्ती लगाऊ पनी ॥१६६॥

हज्जारन् अवतार छन् प्रभुजिका रामावतार्ले सरी ।
आर्को छैन भजन् गऱ्यो भनि भन्या जस्का भजन्ले गरी ॥
जाला दुःख कतै न पाइ सहजै संसारसागर् तरी ।
सोही ठाम् पुगि जान्छ पूर्ण रुपले जाहाँ रहन्छन् हरी ॥१६७॥

जो रामचन्द्र तिर रात् दिन चित्त धर्छन् ।
राम् कै चरित्र पढि खुप् सित मग्न पर्छन् ॥
तिन्का ति कर्मवशका सब पाप छुट्छन् ।
वैकण्ठका सकल सौख्य तिनै त लुट्छन् ॥१६८॥

सून्यो बिन्ति र कुम्भकर्ण विरको साहै रिसायो पनी ।
लाग्यो भन्न तँलाइ डाकिन यहाँ ज्ञान् सुन्न देलास् भनी ॥
जस्तो भन्छु म सोहि गर्नु छ भन्या गर् युद्ध साम्ने सरी ।
सुत्नाको मतलब् छ पो पनि भन्या जा सुत् पलङ्मा परी ॥१६९॥

रावण्का इ वचन् सुनेर अहिले साहै रिसाया भनी ।
क्यै उत्तर् न गरी उठी कन गयो खुप् लड्न आँट्यो पनी ॥
पर्खाल् नाघि गयो र लड्न कन सुर् बाँधी करायो जसै ।
कालै तुल्य बुझेर वानरहरू साहै डराया तसै ॥१७०॥

विर् विर् वानरलाइ पक्डि मुखमा हाल्दै र निल्दै गयो ।
प्वाँख् लागी कन पर्वतै उडि तहाँ आई गया झैं भयो ॥
सक्थ्यो कुन् अघि टिक्न तेस् बखतमा तेस्का अगाडी परी ।
वानर्को सब फौज् तहाँ हटि गयो साहै सकस्मा परी ॥१७१॥

दाज्यू भनी तहिं विभीषण भेट्न आया ।
पाऊ परी कन बहुत् गरि बिन्ति लाया ॥
कान्छो विभीषण म हूँ करुणा म पाऊँ ।
लङ्का महाँ म कन बस्न मिलेन ठाऊँ ॥१७२॥

सीता न राख घरमा तिमि सुम्पि देऊ ।
राम्चन्द्रलाइ परमेश्वर जानि लेऊ ॥
बिन्ती गर्याँ यति र लात् पनि मारि लीया ।
निक्लेर जा भनि मलाइ निकालि दीया ॥१७३॥

चार् मन्त्रि साथ लिइ निक्लि म याहिं आयौं ।
श्रीरामका शरणमा परि बिन्ति लायौं ॥
ठूलो दया गरि लिया प्रभुले मलाई ।
आज्काल् खुसी छु रघुनाथ् सित बस्न पाई ॥१७४॥

बिन्ती विभीषणजिको जब सूनि लीयो ।
भाई चिन्ही कन खुसी भइ काख लीयो ॥
भाई ! चिरञ्जिवि रह्या तिमि दैव जानी ।
रामचन्द्रको गर भजन् अति हर्ष मानी ॥१७५॥

खुप् भक्त छन् बुझि लिया तिमि भाइलाई ।
भन्थ्या चिन्हेर अघि नारदले मलाई ॥
साँचै भयो ति ऋषिले जति हो भन्याको ।
प्रत्यक्ष देख्छु तिमि भक्त बडा बन्याको ॥१७६॥

भाई विभीषण ! परै रहु जल्दि जाऊ ।
सङ्ग्रामका बखतमा नजिकै न आऊ ॥
यस्ता वचन् सुनि बिदा भइ फर्कि आया ।
थामी न सक्नु भइ आँसु पनी खसाया ॥१७७॥

बीदा भै जब ता विभीषण फिऱ्या यो फौज् गिरायो भनी ।
लाग्यो घुम्न र कुम्भकर्ण विरले धेर् फौज् गिराऊँ भनी ॥
वानर्को सब फौजलाइ बलले थिच्तै र मिच्तै गयो ।
कुन् सक्थ्यो अघि टिक्न तेस् बखतमा खुप् ध्वस्त गर्दो भयो ॥१७८॥

मुद्गर् हात लियेर येहि रितले त्यो घुम्न लाग्यो जसै ।
फौज्को नाश् बहुतै गऱ्यो र रघुनाथ् साह्रै रिसाया तसै ॥
वायव्यास्त्र उठाइ मुद्गर समेत् हातै खसाल्छू भनी ।
हान्या श्रीरघुनाथले र सहजै काटी खसाल्या पनी ॥१७९॥

गीऱ्यो हात् जब कुम्भकर्ण विरको मुद्गर् सहित्को तहाँ ।
ठूलो शब्द गरेर फेरि रिसले धायो प्रभू छन् जहाँ ॥
साल्को वृक्ष उखेलि हान्न भनि त्यो आयो नजिक्मा जसै ।
तेही हात् पनि काटि बक्सनु भयो वानर् भया खुस् तसै ॥१८०॥

हातै गिऱ्या जब दुवै तब खुप् करायो ।
साह्रै रिसाइ रघुनाथ् तिर दौडि आयो ॥
फेर् अर्धचन्द्र सरिका दुइ बाण लीया ।
गोडै पनी सहज काटि खसालि दीया ॥१८१॥

हात् पाउ केहि न हुँदा अति दुःख पायो ।
मुख् बाइ राम् कन निलूँ भनि घस्रि आयो ॥
राम्चन्द्रले पनि मुखै भरि बाण हान्या ।
त्यो देखि फौजहरुले अति हर्ष मान्या ॥१८२॥

यै रित् गरेर अघि बाट थला बसाया ।
फेर् हानि ऐन्द्रशरले त सिरै खसाया ।
ढोका थुन्यो सहरको सिरले त ताहाँ ।
गिंड् उफ्रि गै कन पऱ्यो र समुद्र माहाँ ॥१८३॥

ग्राहादि जन्तु मिचि नाश् बहुतै गरायो ।
इन्द्रादि देवगणका पनि ताप् हरायो ॥
खुप् पुष्पवृष्टि रघुनाथ उपर् खसाया ।
राम्लाइ भेट्न भनि नारद ताहिं आया ॥१८४॥

नारद्ले स्तुति खुप् गऱ्या प्रभुजिको नारायणै हुन् भनी ।
भोली देखि हुन्या कुरा जति थिया सो सब् बताया पनी ॥
हे नाथ् ! विर् यहि कुम्भकर्ण विर हो यो विर् सहज्मा गयो ।
खूपै विर् अब इन्द्रजित् छ उसको लौ भोलि वेला भयो ॥१८५॥

भोली मर्दछ इन्द्रजित् पनि यहाँ लक्ष्मण् जिका हात् परी ।
आफै मार्नु हुन्या छ रावण भन्या पर्सी लडाई गरी ॥
देख्न्यै छन् मुनिदेवसिद्धगणले त्यो सब् तमासा भनी ।
नारद् ताहिँ बिदा भई गइ गया त्यो ब्रह्मलोक्मा पनी ॥१८६॥

रावण्ले पनि कुम्भकर्ण त मऱ्यो भन्न्या सुनेथ्यो जसै ।
साहै दुःख परी विलाप् पनि गरी मूर्छा पऱ्यो खुप् तसै ॥
रावण्लाइ बुझाउन कन अघी त्यो इन्द्रजित् विर् सऱ्यो ।
जल्दी बिन्ति गऱ्यो खडै छु म छँदै कुन् ताप् हजुर्मा पऱ्यो ॥१८७॥

शत्रूको भय आज कत्ति न रहोस् ई शत्रु मै मारुँला ।
सब् शत्रूहरु मारि ताप् हजुरको चाँडै सहज् टारुँला ॥
होम् गर्छू म निकुम्भिला स्थल महाँ ऐल्हे तुरुन्तै गई ।
होम् सम्पूर्ण गऱ्या मलाइ अहिले अग्नी प्रसन्नै भई ॥१८८॥

दीन्याछन् हतियार् तिनै लिइ गई सङ्ग्राम गर्छू जसै ।
कुन् साम्ने भइ टिक्छ तेस् बखतमा सब् ध्वस्त हुन्छन् तसै ॥
येती बिन्ति गऱ्यो र होम् गरुँ भनी ऊठेर जल्दी गयो ।
भक्ती राखि निकुम्भिला स्थल महाँ होम् गर्न लाग्दो भयो ॥१८९॥

सून्या त्यो समचार् विभीषणजिले होम् गर्न लाग्यो भनी ।
सो विस्तार् रघुनाथका हजुरमा गै बिन्ति पाऱ्या पनी ॥
ऐल्हे हे रघुनाथ ! इन्द्रजितले होम् गर्न लाग्यो भनी ।
सून्याँ यो सुनि बिन्ति गर्न अहिले आयाँ हजुर्मा पनी ॥१९०॥

होम्को विघ्न त गर्नु पर्छ अधिराज् ! होम् सिद्ध पाऱ्यो भन्या ।
राक्षस्गण् जिति सक्नु छैन कहिले ई सब् अजेयै बन्या ॥
लक्ष्मण्लाइ मलाइ बक्सनु हवस् हूकुम् म जान्छू तहाँ ।
मार्छन् लक्ष्मणले अवश्य अहिले त्यो बाँच्न सक्ला कहाँ ॥१९१॥

येती बिन्ति सुनी हुकुम् हुन गयो मै जान्छु मार्छू भनी ।
फेरी बिन्ति विभीषणै सरि गऱ्या यस्तो छ यो विर् भनी ॥
खाँदै कत्ति न खाइ कत्ति न सुती रात् दिन् नियम् खुप् गरी ।
जस्को बर्त छ बाह्र वर्ष उ पुरुष् तेरा अगाडी सरी ॥१९२॥

तेरो प्राण लिन्याछ यो छ वरदान् यस्तो हुनाले गरी ।
मारी सक्नु कदापि छैन अहिले कोही अगाडी सरी ॥
रात् दिन् कत्ति नखाइ कत्ति न सुती तेस्तो रह्याका यहाँ ।
लक्ष्मण् छन् अब लौ हुकुम् दिनु हवस् तेस्लाइ मारुन् तहाँ ॥१९३॥

ईश्वर् तिमी ह्वौ रघुनाथ् इ भाई ।
लक्ष्मण् त शेष् हुन् करुणा जनाई ॥
भूभार हर्ना कन जन्म लीयौ ।
यो रुप् भजन् गर्न बनाइ दीयौ ॥१९४॥

साँचो बिन्ति गऱ्यौ म जान्दछु सबै यो विर् छ यस्तो भनी ।
हिंड्दै देखि न खाइ कत्ति न सुती लक्ष्मण् रह्याका पनी ॥
जानीजानि म चुप् रह्याँ किन भन्या लाग्न्यै छ यो काम् पनी ।
उत्तर् येति तहाँ विभीषणजिका साम्ने हुकुम् भो पनी ॥१९५॥

लक्ष्मण्लाइ पनी हुकुम् तहिं भयो भाई ! तयारी भया ।
केही फौज् पनि साथमा लिइ तहाँ ऐल्हे तुरुन्तै गया ॥
चाँडै प्राण् लिइ हाल इन्द्रजितको जान्छन् विभीषण् पनी ।
सब्को छिद्र बताउनन् बखतमा यस्तो छ याहाँ भनी ॥१९६॥

हूकुम् यो रघुनाथको सुनि धनू लीई तयारी भया ।
राम्का पाउ समाइ लक्ष्मण तहाँ क्यै बोल्न लागी गया ॥
मेरा बाण् अब इन्द्रजीत विरका प्राण्लाइ जल्दी हरी ।
पाताल् भोगवती महाँ पुगि तहाँ निर्मल् हुनन् स्नान् गरी ॥१९७॥

येती बिन्ति गरी घुमी वरिपरी लक्ष्मण् चरण्मा पऱ्या ।
बीदा भै रघुनाथका हुकुमले साइत् तुरुन्तै गऱ्या ॥
केही फौज् लिइ जाम्बवान् र हनुमान् अङ्गद् इ साथ्मा गया ।
पौंच्या जल्दि र इन्द्रजीत विरका फौज्लाइ देख्ता भया ॥१९८॥

हूकुम् सिरोपर धरी कन जल्दि पौंची ।
लक्ष्मण् अघी जब सऱ्या धनुलाइ खैंची ॥
लस्कर्हरू पनि अगाडि सरेर धाया ।
ताहाँ विभीषण अघी सरि बिन्ति लाया ॥१९९॥

कालो मण्डल देखिइन्छ अघि जो त्यो फौज हो वीरको ।
टुक् टुक् पारि गिराइ बक्सनु हवस् सब् वीरका सिरको ॥
ऐल्हे जल्दि न हानि बक्सनु भया होम् सिद्ध गर्न्या छ यो ॥
होम्को सिद्ध गऱ्यो भन्या हुँदि कसै जीती न सक्नू छ यो ॥२००॥

तेस् फौज्लाइ गिराइ बक्सनु भया त्यो इन्द्रजित् विर् पनी ।
होम् छोडी कन लड्न आउँछ यहाँ त्यो फौज् गिरायो भनी ॥
येही युक्ति तहाँ विभीषणजिले बिन्ती गऱ्याथ्या जसै ।
लक्ष्मण्ले पनि सैन्य माथि शरको वृष्टी गराया तसै ॥२०१॥

वानर्ले पनि वृक्ष पर्वत शिला फौज् माथि फेंक्या जसै ।
राक्षस्को पनि फौज् अघी सरि सरी खुप् लड्न लाग्यो तसै ॥
लक्ष्मण्ले शरले अनेक् तरहले माऱ्या र नास्यो भनी ।
साह्रै क्रोध गरेर इन्द्रजित विर् होम् छोडि आयो पनी ॥२०२॥

पक्का बेस् रथमा चढी धनु लिइ साम्ने अगाडी सरी ।
लाग्यो लक्ष्मणलाइ भन्न अब हेर् मेरा अगाडी परी ॥
आँटिस् मर्न भन्यो र ताहिं नजिकै थीया विभीषण् पनी ।
तिन्लाई पनि खुप् भन्यो तैं कुलको शत्रू अधम् होस् भनी ॥२०३॥

येती भन्यो र रिसले रथमा बस्याको ।
सब्लाइ जित्न भनि कम्मर खुप् कस्याको ॥
केही न टेरि अरु वानरलाइ हेला ।
साहै गराइ कन भन्छ परे इ फेला ॥२०४॥

प्राण् बाण हानि सबको म हरेर लिन्छू ।
तिम्रो शरिर् पृथिविमा म गिराइ दिन्छू ॥
यस्ता वचन् सुनि ति लक्ष्मणजी रिसाया ।
हान्या र बाण् तहिं तुरुन्त थला बसाया ॥२०५॥

मूर्छा पर्‍यो दुइ घरी र जुरुक्क ऊठ्यो ।
लाल् लाल् नजर् गरि रिसाइ अगाडि छूट्यो ॥
मेरो पराक्रम रती न बुझेर पैल्हे ।
हानिस् पराक्रम तँ लौ बुझिले न ऐल्हे ॥२०६॥

येती भन्यो र मनले अति वीर मानी ।
लक्ष्मण्जिलाइ तहिं सात् शर जल्दि हानी ॥
दस् बाणले त हनुमान् विरलाइ हान्यो ।
झन् मुख्य शत्रु त विभीषणलाइ मान्यो ॥२०७॥

हान्यो फेर् सय शर् विभीषण उपर् येती गरेथ्यो जसै ।
हान्या लक्ष्मणले कवच् शरिरको काटी दिया पो तसै ॥
हज्जार् शर् कन हानि लक्ष्मणजिका गात्का कवच्को पनी ।
टुक् पारेर गिराउँदो तहिं भयो मेरो गिरायो भनी ॥२०८॥

लक्ष्मण्ले पनि फेरि पाँच शरले घोडा र रथ् सुत् धनू ।
काटी बक्सनु भो उसै बखतमा आर्को उठायो धनू ॥
फेर् तेसै धनुलाइ काटि दिनु भो तिन् बाणले फेर् धनू ।
लीयो लक्ष्मणलाइ धेर शरले हान्यो छिटो क्या भनू ॥२०९॥

बाणैले गरि सब् भ-यो दस दिशा वानर् सकस्मा प-या ।
लक्ष्मण्ले पनि इन्द्रजीत विरको प्राण् लीन मनसुब् ध-या ॥
जुन् इन्द्रास्त्र थियो उही धनु महाँ लाई अगाडी स-या ।
चिन्तन् श्रीरघुनाथको गरि तहाँ जल्दी प्रतिज्ञा ग-या ॥२१०॥

धर्मात्मा यदि सत्य दाशरथि छन् हुन् नाथ् जगत्का धनी ।
साँचै ता अब इन्द्रजित् यहिं मरोस् येसै शरैले भनी ॥
छोडचा बाण र इन्द्रजीत विरको सीरै खसाया जसै ।
इन्द्रादीहरु पुष्पवृष्टि खुसि भै खुप् गर्न लाग्या तसै ॥२११॥

हर्षैले नगरा बज्या पृथिविको जुन् भारि हो त्यो गयो ।
हर्षैले जयशब्दको ध्वनि पनी ताहाँ बहूतै भयो ॥
लक्ष्मण्ले पनि शङ्खको ध्वनि र खुप् टङ्कार् धनूको ग-या ।
वानर्ले बहुतै ग-या स्तुति तहाँ आनन्दमा सब् प-या ॥२१२॥

लक्ष्मण्जी सब फौज् लियेर रघुनाथ्ज्यूका हजुर्मा गया ।
पाऊमा परि दण्डवत् गरि तहाँ सब् बिन्ती गर्दा भया ॥
खूसी खुप् हुनु भो सुनेर रघुनाथ् हूकुम् भयो बेस् ग-यौ ।
मा-यौ इन्द्रजितै त आज तिमिले सब् शत्रुको मुल् ह-यौ ॥२१३॥

मेरो शत्रु अवश्य छैन अब विर् जुन् वीर हो सो गयो ।
यस् रावण् कन मार्नलाइ सजिलो यै वीर जाँदा भयो ॥
ऐल्हे युद्ध हुँदा म मार्छु सहजै भन्न्या हुकुम् यो भयो ।
रावण् विर् पनि सब् सुन्यो र समचार् मूर्छा परी गैगयो ॥२१४॥

मूर्छा देखि उठी विलाप् अति गरी फौज् लड्न पेल्यो पनी ।
हात्मा एक् तरवार् लियेर रिसले सीता म काट्छू भनी ॥
दौडचो त्यो र सुपार्श्व मन्त्रि नजिकै थीयो अगाडी स-यो ।
स्त्रीघात् गर्नु अवश्य छैन महराज् ! यो जल्दि बिन्ती ग-यो ॥२१५॥

सूपार्श्वको बिन्ति सुन्यो र ताहाँ ।
फर्क्यो फरक्कै दरबार माहाँ ॥
शोक्ले बहुत् मूर्ख समान भै गो ।
फेरी सभा गर्छु भनेर गै गो ॥२१६॥

सब् मन्त्रिले सँग बसेर विचार गर्दा ।
हीतै हुन्या ठहरियो र अगाडि सर्दा ।
जो बाँकि राक्षस थिया सब साथ लीयो ।
खुप् लड्नलाइ रघुनाथ् तिर चित्त दीयो ॥२१७॥

त्यो अग्निमा सलह झैं जब पर्न आयो ।
सक्थ्यो कहाँ अधिक ठक्कर फेरि पायो ॥
धेर् विर् मऱ्या हृदयमा पनि बाण लाग्यो ।
टिक्नै तहाँ न सकि जल्दि फिरेर भाग्यो ॥२१८॥

सम्झ्यो गुरू कन विपत्ति पऱ्यो र ताहाँ ।
चाँडै गुरू सित गई सिर पाउ माहाँ ॥
राखी गऱ्यो विनति दुःख बहुत पायाँ ।
यै दुःखको विनति गर्न त आज आयाँ ॥२१९॥

हे नाथ् ! हजुर् गुरु भई पनि दुःख पर्न्या ।
क्या भो मलाइ कसरी अब चित्त धर्न्या ॥
यस् रामले सकल बन्धु र पुत्र माऱ्यो ।
सूरा अनेक् विरहरू पनि छुट्टि पाऱ्यो ॥२२०॥

रावण्को विनती सुन्या र गुरुले पायेछ आपत् भनी ।
गर्ना सम्म गरोस् भनेर उपदेश् दीया गुरूले पनी ॥
हे रावण् ! सुन मन्त्र दिन्छु अब गै होम् गर्नु खुप् ध्यान् धरी ।
होम् सम्पूर्ण गऱ्यौ भन्या त हतियार् मिल्नन् तिनैले गरी ॥२२१॥

जित्न्या छौ सब वीरलाइ भनि यो आज्ञा गुरूको जसै ।
पायेथ्यो खुसि भै उठी घर गई होम् गर्न आँटचो तसै ॥
पाताल् तुल्य गुफा खनी तहीं बस्यो होम् गर्नलाई पनी ।
ढोका बन्द गऱ्यो सबै सहरको कोही न आउन् भनी ॥१२२॥

लूक्यो रावण येहि रित् सित र खुप् होम् गर्न लाग्यो तहाँ ।
लूक्यो रावण ता पनी तर धुवाँ लूकी रहन्थ्यो कहाँ ॥
देख्या तेहि धुवाँ विभीषणजिले होम् गर्न लाग्यो भनी ।
पार्यों भेद् भनि रामका हजुरमा गै बिन्ति पाऱ्या पनी ॥२२३॥

लाग्यो रावण होम गर्न महराज् ! होम् सिद्ध पाऱ्यो भन्या ।
साँचो बिन्ति म गर्दछू हजुरमा ई सब् अजेयै बन्या ॥
हूकुम् वानरलाइ बक्सनु हवस् विर् विर् अगाडी सरी ।
जल्दी गै कन यज्ञ नाश् गरि दिउन् हूकुम् सिरोपर् धरी ॥२२४॥

बिन्ती येति गऱ्या विभीषणजिले हूकुम् प्रभूको भयो ।
अङ्गद् विर् हनुमान् दुवै इ खटिया दस् कोटिको फौज् गयो ॥
पर्खाल् नाघि गया र तेस् सहरमा दर्बार् पुग्याथ्या जसै ।
चौकी रावणका थिया जति तहाँ तिन्लाइ माऱ्या तसै ॥२२५॥

रानी हुन् सरमा विभीषणजिकी लङ्कै सहर्मा थिइन् ।
रावण् लूकि रहेछ ताहिं छ भनी तिन्ले इसारा दिइन् ॥
गूफाका मुखमा त पत्थर ठुलो लायेर पक्का गरी ।
होम् गर्थ्यो तहिं भित्र रावण उहीं पौंच्या ठुलो वेग् गरी ॥२२६॥

त्यो पत्थर् कन लात्ति अङ्गदजिले दीया धुलै भै खस्यो ।
होम्को विघ्न गराउना कन तहाँ क्यै फौज भीत्रै पस्यो ॥
रावण् येति हुँदा पनी दृढ भई ध्यान् गर्न लाग्यो जसै ।
विर् विर् वानरले अनेक् तरहले त्यो यज्ञ नास्या तसै ॥२२७॥

रावणले तहिं होम गर्न भनि एक् सूरो लियाको पनी ।
खोस्या श्रीहनुमानले र रिसले हान्या उठोस् यो भनी ।
ध्यानैमा दृढ मन् गरी अचल भै रावण् बसेथ्यो जसै ।
ल्याया अङ्गदले त खैंचि नजिकै मन्दोदरी पो तसै ॥२२८॥

ती मन्दोदरिलाइ रावण नजिक् पौंचाइ हुर्मत् लिया ।
चोलो खोलि अफालि फेरि कटिको सारी खसाली दिया ॥
लायाका गहना समेत् शरिरका वस्त्रै अफाल्या जसै ।
रूँदै रावणका नजीक रहँदी बिन्ती गरिन् यो तसै ॥२२९॥

हे नाथ् ! आज कता गयो हजुरको लज्जा अनाथ् क्या गरूँ ।
पत्नीका इ विलाप् सुनी जिउनु धिक् मर्नू निको हो बरू ॥
येती बिन्ति गरिन् र पुत्र कन खुप् संभ्रेर लागिन् रुनै ।
आर्को कोहि थियेन ताहिं तिनका साहाय हून्या कुनै ॥२३०॥

भर्ताले पनि बाँचुला भनि यहाँ लज्जै समेत् त्याग् गऱ्या ।
तेरो ज्यान् अघि गै गयो गरुँ कसो ऐल्हे विपत्ती पऱ्या ॥
ती मन्दोदरि रानिको अति विलाप् साम्ने सुनेथ्यो जसै ।
ऊठ्यो खड्ग लियेर अङ्गदजिका हान्यो कटीमा तसै ॥२३१॥

होम्को नाश गराइ अङ्गदहरू दौडेर राम् थ्यैं गया ।
ती मन्दोदरि रानि रावण इनैका बात् तहाँ खुप् भया ॥
लाग्यो रावण भन्न रानि ! अहिले बाँच्नू असल् हो भनी ।
बाँच्नै खातिर ता म चुप् भइ रह्याँ येती हुँदामा पनी ॥२३२॥

बाँचे देखि त देखिइन्छ सब थोक् यस्तो बुझी ज्ञानले ।
यो शोक् दुर् गरि हाल हुन्छ अब क्या यस्ता असत् ध्यान्ले ॥
अज्ञानै छ भुलाउन्या शरिरमा यो देह मै हूँ भनी ।
त्यै अज्ञान् बलवान् भयो भनि भन्या फैलिन्छ संसार् पनी ॥२३३॥

आत्मज्ञान स्वरुप् बुझेर मनले अज्ञानको नाश् गरी ।
स्वस्थै भै रहु शोक् न मान तिमिले क्या हुन्छ यो शोक् गरी ॥
हे मन्दोदरि ! मार्छु राम् कन सहज् सङ्ग्राम ठूलो गरी ।
रामैले यदि मार्दछन् त पनि बेस् जान्या छु संसार् तरी ॥२३४॥

सङ्ग्राम्मा मरि गै गयाँ पनि भन्या मार्नू र सीता यहाँ ।
अग्नीमा तिमिले प्रवेश् तब गरी आया म जान्छू जहाँ ॥
रावण्का इ वचन् सुनेर अति ताप् मान्दी ति मन्दोदरी ।
साँचो बिन्ति म गर्छु आज महराज् ! भन्दै अगाडी सरी ॥२३५॥

बिन्ती रावण थ्यैं गरिन् पनि तहाँ राम् हुन् जगन्नाथ् हरी ।
जीती सक्नु कदापि छैन अरुले कस्तै लडाई गरी ॥
वैवस्वत् मनुलाइ मत्स्यरुपले जस्ले त रक्षा गर्‍यो ।
फेरी कूर्म भयेर मन्दर पनी जस्ले पिठैमा धर्‍यो ॥२३६॥

प्राण् खैंचेर लिया वराहरुपले जस्ले हिरण्याक्षको ।
बाँची कोहि फिरेन लड्दछु भनी साम्ने गयाको छ जो ॥
ठूलो दैत्य थियो हिरण्यकशिपू मार्‍या नृसिंहै भई ।
राज्यै खैंचि लिया छलेर बलिको वामन् स्वरुप्ले गई ॥२३७॥

थीया क्षत्रिय पृथ्विमा परशुराम् भै नाश् सबैको गर्‍या ।
तिम्रो प्राण् लिनलाइ आज पनि नाथ् राम् भै अगाडी सर्‍या ॥
सीता हर्नु थियेन हेलन गरी सीताजि हर्नू भयो ।
यै काम्ले इ विपत् पर्‍या हजुरमा ज्यान् इन्द्रजित्को गयो ॥२३८॥

सीता सुम्पनु पर्छ आज अधिराज् ! राम्चन्द्रजी थ्यैं गई ।
लङ्कामा पनि राज् विभीषण गरुन् राम्कै पियारा भई ॥
सब् छोडी कन आज जाउँ वनमा येती भनीथिन् जसै ।
रावण्ले पनि ई वचन् सुनी जवाफ् खुप् दीन लाग्यो तसै ॥२३९॥

हे मन्दोदरि ! इन्द्रजित् पनि मऱ्यो ठूला ठुला विर् मऱ्या ।
कुम्भैकर्ण मऱ्यो अनेक् अरु पनी सङ्ग्राममा विर् पऱ्या ॥
येती सम्म भया पछी कसरि फेर् लत्रेर पाऊ परू ।
शत्रू थ्यैं गइ लत्रि बाँच्नु न निको प्राण आज जावस् बरू ॥२४०॥

विष्णू हुन् रघुनाथ् सिता पनि इनै लक्ष्मी भनी जान्दछू ।
जानी जानि सिता हऱ्याँ त म उसै क्या आज डर् मान्दछू ॥
रामका हात परी मरूँ भनि त हेर् सीताजिलाई हऱ्याँ ।
रामका हात परी मऱ्याँ पनी भन्या संसार् सहज्मा तऱ्याँ ॥२४१॥

फेरी तुरुन्त रघुनाथ् सित लड्न जान्छू ।
मार्नन् मलाइ रघुनाथ् तब खूसि मान्छू ॥
संसारका सकल ताप्हरुलाइ तोडी ।
जान्याछु पारि तिमिलाइ त वारि छोडी ॥२४२॥

रागद्वेष्का भेल चल्छन् भँवरि सरि इ युग् घुम्दछन् बीच माहाँ ।
पुत्रादी मत्स्य झैं छन् रिस पनि वडवानल् सरीको छ ताहाँ ॥
कामैको जाल् छ ठूलो छ त पनि चलियो तेहि जाल्लाइ फारी ।
संसार्सागर् सहज्मा तरि कन हरि थ्यैं बस्न जान्याछु पारी ॥२४३॥

मन्दोदरी सित यती भनी लड्नलाई ।
कम्मर् कसेर बलियो रथ यक् मगाई ॥
रथ्मा चढेर रघुनाथ् सित जान आयो ।
रामचन्द्रको सकल वानरफौज् डरायो ॥२४४॥

त्यो रावण् रणभूमिमा जब पुग्यो साम्ने हनूमान् गया ।
मूर्छा पारि गिराउँ यस् कन भनी एक् मुड्कि हान्दा भया ॥
छातीमा जब मुड्कि बज्रन गयो खुप् वज्र तुल्यै गरी ।
घूँडा टेकि गिऱ्यो पनी दुइ घडी मूर्छा तुरुन्तै परी ॥२४५॥

मूर्छा देखि उठ्यो र रावण तहाँ स्याबास् तँ होस् विर् भनी ।
ठूला विर् हनुमानलाइ बुझि खुप् साह्रै सहायो पनी ॥
रावणले हनुमानको सहनि खुप् ताहाँ गरेथ्यो जसै ।
रावणका सब सेखि तोड्न हनुमान् विर् बोल्न लाग्या तसै ॥२४६॥

हे रावण् ! किन गर्दछस् सहनि यो धिक्कार् म मान्छू बरू ।
मेरो मुड्कि पऱ्या पछी पनि बचिस् बोल्छस् यहाँ क्या गरू ॥
एक् चोट् हान् तँ पनी मलाइ म पनि फेर् हान्छु छाती महाँ ।
एक् मुड्की अब हानुला तँ न मरी उम्केर जालास् कहाँ ॥२४७॥

ई बात् श्रीहनुमानले जब गऱ्या बेसै भन्यो हो भनी ।
एक् चोट् श्रीहनुमानका हृदयमा ताकेर हान्यो पनी ॥
फेरी श्रीहनुमान् सऱ्या अघि तहाँ मुड्की उठाई जसै ।
रावण् टिक्न सकेन एक् क्षण पनी अन्यत्र भाग्यो तसै ॥२४८॥

रावणका सँग चार् जना विर थिया मन्त्री लडाकी पनी ।
ई चार् विर् कन चार् जना अघि सरी ऐल्हे निभाऊँ भनी ॥
अङ्गद् श्रीहनुमान नील नल ई चार् वीर कूदी गया ।
रावणका सँगका ति चार् विर सहज् मारेर फिर्दा भया ॥२४९॥

ती चार् जना जब मऱ्या तब झन् रिसायो ।
रामका उपर् अघि सरी कन बाण् खसायो ॥
बाक्ला बुँदै सरि ति शर् जब खस्न आया ।
खुप् वानरादि विरले पनि दुःख पाया ॥२५०॥

यो चाल् वानरको बुझी रघुपती साम्ने अगाडी सरी ।
लाग्या लड्न तहाँ अनेक् तरहले त्रैलोक्यका नाथ् हरी ॥
त्यो रावण् रथमा थियो रघुपती खाली जमिन्मा थिया ।
रामका खातिर इन्द्रले अति असल् एक् रथ् पठाई दिया ॥२५१॥

जल्दी मातलि सारथी रथ लिई राम्का हजुर्मा गया ।
हात् जोरी कन रामका हजुरमा क्यै बिन्ति गर्दा भया ॥
हे नाथ् । रथ् लिइ इन्द्रका हुकुमले आयाँ खडा छू पनी ।
यै रथ्मा चढि बक्सियोस् हजुरले बेस् बिन्ति पार्‍यो भनी ॥२५२॥

यो बिन्ती गरि मातली अधि सर्‍या ख्वामित् सितानाथ् पनी ।
तेस् रथ्लाइ परिक्रमा गरि चढ्या चढ्नै उचित् हो भनी ॥
ताहाँ देखि त मच्चियो अधिक झन् सङ्ग्राम् निरन्तर् गरी ।
जुन् बाण् रावणले त छोड्छ उहि बाण् काट्छन् रमानाथ् हरी ॥२५३॥

यस्ता रित् सित शस्त्र अस्त्र सब थोक् काट्या प्रभूले जसै ।
रावण्ले पनि राक्षसास्त्र लिइ खुप् फेर् हान्न लाग्यो तसै ॥
रावण् हान्दछ बाण् जती जति तहाँ सब् सर्प रुप् भै खस्या ।
हान्या बाण् रघुनाथले पनि र ती बाण् ता गरुड् भै खस्या ॥२५४॥

काट्या सर्प पनी सबै गरुडले पक्रेर टुक् टुक् गरी ।
तेस् बिच्मा शरवृष्टि खुप् सित गर्‍यो राम्का अगाडी सरी ॥
धक्का केही दियो प्रभू कन तहाँ फेरी गिराऊँ भनी ।
हान्यो मातलिलाइ बाण् र पछि फेर् केतू खसाल्यो पनी ॥२५५॥

घोडैलाइ पनी अनेक शरले खुप् हान्न लाग्यो जसै ।
आश्चर्यै भइ देवपीतृऋषिगण् खेद् मान्न लाग्या तसै ॥
लीलाले रघुनाथ् पनी जब तहाँ दुःखी सरीका भया ।
वानर्को सब फौज् विभीषण समेत् साहै डराई गया ॥२५६॥

बिस् बाहू दस सिर् भयङ्कर स्वरुप् मैनाक् सरीको भई ।
लड्थ्यो रावण रामका हजुरमा साम्ने नजीकै गई ॥
ऊठ्यो रिस् प्रभूको र तेहि बिचमा कालाग्नि जस्ता बनी ।
रावण्का दस सिर् गिराउन लिया जल्दी धनुर्बाण् पनी ॥२५७॥

कालाग्नी सरिका भयङ्कर स्वरुप् रामको बनेथ्यो जसै ।
कामिन् पृथ्वि पनी भयङ्कर स्वरुप् देखिन् र रामको तसै ॥
रावणका पनि चित्तमा भय पऱ्यो उल्का बहूतै भया ।
क्या गर्छन् प्रभुले यहाँ भनि तहाँ सब् लोक् डराई गया ॥२५८॥

आकाशमा बसि हेर्दथ्या जति थिया सब् देवतागण् पनी ।
कस्ता रित् सित मर्छ रावण यहाँ हेरौं तमासा भनी ॥
रामको रावणको परस्पर तहाँ खुप् युद्ध ठूलो भयो ।
रात्रीको दिनको प्रकाश् न भइ काल् धेर् युद्ध हूँदा गयो ॥२५९॥

रावणको सिर काट्नलाइ जब बाण् फेँक्या प्रभूले तहाँ ।
तालैका फल झैं गिऱ्या त पनि सिर् गीरेन पृथ्वी महाँ ॥
एकोत्तर सय सिर् गिऱ्या जति गिरुन् सब् बन्न लाग्या जसै ।
क्या भो आज भनी प्रभू कन पनी आश्चर्य लाग्यो तसै ॥२६०॥

ठूला दैत्य बडा बडा विर पनी जुन् बाणले मारिया ।
सोही बाण् पनि आज रावण उपर् ताकेर खुप् मारिया ॥
काट्छन् सिर् पनि बाणले र दस सिर् भैंमा खसाल्छन् पनी ।
फेर् ज्यूँका तिउँ सिर् हुन्या गरु कसो क्या भो यहाँको जनी ॥२६१॥

यो चिन्ता रघुनाथका जब पऱ्यो साम्ने विभीषण् गया ।
यो हेतू छ भनेर हेतु जति हो सब् बिन्ति गर्दा भया ॥
ब्रह्माको वरदान् छ सिर् खसि गया फेर् उम्रनन् सिर् भनी ॥
फेर् अम्रित् पनि नाभिमा छ तब यो मर्दैन काट्या पनी ॥२६२॥

त्यो अम्रित् सब सोसि बक्सनु हवस् सब् सुक्छ अम्रित् जसै ।
चाँडै त्यो मरि जान्छ तेस् बखतमा उठ्तैन फेरी कसै ॥
हात् जोरेर जसै विभीषणजिले यो गुह्य खोली दिया ।
ठाकुर्ले पनि अग्निबाण झट्पट् हानेर सोसी लिया ॥२६३॥

त्यो अस्त्रित् जब सोसि बक्सनु भयो यो दिन्छ अर्ती भनी ।
रिस्ले शक्ति लिई विभीषण उपर् ताकेर हान्यो पनी ॥
राम्ले शक्ति र सिर् दसै छिनि दिया फेर् एक सिर्को भई ।
नाना शस्त्र लियेर खुप् सित लड्यो राम्का अगाडी गई ॥२६४॥

तेस् बिच्मा पनि मातली अघि सरी हात् जोरि बिन्ती गऱ्या ।
हे नाथ् ! रावण लड्छ यो अभ्र भन्या फेर् शस्त्र हान्नै पऱ्या ॥
ब्रह्मास्त्रै अब छोडि बक्सनु हवस् खुप् मर्म तोड्न्या गरी ।
मार्न्या युक्ति त एक् यही छ नहिं ता मर्दैन काट्या पनी ॥२६५॥

बिन्ती मातलिको सुनी प्रभुजिले एक् बाण् तुरुन्तै लिया ।
जस्मा अग्नि र वायु सूर्य्य इ समेत् लोक्पाल् बस्याका थिया ॥
मन्त्री वेदविधानले र धनुमा त्यो बाण् लगाया जसै ।
प्राणीलाइ पनी बहुत् भय भयो खुप् भूमि कामिन् पनी ॥२६६॥

रावण्को तहिं छाति ताकि कन बाण् छोड्या मरोस् यो भनी ।
तेस् बाण्ले त तहाँ सहज् मरि गयो घूमेर लोट्यो पनी ॥
बाँकी राक्षस जो थिया ति पनि सब् दौडेर भागी गया ।
जित् भो श्री रघुनाथको भनि तहाँ सम्पूर्ण खूसी भया ॥२६७॥

तेस् बिच्मा नगरा बज्या प्रभु उपर् खुप् पुष्पवृष्टी भयो ।
नाच्या अप्सरगण् ऋषी खुसि भया सम्पूर्णको ताप् गयो ॥
रावण्को पनि देह देखि तहिं तेज् निस्क्यो र सूर्य्यै सरी ।
श्रीराम्चन्द्रजिमा मिली पनि गयो संसारसागर् तरी ॥२६८॥

विष्णुद्वेषि परस्त्रिमा रत हुन्या यो ब्रह्मघाती पनी ।
श्रीराम्चन्द्रजिमा मिल्यो कसरि यो आश्चर्य लाग्यो भनी ॥
गर्थ्या बात् सब देवतागणहरू नारद्जि ताहीं गया ।
जेले रावण राममा मिलि गयो त्यो ताँहि भन्दा भया ॥२६९॥

साँचो भन्छु म आज देवगण हो ! यस्ले बहुत् ध्यान् गऱ्यो ।
सीतानाथ् प्रभुको र यो तब सहज् संसारसागर् तऱ्यो ॥
भक्तीले भयले अवर् तरहले कौनै प्रकार्ले गरी ।
ध्यान् सीतापतिको गऱ्यो पनि भन्या जाइन्छ संसार् तरी ॥२७०॥

रावण् मारि धनू उतारि करको एक् शर् लिलाले गरी ।
चारौं तर्फ घुमाउँदा शरिरमा धेर् बाणको खत् धरी ॥
कोटी सूर्य्य सरी त तेज् छ जसका यस्ता जगन्नाथ् हरी ।
हाम्रा दुःख पनी सबै हरि दिउन् सम्पूर्ण पाप् नाश् गरी ॥२७१॥

रावण् मारि उतारि भारि भुमिको सुग्रिव् विभीषण्हरू ।
लक्ष्मण् अङ्गद जाम्बवान् र हनुमान् जो जो थिया विर् अरू ॥
ती सब्लाइ हुकुम् भयो प्रभुजिको तिम्रै कृपाले गरी ।
माऱ्याँ रावणलाइ कीर्ति रहला तिम्रो तिनै लोक् भरी ॥२७२॥

रावण्का सब रानि आयर विलाप् खुप् गर्न लाग्या तहाँ ।
पृथ्वीमा लडि खुप् विभीषण पनी रोया रहन्थ्या कहाँ ॥
बीत्या दाज्यु भनी विभीषण पनी खुप् रून लाग्या जसै ।
लक्ष्मण्लाइ हुकुम् भयो प्रभुजिको संझाउ भन्न्या तसै ॥२७३॥

दाज्यूको किरिया गरुन् सब हरुन् ती रानिको शोक् पनी ।
हुकुम् येति मिल्यो र लक्ष्मण गया जल्दी बुझाऊँ भनी ॥
लाग्या भन्न अहो विभीषण ! तिमी क्या यो न जान्न्या सरी ।
लाग्यौ गर्न विलाप् अनेक् तरहले खाली जमिन्मा परी ॥२७४॥

तिम्रो यो अघि जन्ममा कउन हो ऐल्हे त दाज्यू भयो ।
फेरी क्या हुनलाइ रावण यहाँ छोडेर काहाँ गयो ॥
जम्मा भै कन बालुवा जसरि फेर् फिर्छन् र गङ्गा महाँ ।
यस्तै रित् सित फिर्दछन् इ दुनियाँ क्वै छैन आफ्नू यहाँ ॥२७५॥

अज्ञान्‌को मति यो न लेउ तिमिले झूटो जगत् हो भनी ।
जानी श्रीरघुनाथका चरणमा खुप् ध्यान् लगाऊ पनी ॥
प्रारब्धै बलवान् बुझेर सब यो राज्यादि गर्दै रहू ।
जो पर्छन् परि आउन्या सब कुरा नीका न नीका सहू ॥२७६॥

दाज्यूको गरि हाल आज तिमिले क्रीया विधान्‌ले गरी ।
रुन्छन् रानिहरू बुझाउ अहिले चाँडै अगाडी सरी ॥
यस्तै ठाकुरको हुकुम् छ भनि बेस् रित्‌ले बुझाया जसै ।
विस्तार् लक्ष्मण्‌को सुन्या र झट्‌पट् ऊठ्या विभीषण् तसै ॥२७७॥

बिन्ती गर्न भनी जहाँ प्रभु थिया ताहाँ तुरुन्तै गया ।
हात् जोरी कन रामका हजुरमा क्यै बिन्ति गर्दा भया ॥
हे नाथ् ! मर्जि भयो कबुल् गरि लियाँ आज्ञा सिरोपर् धरी ।
बिन्ती गर्छु तथापि सत्य भगवन् ! एक् भारि शङ्का परी ॥२७८॥

यो क्रूर हो प्रभु ! परस्त्रि पनी त हर्न्या ।
यस्‌को क्रिया कसरि योग्य भनेर गर्न्या ॥
बिन्ती गर्‍या यति विभीषणले र ताहाँ ।
खूसी भई हुकुम भो उहि बीच माहाँ ॥२७९॥

बाचुन्‌ज्याल् रिस हुन्छ शत्रु सितको ऐल्हे मरी यो गयो ।
यस्‌को रिस् अब गर्नु छैन अब ता मेरो त रिस् दुर् भयो ॥
रुन्छन् रानिहरू बुझाउ गर लौ क्रीया विधान्‌ले गरी ।
पैल्हे यै न गरी हुँदैन तिमिले यै हो क्रियाको घरी ॥२८०॥

हूकुम् येति सुन्या जसै प्रभुजिको योग्यै हुकुम् भो भनी ।
रानीलाइ बुझाउना कन गया चाँडै विभीषण् पनी ॥
रानीलाइ बुझाइ सब् गरि सक्या क्रीया विधान्‌ले गरी ।
रानी सब् घरमा पठायर गया जाहाँ थिया राम् हरी ॥२८१॥

खुसी खुप् रघुनाथ् पनी हुनु भयो सम्पूर्ण खुसी भया ।
बीदा भै कन मातली पनि तहाँ फेर् इन्द्र थ्यैं गै गया ॥
लक्ष्मण्लाइ हुकुम् दिया प्रभुजिले पैल्हे दियाँ ता पनी ।
गादीमा लगि फेर् विभीषण उपर् ऐल्हे तिमीले पनी ॥२८२॥

देऊ लौ अभिषेक् भनी प्रभुजिको हूकुम् भयेथ्यो जसै ।
लक्ष्मण्ले पनि गादि माथि लगि फेर् दीया अभीषेक् तसै ॥
गादि माथि बसाइ साथ लिइ फेर् राम्चन्द्रजी थ्यैं गया ।
लक्ष्मण्ले रघुनाथका हजुरमा सब् बिन्ति गर्दा भया ॥२८३॥

तेस् बिच्मा रघुनाथ् प्रसन्न हुनु भो पूग्यो प्रतिज्ञा भनी ।
सुग्रिव्लाइ पनी सहाउनु भयो तिम्रो कृपा हो भनी ॥
ऐल्हे हे हनुमन् ! विभीषणजिका मत्ले सिता थ्यैं गई ।
सब् सम्चार बताउ जाउ अहिले सूनुन् बहुत् खुस् भई ॥२८४॥

जो भन्छिन् ति कुरा बताउन यहाँ फेर् जल्दि आऊ भनी ।
हूकुम् हून गयो विभीषणजिका मत्ले हनूमान् पनी ॥
सीता थ्यैं हनुमान् पुग्या रुख मनी सीता बस्याकी थिइन् ।
पाऊमा हनुमान् पऱ्या जननिले चुप् भै नजर् खुप् दिइन् ॥२८५॥

चीह्निनन् ई हनुमान हुन् भनि र खुप् खूसी भईथिन् जसै ।
विस्तार् बिन्ति गऱ्या सबै जननि थ्यैं श्रीरामजीको तसै ॥
झन् खूसी जननी भइन् खुसि हुँदै क्यै बोल्न लागिन् तहाँ ।
क्या दीन्या तिमिलाइ चीज हनुमन् ! खूसी गरायौ यहाँ ॥२८६॥

तिम्रो यै प्रिय वाक्य तुल्य त अनेक् रत्नादिका हार् पनी ।
लाग्दैनन् अरु चीज देखि ती ठुलो यो चिज् दिन्या हो भनी ॥
झट् बिन्ती हनुमानले पनि गऱ्या श्रीराम् जगत्का पती ।
खूसी खुप् हुनुहुन्छ ता खुसि म छू चाहिन्न दौलत् रती ॥२८७॥

यो बिन्ती सुनि खूस भै कन तहाँ येती अह्राइन् पनी ।
राम्को दर्शन गर्छु बिन्ति गर गै भेट् गर्न खोज्छिन् भनी ॥
सीताका इ वचन् सुनेर हनुमान् राम्का हजुर्मा गया ।
दर्शन्को मतलब् थियो जननिको सो बिन्ति गर्दा भया ॥२८८॥

यो बिन्ती हनुमानले हजुरमा ताहाँ गऱ्याथ्या जसै ।
मर्जी भो प्रभुको विभीषणजिको साथ् लागि आया तसै ॥
जाऊ ल्याउ सिताजिलाइ तिमिले सब् देह निर्मल् गरी ।
आउन् भेट्न सिता अनेक् तरहका भूषण् शरिर्मा धरी ॥२८९॥

हूकुम्ले हनुमानलाइ सँगमा लीई विभीषण् गया ।
जल्दी स्नान गराउना कन तहाँ खुप् यत्न गर्दा भया ॥
पैल्हे स्नान गराइ शुद्ध कपडा पैह्राइ भूषण् पनी ।
दीया सुन्दर जुन् थिया खुसि हुँदै पैहृन् सिताजी भनी ॥२९०॥

डोली माथि सिता चढाइ खुसि भै हींड्या विभीषण् जसै ।
दर्शन् गर्न भनेर वानरहरू आयेर घेऱ्या तसै ॥
चौकी गर्न भनेर डोलि नजिकै जो ता रह्याका थिया ।
सब् वानर्हरुलाइ तेस् बखतमा तिन्ले हटाई दिया ॥२९१॥

कोलाहल् अधिकै भयो प्रभुजिले सून्या नजर् भो पनी ।
हूकुम् भो रघुनाथको किन तहाँ वानर् हटाया भनी ॥
आमा जानि ति हेर्दछन् सब जना हेरुन् ति वानर्हरू ।
डोलीमा किन चढ्दछिन् अब सिता पैदल् ति आउन् बरू ॥२९२॥

सूनिन् स्वामितको हुकुम् र जननी जल्दी जमिन्मा झरिन् ।
पाऊ पर्छु भनेर खुप् खुसि हुँदै साम्ने अगाडी सरिन् ॥
काम्को सिद्ध गराउना कन सिता माया लियाकी थिइन् ।
काम् हो रावण मार्नको कुल समेत् त्यो सिद्ध पारी दिइन् ॥२९३॥

अग्नीमा अघि राखियाकि कन फेर् लीन्या तहाँ सुर् गरी ।
दोष् दीया रघुनाथले किन यहाँ आयौ नजीकै भनी ॥
आर्काका घरमा बस्याकि भनी यो दोषै दिन् भो जसै ।
लक्ष्मण्लाइ हुकुम् दिइन् जननिले विश्वास खातिर् तसै ॥२९४॥

हे लक्ष्मण् ! तिमि अग्नि बाल अहिले ताहीं प्रवेश् गर्दछू ।
साँचै छू त म बाँचुला भुठि भया ऐल्हे तहीं मर्दछू ॥
हूकुम् लक्ष्मणले तहाँ जननिको सून्या र राम्को पनी ।
मत् पाई कन अग्नि खुप् गरि ठुलो बाली दिया बेस् भनी ॥२९५॥

सीताजी पनि खुप् प्रदक्षिण गरिन् राम्को र भक्ती गरी ।
अग्नीका नजिकै खडा पनि भइन् केही अगाडी सरी ॥
द्यौता ब्राह्मण संभि राम्चरणको ध्यान् भीत्र मन्मा धरिन् ।
सब्का साक्षि भनेर अग्नि सित हात् जोरी पुकारा गरिन् ॥२९६॥

जस्ता रित् सित रामका चरणमा ध्यान्मा रह्याकी म छू ।
तस्तै रित् सित अग्नि शीतल हउन् तापै न लागोस् कछू ॥
बोलिन् येति र अग्निमा पसि गइन् ताहाँ सिताजी जसै ।
सब्का ताप् मनमा भयो विरहका बात् गर्न लाग्या तसै ॥२९७॥

सीता अग्नि विषे जहाँ त पसिथिन् इन्द्रादि लोक्पाल्हरू ।
ब्रह्मा रुद्र समेत् सबै तहिं गया जो देवता छन् अरू ॥
जम्मा भै रघुनाथको स्तुति गर्‍या सब् देवगण्ले पनी ।
ब्रह्माले पनि खुप् गर्‍या स्तुति तहाँ मालिक् इनै हुन् भनी ॥२९८॥

अग्नीले पनि बिन्ति खुप् सित गर्‍या राम्का चरण्मा परी ।
भूषण् वस्त्र अनेक् धर्‍याकि जननी सीता अगाडी धरी ॥
सीताजी कन आज सम्म त यहीं राखी दियाको थियाँ ।
काम्को सिद्ध भयो लिनू अब हवस् सीता हजुर्मा दियाँ ॥२९९॥

अग्नीले पनि बिन्ति बात् गरि तहाँ सीता जसै ता दिया ।
खूसी मन् रघुनाथको हुन गयो सीताजिलाई लिया ॥
सीताजी कन काखमा लिइ तहाँ ठाकुर् बस्याथ्या जसै ।
भक्तीले स्तुति इन्द्रले पनि गऱ्या खूसी भया सब् तसै ॥३००॥

फेर् बिन्ती शिवले खुसी भइ गऱ्या राम्का हजुर्मा तहाँ ।
सीतानाथ् ! म त आउन्याछु पछि फेर् वाहीं अयोध्या महाँ ॥
ऐल्हे ई दशरथ् पिता हजुरका मिल्ला कि दर्शन् भनी ।
आया दर्शन आज बक्सनु हवस् ख्वामित् प्रभूले पनी ॥३०१॥

यो बिन्ती शिवको सुनेर दशरथ्जीका हजुर्मा गई ।
पाऊमा सिर राखि बक्सनु भयो अत्यन्त खूसी भई ॥
आलिङ्गन् दशरथ्जिले पनि गऱ्या ताऱ्यौ मलाई भनी ।
बीदा भै दशरथ् खुसी भइ गया फेर् स्वर्गलोक्मा पनी ॥३०२॥

वानर्को जति फौज् मऱ्यो रण हुँदा ती सब् बचाऊँ भनी ।
अम्रित् वृष्टि गराउना कन हुकुम् भो इन्द्रलाई पनी ॥
हूकुम् पाइ ति इन्द्रले पनि तहाँ अम्रित् गिराया जसै ।
वानर्को सब फौज् खडा पनि भयो राम्का कृपाले तसै ॥३०३॥

बिन्ती ताहिं गऱ्या विभीषणजिले राम्का चरण्मा परी ।
मङ्गल्स्नान् गरि बक्सियोस् हजुरले यो स्नानको हो घरी ॥
मङ्गल्स्नान् गरि वस्त्र भूषण धरी राज् आज याहीं हवस् ।
सेवक् हूँ करुणानिधान् ! हजुरको प्रीती म माथी रहोस् ॥३०४॥

बिन्ती सूनि हुकुम् भयो हुन त हो जान्या त हो स्नान् गरी ।
क्यारू आज घरै छ भाइ त भरत् मै झैं जटाजुट् धरी ॥
त्यो भाई पर राखि आज म यहाँ कुन् रीतले स्नान् गरू ।
सुग्रीव् वीर्हरु छन् इ देउ तिमिले इन्लाइ खिल्लत् बरू ॥३०५॥

हूकुम् येति हुँदा विभीषणजिले रत्नादि वृष्टी गऱ्या ।
जस्ले जुन् चिज खोज्छ सो चिज दिई सब् फौजको ताप् हऱ्या ॥
सब् फौज्लाइ बिदा पनी दिनु भयो राम्ले कृपा खुप् गरी ।
फौज् वानर्हरुको पनी तरि गयो आनन्दमा खुप् परी ॥३०६॥

काम् सब् सिद्ध भयो यहाँ किन बसूँ जान्छू अयोध्या भनी ।
सीता लक्ष्मण साथमा लिइ चढ्या श्रीराम् विमान्मा पनी ॥
सुग्रिव् अङ्गदजी विभीषण समेत् राम्का हजुर्मा थिया ।
तिन्लाई पनि जाउ राज् गर भनी बीदा प्रभूले दिया ॥३०७॥

ती सब्ले तहिं बिन्ति खुप् सित गऱ्या जान्छौं अयोध्यै भनी ।
सब्को आग्रह देखि खूसि हुनु भो ताहाँ रमानाथ् पनी ॥
पुष्पक्मा चढ आज आउ तब लौ भन्न्या हुकुम् भो जसै ।
सुग्रिव् श्रीहनुमान अङ्गद चढ्या पुष्पक् विमान्मा तसै ॥३०८॥

आफ्ना मन्त्रि लिई विभीषण पनी तेसै विमान्मा बस्या ।
सेना सुग्रिवका पनी हुकुमले सम्पूर्ण ताहीं बस्या ॥
सीतानाथहरू सबै बसि रही शोभा अधिक् गर्दथ्या ।
सो शोभाकन वानरादि विरले भन् भारि मज्जा गऱ्या ॥३०९॥

सेना समेत् सब विमान उपर् चढाई ।
हूकुम् दिया प्रभुजिले जब जानलाई ॥
आकाशमार्ग गरि जान विमान धायो ।
शोभा अपूर्व रघुनाथ चढ्या र पायो ॥३१०॥

दौड्यो पुष्प विमान् जसै हुकुमले आकाश बिच्मा पसी ।
पृथ्वीको पनि याद् सबै हुन गयो तेसै विमान्मा बसी ॥
जुन् जुन् काम जहाँ जहाँ अघि भया याहाँ गऱ्याँ यो भनी ।
सीतालाइ नजर् गराउनु भयो खुस् भै प्रभूले पनी ॥३११॥

यो लङ्कापुरि हो अगम् छ बलले को जान सक्छन् अरू ।
त्यो भूमी रणभूमि हो तहिं मऱ्या ठूला ठुला विर्हरू ॥
ताहीं रावण कुम्भकर्ण त मऱ्या भारी लडाई गरी ।
लक्ष्मण्ले तहिं इन्द्रजित् कन जित्या साम्ने अगाडी सरी ॥३१२॥

सागर्मा पनि हेर सेतु बलियो बाँध्याँ र सागर् तऱ्याँ ।
रामेश्वर् भनि नाम राखि शिवको स्थापन् किनार्मा गऱ्याँ ॥
चार् मन्त्री सँग ली विभीषण तहीं आई शरण्मा पऱ्या ।
किष्किन्धा यहि हो यसै नगरिमा सुग्रीव राजा भया ॥३१३॥

वार्ता येति गऱ्या सिता सित र फेर् तारा झिकाऊ भनी ।
सुग्रीव्लाइ हुकुम् भयो प्रभुजिको तारा झिकाया पनी ॥
तारा रानिहरू समेत् चढि सक्या ताहाँ विमान्मा जसै ।
सीतालाइ नजर् गराउनु भयो बाली गिऱ्याको तसै ॥३१४॥

सीते ! हेर अगाडि पञ्चवटि बेस् राक्षस् तहाँ धेर् मऱ्या ।
त्यो आश्रम् पनि हो अगस्ति ऋषिको जस्ले कृपा खुप् गऱ्या ॥
तेसै पल्तिरको सुतीक्ष्ण ऋषिको धेरै ऋषी छन् जहाँ ।
त्यो हो पर्वत चित्रकुट् भरतले भेट् नै गयाथ्या जहाँ ॥३१५॥

जो आश्रम् जमुनाजिका छ तिरमा ताहाँ भरद्वाज छन् ।
गङ्गा हुन् इ अगाडिकी नजरले देख्तै खुसी हुन्छ मन् ॥
जो देख्छ्यौ अझ छन् परै सरयु हुन् ती हुन् अयोध्यापुरी ।
पूरीलाइ गर प्रणाम तिमिले भक्ती गरी नीहुरी ॥३१६॥

सीताजी कन येही रित् सित सबै खोलेर विस्तार् गरी ।
भारद्वाज् कन गै प्रणाम् पनि गऱ्या जल्दी जमिन्मा झरी ॥
हात् जोरी कन सोध्नु भो जब यहाँ सब् जन् कुशल् छन् भनी ।
वृद्धै हुन् महतारिको छ गति क्या ज्यूँदै ति छन् की भनी ॥३१७॥

क्याबात् भाइ भनी भरत् पनि भया सब्का उपर् काम् गरी ।
चौधै वर्ष रह्या व्रती भइ ति ता चिन्तन् ममाथी गरी ॥
भारद्वाज् ऋषिले पनी सब कुशल् थीया बताई दिया ।
हे नाथ् ! छन् कुशलै सबै भरतका मात्रै विपत्ती थिया ॥३१८॥

हजुर पर हुनाले रोज् फलै मात्र खान्छन् ।
हजुर सरि खराऊ गादिमा राखि मान्छन् ॥
सिर भरि छ जटाजुट् वल्कलै छन् धऱ्याका ।
फगत हजुरमा छन् प्राण अर्पण् गऱ्याका ॥३१९॥

सब् जान्दछू हजुरले पनि ता गऱ्याको ।
राक्षस् विनाश गरि भार् भुमिको हऱ्याको ॥
त्यो सब् प्रसाद् हजुरको सब तत्त्व जान्याँ ।
जो ब्रह्म हो उ त हजुर् कन आज मान्याँ ॥३२०॥

लीला गरी हजुरले अवतार् गऱ्याको ।
ब्रह्मादि देवगणका पनि ताप् हऱ्याको ॥
जो ई चरित्र कन खुस् भइ गान गर्छन् ।
संसार्समुद्र सहजै पनि आज तर्छन् ॥३२१॥

ब्रह्माजिका वचनले यहि रूप धारी ।
भार् हर्नु भो सकल रावणलाइ मारी ॥
सब् लोकको हित हुन्या अरु काम् गरीनन् ।
चौधै भुवन् हजुरका यशले भरीनन् ॥३२२॥

मेरो आज पवित्र घर् पनि हवस् एक् रात् यहाँ राज् गरी ।
भोली जानु असल् हुन्या छ पुरिमा बिन्ती छ पाऊ परी ॥
भारद्वाज् ऋषिले यती हजुरमा बिन्ती गऱ्या राज् भयो ।
सम्मान् सैन्य समेत् गऱ्या र ऋषिले सम्पूर्णको ताप् गयो ॥३२३॥

हूकुम् भो हनुमानलाइ हनुमान् ! लौ श्रृङ्गवेर्मा गई ।
मेरा खुप् प्रिय छन् सखा गुह तहाँ तिन् थ्यैं समाचार् कही ॥
नन्दीग्राम् गइ भाइलाइ गरि भेट् श्रीराम आया भनी ।
मेरो लक्ष्मणाको सिताजि हरुको सम्चार् बताऊ पनी ॥३२४॥

मैले काम जती गर्‍याँ भरत थ्यैं सम्पूर्ण विस्तार् गरी ।
वाहाँको समचार् लिई कन फिर्‍या सन्ताप् सबैको हरी ॥
हूकुम् यो हनुमानले जब सुन्या मानिस् सरीका बनी ।
जल्दी गै गुहलाइ सब् कहि दिया आया सिताराम् भनी ॥३२५॥

फेर् जल्दी सरयू तरी कन गया देख्या अयोध्या पनी ।
नन्दीग्राम् जब देखियो तहिं गया जान्या उहीं हो भनी ॥
वैलाई रहँदा जउन् तरहले फुल् सुक्छ फुस्रो भई ।
तस्तै रैयतिको दशा नजर भो साह्रै करूणा गई ॥३२६॥

देख्या तहाँ भरतलाइ जटा धर्‍याका ।
श्रीरामका चरण चिन्तन खुप् गर्‍याका ॥
राम्का खराउ कन मालिक जानि मानी ।
हूकुम् दिंदा पनि त सेवक आफु जानी ॥३२७॥

सब् गेरुवा पहिरि मन्त्रि पनी बस्याका ।
राम्को भजन् तिर त कम्मर खुप् कस्याका ॥
देख्या भरत् कन र खुस् भइ हात जोडी ।
बिन्ती गर्‍या भरतका सब ताप तोडी ॥३२८॥

जस्को चिन्तन गर्नु हुन्छ महराज् ! सो नाथ् सिताराम् पनी ।
आई पुग्नु भयो मलाइ अघि जा भेट् भाइलाई भनी ॥
हूकुम् भो रघुनाथको र म यहाँ आयाँ हुकुम्ले गरी ।
सीता लक्ष्मणले सहित् कुशल छन् त्रैलोक्यका नाथ् हरी ॥३२९॥

येती विर्हरु साथ छन् भनि कुशल् विस्तार् सुनाया जसै ।
खुसी भै कन अङ्कमाल् पनि गऱ्या ताहीं भरत्ले तसै ॥
राम्को सुग्रिवको कहाँ हुन गयो भेट् सब् बताऊ भनी ।
सोध्या ताहिं भरत्जिले र हनुमान्ले सब् बताया पनी ॥३३०॥

सुग्रिव् सीत मित्यारी गर्नु पनि भो साहाय सुग्रिव् भया ।
लङ्कामा रहिछिन् सिता र रघुनाथ्ज्यूका सँगै ती गया ॥
सीता रावणले हरेछ र बहुत् दुःखी सरीका भई ।
सीताजी कन खोजि खोजि रघुनाथ् फेर् ऋष्यमुक्मा गई ॥३३१॥

लङ्कामा गइ भारि युद्ध गरियो सब् रावणादी गिऱ्या ।
लङ्काका अधिराज् विभीषण गरी श्रीराम् अयोध्या फिऱ्या ॥
सब् विस्तार् हनुमान देखि रघुनाथ्ज्यूको सुन्याथ्या जसै ।
भाईलाइ हुकुम् दिया नगरिको संस्कार खातिर् तसै ॥३३२॥

हे शत्रुघ्न ! गराउ सब् नगरिको संस्कार् अगाडी सरी ।
सब् देवालयमा पुजा अब गरुन् नाना विधान्ले गरी ॥
सुत् वैतालिक बन्दिजन्हरु समेत् निस्कुन् ति कस्बीहरू ।
सब् जाउन् रघुनाथका हजुरमा जो जो यहाँ छन् अरू ॥३३३॥

भारी फौज लियेर मन्त्रिहरुले सब् राजपत्नी लिया ।
ब्राह्मण्लाइ अगाडि लायर हिंडुन् सब्लाइ उर्दी दिया ॥
हुकुम् येती दिया तहाँ भरतले हुकुम् बमोजिम् गरी ।
हात्मा भेटि लियेर लस्कर चल्यो खुप् हर्ष भो तेस् घरी ॥३३४॥

श्रीराम्चन्द्रजिका खराउ सिरमा राखी तयारी भया ।
भाई साथ लिई भरत् प्रभुजि थ्यैं हींडेर पैदल् गया ॥
आयो श्रीरघुनाथको पनि विमान् चन्द्रै सरीको बनी ।
देखाया हनुमानले प्रभुजिको तेही विमान् हो भनी ॥३३५॥

देख्या श्रीरघुनाथको जब विमान् कीर्तन् सबैले गऱ्या ।
घोडामा रथमा जती विर थिया ती सब् जमिन्मा झऱ्या ॥
पृथ्वीमा न झरी उनै प्रभुजिको दर्शन् मिलेथ्यो जसै ।
टाढै बाट गऱ्या प्रणाम् भरतले खुप् हर्ष मान्या तसै ॥३३६॥

भाईलाइ विमानमा लिनु भयो ताहीं जमिन्मा झरी ।
फेरी जल्दि पऱ्या भरत् चरणमा साष्टाङ्ग सेवा गरी ॥
काखैमा पनि राखि बक्सनु भयो राम्ले भरत् खुस् भया ।
सीताजी कन दण्डवत् गरुँ भनी साम्ने अगाडी गया ॥३३७॥

स्वामित् ! हूँ म भरत् पऱ्याँ चरणमा यस्तो पुकारा गरी ।
सीताका पनि पाउमा परि गया आनन्दसागर् परी ॥
लक्ष्मण्लाइ पनी प्रणाम् तहिं गऱ्या काम्ले बडा छन् भनी ।
आलिङ्गन् गरि सुग्रिवादि विरको दिल् खुस् गराया पनी ॥३३८॥

सुग्रीवादि जती त वानर थिया ती मानिसै झैं भई ।
सोध्या प्रश्न कुशल् सबै भरतको आफ्नू कुशल् सब् कही ॥
मर्जी सुग्रिवलाइ तेस् बखतमा यस्तो भरत्को भयो ।
याहीं बाट दया भयो प्रभुजिका सब् शत्रुको ज्यान् गयो ॥३३९॥

चारै भाइ थियौं अगाडि अहिले पाचौं हुनू भो यहाँ ।
भाईका झईं यो सहाय न भया राक्षस् जितिन्थ्या कहाँ ॥
यस्ता प्रेम् सित बात् गऱ्या भरतले सुग्रीवजी थ्यैं गई ।
श्रीराम्चन्द्रजिका पऱ्या चरणमा शत्रुघ्न खुसी भई ॥३४०॥

लक्ष्मण्जी कन दण्डवत् गरि सिताज्यूका चरण्मा पऱ्या ।
सेवक् हूँ करुणानिधान् ! हजुरको यो ताहिं बिन्ती गऱ्या ॥
श्रीराम्चन्द्रजिका खराउ सिरमा राखी गयाका थिया ।
वेला भो भनि पाउमा भरतले ताहीं लगाई दिया ॥३४१॥

हात् जोरी विनती गऱ्या पनि तहाँ नासो लियाको थियाँ ।
यो गादी लिइ बक्सियोस् हजुरले मैले हजुर्मा दियाँ ॥
सब् कोष्मा पनि अन्नको र धनको दस् खण्ड बढ्ता गरी ।
राख्याको छु दयानिधान् ! हजुरका सेवा विषे मन् धरी ॥३४२॥

यो बिन्ती खुसिले तहाँ भरतले साम्ने गऱ्याथ्या जसै ।
देख्या भक्ति भरत्जिको खुसि भई सम्पूर्ण रोया तसै ॥
नन्दीग्राम् पुगि उत्रि बक्सनु भयो ठाकुर् जमिन्मा पनी ।
पुष्पक्लाइ बिदा पनी दिनु भयो कूवेर थ्यैं जा भनी ॥३४३॥

ताहाँ श्रीरघुनाथ् वशिष्ठ गुरुका पाऊ नमस्कार् गरी ।
याहाँ राज् गरि बक्सियोस् भनि असल् आसन् अगाडी धरी ॥
आसन्मा गुरुलाइ राखि नजिकै आसन् विषे राज् भयो ।
पाया दर्शन रामको र सबका सम्पूर्ण सन्ताप् गयो ॥३४४॥

कैकेयी र भरत् मिलेर रघुनाथ्ज्यूका चरण्मा परी ।
हात् जोरी कन राज्य अर्पण गऱ्या बिन्ती बहूतै गरी ॥
जस्ले एक कटाक्षले सहज यो ब्रह्माण्ड सब् हर्दछन् ।
जो ऐश्वर्य छ इन्द्रको उ पनि एक् क्षण्मा तयार् गर्दछन् ॥३४५॥

यस्ता शुद्ध अनन्त पूर्ण सुख रुप् ब्रह्मस्वरुप्ले पनी ।
क्या राज् गर्नु थियो तथापि लिनु भो खूसी हउन् ई भनी ॥
पैल्हे स्नान् भरतादिले जब गऱ्या क्षौर्ले जटा साफ् गरी ।
स्नान् सीतापतिको पछी तहिं भयो तेस्तै प्रकार्ले गरी ॥३४६॥

माला चन्दन वस्त्र येहि पहिरी आसन् विषे राज् भयो ।
राम्को स्नान् र सिताजिको तहिं सँगै हूँदा सबै ताप् गयो ॥
सीताराम् रथमा सवार् हुनु भयो सुग्रिव् विभीषण्हरू ।
हात्तीमा रथमा सवार् हुन गया घोडै महाँ क्वै अरू ॥३४७॥

रामका सारथि ता भरत् हुन गया सेवा म गर्छू भनी ।
सेतो छत्र लिया बहुत् खुसि हुँदै शत्रुघ्नजीले पनी ॥
पङ्खा लक्ष्मणले लिया प्रभुजिको सुग्रीवले ता चवँर् ।
आर्को चामर एक् विभीषणजिले खुसी भया सब् अवर् ॥३४८॥

मानिस्ले त बखान् कहाँ तक गरौं सब् देवताले पनी ।
रामको कीर्तन खुप् गऱ्या र सुनियो मीठो मधूरध्वनी ॥
भेरी शङ्ख मृदङ्ग आदि नगडा खुप् बज्न लाग्या पनी ।
श्रीरामको पनि कुच् भयो रथ चढी जाऊँ अयोध्या भनी ॥३४९॥

श्रीरामको पुरिमा प्रवेश् जब भयो सब् पौरवासी पनी ।
निस्क्या बालक वृद्ध दर्शन गरौं हेरौं तमासा भनी ॥
देख्या श्रीरघुनाथलाइ रथमा थीया पिताम्बर् धरी ।
श्यामसुन्दर् छ शरिर् किरीट सिरमा भूषण् शरिर्मा धरी ॥३५०॥

लाल् छन् नेत्र विशाल खुप् हृदय बेस् बेस् मोतिका हार छन् ।
शोभा चन्दन पुष्पको छ पनि बेस् देख्तै भयो खूसि मन् ॥
सून्या स्त्रीहरुले पनी सहरमा आया सिताराम् भनी ।
सब्को चञ्चल चित्त भो र बहुतै हेरौं सिताराम् भनी ॥३५१॥

छोड्या काम् घरको चढ्या गृह उपर् सब् स्त्री अटाली गई ।
लावा पुष्प गिराउँदै प्रभुजिको दर्शन् गऱ्या खूसि भै ॥
रामको मोहनमूर्तिमा जब नजर् सब् स्त्रीहरूका पऱ्या ।
खूसी भै कन अङ्गमाल मनले सब् स्त्रीहरूले गऱ्या ॥३५२॥

ईषत् हास्य गरी प्रजा कन नजर् दींदै रमानाथ् पनी ।
दर्बार् पौंचनु भो जहाँ त दशरथ् बस्थ्या उहीं जाँ भनी ॥
कौशल्याहरुलाइ योग्य रितले ताहाँ नमस्कार् गरी ।
सुग्रिव्को पनि वास् खटाउनु भयो साहै पियारो गरी ॥३५३॥

सुग्रिव्जी कन राख भाइ ! तिमिले पैल्हे म बस्थ्याँ जहाँ ।
सब्लाई तिमिले खटाउ बढिया घर् बस्नलाई यहाँ ॥
हूकुम् येति हुँदा तहाँ भरतले सोही बमोजिम् गऱ्या ।
सब्को वास खटन् भयो सब तहाँ आनन्दसागर् पऱ्या ॥३५४॥

आफैं श्रीरघुनाथ् हुकुम् अब गरुन् यो मन् भरत्ले गरी ।
सुग्रिव्लाइ अह्राउनु पनि भयो खुस् भै अगाडी सरी ॥
हे सुग्रीव ! खटाउन् अब पऱ्यो विर् विर् विचार् खुप् गरी ।
चारौं तर्फ गई समुद्र पुगि जल् ल्याउन् कलश्मा भरी ॥३५५॥

श्रीराम्चन्द्रजिलाइ राज्य अभिषेक् गर्न्या बखत् भो भनी ।
मर्जी भो र भरत्जिको उहि बखत् ल्याई दिया जल् पनी ॥
जल् लीना कन जाम्बवान् र हनुमान् अङ्गद् सुषेण् चार् गया ।
पौंच्या जल्दि समुद्रमा सहज जल् लीयेर दाखिल् भया ॥३५६॥

त्यो जल् साथ लिई वशिष्ठ गुरुका साम्ने भरत्जी गया ।
यो हो चार समुद्रको जल भनी यो बिन्ति गर्दा भया ॥
फेर् बिन्ती कर जोरि खुप् सित गऱ्या यै जल् हजुर्ले छरी ।
श्रीराम्चन्द्रजिलाइ राज्यअभिषेक् दीनू हवस् यस् घरी ॥३५७॥

यस्तो बिन्ति सुनी वशिष्ठ गुरुले बेस् बिन्ति गर्छौं भनी ।
श्रीराम्चन्द्रजिलाइ राखनु भयो सिंहासनैमा पनी ॥
गौतम् वाल्मिकि वामदेव इ समेत् जावालि ताहीं थिया ।
ती सब्ले सँग भै वशिष्ठ गुरुले जल्दी अभीषेक् दिया ॥३५८॥

कन्या ब्राह्मणले पनी तुलसिदल् हालेर कुश्ले असल् ।
मन्त्रैपूर्वक खूसि भै कन छऱ्या राम्का उपर् शुद्ध जल् ॥
सेतो छत्र लिया तहाँ प्रभुजिको शत्रुघ्नजीले गई ।
सुग्रिव्ले र तहाँ विभीषणजिले हाँक्या चमर् खुस् भई ॥३५९॥

माला काञ्चन वायुले पनि दिया हार् इन्द्रजीले पनी ।
नाना रत्न खचित् गरायर दिया पैहुन् सिताराम् भनी ॥
गाऊँछन् तहिं देवका गणहरू सब् अप्सरा नाचतछन् ।
बर्ष्यो खुप् सित पुष्पवृष्टि नगरा बज्दा भयो खूसि मन् ॥३६०॥

गम्भीर् श्याम शरिर् किरीट् छ सिरमा माला पिताम्बर् धरी ।
कोटी काम समान सुन्दर स्वरुप् बाम् तर्फ सीता धरी ॥
सिंहासन् बसि सब् प्रजा तिर नजर् दीनू भयेथ्यो जसै ।
दर्शन् गर्न भनेर पार्वति समेत् आया सदाशिव् तसै ॥३६१॥

डिम् डिम् शब्द भयो तहाँ डमरुको नन्दी र भृङ्गी पनी ।
ताल् वेताल्हरु नाच्न लागि त गया आया सदाशिव् भनी ॥
शम्भूका पछि देवगण् सब तहाँ आयेर हाजिर् भया ।
श्रीराम्को स्तुति खुप् गरेर खुसि भै सब् जल्दि फर्की गया ॥३६२॥

बाजा खुप् शब्द गर्छन् स्तुति गरि ऋषिगण् देवगण् पाउ पर्छन् ।
बर्षन्छन् पुष्पवृष्टी प्रभु उपर अनेक् प्राणिले सौख्य गर्छन् ॥
सिंहासन्मा विराज्मान् सकल गुणनिधान् राम् हुनू भो जसै ता।
सीता लक्ष्मण् सँगै छन् प्रभुकन हुन गो पूर्ण शोभा तसै ता ॥३६३॥

राजा श्रीरघुनाथ् हुँदा पृथिविमा शस्यादि खूपै बढ्यो ।
थीयानन् अति गन्ध जौन फुलमा तिन्मा सुगन्धी बढ्यो ॥
धेनूदान् वृषदान् गऱ्या प्रभुजिले तिस्कोटि सुन्दान् गरी ।
वस्त्राभूषण रत्नदान् पनि गऱ्या दारिद्र्य सब्को हरी ॥३६४॥

दान्ले ब्राह्मण खुस् गराइ रघुनाथ् सुग्रीवलाई पनी ।
माला सूर्य समानको दिनु भयो दीनू उचित् हो भनी ॥
मर्याद् खुप् गरि बाजुबन्ध दिनु भो अङ्गद्जिलाई पनी ।
ताहीं एक अमूल्य हार् दिनु भयो सीताजिलाई पनी ॥३६५॥

सीताले हनुमानलाइ दिन सुर् बाँधेर हात्मा लिइन् ।
कस्तो हुन्छ हुकुम् भनी कन नजर् ख्वामित् तरफ् खुप् दिइन् ॥
जस्लाई दिन मन् छ देउ भनि यो हूकुम् भयेथ्यो जसै ।
प्यारा श्रीहनुमान् थिया तहिं दिइन् त्यो हार् सिताले तसै ॥३६६॥

झन् दर्जा हनुमानको तहिं चढ्यो फेरी प्रभूले पनी ।
क्या माग्छौ वरदान माग तिमिले दिन्छू म त्यो वर् भनी ॥
हूकुम् बक्सनु भो तहाँ र हनुमान् खुस् भै अगाडी सऱ्या ।
जो माग्न् मनमा थियो हजुरमा हात् जोरि बिन्ती गऱ्या ॥३६७॥

ख्वामित् ! नाम हजूरको जब तलक् लीनन् जगत्मा बडा ।
ताहीं सम्म शरीर् रहोस् हजुरका नाम् सुन्नलाई खडा ॥
ख्वामित् ! नाम हजूरका स्मरणमा आनन्द जो पाउँछू ।
त्यो आनन्द कतै मिलेन महराज् ! तेही न छूटोस् कछू ॥३६८॥

यो बिन्ती सुनि लौ भनी हुकुम भै फेरी कृपा भो पनी ।
बित्ला कल्प र यो बित्या पछि भन्या मुक्तै हुन्याछौ भनी ॥
हूकुम् यो रघुनाथको हुन गयो फेर् जानकीले पनी ।
जो जो हुन् सुख भोग् सबै वश रहुन् तिम्रा हनूमान् भनी ॥३६९॥

आशीर्वाद् यति बक्सन् जब भयो बीदा हनूमान् भया ।
आनन्दाश्रु गिराइ तप् गरुँ भनी हीमालयैमा गया ॥
फेर् ठाकुर् गुहका अगाडि गइ यो हूकुम् कृपाले गऱ्या ।
जाऊ लौ घर मै बसी रहु फगत् मन् मात्र मैमा धऱ्या ॥३७०॥

यो प्रारब्ध ठुलो छ भोग न गरी टर्दैन कस्तै गरी ।
हून्यैछौ तिमि मुक्तदेह पछि ता संसार् सहज्मा तरी ॥
हूकुम् यो गरि मुख्य भक्त गुहका साम्ने अगाडी सरी ।
आलिङ्गन् दिइ भूषणादि दिनु भो राज्यै समेत् थप् गरी ॥३७१॥

तत्त्व ज्ञान् पनि बक्सन् तहिं भयो आनन्दसागर् परी ।
बीदा भै गुहजी गया घर महाँ मन् राम्चरण्मा धरी ॥
यस्तै रित् सित सब् बिदा तहिं हुँदै सुग्रिव् विभीषण् गया ।
लक्ष्मण् सेवक छन् सदा हजुरमा राम् राज्य गर्दा भया ॥३७२॥

आत्मारुप् सब कर्मका अधिपती निर्मल् अकर्ता पनी ।
कर्ता भै कन लोकलाइ उपदेश् गर्न्या उचित् हो भनी ॥
गर्ना लायक अश्वमेधहरु जो ठूला ठुला यज्ञ हुन् ।
ती सब् यज्ञ पनी गऱ्या प्रभुजिले बाँकी रहन्थ्यो कउन् ॥३७३॥

राजा राम् भइ बक्सन् जब भयो प्राणी प्रजा खुस् भया ।
जो पर्थ्या अधि ताप् अनेक् तरहका ती सब् प्रजाका गया ॥
गर्दैनन् विधवा विलाप् मुलुकमा लाग्दैन रोग् व्याध् पनी ।
सब् डाक् दबिया परेन कहिं ताप् यो चिज् हरायो भनी ॥३७४॥

बूढो बाँचि मरेन बालक कहीं यस्तो मुलुक्मा भयो ।
छोरो झैं गरि पालि बक्सनु हुँदा सब् ताप् प्रजाको गयो ॥
गर्छन् राघवको भजन् जनहरू बर्षन्छ मेघ् कालमा ।
वर्णाश्रम् सब धर्म छन् दिन बित्या सब्का सुखै चालमा ॥३७५॥

अयुत वर्ष त राज् प्रभुको भयो ।
सकल ताप् दुनियाँहरुको गयो ॥
शिवजिले यति पार्वति थ्यैं कह्या ।
सकल पाप् छुटि जान्छ सुनी रह्या ॥३७६॥

श्रीरामका यति कथा कन जो कहन्छन् ।
सब् थोकले ति परिपूर्ण भई रहन्छन् ॥
धन् पुत्र राज्यहरु कम्ति हुँदैन केही ।
पाप् हर्नलाइ पनि मुख्य छ धर्म येही ॥३७७॥

जन्मन्छन् तर मर्दछन् पनि सबै जस्का त छोराहरू ।
तेस्ता स्त्रीहरुले भने यति सुन्या बाँच्छन् पछीका अरू ॥
वन्ध्या स्त्री पनि पाउँछे सुत असल् गर्छन् कृपा राम् धनी ।
आधिव्याधि अनेक दुःख भय ताप् पर्दैन कैल्हे पनी ॥३७८॥

श्रीरामको यति कथा जतिले त सुन्छन् ।
सब् देवता ति सँग खुप् सित खुसि हुन्छन् ।
जो विघ्न हुन् ति पनि नष्ट भयेर जान्छन् ।
सम्पूर्ण जन् पनि तिनै कन आइ मान्छन् ॥३७९॥

आधिव्याध् दुख छुट्तछन् अरु उपर् धन् धान्य सन्तान् पनी ।
बढ्छन् इष्ट कुटुम्ब मित्रहरुका मान्न्या ति हुन्छन् भनी ॥
यस्ताको त बखान् कहाँ तक गरौं यो मन् प्रभूमा धरी ।
गर्छन् रामभजन् त मुक्ति पनि भै जान्छन् ति संसार् तरी ॥३८०॥

शम्भूले सब वेदमन्थन गऱ्या श्रीरामका नाम् सरी ।
अर्को तत्त्व मिलेन केहि र लिया साह्रै पियारो गरी ॥
सोही तत्त्व त पार्वती कन दिया अध्यात्म रुप्ले गरी ।
जस्ले प्रेम् गरि सुन्छ यो सहज त्यो उत्रन्छ संसार् तरी ॥३८१॥

इति श्रीयुद्धकाण्ड ।

श्रीउत्तरकाण्ड

शम्भूका मुख देखि राज्य अभिषेक् राम्को सुनीथिन् जसै ।
सोधिन् पार्वतिले सदाशिवजि थ्यै लीला पछीका तसै ॥
पृथ्वीमा कति वर्ष राज् हुन् गयो लीला तहाँ कुन् भया ।
कस्ता रित् सित राज्य छोडि रघुनाथ् वैकुण्ठधाम्मा गया ॥१॥

शम्भो ! श्रीरघुनाथका जति त छन् लीला कृपाले गरी ।
आज्ञा आज हवस् म सुन्छु भगवन् ! बिन्ती छ पाऊ परी ॥
यो बिन्ती जब शम्भुका चरणमा श्रीपार्वतीले गरिन् ।
सब् लीला प्रभुका कह्या शिवजिले खुप् हर्षमा ती परिन् ॥२॥

रावण् मारि उतारि भारि भुमिको राम् राज्य गर्छन् भनी ।
जानी एक् दिन ता गया ऋषि अनेक् भेटौं सीताराम् भनी ॥
दुर्वासा भृगु अङ्गिरा इ पनि छन् कश्यप् र वाम्देव भया ।
विश्वामित्र असित् र कण्व सहितै सप्तर्षि अत्री गया ॥३॥

सब् शिष्यै सहितै अगस्तिजि गया द्वार्मा पुग्याथ्या जसै ।
हाजिर् जल्दि पठाइ मर्जि भइ सब् पौंच्या हजुर्मा तसै ॥
पूजा सब् ऋषिको गऱ्या प्रभुजिले सब् लाइ आसन् दिया ।
खूसी सब् ऋषिगण् भया हजुरमा जो जो गयाका थिया ॥४॥

पैल्हे प्रश्न गऱ्या तहाँ कुशलको राम्ले र आदर् गरी ।
सोध्या सब् ऋषिले पनी कुशलको विस्तार् बडो प्रेम् गरी ॥
बिन्ती सब् ऋषिले गऱ्या हजुरमा स्वामित् ! ठूलो काम् भयो ।
पृथ्वीको अति भार इन्द्रजित हो भार् तेहि जाँदा गयो ॥५॥

विर् हुन् रावण कुम्भकर्ण त पनी यो इन्द्रजित् झन् जबर् ।
विर् हो त्यो पनि मारि बक्सनु भयो को जित्न सक्थ्यो अबर् ॥
लङ्कामा इनि दुष्टको मरण भो साँचा विभीषण् थिया ।
पाया राज्य कनक् झई र खुसिले चाकर् सदाका भया ॥६॥

जो दक्षिणा अभयको अघि हो दियाको ।
सो पूर्ण गर्न कन दुष्ट हरी लियाको ॥
देख्यौं कृतार्थ हुनु भो रघुनाथ ऐल्हे ।
मर्थ्या इ राक्षसहरू अरु देखि कैल्हे ॥७॥

यो बिन्ती ऋषिको सुन्या प्रभुजिले आश्चर्य मान्या पनी ।
क्याले रावण देखि झन् अति ठुलो भो इन्द्रजित् विर् भनी ॥
सोध्या सब् ऋषिका अगाडि र तहाँ साम्ने अगस्ती थिया ।
यस्तो हो तब विर् सुन्यौ भनि सबै विस्तार् बताई दिया ॥८॥

ब्रह्माका सुत हुन् पुलस्त्य तपका खातिर् सुमेरू गया ।
राजर्षी तृणबिन्दुका नगिचमा आश्रम् ति गर्दा भया ॥
तप् गर्थ्या तहिं देवपुत्रिहरु सब् आयेर खुप् गान् गरी ।
नाच्थ्या हास्यकला अनेक् तरहका गर्दै नजर्मा परी ॥९॥

तप्को विघ्न हुन्या पुलस्त्य ऋषिले बूझ्या बडा धिर् थिया ।
जुन् स्त्री देख्छु म गर्भिणी उहि हवस् भन्न्या सराप् पो दिया ॥
भाग्या सब् तृणबिन्दुपुत्रि त सुनी साम्ने नजीक्मा गइन् ।
देख्ना ताहिं पुलस्त्यले र ति उसै झट् गर्भिणी पो भइन् ॥१०॥

कामिन् खुप् डरले पिता सित गइन् जान्या पिताले पनी ।
छोरी गर्भिणि भै छ आज ऋषिका साँचा वचन्ले भनी ॥
जानी छोरि पुलस्त्यजी कन दिया जल्दी नजिक्मा गई ।
ती कन्या ति पुलस्त्यले पनि लिया अत्यन्त खूसी भई ॥११॥

तिन्का पुत्र त विश्रवा हुन गया खुप् ब्रह्म जान्न्या मुनी ।
भारद्वाज् ऋषिले तिनै कन दिया छोरी बडा गुण् सुनी ॥
तिन्का पुत्र कुबेर् भया गुण निधान् तिन्ले तपस्या गरी ।
ब्रह्मालाइ रिझाउँदा ति धनका मालिक् भया तेस् घरी ॥१२॥

मालिक् दौलतको गरायर गरुन् यस्मा सयल् खुप् भनी ।
ब्रह्माले तहिं फेरि पुष्पक विमान् तिन्लाइ दीया पनी ॥
तेसै माथि चढी पिता सित गई तप्को सबै फल् कह्या ।
सब् पायाँ तर वास् त पाइन कता जाऊँ म भन्दा भया ॥१३॥

सून्या बिन्ति कुबेरको र खुसि भै ती विश्रवाले पनी ।
लङ्का खालि थियो र तेहि दिनु भो लौ राज्य गर् जा भनी ॥
लङ्कामा अघि राज्य राक्षसहरू गर्थ्या बडा विर् थिया ।
तिन्कै खातिर विश्वकर्म खुसि भै लङ्का बनाई दिया ॥१४॥

आज्काल् राक्षस विष्णुले जिति लिंदा भागेर पातालमा ।
लुक्ना खातिर गै गया र सहरै खाली छ यस् कालमा ॥
आज्ञा येति दिया कुबेर् कन तहाँ ती विश्रवाले जसै ।
लङ्कामा ति कुबेर् गई कन बस्या राज् गर्न लाग्या तसै ॥१५॥

एक् दिन् कैकसि छोरि ली कन ठुलो राक्षस् सुमाली पनी ।
डुल्थ्यो यस् पृथिवी विषे सब घुमी हेरूँ तमासा भनी ॥
पाताल् बाट सयल् गरूँ भनि यहाँ आयेर डुल्दा तहाँ ।
पुष्पक् माथि चढेर खुप् सित सयल् गर्थ्या कुबेर्जी जहाँ ॥१६॥

लाग्यो दृष्टि सुमालिको र मनले मान्यो बडा हुन् भनी ।
यस्ता विर् कुलमा कसो गरि हुनन् यस्तो चितायो पनी ॥
लाग्यो कैकसिलाइ भन्न अहिले पुत्री ! यती काल् गयो ।
कोही वर् पनि आउँदैन गरुँ क्या यौवन् त तिम्रो भयो ॥१७॥

तस्मात् आज त विश्रवा ऋषिजि थ्यैं जाऊ र साम्ने गई ।
हात् जोरी ऋतुदान माग तिमिले दासी चरण्की भई ॥
यस्ता पुत्र हुनन् अवश्य इ उनैका पुत्र हुन् विर् भनी ।
छोरीलाइ त विश्रवा सित तहाँ तेस्ले पठायो पनी ॥१८॥

जल्दी कैकसि विश्रवा सित गई साम्ने खडा भै रहिन् ।
पृथ्वी तर्फ नजर् दिई चरणले लेख्ती जमिन्मा भइन् ॥
चेष्टा कैकसिको नजर् गरि तहाँ ती विश्रवाले पनी ।
कन्या कस्कि तँ होस् बता किन यहाँ आइस् अगाडी भनी ॥१९॥

सोध्या कैकसिलाइ लाज् हुन गयो लाज्का सकस्मा परिन् ।
ध्यानैले सब जानि बक्सनु हवस् यस्तो त बिन्ती गरिन् ॥
सून्या बिन्ति र झट् विचार् पनि गऱ्या मालुम् भयो सब् जसै ।
छोरा पाउन आइछस् भनि तहाँ बोल्या ऋषीले तसै ॥२०॥

वेला दारुण पारि आज ऋतुदान् मागिस् म दिन्छू पनी ।
दोटा पुत्र हुनन् भयङ्कर स्वरुप् वेला सरीका भनी ॥
भारी बात् गरि दान् दिया र ऋतुको ती बात् जसै ता सुनिन् ।
कुन् रित्ले अब पाउँ पुत्र बढिया यस्तो बहूतै गुनिन् ॥२१॥

बिन्ती कैकसिले गरिन् उहि बखत् ख्वामित् पती भै पनी ।
तेस्ता पुत्र बुझाउँला म कसरी यो मन् कठिन् भो भनी ॥
सून्या बिन्ति तहाँ दया पनि उठ्यो ती विश्रवाको पनी ।
तेस्रो पुत्र हुन्या छ राम्चरणको दास् बुद्धिमान् खुप् भनी ॥२२॥

पत्नी कैकसिलाइ येति ऋषिले दीया कृपा खुप् गरी ।
खूसी कैकसि भै गइन् ऋषि रह्या ध्यान्मा बहुत् मन् धरी ॥
जन्म्यो रावण पूर्ण गर्भ जब भो सिर् दस् भुजा बीस् धरी ।
उल्का आदि भया अनेक् तरहका कामिन् भुमी खुप् गरी ॥२३॥

रावण्का पछि कुम्भकर्ण अति विर् जन्म्यो उसैका मनी ।
जन्मी शूर्पणखा पछी गुणनिधान् जम्न्या विभीषण् पनी ॥
शान्तात्मा बढिया विभीषण भया बस्थ्या ति शास्त्रै सुनी ।
दुष्टात्मा अति कुम्भकर्ण हुन गो डुलेर खान्थ्यो मुनी ॥२४॥

बैन्ही शूर्पणखा भई जगतमा दुष्टात्म भै डुल्दथी ।
नक्कट्टी भइ गै पछी हजुरका तेज्ले कहाँ बाँच्तथी ॥
रावण्को त बखान् कहाँ तक गरौं सब् लोकको रोग् सरी ।
लाग्यो रावण बढन् रोज् भय दिँदै तिन् लोक् वशैमा गरी ॥२५॥

सर्वान्तर्यामि साक्षी हृदय हृदयमा आत्मरुप्ले रह्याका ।
निर्मल् सर्वज्ञ पूर्णै प्रभु पनि नरको रूप ऐल्हे भयाका ॥
सोध्नू भो आज लीला गरि कन त सबै रावणादीहरूको ।
विस्तार् बिन्ती म गर्छू अरु पनि भगवन् ! तेज् ह्न्या जो अरूको ॥२६॥

ब्रह्म स्वरुप् प्रभु भनेर हजूरलाई ।
जानेर डुल्छु म अनुग्रह केहि पाई ॥
यस्तो अगस्ति ऋषिले जब बिन्ति लाया ।
साँचो कुरो प्रभुजिले ऋषि थ्यैं बताया ॥२७॥

माया छ यो सब जगत् भनि नित्य जानी ।
आनन्द यस् विषयमा रति भर् न मानी ॥
मेरो भजन् गरि रहोस् सब पाप हर्न्या ।
येही उपाय छ सहज् सित पार तर्न्या ॥२८॥

एक् दिन् पुष्पकमा चढी कन कुबेर् आया पिता थ्यैं जसै ।
देखिन् कैकसिले र पुत्र सित गै क्यै भन्न लागिन् तसै ॥
देख्यौ पुत्र ! कुबेरलाइ तिमिले सब् द्रव्यका छन् धनी ।
गर्छन् पुष्पकमा सयल् खुसि हुँदै तेजस्वि देख्तै पनी ॥२९॥

जस्तो यत्न गरेर हुन्छ तिमिले सो यत्न ऐल्हे गरी ।
सब्को मालिक भै सयल् गर अनेक् यस्तै इनैले सरी ॥
रावण्ले इ वचन् सुनी जननिकै साम्ने प्रतिज्ञा गऱ्यो ।
हे मातर् ! म बडै भयेर रहुँला क्या आज चिन्ता पऱ्यो ॥३०॥

यस्तो बात् तहिं कैकसी सित गरी तप् गर्न रावण् गयो ।
गोकर्णेश्वरमा गई दृढ भई तप् गर्न लाग्दो भयो ॥
रावण्का सँग कुम्भकर्ण विभीषण् भाई दुवै ती गया ।
ईश्वर्लाइ गरौं प्रसन्न भनि खुप् तिन्ले पनी मन् दिया ॥३१॥

तप् गर्दा हुँदि कुम्भकर्ण विरको ताहाँ अयुत् वर्ष गो ।
टेकी एक चरण् विभीषणजिको पाँचै हजार् मात्र भो ॥
रावण्को त बखान् कहाँ तक गरौं ठूलो तपस्या गऱ्यो ।
खुप् एकाग्र भयेर रोज् प्रभुजिका ध्यान्मा बहुत् मन् धऱ्यो ॥३२॥

दस् हज्जार् जब दिव्य वर्ष बिति गो एक् सिर् तसै होम् गरी ।
यस्तै रीत् सित नौ त सिर् पनि हुम्यो भक्ती प्रभूमा धरी ॥
नौ सिर् होम् गरि सिर् दसै पनि तहाँ दीनै तयार् भो जसै ।
ब्रह्मा आइ हटाइ वर् दिन तयार् हून् भयो पो तसै ॥३३॥

हे रावण् ! वर माग दिन्छु अहिले इच्छा बमोजिम् भनी ।
ब्रह्मा बाट दया भयो र खुशि भै माग्यो तहाँ वर् पनी ॥
हे नाथ् ! वर् त अमर् म पाउँ न मरूँ क्वै वीर देखी कसै ।
मानिस्को त डरै म मान्दिन रती मेरा सदा छन् वशै ॥३४॥

ब्रह्माले पनि लौ भनेर वरदान् माग्यै बमोजिम् दिया ।
काटयाका पनि सिर् तयार् गरि दिया जस्तै अगाडी थिया ॥
ब्रह्माजी तहिं फेर् विभीषणजिका साम्ने नजिक्मा गया ।
इच्छा क्या मनमा छ माँग उहि वर् दिन्छू म भन्दा भया ॥३५॥

मागया वर् खुसि भै विभीषणजिले हे नाथ् ! निरन्तर् मती ।
धर्मै तर्फ रहोस् अधर्म तिर ता कैल्हे न लागोस् रती ॥
ब्रह्माले अधिकै दया गरि दिया होला तँलाई भनी ।
मागेनन् त पनी तहाँ गरि दिया कल्पान्त आयू पनी ॥३६॥

फेर् कुम्भकर्ण विरका अधि जल्दि आई ।
आज्ञा भयो अब त दिन्छू म वर् तँलाई ॥
क्या माग्दछस् भनि दया हुन गो जसै ता ।
जिह्वा विषे गयर वाणि बसिन् तसै ता ॥३७॥

वाणीले जब मोह खुप् सित भयो घत्को विघत्को पनी ।
थाहा केहि भयेन तेस् कन तहाँ यस्तो म मागूँ भनी ॥
माग्यो मूढ भयेर येहि वरदान् निद्रा छ मैन्हा परोस् ।
एक् दिन् मात्र मलाइ खानपिनका खातीर निद्रा टरोस् ॥३८॥

यस्तो वाक्य सुनेर तेहि वरदान् दीया प्रभूले जसै ।
सून्या त्यो वरदान देवगणले खूसी भया सब् तसै ॥
जिह्वा देखि सरस्वती जब गइन् खेद् तेस् बखत्मा पर्‍यो ।
इच्छा ईश्वरकै रहेछ बलवान् भन्न्या विचार् यो गर्‍यो ॥३९॥

बाबू कैकसिको सुमालि खूसि भो पायो र यो सब् खबर् ।
आयो जल्दि तहाँ प्रहस्तहरु धेर् सङ्मा थिया विर् जबर् ॥
रावण्का अधि गै भन्यो खुशि हुँदै हे पुत्र ! खुप् काम् गर्‍यौ ।
विष्णूको अधि डर् थियो अब गयो सन्ताप् तिमीले हर्‍यौ ॥४०॥

लङ्कामा अधि राज्य राक्षसहरू गर्थ्या बडा खुस् थिया ।
विष्णूले गइ छिन्नभिन्न गरि सब् राक्षस् धपाई दिया ॥
क्यारौं जोर् न पुगेर भागि कन सब् पाताल् गयाका थियौं ।
तिम्रो आज सहाय पाइ कन पो आई बताई दियौं ॥४१॥

आज्काल् राज्य कुबेरको छ तिमिले मागी बलात्कार् गरी ।
जुन् पाठ्ले गरि हुन्छ लेउ अहिले स्थान् छैन लङ्का सरी ॥
राजाको त हुँदैन बन्धु सितको बन्धुत्व धर्मै पनी ।
यो सन्देह न मान कत्ति कसरी लङ्का म लीऊँ भनी ॥४२॥

यस्तो बिन्ति सुमालिको सुनि भन्यो लङ्का कसोरी हरूँ ।
दाज्यू हुन् पितृ तुल्य छन् तहिं बसुन् अन्तै बसूँला बरू ॥
यस्तो रावणको वचन् सुनि तहाँ साम्ने प्रहस्तै सऱ्यो ।
रावण्को मन फेर् फिराउन बहुत् सिप् लाइ बिन्ती गऱ्यो ॥४३॥

हे नाथ् ! कश्यपपुत्र हुन् इ जति छन् द्यौता र राक्षसहरू ।
लड्थ्या ती पनि ता भन्या त अरुको बिन्ती कहाँ तक् गरू ॥
तस्मात् आज कुबेर छन् त पनि सो लङ्का लिन्या हो भनी ।
हात् जोरी विनती गऱ्यो र सुनि त्यो बिन्ती त मान्यो पनी ॥४४॥

बेसै बिन्ति गरिस् भनी उहि बखत् दौडी त्रिकुट्मा गयो ।
छोड्यो दूत प्रहस्तलाइ र कुबेर् लाई निकास्तो भयो ॥
बाबूको मतलब् बुझी कन कुबेर् छोडेर कैलाश् गया ।
तप् गर्दा शिव खुस् गराइ शिव थ्यैं बिन्ती ति गर्दा भया ॥४५॥

इच्छा माफिकको बनाउन कुशल् जो विश्वकर्मा थिया ।
तिन्ले बेस् अलकापुरी पनि कुबेर्लाई बनाई दिया ॥
दिक्पाल् भै ति कुबेर् रह्या शिवजिले तिन्मा दया खुप् गऱ्या ।
शम्भूको करुणा हुँदा त अरु झन् आनन्दसागर् पऱ्या ॥४६॥

रावण् राक्षस सब् लियेर खुसि भै लङ्का सहर्मा बस्यो ।
तप्को जोर् बलवान् जित्यो सब जगत् सन्ताप् सबैमा पस्यो ॥
विद्युज्जिह्व ठुलो निशाचर थियो तेस्लाइ बैन्ही दियो ।
ती मन्दोदरिलाइ आइ मयले दीयो र तेस्ले लियो ॥४७॥

ती मन्दोदरिलाइ दी कन दियो शक्ती अमोघ् खुस् भई ।
बीहा भो पछि कुम्भकर्ण विरको प्रल्हादकुल्मा गई ॥
शैलुष् नाम हुन्या बहूत बलवान् गन्धर्वराज् क्वै थिया ।
तिन्की छोरि थिइन् विभीषण बडा जानेर छोरी दिया ॥४८॥

जन्म्यो रावणलाइ पुत्र बलवान् जो जन्मदैका घरी ।
लाग्यो रून त शब्द भो अति ठुलो खुप् गर्जन्या मेघ् सरी ॥
मेघ् झैं शब्द गऱ्यो भनेर तहिं नाम् तेस्को रह्यो मेघनाद् ।
यस्को बल् यति सम्मको छ भनि यो लागेन त्यस्को त साँध् ॥४९॥

निद्राले पनि कुम्भकर्ण कन खुप् पक्ड्यो सकस्मा पऱ्यो ।
हे नाथ् ! सुत्छु म ठाउँ पाउँ भनि यो हात् जोरि बिन्ती गऱ्यो ॥
तेस् बिच्मा तहिं सुत्नलाइ बढिया गूफा तयारी गऱ्यो ।
ताहीं गै कन कुम्भकर्ण विरको खुप् मस्त निद्रा पऱ्यो ॥५०॥

ब्रह्माको सब देव दैत्यहरुको जो श्री थियो सब् हरी ।
लाग्यो रावण नाश् गराउन अनेक् रङ्का उपद्रव् गरी ॥
पाया थाह कुबेरले र किन यो गर्छस् उपद्रव् न गर् ।
भन्ना खातिर दुत् पठाउनु भयो बोलाक् चतूरो जबर् ॥५१॥

दुत् गै बिन्ति गऱ्यो त झन् बिखुसि भै ऊठ्यो ठुलो रिस् गरी ।
जल्दी गै ति कुबेरको जिति लग्यो पुष्पक् विमानै हरी ॥
कूबेर्लाइ जिती यमै पनि जित्यो जीत्यो वरूणै पनी ।
पौंच्यो स्वर्ग विषे पनी खुसि हुँदै फेर् इन्द्र जित्छु भनी ॥५२॥

एक् ठक्कर् लडि इन्द्रले त सहजै पक्डेर पाता कस्या ।
हुर्मत् रावणको गयो खुसि भई सम्पूर्ण देव्ता बस्या ॥
यो थाहा भइ मेघनाद रिसले आयो अगाडी सरी ।
जीत्यो इन्द्रजिलाइ तेस् बखतमा भारी लडाई गरी ॥५३॥

रावण्लाइ फुकाइ इन्द्र कन ली फर्केर लङ्का गयो ।
जीत्यो इन्द्र र इन्द्रजित् भनि ठुलो नाम् ताहिं देखी भयो ॥
ब्रह्मालाइ खबर् भयो र फुनका खातीर दौडी गया ।
धेरै वर् दिइ मेघनाद् कन खुसी गर्दै फुकाउँदा भया ॥५४॥

ब्रह्मा इन्द्रजिलाइ फोइ कन फेर् जानू भयो धाममा ।
लाग्यो रावण फेर् जगत् जितुँ भनी सङ्ग्रामका काममा ॥
कैलाश् पर्वत यो ठुलो छ गहुँको होला कहाँ तक् भनी ।
कैलाश् हात महाँ लियेर सहजै एक् दिन् त तौल्यो पनी ॥५५॥

नन्दीश्वर् कन रिस् उठ्यो र रिसले दीया सरापै पनी ।
मानिस् वानर शत्रु भै कन सहज् मारुन् तँलाई भनी ॥
ताहाँ देखि त कार्तवीर्य सित गो सङ्ग्राम खातिर् जसै ।
पुग्थ्यो तिन् सित जोर् कहाँ सहजमा पाता कस्या पो तसै ॥५६॥

मेरो नाति भनी पुलस्त्य ऋषिले आयेर बिन्ती गरी ।
बन्धन् देखि फुकाइ बक्सनु हुँदा लाज् भै फिऱ्यो तेस् घरी ॥
फेरी रावण बालि जित्छु भनी गो साथ्मा अनेक् विर् गया ।
बालीले पनि पक्रि तेस् कन तहाँ खुप् काखि चेप्ता भया ॥५७॥

काखीमा मिचि चार् समुद्र घुमि फेर् छोडी दियाथ्या जसै ।
मैत्री गर्छु भनी मित्यारि गरि खुप् लाज् मानि फर्क्यो तसै ॥
ई बाहेक् अरु विर् सबै वश गऱ्यो तिन् लोक् विषे छन् जती ।
यस्ता विर्हरु मारि बक्सनु भयो बिन्ती गरूँ यो कती ॥५८॥

नारायण् हुनुहुन्छ विष्णु भगवान् सब् यो चराचर् पनी ।
जो देखिन्छ कहिन्छ शास्त्रहरुले नारायणै हो भनी ॥
ख्वामित्का अघि नाभिमा कमल भो ब्रह्माजि ताहीं भया ।
वाणीले सँग अग्नि ता हजुरको मुख् देखि निक्ली गया ॥५९॥

बाहू देखि त लोकपाल् हुन गया ई चन्द्र सूर्यै पनी ।
आँखा देखि भया दिशाहरु भन्या कान् देखि शब्दै भनी ॥
सब्को प्राण तयार् भयो हजुरका प्राण् देखि मुख्यै भई ।
नासा देखि त वैद्य अश्विनिकुमार् वेदाङ्गमा पार् गई ॥६०॥

जङ्घा जानु उरू जघन् यति शरिर् देखी भुवर्लोक्हरू ।
कोखा देखि त चार् समुद्र हुन गो वर्णन् कहाँ तक् गरू ॥
निस्क्या स्तन् दुइ देखि इन्द्र र वरुण् दूवै दिशाका पती ।
रेतै देखि त बालखिल्यहरु सब् निस्क्या तपस्वी अती ॥६१॥

धर्माधर्म विवेकका इ यमराज् ती लिङ्ग देखी भया ।
मृत्यू ता गुद देखि रुद्र त हजुर्का रीस देखी भया ॥
हाड् देखी जति पर्वतादिहरु छन् केश् देखि सब् मेघ् पनी ।
जो छन् औषधि रोम देखि ति भया नख् देखि सब् स्वर् पनी ॥६२॥

विश्वात्मा हुनुहुन्छ नाथ् ! पुरुष रुप् माया त शक्ती लिन्या ।
खूसी भै कन देवता कन सदा अम्रित् पियाई दिन्या ॥
ख्वामित्कै त छ सृष्टि सब् जति छ यो संसार् चराचर् धरी ।
बाँच्याको पनि देखिइन्छ भगवन् ! आधार् हजुर्कै गरी ॥६३॥

जस्तै दूद विषे रहन्छ भरिपुर् घीऊ उही रित् गरी ।
सब् चिज्मा हजुरै पसी रहनु भो सर्वान्तरात्मा हरी ॥
हुन्छन् सूर्य्यहरू प्रकाश् हजुरकै तेज्ले हजुर् सब् धनी ।
ख्वामित्लाइ त नाथ् ! प्रकाश गरि दिन्या छैनन् अरू क्वै पनी ॥६४॥

ज्ञानी जन्हरु देख्तछन् सकल रुप् अज्ञानि अन्धा सरी ।
देख्तैनन् प्रभुलाइ मूढ हुन गै घुम्छन् विपत्मा परी ॥
योगी भै कन वेदशीर्षहरुले खोज्छन् त देख्छन् पनी ।
यस्ता रित् सित यो चराचर विषे श्रीराम् रह्याछन् भनी ॥६५॥

बक्बात् गर्‍याँ प्रभु ! हजुर् सित रिस् न मानी ।
रक्षा हवस् प्रभु ! अनुग्रहपात्र जानी ॥
चिन्मात्र अद्वितिय नित्य हजूरलाई ।
भज्छू निरन्तर टहल् गरि हर्ष पाई ॥६६॥

बाली सुग्रिव इन्द्रसूर्य्यसुत हुन् भन्या सुन्याको त छू ।
कस्ता रित् सित जन्म भो इ दुइको विस्तार् समेत् खोज्दछू ॥
विस्तार् सुन्न म पाउँ सब् भनि हुकुम् रामको भयेथ्यो जसै ।
विस्तार् खूसि भई अगस्ति ऋषिले बिन्ती गर्‍या सब् तसै ॥६७॥

ब्रह्मा चार् सय कोसको गरि सभा सूमेरु माथी थिया ।
ईश्वर्लाइ रिझाउना कन तहाँ खुप् योगमा मन् दिया ॥
योग्मा चित्त बढ्यो र भक्ति रसले आँसू खसाया जसै ।
आँसूको तहिं वीर वानर बन्यो आश्चर्य मान्या तसै ॥६८॥

ब्रह्माका मनमा दया पनि उठ्यो बोल्या वचन्ले पनी ।
मेरा नित्य नजीकमा रह यहाँ कल्याण होला भनी ॥
ब्रह्माका इ वचन् सुनेर खुसि भै वाहीं नजिक्मा रह्यो ।
फल् फुल् खायर तेहि पर्वत विषे त्यो नित्य डुल्दो भयो ॥६९॥

लाग्यो पानि पियास् र कूप नजिकै देख्यो र पौंच्यो तहाँ ।
आफ्ना छाइ विषे नजर् परि गयो त्यो कूप हेर्दा महाँ ॥
आर्कै विर् सरि मानि तेहि कुपमा कूदी पसेथ्यो जसै ।
अर्को कोइ न देखि फेरि झटपट् उफ्रेर निस्क्यो तसै ॥७०॥

निस्क्यो बाहिर कूप देखि त असल् स्त्रीको स्वरुप् पो बनी ।
लाग्यो खेद् मनमा कसो गरि भयाँ स्त्रीको स्वरुप्को भनी ॥
देख्या इन्द्रजिले र तेहि बिचमा तिन्मा बहुत् मन् भयो ।
पक्र्‍या इन्द्रजिले र वीर्य त गिरी सब् बाल देश्मा गयो ॥७१॥

तेही वीर्य त एक् कुमार् हुन गयो बाल्मा गिऱ्याको पनी ।
बालै देखि भयो भनी कन रह्यो नाम् बालि विर् भो भनी ॥
माला काञ्चनिपुत्र जानि बढिया एक् इन्द्रजीले दिया ।
बाबूको करुणा बुझेर खुसि भै त्यो बालि विर्ले लिया ॥७२॥

तेस् बिच्मा तहिं सूर्य्य आयर नजर् लाया तसै स्त्री महाँ ।
सूर्य्यैका पनि वीर्य्यपात् हुन गयो ग्रीवा विषे पो तहाँ ॥
तेही बिज् पनि बेस् कुमार् जब बन्यो ग्रीवा विषे एक् जसै ।
ग्रीवा देखि भयो भनेर तिनको सुग्रीव नाम् भो तसै ॥७३॥

सूर्य्यैले पनि पुत्रलाइ बलवान् साहाय दिन्छू भनी ।
विर् मध्ये बलवान् थिया र हनुमान्ज्यूलाइ दीया पनी ॥
सुग्रिव्का सँगमा रह्या ति हनुमान् श्रीसूर्य्य धाम्मा गया ।
बाली सुग्रिव दुइ पुत्र सहजै ती वानरीका भया ॥७४॥

बाली सुग्रिव दुइ पुत्र सँगमा ली सुत्न खातिर् गइन् ।
प्रातःकाल विषे त फेरि अघि झैं ती स्त्री पुरूषै भइन् ॥
स्त्रीरुप् भै कन बाली सुग्रिव दुवै जन्म्या इ पूरुष् भया ।
ब्रह्मालाइ गरूँ प्रणाम् भनि दुवै छोरा सँगै ली गया ॥७५॥

ब्रह्मालाइ खबर् भयो र खुसि मन् तिन्को गराया पनी ।
किष्किन्धापुरि दीन मन्सुब भयो आश्रित् अनाथ् हो भनी ॥
थीयो एक् तहिं देवदूत बलवान् हाजिर् र मर्जी पनी ।
ब्रह्माको हुन गो लगेर गरि दे यस्लाइ राजा भनी ॥७६॥

किष्किन्धापुरिमा लगी तिलक दे खुप् राज्य सोख्मा परोस् ।
सात् द्विप्मा जति वानरादिहरु छन् तिन्मा हुकुम् यो गरोस् ॥
इश् नारायण भारि हर्न भुमिको राम्चन्द्र हूनन् जसै ।
तीनैलाइ सहाय दीन कन ता तत्पर् हवस् यो तसै ॥७७॥

किष्किन्धापुरिमा लगी तिलक दे भन्न्या हुकुम् भो भनी ।
तेस् ऋक्षाधिपलाइ लैगि कन झट् राजा बनायो पनी ॥
त्यो ऋक्षाधिपका ति पुत्र दुइ हुन् बाली र सुग्रिव् भनी ।
सब् विस्तार गरी सक्याँ हजुरमा मालुम् थियो ता पनी ॥७८॥

किष्किन्धा तहिं देखि वानरकि भै सुग्रिव्हरू छन् तहाँ ।
सर्वेश्वर् हुनुहुन्छ ता हजुरमा क्या धेर् बताऊँ यहाँ ॥
नित्यानन्द चिदात्मनाथ् ! हजुरले लीलास्वरुप् यो धरी ।
ब्रह्माजी कन खुस् गराउनु भयो सम्पूर्ण भूभार् हरी ॥७९॥

बाली र सुग्रिव दुवै कन धर्म जानी ।
कीर्तन् गरोस् त गुण जन्म सबै बखानी ॥
सम्बन्ध केहि रघुनाथ् सित पर्न जाई ।
पाप् छुट्छ धर्म पनि बढ्दछ तेसलाई ॥८०॥

वर्णन् ता यति कर्मले हजुरको हूँदैनथ्यो ता पनी ।
वर्णन् गर्छ जगत् यहाँ कि रघुनाथ् सब् ताप् हरौंला भनी ॥
आर्को आज कथा कहन्छु रघुनाथ् ! सीताजिलाई पनी ।
रावण्ले हरि लै गयो त यहि हो तेस्को इरादा भनी ॥८१॥

रावण्को र सनत्कुमार ऋषिको एक् दिन् भयो भेट् कहीं ।
सोध्यो रावणले परी चरणमा क्यै बात् ऋषी थ्यै तहीं ॥
ब्रह्मन् ! को बलवान् छ देवहरुमा आधार कस्को गरी ।
जित्छन् सब् रिपुलाइ देवगणले साम्ने अगाडी सरी ॥८२॥

कस्को पूजन गर्दछन् द्विजहरू जो योगि हुन् सो पनी ।
कस्को ध्यान् कन गर्दछन् सहजमा संसार् तरौंला भनी ॥
यस्को निश्चय कत्ति पाइन अनेक् कस्तै विचार्दा पनी ।
ठूलो कुन् छ बताइ बक्सनु हवस् येही छ ठूलो भनी ॥८३॥

सून्या प्रश्न सनत्कुमार ऋषिले यस्ता डबल्को जसै ।
जान्या रावणको र आशय उसै माफिक् बताया तसै ॥
सून्यौ रावण ! एक् हरी सरि ठुलो मिल्दैन आर्को कबै ।
द्यौताका सब दानवादिहरुका आधार् इनै हुन् सबै ॥८४॥

जस्ले नाभि कमल् विषे त भगवान् ब्रह्माजि पैदा गरी ।
ती द्वारा जगतै बनाउनु भयो ठूला तिनै हुन् हरी ॥
इन्द्रादीहरु जित्तछन् रिपु सबै आधार् हरीकै गरी ।
ध्यान्ले योगिहरू तिनै कन भजी जान्छन् सहज् पार् तरी ॥८५॥

रावण्ले इ वचन् सुन्यो र ऋषिका बिन्ती गऱ्यो फेर् तहाँ ।
विष्णूले जति मार्दछन् रण महाँ ती बस्न जान्छन् कहाँ ॥
दोस्रो प्रश्न सुन्या तहाँ ति ऋषिले यस्ता प्रकार्को जसै ।
उत्तर् फेरि दिया कृपा गरि तहाँ तेस्लाइ तिन्ले तसै ॥८६॥

द्यौताले जति मार्दछन् ति त अनेक् स्वर्गादिको भोग् गरी ।
कालान्तर् पछि जन्म हुन्छ तिनको पृथ्वीतलैमा झरी ॥
जस्लाई हरि मार्दछन् उ त तसै जान्छन् तुरुन्तै अनी ।
मुक्तै भै कन बस्छ जन्म तसको हूँदैन कैले पनी ॥८७॥

यस्ता सत्य वचन् सुनी मन बुझ्यो रावण् भयो खुस् पनी ।
सङ्ग्राम् श्रीहरि थ्यैं गरी तहिं मरी मुक्तै म हुन्छू भनी ॥
यस्तो सुर् मनमा जसै दृढ गऱ्यो जान्या ऋषीले पनी ।
खूसी भै ति सनत्कुमार ऋषिले आशीष दीया पनी ॥८८॥

हे रावण् ! सुन वत्स ! जो छ मनमा स्वाभीष्टसिद्धी सबै ।
तिम्रो लौ परिपूर्ण हुन्छ मनमा शङ्का नमान्या कबै ॥
रुप् जस्तो हरिको छ भन्छु अहिले यस्ता हरी छन् भनी ।
स्थावर् जङ्गम सूर्य्य चन्द्र पृथिवी शेष् दैत्य दानव् पनी ॥८९॥

ई रुप् हुन् हरिका अनेक् तरहका यो रुप् विराट् रूप हो ।
पीताम्बर् घनश्याम् त सूक्ष्म रुप हो देख्नू कृपैले छ यो ॥
यो रुप् देखन मन्सुबा छ त हुनन् इक्ष्वाकु कुल्मा हरी ।
छोरा हुन् दशरथ्जिका भनि जगत् भन्नन् ति राम् नाम् गरी ॥९०॥

सीता लक्ष्मण साथमा लिइ पिताजीका हुकुम्ले गरी ।
जानन् दण्डक वन् महाँ भजि लिया चीन्ह्या तिनै हुन् हरी ॥
यो विस्तार सनत्कुमार ऋषिका मुख् देखि जस्तै सुन्यो ।
चीन्ह्यो ख्वामितलाइ तेस् बखतमा तेस्ले र यस्तो गुन्यो ॥९१॥

श्रीराम्चन्द्र सितै विरोध् गरि तिनैका हात देखी मरी ।
संसार्सागर पार् तरेर सहजै जान्छू जहाँ छन् हरी ॥
यस्ता आशयले सिता कन हऱ्यो रावण् त हो बुद्धिमान् ।
लक्ष्मी हुन् इ सिता भनी कन चिन्ह्यो मान्थ्यो कहाँ हो अजान् ॥९२॥

जो यो कथा कन खुसी भइ पाठ गर्छन् ।
सुन्छन् कहीं कहिं सुनायर पाप हर्छन् ॥
खुप् आयु बढ्छ तिनको अति सौख्य हुन्छन् ।
धन्लाभ हुन्छ बहुतै तब नित्य सुन्छन् ॥९३॥

एक् दिन् नारदजी डुली सकल लोक् आया नजिक्मा जसै ।
देख्यो रावणले र पाउ परि एक् बिन्ती गऱ्यो पो तसै ॥
हे सर्वज्ञ मुने ! लडाकि बलिया विर् छन् कहाँ सो कही ।
पाऊ लाग्नु हवस् गऱ्यो विनति यो खुप् लड्न इच्छा भई ॥९४॥

रावण्का इ वचन् सुनेर मुनिले मन्ले विचार् खुप् गरी ।
भन्छन् को भनु छैन वीर अरु ता ताहाँ तिमीले सरी ॥
तिम्रो मन्सुब पूर्ण गर्न सकन्या विर् श्वेतद्विप्मा गया ।
मिल्छन् जाउ तहीं नजाउ कहिं लौ खुप् लड्न मन्सुब् भया ॥९५॥

जो विष्णुका पूजन नित्य गर्छन् ।
जो विष्णुका बाहुलि देखि मर्छन् ॥
तेस्ता महात्मा तहिं बस्न जान्छन् ।
त्रैलोक्यका विर् त ति तुच्छ मान्छन् ॥९६॥

नारद्का इ वचन् सुनी कन त झट् पुष्पक् विमान्मा चढी ।
श्वेतद्विप् पनि पुग्दछू भनि चल्यो रावण् त तेसै घडी ॥
श्वेतद्वीप नजिक् पुग्या पछि विमान् पुष्पक् न चल्न्या भयो ।
ओर्ल्यो पुष्पक देखि हिक्मति थियो पैदल् दुगुर्दै गयो ॥९७॥

श्वेतद्वीप पुगी प्रवेश् गरुँ भनी मनसुब् गरेथ्यो जसै ।
धाया सुन्दरि नारि घेरि चहुँ ओर् आश्चर्य मान्यो तसै ॥
आर्कीले पनि देखि पक्रि कन सब् वृत्तान्त सोद्धी भई ।
आर्कीले अझ आर्किले धरि लिंदा चेत्यो वहाँ पो गई ॥९८॥

उम्क्यो स्त्रीहरु देखि बल्ल र बहुत् आश्चर्य मान्यो पनी ।
मर्छू मै पनि विष्णु देखि र यहीं आयेर बस्छू भनी ॥
जल्दी मर्न निमित्त खुप् छल गरी सीताजिलाई हर्‍यो ।
लङ्कामा लगि मातृवत् जननिको सेवा पनी खुप् गर्‍यो ॥९९॥

राम् नाम्ले परमेश्वरै हुनुभयो मालुम् छ सब्को गती ।
क्या बिन्ती गरुँ धेर् हजुर् त सबका साक्षी जगत्का पती ॥
मेरो येहि चरित्र गायर रहोस् यो लोक संसार् भनी ।
गर्नू हुन्छ यहाँ अनेक् तरहका संसारि लीला पनी ॥१००॥

येही रित् सित रामको स्तुति गरी खुस् भै अगस्ती गया ।
संसारी सरि भै अनेक् विषय भोग् श्रीराम गर्दा भया ॥
फर्क्यो पुष्प विमान् कुबेर् सित गई राम्कै हजुर्मा गयो ।
फर्क्या नाथ् म कुबेरका हुकुमले यो बिन्ति गर्दो भयो ॥१०१॥

पैल्हे रावणले जिती कन लियो सेवा उसैको गरिस् ।
ऐल्हे श्रीरघुनाथले जिति लिंदा उन्का अधिन्मा परिस् ॥
खुप् यो योग्य भयो अझै पनि तँ जा सेवा प्रभूकै गरी ।
आऊन् तइँले यहाँ जब त राम् वैकुण्ठ जान्छन् हरी ॥१०२॥

हुकुम् येती कुबेरले पनि गऱ्या स्वामित् ! पुग्याथ्र्यौं जसै ।
मन्जुर् सोहि हुकुम् गरी कन फिऱ्याँ खुस् भै हजुर्मा तसै ॥
पुष्पक्को विनती सुनेर रघुनाथ्जीको हुकुम् भो पनी ।
ऐल्हे जा तँ म सम्झुँला त उ बखत् चाँडो तँ आयास् भनी ॥१०३॥

पुष्पक्लाइ बिदा दिया र रघुनाथ्ले राज्यको भोग् गऱ्या ।
जस्का राज्य महाँ बुढा पछि रही बाला न कैल्हे मऱ्या ॥
यस्तो राज् प्रभुले गऱ्या सकलका आनन्दमै काल् गयो ।
श्रीराम्का तहिं राज्यमा पनि ठुलो आश्चर्य एक् दिन् भयो ॥१०४॥

ब्राह्मण्को लडिका मरेछ र पिता रूँदा रह्याछन् कहीं ।
देख्न श्रीरघुनाथले तब बिचार् राख्या प्रभूले तहीं ॥
क्याले यो विधि भो भनी कन विचार् गर्दा भयो याद् जसै ।
तप् गर्थ्यो तहिं शूद्र जङ्गल विषे उस्लाइ माऱ्या तसै ॥१०५॥

तप् गर्दा जब शूद्र मारि दिनु भो ऊठ्यो लडीको पनी ।
ब्राह्मण् खूसि भया गयो परमधाम् त्यो शूद्र चाहीं पनी ॥
यस्तै रित् सित पालना गरि लिंदा दुःखी भयेनन् कहीं ।
कोटी लिङ्ग पनी स्थल स्थल विषे थाप्या प्रभूले तहीं ॥१०६॥

संसार्को सुख भोग् गराउनु भयो सीताजिलाई पनी ।
येहि गायर लोक् तरुन् भनि भन्या स्थापन् कथाको पनी ॥
सीता मात्र थिइन् प्रिया प्रभुजिकी राजर्षिको चाल् धरी ।
शिक्षा खातिर गादिमा बसि अनेक् राज्का अनेक् काम् गरी ॥१०७॥

दस् हज्जार् जब वर्ष राज् गरि बित्या काल् ता यसै बिच् महाँ ।
सीताले रघुनाथका चरणमा बिन्ती गरिन् एक् तहाँ ॥
स्वामित् ! नित्य हजूरका चरणकी दासी म हूँ ता पनी ।
पर्छन् आयर पाउमा म सित खुप् ब्रह्मादि द्यौता पनी ॥१०८॥

गर्छन् बिन्ति हजुर् अघी गइ दिया आफैं प्रभू राम् पनी ।
पाऊ लाग्नु हुन्याछ युक्ति यहि हो वैकुण्ठ जान्या भनी ॥
भन्छन् बिन्ति गर्‍याँ हजुर् सित सबै ब्रह्मादिको मत् पनी ।
जस्तो गर्न उचीत हो उहि हवस् स्वामित् ! जनायाँ भनी ॥१०९॥

सीताले विनती गरिन् र रघुनाथ्ज्यूको हुकुम् भो तहाँ ।
बेस् भन्छन् अब गर्नु पर्दछ यसो वैकुण्ठ जाँदा महाँ ॥
लोक्को एक् अपवाद् लगायर तिमीलाई बडा वन् महाँ ।
लैगी त्याग् पनि गर्छु जानु तिमिले वाल्मीकि आश्रम् जहाँ ॥११०॥

ऐल्हे गर्भ छ जन्मनन् दुइ कुमार् विर् विर् तिमीले पनी ।
लोक्को यो अपवाद मेट्छु अब ता पस्छू म नीया भनी ॥
याहीं आयर लोकका बिच महाँ न्यायै पसौली जसै ।
फाट्निन् धर्ति र ताहिं बाट तिमिले वैकुण्ठ जान् तसै ॥१११॥

यस् रित्ले तिमि जाउली जब अघी क्यै काल् बसी मै पनी ।
आऊँला किन बस्तछू कहि सक्याँ यै सुर् छ मेरो भनी ॥
जानाको यहि सूर निश्चय गरी श्रीराम् सभामा गया ।
हाम्रा यश् अपयश् कसो छ दुनियामा येहि सोद्धा भया ॥११२॥

सब्ले बिन्ति पनी गर्‍या हजुरमा बोल्छन् यशै यश् भनी ।
एकाले पछि क्या भन्यो कि महराज् ! एक् सुन्छु अप्यश् भनी ॥
रावण्ले वनमा हरी घर लगी क्यै दिन् त राख्यो पनी ।
यस्ती हुन् इ सिता उनै कन घरै ल्याया छ चोखी भनी ॥११३॥

यस्ती स्त्री पनि चोखि हो भनि यहाँ राजै त राख्छन् भन्या ।
चोखी कुन् रहली यहाँ अब उपर् सम्पूर्ण वेश्यै बन्या ॥
भन्छन् अप्यश येहि मात्र भनि यो बिन्ती गरेथ्यो जसै ।
लक्ष्मण्जी कन डाकि ल्याउन हुकुम् दीया प्रभूले तसै ॥११४॥

हूकुम्ले रघुनाथका हजुरमा लक्ष्मण् पुग्याथ्या जसै ।
सुन्नैलाइ कठिन् हुन्या अति कठोर् हूकुम् भयो पो तसै ॥
हे भाई ! इ सिताजिलाइ अहिले त्याग् गर्नु मैले पऱ्यो ।
चोखी जानि लिंदा त दुर्यश बहुत् लोक्ले मलाई गऱ्यो ॥११५॥

सीतालाइ चढाइ जल्दि रथमा वाल्मीकिआश्रम् जहाँ ।
जो ताहीं नजिकै गयेर वनमा छाडेर आऊ यहाँ ॥
उत्तर् केहि गऱ्यौ भन्या त तिमिले माऱ्यौ म ऐल्हे मऱ्याँ ।
भाई ! भोलि बिहान लानु वनमा हूकुम् त यै हो गऱ्याँ ॥११६॥

लक्ष्मण्ले जब यो हुकुम् कन सुन्या ठूला सकस्मा परी ।
प्रातःकाल महा उठ्या र बढिया एक् रथ् तयारी गरी ॥
सीतालाइ चढाइ लैगि वनमा छोडेर आया पनी ।
लागिन् गर्न विलाप् सिताजि वनमा छोड्या मलाई भनी ॥११७॥

रुन्थिन् वाल्मिकिशिष्यले सुनि कह्या वाल्मीकिजी थ्यैं गई ।
सून्या वाल्मिकिले र पूजन गऱ्या सीताजिको याद् भई ॥
ल्याया आश्रममा र लोकजननी सीता इनै हुन् भनी ।
स्त्रीजन्लाइ लगाइ खुप् सित गऱ्या सेवा सिताको पनी ॥११८॥

ती विप्रपत्निहरुले पनि लक्ष्मि जानी ।
पूजा सिता कन गऱ्या अति भाग्य मानी ॥
सीतापती पनि विरक्त भयेर सुख् भोग् ।
छोडी मुनी सरि भया मनले लिया योग् ॥११९॥

लीला मेरि भनी सुनी कन तरुन् ई लोक् संसार् भनी ।
लोकैका हितका निमित्त भगवान् मानिस् स्वरुप्का बनी ॥
लीला गर्नु भयो र वृद्धहरुले जो गर्दथ्या सो गरी ।
सत्कामै गरि दिन् बिताउनु भयो बाधा सबैका हरी ॥१२०॥

साथ्मा लक्ष्मणजी थिया प्रभुजि थ्यै कुन् हो ठुलो विष् भनी ।
सोध्या लक्ष्मणले र सब् कहनु भो विस्तार् प्रभूले पनी ॥
ब्रह्मस्वै विष हो भनी नृगजिको विस्तार् सुन्याथ्या जसै ।
बूझ्यो चित्त र फेरि लक्ष्मणजिले क्यै सोध्न लाग्या तसै ॥१२१॥

हे नाथ् ! ज्ञान स्वरूप देहहरुका आत्मा अधिन् भै पनी ।
भूभार् हर्नु भयो अनेक् तरहका यस् आकृतीका बनी ॥
लीला हो इ त आत्मरूपि भगवान् भक्तै फगत् जान्दछन् ।
यो लीला त दयानिमित्त हुन गो यस्तो पनि मान्दछन् ॥१२२॥

यस्ता मालिक जानि पाउ तलमा ख्वामित् ! पऱ्याको म छू ।
संसार् रूपि गभिर् समुद्र सहजै कुन् पाठले तर्दछू ॥
सोही युक्ति बताइ बक्सनु हवस् जुन् पाठले यो तरी ।
पुग्न्याछू पछि धाममा सहजमा आनन्दको भोग् गरी ॥१२३॥

लक्ष्मण्का इ वचन् सुनेर रघुनाथ् मूखै हँसीलो गरी ।
आफ्ना भक्त ति भाइ लक्ष्मणजिका सम्पूर्ण सन्ताप् हरी ॥
तत्त्व ज्ञान पनी तहीं दिनु भयो जुन्लाइ वेद्ले पनी ।
भन्छन् लोक्हरुलाइ तर्न सजिलो साँघू छ येही भनी ॥१२४॥

ई वर्णाश्रमका क्रिया जति त छन् तिन्लाइ पैल्हे गरी ।
दस् इन्द्रीय र मन् जितेर गुरुका साम्ने अगाडी परी ॥
आत्मज्ञान मिलोस् भनेर गुरुको सेवा निरन्तर् गऱ्या ।
आत्मज्ञान् पनि मिल्छ येहि रितले संसार् कतीले तऱ्या ॥१२५॥

फल् इच्छा गरि कर्म गर्छ यदि ता फेर् देह यस्तै लिई ।
त्यो फल् भोग् पनि गर्छ गर्छ अरु फेर् कर्मैं बहुत् मन् दिई ॥
तेस्को फेर् पनि बन्छ देह करले येसै जगत्मा परी ।
यस्तै रित् सित घुम्छ त्यो भुवनमा अत्यन्त चक्रै सरी ॥१२६॥

अज्ञानै छ घुमाउन्या सकलको शत्रू सरीको यहाँ ।
ज्ञानैले गरि नष्ट हुन्छ पनि सो लीन् यही मन् महाँ ॥
अज्ञान्को र इ कर्मको छ कति फेर् तस्मात् क्रियाले गरी ।
अज्ञान् नष्ट हुँदैन छैन अरु थोक् ऊपाय यै ज्ञान् सरी ॥१२७॥

अज्ञान् नष्ट हवस् न राग् न त छुटोस् अज्ञानका कर्मले ।
कर्मैं गर्छ त घुम्छ यै जगतमा त्यै कर्मका धर्मले ॥
तस्मात् ज्ञान विचार गर्नु जनले ज्ञान्ले कती पार् भया ।
ज्ञान् छाडी कन कर्मले जनहरू संसार पार् को गया ॥१२८॥

विद्यालाइ सहाय कर्म छ ठुलो भन्छन् इ वेद्ले पनी ।
तस्मात् कर्म अवश्य गर्नु जनले साहाय होला भनी ॥
क्वै येसो पनि भन्दछन् त ति भनुन् साहाय कोही रती ।
विद्यालाइ त चाहिँदैन बुझ यो विस्तार् बताऊँ कती ॥१२९॥

हुन्छन् कर्म त देह देहहरुमा पूरा अभीमान् भई ।
विद्या हुन्छ त जो छ तेहि अभिमान् देहादिमाको गई ॥
विद्याको र इ कर्मको त छ विरोध् साहाय हुन्थ्यो कहाँ ।
विद्यै एक् छ समर्थ मुक्ति दिनमा यै जान्नु सब्ले यहाँ ॥१३०॥

बाजीका श्रुति तैत्तिरीय कहिन्या श्रुतीहरूले पनी ।
भन्छन् येहि कुरा सहाय अरुको खोज्दैन विद्या भनी ॥
तस्मात् कर्म विरोधी जानि जनले सब् कर्म छाडी दिनू ।
विद्यै मात्र ठुलो बुझेर यसमा यो मन् लगाई लिनू ॥१३१॥

जो यो तत्त्वमसी छ वाक्य यसको वाक्यार्थ जानी लिन् ।
यस्मा तिन् पद छन् ति तीन पदका तात्पर्यमा मन् दिन् ॥
तत्का अर्थ परात्म हुन् ति पदमा त्वं भन्नु जीवात्म हो ।
इन्को ऐक्य बुझाउन्या असि छ पद् रात् दिन् विचार् गर्नु यो ॥१३२॥

मायाले त बन्यो शरीर सब यो आखिर् छ मर्न्या पनी ।
देख्न् पञ्च महाभुतै छ सबमा यस्ता प्रकार्को बनी ॥
संसार्को सुख दुःख साधन स्वरुप् देखिन्छ जो देह यो ।
स्थूलोपाधि भनी कहिन्छ सबले यो नाम् यसैको त हो ॥१३३॥

दस् इन्द्रीय र मन् अपञ्चिकृत भुत् यो सोह्र जम्मा छ जो ।
स्थूलोपाधि भनी कहिन्छ सबको मुल् भोग साधन् छ यो ॥
येसै स्थूल उपाधि भित्र छ सदा इन्को वियोग् भो जसै ।
स्थूलोपाधि गलेर जान्छ सबको टिक्तैन एक् क्षण् कसै ॥१३४॥

जीव् ता मुक्त छ शुद्ध निर्मल फटिक् जस्तो उपाधी गरी ।
सो निर्मल् पनि हुन्छ सङ्गगुणले उस्तै उपाधी सरी ॥
ईनै दुइ उपाधि देखि बुझि खुप् होला फरक् जिव् जसै ।
तस्सै मुक्त हुन्या छ छैन नहिं ता आर्को उपायै कसै ॥१३५॥

राताका सँगमा रह्या स्फटिक ठिक् देखिन्छ रातै सरी ।
तस्तै आत्म पनी उपाधि सँग भै हुन्छन् उपाधी सरी ॥
आत्मामा छ उपाधि केहि न फटिक्मा क्यै छ रातो कतै ।
झुट्टै मात्र छ यो झलक् यहि विचार् खुप् राख्नु जत्ता ततै ॥१३६॥

जाग्रत् स्वप्न सुषुप्ति वृत्ति तिन छन् यस् बुद्धिका ई पनी ।
झूट्टै देखि लिइन्छ नित्य सुखरुप् यस् ब्रह्मरुप्मा भनी ॥
जानी वृत्तिनिरोध् गरेर जनले यो आत्म जानी लिन् ।
आत्मा भीत्र उपाधिलाइ त झुटा जानेर छाडी दिन् ॥१३७॥

आत्मा हो सुख रूप दुःख रुपको संसार् छ उस्मा कहाँ ।
अज्ञान्ले गरि मात्र सत्य रुपले झल्कन्छ आत्मा महाँ ॥
ज्ञान्ले लिन् पनि हुन्छ डोरि कन साँप् बुझ्नू छ जस्तो फगत् ।
तस्तै ईश्वरमा अनेक् तरहको देखिन्छ यस्तो जगत् ॥१३८॥

अध्यास् हुन्छ चिदात्ममा इ सबको जो छन् अहङ्कारका ।
इच्छादी पनि बुद्धि धर्म बुझनू छैनन् कुनै सारका ॥
आत्मा साक्षि छ यो पृथक् इ सबमा सब्मा घुस्याको पनी ।
जस्तै घुस्तछ अग्नि लोहहरुमा तस्तै प्रकार्को बनी ॥१३९॥

यै आत्मा कन चिह्न पर्छ गुरुका वेद्का वचन्ले गरी ।
आत्मालाइ चिह्नय्यो भन्या बुझि लिनू त्यो मुक्त भो तेस् घरी ॥
तस्मात् आत्मविचार गर्नु जनले यस् रूपका हुन् भनी ।
अज्ञान् नष्ट गराउना कन अवर् छैनन् उपाई पनी ॥१४०॥

आत्मा यस् रितले चिह्निन्छ पहिले एकान्तमा गै बसोस् ।
दस् इन्द्रीय जितेर मन् पनि जिती आत्मैविचार्मा परोस् ॥
जानोस् जो छ जगत् प्रकाश् सकल यो हो आत्मसत्ता भनी ।
येही तत्त्व बुझी त पूर्ण रुपको होइन्छ आफू पनी ॥१४१॥

ओङ्कार् वाचक हो सबै जगतको अज्ञान् अवस्था महाँ ।
ज्ञानोत्तर् हुन सक्छ वाचक कहाँ लिन् हुन्छ आत्मै महाँ ॥
आत्मामा जब लिन् भया अ उ म तिन् विश्वादि साक्षीसहित् ।
आत्मै मात्र रहन्छ तेस् बखतमा निर्मल् उपाधीरहित् ॥१४२॥

सोही आत्म म हूँ भनी दृढ भयो ज्ञान्का विचार्ले जसै ।
जीवन्मुक्त भनी कहिन्छ जन त्यो पर्दैन ताप्मा कसै ॥
सब् इन्द्रीयशमन् गरेर बलवान् कामादिको नाश् गरी ।
अभ्यास् गर्नु समाधिमा त सहजै देखिन्छु साम्ने हरी ॥१४३॥

येही पूर्ण अनन्त आत्मरुपको ध्यान् नित्य गर्दै रहोस् ।
जो प्रारब्ध छ सो बुझेर बलियो ई दुःख सुख् सब् सहोस् ॥
येही रित् सित दिन् बिताउँछ भन्या यो देह छुट्ला जसै ।
संसार्का सब दुःख छाडि कन त्यो लिन् हुन्छ मैमा तसै ॥१४४॥

आदीमा न त अन्त्यमा न बिचमा यो देहधारी बनी ।
पूर्णानन्द हुँदैन जान्नु सबले यो सत्य बात् हो भनी ॥
तस्मात् यो विधि छोडि गर्नु जनले आत्मैविचार् खुप् गरी ।
त्यो मैमा मिलि जान्छ जल् जलधिमा पौंचेर मील्या सरी ॥१४५॥

आत्मै मात्र छ सत्य यो सब जगत् झूटै छ झूटो पनी ।
डोरी सर्प बुझ्या सरी बिबुझमा देखिन्छ साँचो भनी ॥
जान्नू जानिइयेन यो भनि भन्या मेरा चरण्मा परी ।
सेवा गर्नु र जान्दछन् नतर ता टर्दैन कस्तै गरी ॥१४६॥

बेद्को सार रहस्य यो सब कह्याँ जो यो विचार् गर्दछन् ।
कोटी जन्म सहस्रका सकल पाप् तिन्का सहज् टर्दछन् ॥
तस्मात् भाइ ! विचार यो सब जगत् झूटो चटक् झैं भनी ।
मैमा भक्ति सदा लगायर रह् आनन्द रूपी बनी ॥१४७॥

मेरो येहि सगुण् स्वरूप् कन खुसी मानी भजन् वा गरून् ।
वा निर्गुण् परिपूर्ण आत्म रुपमा लैगेर यो मन् धरून् ॥
ती दूवै मइ तुल्य हुन् ति मइ हुन् ती मै सरीका बनी ।
गर्छन् सब् भुवनै पवित्र तिनले कुल्ची दिंदामा पनी ॥१४८॥

श्रद्धा भक्ति रहोस् गुरूचरणमा मेरा वचन्मा पनी ।
यस्लाई श्रुतिसार् बुझी कन पढोस् मुल् तत्त्व यै हो भनी ॥
यस्ता रित् सित यो पढ्यो पनि भन्या अज्ञानको नाश् गरी ।
मेरै रुप् बनि जान्छ जान्छ सहजै संसारसागर् तरी ॥१४९॥

एक् दिन् श्रीयमुनाजिका तिर महाँ बस्न्या मुनीश्वर्हरू ।
भार्गव्मा च्यवनै थिया इ सँगमा बस्न्या थिया जो अरू ॥
आया श्रीरघुनाथका हजुरमा आपत्ति छुट्नन् भनी ।
आदर् खुप् रघुनाथ बाट रहँदा खुस् भो ऋषीगण् पनी ॥१५०॥

सेवक् ब्राह्मणको म हूँ अति कृपा गर्नु भयो धन्य हो ।
सेवक्लाइ अह्राइ बक्सनु हवस् कुन् काम् छ इच्छा छ जो ॥
सेवक् हूँ सब सिद्ध गर्छु भनि यो राम्को हुकुम् भो जसै ।
आपत् बिन्ति गऱ्या तहाँ च्यवनले राम्का हजुर्मा तसै ॥१५१॥

हे नाथ् ! क्वै मधु नाम दैत्य शिवका प्यारा महात्मा थिया ।
तिन्लाई शिवले त्रिशुल् पनि अमोघ् खूसी हुँदामा दिया ॥
रावण्की बहिनी थि कुम्भिनसि एक् बीहा गऱ्याको थियो ।
जन्म्यो पुत्र त लोककण्टक सबै चाल् राक्षसैको लियो ॥१५२॥

तेस्को नाम लवण् छ राक्षसि छ चाल् तेस्ले त्रिशुल् त्यै लिई ।
आपद् सब् ऋषिलाइ गर्छ रघुनाथ् ! बाधा अनेकन् दिई ॥
यो आपत्ति छुटोस् भनी हजुरमा आयौं भन्याथ्या जसै ।
तेस्को ताप न मान्नु मार्छु अहिले यस्तो हुकुम् भो तसै ॥१५३॥

यै बिच्मा सब भाइलाइ रघुनाथ्ले सोध्नु भो को गई ।
मार्छौं कण्टक तेस् लवण् कन ऋषीका प्राणदाता भई ॥
हात् जोरी विनती गऱ्या भरतले ख्वामित् ! म जान्छू भनी ।
ताहीं फेर् विनती गऱ्या अति उचित् शत्रुघ्नजीले पनी ॥१५४॥

लक्ष्मण्ले पनि काम् गऱ्या अगि बडा साथै हजुर्मा गई ।
दुःखै भोग भरत्जिले पनि गऱ्या योगी सरीका भई ॥
ख्वामित् ! आज हुकुम् भया त खूसि भै जान्छू म ऐल्हे तहाँ ।
राम् ठाकुर् बहुतै खुसी हुनु भयो यो बिन्ति सुन्दा महाँ ॥१५५॥

यस्तो हुकुम भो बहुत् खुसि भई शत्रुघ्नलाई तहाँ ।
गादी आज म दिन्छु राज् पछि गऱ्या पूरी बनाई तहाँ ॥
पैल्हे जल्दि त मारि हाल लवणै लै जाउ यो बाण् भनी ।
बाण्मा मुख्य जउन् थियो उहि भिकी दीनू भयो बाण् पनी ॥१५६॥

अर्ती क्या दिनु भो कि भाइ ! शिवको त्रिशुल् छ तेस्का घरै ।
पूजा नित्य गरेर जान्छ वनमा आहार खातिर् परै ॥
तेस्ले त्यो शिवको त्रिशुल् लिन भनी जानै न पावस् घरै ।
फिर्दामा तहिं लड्नु हान्नु यहि शर् मर्ला र गिर्ला परै ॥१५७॥

पायो त्यो शिवको त्रिशुल् लिन भन्या तेसै त्रिशुल्ले गरी ।
सब्को नष्ट गराउन्या छ यहि सुर् राखनू विचार् खुप् गरी ॥
यो माऱ्या पछि तेस् मधूवन महाँ एक् बेस् बनाऊ सहर् ।
जस्मा बस्न मिलोस् भनी सकलले खुप् बस्न मानुन् रहर् ॥१५८॥

तेस्को नाम् मथुरा हुन्या छ नगरी त्यै राजधानी गरी ।
राज् गर्नू तिमिले अनेक् तरहका सब्का विपत्ती हरी ॥
एक्लै गै अघि मार राक्षस पछी आऊँछ सेना पनी ।
तिस् चालीस हजार राज् गर तहाँ राम्ले दिया राज् भनी ॥१५९॥

आशीर्वाद् दिइ साथ जाउ ऋषिका भन्न्या हुकुम् भो जसै ।
हुकुम् माफिक काम् गऱ्या सँग गई शत्रुघ्नजीले तसै ॥
राक्षस् मार्नु भयो तुरुन्त र तहीं पूरी मथूरा बनी ।
हुकुम् माफिक राज् गऱ्या तहिं बसी शत्रुघ्नजीले पनी ॥१६०॥

सीताका पनि दुइ पुत्र सुकुमार् जम्न्याह पैदा भया ।
वाल्मीकी ऋषिले ति पुत्र दुइको नाम्कर्म गर्दा भया ॥
जेठाको कुश नाम् धऱ्या लव भनी जुन् चाहिं कान्छा थिया ।
तिन्को नाम धऱ्या क्रमै सित अनेक् शास्त्रै पढाई दिया ॥१६१॥

वेलैमा व्रतबन्ध कर्म पनि भो वेदार्थ जानुन् भनी ।
लाग्या वेद् पनि पढ्न शास्त्रहरूको तात्पर्य जान्या पनी ॥
उत्तम् निर्मल वंश सूर्य्य बिचमा पैदा भयाका थिया ।
यो अभ्यास थियेन भन्नु त उसै फुस्रा कुरा पो थिया ॥१६२॥

वाल्मीकिले सकल रामचरित्रलाई ।
गान् गर्न काव्यरितले कविता बनाई ॥
गान् गर्दथ्या खुसि भयेर पढाइ दीया ।
त्यो गाउँदा त्रिभुवनै वश पारि लीया ॥१६३॥

जम्ल्याहा दुइ भाइ सुन्दर कुमार् हात्मा सितारा लिई ।
पूरा सुर् सित गाउँथ्या दुइ जना ताल् सुर् मिलाई दिई ॥
खुस् हुन्थ्या ऋषिगण् सबै ति वनका सूनेर तेस् गानले ।
प्यारो खुप् सित गर्दथ्या ति दुइको ठूला भनी मानले ॥१६४॥

यै रीतले रामचरित्र गाई ।
सम्पूर्णको मन् पनि खुस् गराई ॥
वाल्मीकि कै आश्रममा रहन्थ्या ।
गर्थ्या सधैं वाल्मिकि जो त भन्थ्या ॥१६५॥

यै बिच्मा सब अश्वमेधहरू गरी राम्ले अनेक् दान् दिया ।
सीताजी वनमा थिइन् र सुनकी सीता बनाई लिया ॥
ब्रह्मर्षी र बडा बडा पृथिविका राजाहरू सो पनी ।
ब्राह्मण् क्षत्रिय वैश्य सब् तहिं पुग्या हेरौं तमासा भनी ॥१६६॥

वाल्मीकी ऋषिका सँगै ति कुशलव् हिंड्थ्या ति जान्थ्या जहाँ ।
पाया फुर्सत सोध्नको र कुशले सोध्या कुरा क्यै तहाँ ॥
हे सर्वज्ञ गुरो ! कउन् तरहले बन्धन् विषे पर्दछन् ।
कुन् पाठ्ले सब बन्धनै पनि सहज् तोडेर पार् तर्दछन् ॥१६७॥

बाँधिन्छन् यहि रीतले यति गन्या संसार तर्छन् भनी ।
यस्तो तत्त्व बताइ बक्सनुहवस् जान्न म मूढो पनी ॥
यस्तो प्रश्न सुन्या जसै ति कुशको ती वाल्मिकीले पनी ।
यस्को तत्त्व बुझाइ बक्सनु भयो बाँधिन्छ यस्ले भनी ॥१६८॥

यस् जिव्ले बिहकै विचार न गरी मन्त्री अहङ्कार् लिंदा ।
मन्त्रीले जति आफुमा गुण थिया जिव्मा मिलाई दिंदा ॥
मन्त्रीका वशमा परेर यहि जिव् मै हूँ अहङ्कार् भनी ।
लाग्यो भन्न भन्या गन्यो विषयमा बाँधिन्छ यो जिव् पनी ॥१६९॥

जो छन् सत्व र रज् तम त्रिगुण ई रुप् हुन् अहङ्कारका ।
ई तीनै मनले विचार् गरि लिंदा छैनन् कुनै सारका ॥
इच्छा सत्व विषे धन्यो पनि भन्या ऐश्वर्य भोग्छन् पनी ।
संसार् कै व्यवहार बढ्छ रजले स्त्री पुत्र मेरा भनी ॥१७०॥

जो ता छन् तम गूणमा खुसि हुन्या तेस्ता त कीरा भई ।
फिर्छन् नित्य विपत्तिमा सुख सयेल् मिल्दैन काहीं गई ॥
जो ता तिन् गुणलाइ तुच्छ बुझि खुप् आत्मैविचार् गर्दछन् ।
सब् बन्धन्हरुलाइ तोडि सहजै संसार् तिनै तर्दछन् ॥१७१॥

तस्मात् अहङ्कार् कन तुच्छ मानी ।
आत्मा म हूँ पूर्ण भनेर जानी ॥
आत्मैविचार्मा तिमि चित्त देऊ ।
साँचो भन्याँ यो तिमि जानि लेऊ ॥१७२॥

वाल्मीकि देखी यति तत्त्व पाई ।
ज्ञान् भै गयो ती कुश वीरलाई ॥
मुक्तै थिया नित्य तथापि याहाँ ।
गर्दै रहचा कार्य त लोक माहाँ ॥१७३॥

एक् दिन् वाल्मिकिले त अर्ति दिनु भो हे पुत्र हो ! गाउँछौ ।
तिम्रो गान् सुनि खूसि हुन्छ दुनियाँ अत्यन्त यश् पाउँछौ ॥
श्रीराम्का पनि गान सुन्न कन मन् आयेर गाऊ भनी ।
लाया गाउन यो भन्या दुइ जना मीलेर गाया पनी ॥१७४॥

गान्ले खुस् भइ केहि बक्सिस भया बक्सिस् भयाका जती ।
चिज् छन् सब् तृण झैं गरेर तिमिले केही न लीया रती ॥
अर्ती वाल्मिकि देखि पाइ कुशलव् अत्यन्त खूसी भई ।
लाग्या गाउन दूइ भाइ ऋषिका साम्ने अगाडी गई ॥१७५॥

सून्या तेहिं अपूर्व गान् र रघुनाथ्ज्यूका पनी मन् गयो ।
मेरो मन् पनि गानले हरि लिया को हुन् इ भन्न्या भयो ॥
साम्ने डाकि म सुन्छु फेरि यहि गान् भन्न्या इरादा धरी ।
राजन् पण्डित वृद्ध जन्हरु बहुत् राखी सभा खुप् गरी ॥१७६॥

गान् सुन्छू अब डाक याहिं ति कुमार् आउन् सभामा भनी ।
हूकुम् भो र हुकूमले दुइ कुमार् आया सभामा पनी ॥
देख्या मूर्ति कुमारका र सबले आश्चर्य मान्या पनी ।
कस्का हुन् इ कुमार् कसो गरि भया रामै सरीका भनी ॥१७७॥

रामैका सरि वस्त्र भूषण भया रामचन्द्र कुन् हुन् भनी ।
चिह्नैलाइ कठिन् हुन्या छ यहि बात् सब् बोल्न लाग्या पनी ॥
लाग्या गाउन भाइ दूइ जब ता गान्धर्व सुर्ले गरी ।
गान् सुन्दा बहुतै खुसी हुनु भयो त्रैलोक्यका नाथ् हरी ॥१७८॥

हूकुम् ताहिं भरत्जिलाइ दिनु भो लौ देउ खिल्लत् भनी ।
दस् हज्जार् रुपिया लगी कन दिया जल्दी भरत्ले पनी ॥
दस् हज्जार् रुपिया दिया त पनि त्यो सब् तृण् सरीको गरी ।
जाहाँ वाल्मिकिजी थिया उहिं गया धन् छोडि तेसै घरी ॥१७९॥

जान्या श्रीरघुनाथले इ त सिताजीका कुमार् हुन् भनी ।
त्यै बिच्मा प्रभुले हुकुम् दिनु भयो शत्रुघ्नलाई पनी ॥
हे भाई ! तिमि जाउ जल्दि अहिले बाल्मीकिजी छन् जहाँ ।
सीताजी र ति वाल्मिकी कन लिई दौडेर आऊ यहाँ ॥१८०॥

सीतालाइ नियाँ म दिन्छु अहिले सीताजि नीयाँ पसुन् ।
आफ्नू दोष अफालि निर्मल भई खुस् भै सिताजी बसुन् ॥
हूकुम् श्रीरघुनाथको यति हुँदा शत्रुघ्न जल्दी गया ।
वाल्मीकी ऋषिका परी चरणमा सब् बिन्ति गर्दा भया ॥१८१॥

सून्या बिन्ति र जुन् त आशय थियो राम्‌को उ जानी लिया ।
पस्लिन् भोलि निया सिता भनि तहाँ उत्तर् तुरुन्तै दिया ॥
उत्तर् वाल्मिकि देखि पाइ कन ती शत्रुघ्न फर्की गया ।
श्रीराम्‌चन्द्रजिका पुगी हजुरमा त्यो बिन्ति गर्दा भया ॥१८२॥

सुन्नू भो जब उत्तरा ति ऋषिको ताहाँ प्रभूले पनी ।
पस्छिन् भोलि सिता निया भनि हुकुम् भो लोक जानुन् भनी ॥
हूकुम् येति सुन्या र लोक पनि सब् हेरौं तमासा भनी ।
ब्राह्मण् क्षत्रिय वैश्य शूद्र जति छन् आया महर्षी पनी ॥१८३॥

आया वाल्मिकि ताहिं तेहि बिचमा सीताजिलाई लिई ।
सीताजी पनि यज्ञमा पुगि गइन् श्रीराममा मन् दिई ॥
सीताजी कन देखि लोकहरु सब् बेस् भो बहुत् बेस् भनी ।
लाग्या बोल्न तहाँ तसै बखतमा ती वाल्मिकीजी पनी ॥१८४॥

श्रीराम्‌जी सित बिन्ति गर्दछु भनी राम्‌का अगाडी सऱ्या ।
सीताजी अति शुद्ध छन् भनि बहुत् बिन्ती हजुर्मा गऱ्या ॥
छोरै हुन् कुशलव् पनी हजुरका बिन्ती कहाँ तक् गरू ।
क्यै शङ्का मनमा रह्या हजुरमा गर्छू शपथ् मै बरू ॥१८५॥

बोल्याँ केहि झुटो भन्या हजुरमा बोल्यो झुटो बात् भनी ।
निष्फल् आज गरुन् प्रभू जति थियो मेरो तपस्या पनी ॥
सून्या वाल्मिकिको शपथ् र रघुनाथ्ज्यूका हुकुम् यो भयो ।
मेरा संशय छैन कत्ति मनमा साँचो शपथ् हुन्छ यो ॥१८६॥

लङ्कामा पनि एक् निया अघि दिंदा जीतिन् र सीता लियाँ ।
ऐल्हे पो अपवाद् गऱ्या र जनले सो मेट्न छाडी दियाँ ॥
अर्काले अपवाद् गऱ्यो भनि उसै साँचै सिता त्याग् गऱ्याँ ।
तस्तै भो त पनी रिसानि न हवस् यस्मा क्षमापन् गऱ्या ॥१८७॥

मेरै पुत्र त हुन् दुवै इ कुशलव् जम्ल्याह पैदा भया ।
सीताजी पनि शुद्ध छन् सब बुझ्याँ सन्देह मेरा गया ॥
हूकुम् यो रघुनाथको हुन गयो हूकुम् भयो ता पनी ।
सीताजी त तयार् भइन् तस बखत् पस्छू म नीया भनी ॥१८८॥

ब्रह्मादीहरु लोकपाल्हरु सबै आया सिता छन् जहाँ ।
ब्रह्मादीहरुका अगाडि ति सिता क्यै बोल्न लागिन् तहाँ ॥
जस्तो भक्ति छ रामका चरणमा मेरा उ जानी लिउन् ।
साँची छू त मलाइ जान अहिले बाटो भुमीले दिउन् ॥१८९॥

यस्ता वाणि सिताजिको पृथिविले सूनी सकीथिन् जसै ।
बेस् सिंहासन एक् तयार् गरि सिताजीलाइ राखिन् तसै ॥
त्यै सिंहासनमा बसी जननिले औदास्य मन्मा लिइन् ।
सीताजी कन जानलाइ बढिया बाटो भुमीले दिइन् ॥१९०॥

यस् रित्ले जननी सिता जब गइन् खुप् मोह लोक्मा पऱ्या ।
इन्द्रादीहरुले त खुप् खुसि हुँदै बेस् पुष्पवृष्टी गऱ्या ॥
सीताको तहिं शोक् गऱ्या प्रभुजिले संसारी जस्ता भई ।
ब्रह्मादीहरुले बुझाउनु भयो साम्ने अगाडी गई ॥१९१॥

बूझी बक्सनु भो र शोक् पर गरी बाँकी रह्याका थिया ।
सब् सम्पूर्ण गरेर दान् दिनु भयो ब्राह्मण् तहीं सब् थिया ॥
जो ता यज्ञ महाँ थिया जनहरू धन्ले ति पूर्णै भया ।
बीदा बक्सनु भो र देसि जति हुन् बीदा हुँदै सब् गया ॥१९२॥

सीताजी सितको वियोग् जब भयो श्रीराम् विरक्तै भया ।
यज्ञस्थान् कन छोडि पुत्र सँग ली जल्दी अयोध्या गया ॥
कौशल्या जननी पनी खुसि भइन् श्रीराम आया भनी ।
लक्षण् अन्त्य निहारि ज्ञानकि कथा चर्चा गरिन् बेस् भनी ॥१९३॥

कौशल्या रामलाई त्रिभुवनपतिका नाथ् रमानाथ जानी ।
कुन् पाठ्ले बन्ध छुट्ला भनि कन मनमा खुप् ठुलो दुःख मानी ॥
आइन् पाऊ परिन् फेर् विनति पनि गरिन् रामजीका चरण्मा ।
कुन् पाठले बन्ध छुट्छन् यति म कन कहू आज आयाँ शरण्मा ॥१९४॥

यस्तो बिन्ती सुनी खुप् खुसि पनि हुनु भो बन्ध छुट्न्या उपाई ।
सब् भन्दा येहि ठूलो भनि कहनु भयो भक्तियोग् माइलाई ॥
भक्तीयोग्मा पनी जो त्रिगुणरहितकी भक्ति छन् सोहि गर्नू ।
गङ्गाजीका प्रवाहा सरि गरि यस मन्लाइ मै माथि धर्नू ॥१९५॥

मै माथी चित्त धर्न्या जनहरु सहजै भक्तिमान् होइ जान्छन् ।
चार् छन् मुक्ती ति चारै कन पनि तलका तृण् सरीका ति मान्छन् ॥
मैमाथी चित्त धर्न्या भनि कन बुझि ल्यौ साधना गर्न माहाँ ।
तेस्को वर्णन् म गर्छू अब सब बुझिल्यौ सब् खुलस्ता छ याहाँ ॥१९६॥

इच्छा काहिं न राखनू विषयमा सब् धर्म थाम्नू पनी ।
सत्काम् गर्नु विचार राख्नु मनमा हिंसा घटीया भनी ॥
मेरो दर्शन गर्नु खुप् स्तुति पुजा गर्नू स्मरण् खुप् गरी ।
पाऊमा परि दण्डवत् गरि लिनू जाइन्छ यस्ले तरी ॥१९७॥

सब् प्राणीहरुमा म छू यति विचार् राख्नू असङ्गी भई ।
साँचो बोल्नु बडा मिल्या चरणमा पर्नू तुरुन्तै गई ॥
गर्नू दुःखि उपर् दया सम भया तिन्मा त मैत्री पनी ।
सेवा गर्नु यमादिको पनि असल् बाटा इनै हुन् भनी ॥१९८॥

वेदान्तै कन सुन्नु गर्नु खुसि भै कीर्तन् सदा नामको ।
सज्जन्ले सतसङ्ग गर्नु दिन दिन् सोझो भई कामको ॥
मेरो देह भनाउन्या अति ठुलो छोड्नू अहङ्कार् पनी ।
यो मन् शुद्ध गराइ बुझ्नु जति छन् सब् धर्म मेरा पनी ॥१९९॥

जस्तै गन्ध रहन्छ फूलहरुमा फुल्मा रह्याको पनी ।
वायूका वशमा परी कन उडी आऊँछ नाक्मा पनी ॥
त्यस्तै योग विषे दियो मन भन्या त्यौ योगवायू पनी ।
गन्धै झैं गरि मन् उडायर सहज् ल्याऊँछ मैमा पनी ॥२००॥

सर्वात्मा म छु जो त येति नबुझी पूजा सनक् गर्दछन् ।
ती देखी खुस हुन्न कत्ति ति गरुन् व्यर्थै शरिर् हर्दछन् ॥
पूजा गर्नु त तेहि हो उ न गऱ्या तिन्ले पुजा कुन् गऱ्या ।
मृत्यूको भय हुन्छ तिन् कन सदा संसारमा ती पऱ्या ॥२०१॥

सर्वात्मा म छु येति जानि सब जिव्लाई नमस्कार् गरुन् ।
जीवात्मा परमात्म एक् बुझि सदा अन्तःकरण्मा धरुन् ॥
मातर् ! मार्ग त तर्नलाइ सजिलो यै हो छ यस्तै गरी ।
संसार्का कति पार् गया सहजमा संसारसागर् तरी ॥२०२॥

याहाँलाइ त झन् सहज् छ म त हूँ पुत्रै र पुत्रै भनी ।
संझी मात्र दिनू हवस् यति गऱ्या छुट्नन् इ बन्धन् पनी ॥
कौशल्या रघुनाथको यति हुकुम् सूनिन् र मुक्तै भइन् ।
कैकेयी पनि देह छोडि दशरथ्जीका हजुर्मा गइन् ॥२०३॥

तस्तै सुमित्रा दशरथ्कि रानी ।
संसारको सोख् पनि सर्व जानी ॥
प्रारब्धका बन्धनलाइ तोडी ।
पौंचिन् पती थ्यैं यहिं देह छोडी ॥२०४॥

पापात्मा अति दुष्ट शत्रु सबका तिन् कोटि गन्धर्व छन् ।
ई सब्लाई मराउनू अब पऱ्यो बढ्नन् न माऱ्या त झन् ॥
यस् सुर्ले रघुनाथका हजुरमा एक् दिन् युधाजित् गया ।
पाऱ्या बिन्ति भरत् गई हुकुमले गन्धर्व मार्दा भया ॥२०५॥

पूरी एक् तहिं पुष्करावति बनी पुष्कर् त राजा भया ॥
आर्की तक्षशिला पुरी बनि तहाँ राज् तक्ष गर्दा भया ॥
छोरा पुष्कर तक्षलाइ तिमिले राज् गर्नु याहीं भनी ।
फर्की श्रीरघुनाथका हजुरमा पौंच्या भरत्जी पनी ॥२०६॥

लक्ष्मण्लाइ पनी हुकुम् तहिं भयो भाई ! तिमीले पनी ।
छोरालाइ लगेर पश्चिम मुलुक्मा राज्य देऊ भनी ॥
पश्चिम्मा अति दुष्ट भिल्लहरु छन् तिन्लाइ संहार् गरी ।
दुई पूरि बनाउनू पनि तहाँ रत्नादि दौलत् भरी ॥२०७॥

राजा अङ्गद चित्रकेतु इ दुवैलाई बनाया तहाँ ।
छोरालाइ रजाइँ दी कन तिमी आया तुरुन्तै यहाँ ॥
हुकुम् श्रीरघुनाथको यति हुँदा लक्ष्मण् तुरुन्तै गया ।
जो जो हुन् अति दुष्ट भिल्लहरु सब् तिन्लाइ मार्दा भया ॥२०८॥

पूरी दुइ बनाइ लक्ष्मणजिले ताहीं रजाई दिया ।
छोरालाइ र जल्दि लक्ष्मण गया जाहाँ रघूनाथ् थिया ॥
एक् दिन् काल् ऋषि भैं भयेर रघुनाथ्ज्यूलाइ भेट्नू भनी ।
आया श्रीरघुनाथ्जिका पुरि महाँ चिन्दैन कोही पनी ॥२०९॥

पौंच्या द्वार तलक् जसै प्रभुजिका चौकी त लक्ष्मण् थिया ।
द्वार्मा एक् ऋषि छन् खडा भनि गई हाजिर् पुऱ्याई दिया ॥
हाजिर् सूनि हुकुम् भयो प्रभुजिको ल्याऊ तुरुन्तै भनी ।
लक्ष्मण्ले पनि जल्दि गै हजुरमा ल्याया इनै हुन् भनी ॥२१०॥

पौंच्या श्रीरघुनाथका हजुरमा काल् विप्ररुप्ले जसै ।
त्वं वर्धस्व भनेर आशिष दिया श्रीरामलाई तसै ॥
सत्कार् श्रीरघुनाथले पनि गऱ्या पैले कुशल्क्षेम् गरी ।
तिन्को आशय बुझ्नलाइ हरिले सोध्या अगाडी सरी ॥२११॥

कुन् काम गर्नू छ र जल्दि आई ।
भेट् गर्नु भो आज यहाँ मलाई ॥
हूकुम् प्रभूको जब येति पाया ।
ती काल्पुरुषले पनि बिन्ति लाया ॥२१२॥

हे नाथ् ! चरण्मा अहिले म पर्छू ।
एकान्त बकस्या हुँदि बिन्ति गर्छू ॥
मेरा कुरा कोहि न सुन्न पाउन् ।
सुन्नन् त मारी दिनु दूर जाउन् ॥२१३॥

ती काल्पुरुष्को यति बिन्ति सूनी ।
बेसै इ भन्छन् भनि भीत्र गूनी ।
हुकुम् भयो लक्ष्मणलाइ ताहाँ ।
कोही न आउन् अब भीत्र याहाँ ॥२१४॥

क्वै आउनन् भीत्र त मर्न जानन् ।
अत्यन्त गोता बिहकै ति खानन् ॥
एकान्त तक् कोहि यहाँ न आउन् ।
यो उर्दि सब्ले तिमि देखि पाउन् ॥२१५॥

सून्या हुकुम् येति र काल बोल्या ।
आफ्नू सबै आशय ताहिं खोल्या ॥
हे नाथ् ! म हूँ काल् सबलाइ हर्न्या ।
मालुम् छ यो सब् किन बिन्ति गर्न्या ॥२१६॥

ब्रह्माजिको बिन्ति लियेर आयाँ ।
खुप् भाग्यले दर्शन आज पायाँ ॥
ब्रह्माजिको बिन्ति म आज गर्छू ।
होला हुकुम् जो उहि सीर धर्छू ॥२१७॥

सृष्टी देखि अगाडि पूर्ण रुपले आत्मा स्वरुप् एक् थियौ ।
नारायण् जलशायि रूप त पछी यै सृष्टि खातिर् लियौ ॥
स्वामित्का तहिं नाभिका कमलमा एक्लै म पैदा भयाँ ।
सृष्टी गर्न हुकुम् हुँदा हुकुमले लोक्सृष्टि गर्दै गयाँ ॥२१८॥

जस्ले दुःख दिया प्रजा कन तिनैलाई म मारूँ भनी ।
युग् युग्मा अवतार् समेत् लिनु भयो यस्तै अगाडी पनी ॥
ऐले यो अवतार् पनी पृथिवि कै भार् हर्न खातिर् धरी ।
भूको भार् पनि टारि बक्सनु भयो सब् दुष्ट संहार् गरी ॥२१९॥

एघारै म हजार वर्ष रहुँला जाँदा हुकुम् जो भयो ।
सोही वर्ष गणीतले गनि लिंदा एघार हज्जार् गयो ॥
बस्नैको अरु मन् छ पो त भगवन् ! इच्छा हजुर्को हवस् ।
याहाँ आउन मन् भया बखत भो लौ जल्दि पाल्नू हवस् ॥२२०॥

ब्रह्माको विनति सुनेर रघुनाथ् हाँसी तिनै कालका ।
साम्ने बात्चित गर्नु भो पनि बहुत् सब् जान कै चालका ॥
दुर्वासा यहि बीचमा तहिं गया राम्लाइ भेट्छू भनी ।
लक्ष्मण् द्वार महाँ थिया र ऋषिले तिन्लाइ भेटचा पनी ॥२२१॥

लक्ष्मण्लाइ तहाँ भन्या त ऋषिले हाजिर् गराऊ भनी ।
लक्ष्मण्लाइ कठिन् भयो कठिनले बिन्ती लगाया पनी ॥
भीत्रै जान हुँदैन जाउँ कसरी विस्तार् कहाँ तक् गरू ।
जुन् काम् खातिर आज आउनु भयो सो पूर्ण गर्छू बरू ॥२२२॥

लक्ष्मण्ले यति ती मुनी कन तसै बिन्ती गर्‍याथा जसै ।
दुर्वासा ऋषि हुन् बडा त पनि खुप् रीसाइ बोल्या तसै ॥
लै जाऊ अरू रामका चरणमा वाहीं शरण् पर्दछू ।
लै जान्नौ त मलाइ भित्र त कुलैको भस्म भन् गर्दछू ॥२२३॥

सुन्या येति वचन् र लक्ष्मणजिले मन्मा विचार् यो गर्‍या ।
कुल्को नाश् न हवस् कुशल् सब रहुन् क्या हुन्छ मै एक् मर्‍या ॥
ऐल्हे भीत्र त जान निश्चय पर्‍यो यसतो विचार् खुप् गरी ।
लक्ष्मण् भित्र गया जहाँ प्रभु थिया त्रैलोक्यका नाथ् हरी ॥२२४॥

द्वार्मा हाजिर छन् ऋषी भनि तहाँ बिन्ती गर्‍याथ्या जसै ।
ती काल्लाइ बिदा गरेर रघुनाथ् बाहीर आया तसै ॥
दुर्वासा सित भेट् भयो जब तहाँ राम्ले नमस्कार् गरी ।
सोध्नू भो ऋषिलाइ आउनु भयो कस्तो इरादा धरी ॥२२५॥

इच्छा भोजनमा थियो ति ऋषिको सो बिन्ति गर्दा भया ।
भोजन् बक्सनु भो र भोजन गरी ऋषी खुसी भै गया ॥
यै बीच्मा तहिं संभि बक्सनु भयो राम्ले प्रतिज्ञा पनी ।
लक्ष्मण्लाइ कसोरि मारुँ अहिले यै हो विपत्ती भनी ॥२२६॥

सन्ताप् श्रीरघुनाथका जब पर्‍यो लक्ष्मण् चरण्मा पर्‍या ।
मारी दीनु हवस् मलाइ भगवन् ! यो ताहिं बिन्ती गर्‍या ॥
ठूलो भन्नु छ धर्म हो उहि रहोस् बिन्ती गर्‍या यो जसै ।
यस्को निश्चय गर्नलाइ हुन गो ठूलो सभा एक् तसै ॥२२७॥

सब्ले बिन्ति गऱ्या बुझी हजुरमा त्याग् मात्र गर्नू हवस् ।
मारी हाल्नु त योग्य छैन अधिराज्! ज्यान् आज इन्को रहोस् ॥
ज्यान् हर्नू र वियोग गर्नु इ बराबर् हुन् भन्याथ्या जसै ।
लक्ष्मण्लाइ पनी बिदा दिनु भयो श्रीरामजीले तसै ॥२२८॥

लक्ष्मण्जी सरयू गया तस बखत् राम्का चरण्मा परी ।
प्राणायाम् तिरमा गरी कन गया जाहाँ रहन्थ्या हरी ॥
यस् रित्ले नरलोक छोडि कन ती लक्ष्मण् जसै ता गया ।
भेट्ना खातिर शेषका हजुरमा ब्रह्मादि जम्मा भया ॥२२९॥

लक्ष्मण्जी सितको वियोग् जब भयो दु:खी सरीका बनी ।
साह्रै दिक्क भयेर मन्त्रिहरु थ्यैं यस्तो हुकुम् भो पनी ॥
जान्छू लक्ष्मण छन् जता म त उता यो राज् भरत्ले गरुन् ।
राजा भै कन जो प्रजाहरु इ छन् इन्का सबै ताप् हरुन् ॥२३०॥

जस्सै येति हुकुम् सुन्या भरतले मूर्छित् सरीका भई ।
यस्तो बिन्ति गऱ्या तहाँ भरतले राम्का हजुर्मा गई ॥
बस्थ्याँ ख्वमितलाइ छोडि म कहाँ तिन् लोक बक्स्या पनी ।
छोरै छन् अधिराज् प्रभो! हजुरका राज्का इनै हुन् धनी ॥२३१॥

जेठा पुत्र हजूरका इ कुश विर् राज् कोशलामा गरुन् ।
उत्तर्मा बसि राज् गरी इ लवले सम्पूर्णका ताप् हरुन् ॥
दूई भाइ चलाउँछन् इ जति छन् सब् राज्यको काम् यहाँ ।
दुत् जाउन् मथुरा विषे किन उसै शत्रुघ्न बस्छन् तहाँ ॥२३२॥

सूनुन् लक्ष्मणको पनी ति समचार् पौंच्या परम्धाम् भनी ।
साथै जान हजूरका चरणमा दौडेर आउन् पनी ॥
यस्तो बिन्ति हजूरमा भरतले गर्दा प्रजाले पनी ।
पाया थाह र ताप् भयो मन महाँ जानन् कि छोडी भनी ॥२३३॥

बिन्ती एक वशिष्ठले तहिं गऱ्या लान्छन् कि छोड्छन् भनी ।
रुन्छन् सब् दुनियाँ यहाँ हजुरको पाउन् प्रसाद् ई पनी ॥
सुन्नू भो तहिं यो वशिष्ठ ऋषिले बिन्ती गऱ्याको जसै ।
ठाकुर्का पनि खुप् दया हुन गयो ती सब् प्रजामा तसै ॥२३४॥

इच्छा क्या छ बताउ पूर्ण गरुँला भन्न्या हुकुम् भो पनी ।
सब्ले बिन्ति गऱ्या प्रभू सित तहाँ सब् साथ जान्छौं भनी ॥
इच्छा पूर्ण हवस् भनी हुकुम भो सब् ती प्रजा खुस् भया ।
उत्तर् कोशलमा दुवै ति कुश लव् राज् गर्न खातिर् गया ॥२३५॥

केही दुत् मथुरा तरफ् प्रभुजिले जल्दी पठाई दिया ।
दुत् पौंच्या रघुनाथका हुकुमले शत्रुघ्न जाहाँ थिया ॥
दुत् देखी समचार् सुन्या प्रभुजिको शत्रुघ्नजीले जसै ।
छोरालाइ रजाइँ दी प्रभुजि थ्यैं ती जान आँट्या तसै ॥२३६॥

जेठा पुत्र सुबाहुलाइ मथुराजी राजधानी दिया ।
युप्लाई विदिशा दिया र ति गया जाहाँ रघुनाथ् थिया ॥
जल्दी गै कन पाउमा परि तहाँ यो बिन्ति लाया पनी ।
साथै जान भनेर आज रघुनाथ् आयौं हजुर्मा भनी ॥२३७॥

लौ मध्याह्न हुँदा तयार् भइ रह्या यस्तो हुकुम् भो तहाँ ।
आया राक्षस ऋक्ष वानरहरू सब् येति सुन्दा महाँ ॥
जान्छौं आज सँगै प्रभो ! हजुरमा यै बिन्ति सब्ले गऱ्या ।
सुग्रिव्जी पनि बिन्ति गर्न रघुनाथ्जीका अगाडी सऱ्या ॥२३८॥

अङ्गद्लाइ रजाइँ दीकन यहाँ जाँला म साथै भनी ।
आयाको छु दयानिधान् ! हजुरमा यो बिन्ति लाया पनी ॥
सुग्रिव्को अरुको ति ऋक्षहरुको बिन्ती सुनेथे जसै ।
प्यारा भक्त जहाँ विभीषण थिया ताहाँ गया राम् तसै ॥२३९॥

ताहीं गै कन यो हुकुम् पनि भयो बस्नू तिमीले यहीं ।
प्रारब्धै बलवान् छ जान सबका छुट्तैन सो ता कहीं ॥
जाहाँ सम्म रहन्छ भूमि तहिं तक् राज् गर्नु याहीं बसी ।
शिक्षा गर्नु सबै प्रजा कन बहुत् अन्यायिलाइ कसी ॥२४०॥

यस्को उत्तर छैन चुप् रहु भनी हूकुम् भयेथ्यो जसै ।
तेसै ठाउँ महाँ तुरुन्त हनुमान्जीलाइ देख्या तसै ॥
हूकुम् भो हनुमानलाइ हनुमन् ! चीरञ्जिवी भै रह्या ।
मेरो जुन् छ हुकुम् उ गर्न सब दिन् अत्यन्त तत्पर् भया ॥२४१॥

बुद्धीमान् तहिं जाम्बवान् पनि थिया जाँला म साथै भनी ।
तिन्लाई पनि यो हुकुम् हुन गयो बस्नू तिमीले पनी ॥
द्वाप्रमा कछु युद्ध गर्नु तिमि थ्यौं पर्न्या छ सोही गरी ।
स्वर्गैमा तिमि जाउला पछि भन्या ऐल्हे त यस्तै परी ॥२४२॥

यस्ता रित् सित जो अह्राउनु थियो सो सब् अह्राई वरी ।
सब् प्राणीहरु साथमा हिंड भनी हूकुम् भयो तेस् घरी ॥२४३॥

X X X X
X X X X

आफ्ना पुरोहित् ति वशिष्ठलाई ।
हूकुम् भयो मङ्गल गर्नलाई ॥
मङ्गल् अनेकै ऋषिले गराया ।
राम् स्वर्ग जाना कन निस्कि आया ॥२४४॥

सीताजिले रुप् अधिको छपाइन् ।
लक्ष्मी भई वाम् तिर बस्न आइन् ॥
दक्षिण् तरफ् भूमि बसिन् हरीका ।
सब् ताँहि आया भुवनै भरीका ॥२४५॥

शस्त्रास्त्र सब् ती पनि रूप धर्दै ।
हिंड्दा तहाँ मङ्गल शब्द गर्दै ॥
गायत्रि चार् वेद् सब ताहिं आया ।
रुप् धारि मङ्गल् यश शब्द गाया ॥२४६॥

जो ता अयोध्यापुरवासि थीया ।
तिन्ले सँगै सब् परिवार लीया ॥
बालो बुढो कोहि रहेन ताहाँ ।
सब्को गयो मन् उहि राम माहाँ ॥२४७॥

सुग्रिव्हरू वानर मुख्य आया ।
सब् पाप छूट्या भनि हर्ष पाया ॥
जो लोक् थियो राम् सित जान गै गो ।
गुल्जार् अयोध्या पनि शून्य भै गो ॥२४८॥

छोड्या शहर् क्यै गइ भूमि माहाँ ।
देख्या प्रभूले सरयू र ताहाँ ॥
आफ्ना विराट् रुप् कन संझि लीया ।
आफैं त सब्का पनि नाथ थीया ॥२४९॥

ब्रह्मा ऋषी देव र सिद्ध आया ।
आकाश् विमान्ले भरि छुट्टि छाया ॥
श्रीराम् उपर् खुप् सित पुष्पवृष्टि ।
सब् गर्न लाग्या उहिं लाइ दृष्टि ॥२५०॥

गाऊँछन् कहिं नाच्तछन् प्रभुजि कै यश् मात्र कीर्तन् गरी ।
यै बिच्मा रघुनाथ् पस्या सरयुमा सब्का अगाडी सरी ॥
ब्रह्माको पनि ताहिं औसर पर्‍यो हात् जोरि बिन्ती गर्‍या ।
सब्को ताप् अब गै गयो सकल लोक् आनन्दसागर् पर्‍या ॥२५१॥

ख्वामित्‌ले अब विष्णुको रुप लिने वेला भयेथ्यो भनी ।
पाऱ्या बिन्ति र होइ बक्सनु भयो श्रीराम् चतुर्भुज् पनी ॥
जो शत्रुघ्न भरत् थिया दुइ जना ती शङ्ख चक्रै बनी ।
ख्वामित्‌का तहिं बाहुमा बसि गया बस्न्या यहीं हो भनी ॥२५२॥

ब्रह्माण्डै सब देवगण् खुसि भया यो रूप देख्या जसै ।
ब्रह्मालाइ हुकुम् गऱ्या प्रभुजिले सब् प्राणि खातिर् तसै ॥
हे ब्रह्मन् ! जति जन् थिया सहरमा सब् साथ जान्छौं भनी ।
आया सब् परिवार् लियेर सँगमा लाग्या पछाडी पनी ॥२५३॥

इन्‌लाई शुभलोक देउ तिमिले सत्‌लोकमा वास् गरुन् ।
आफ्ना सब् परिवारले सँग रही आनन्दमा ई परुन् ॥
ब्रह्माले प्रभुको हुकुम् यति सुनी हूकुम् सिरोपर् लिया ।
सब्‌लाई सुख भोग गर्न कन एक् लोकै खटाई दिया ॥२५४॥

ती लोक्‌ले पनि खुस् भयेर सरयूमा स्नान् सबैले गऱ्या ।
जुन् सान्तानिक लोक हो उहिं पुगी आनन्दका भै गया ॥
सुग्रिव् सूर्य्य विषे गई मिलि गया अंशै हुनाले गरी ।
भूभार् यै रितले हरेर रघुनाथ् वैकुण्ठ पौंच्या हरी ॥२५५॥

येती मात्र कह्या सदाशिवजिले ती पार्वती थ्यैं पनी ।
जस्‌ले यस् कन पाठ गर्छ मनले अत्यन्त ठूलो भनी ॥
तिन्‌का जन्म सहस्रका जति त छन् पाप् भस्म हुन्छन् भनी ।
सब् षड् शास्त्र बताउँछन् पढि लिया तर्छन् दुनीयाँ पनी ॥२५६॥

शम्भूले पार्वती थ्यैं खुसि भइ बहुतै प्रेमपूर्वक् कह्याको ।
संसार् पार् तर्नलाइ सब कन सजिलो साँघु झैं भै रह्याको ॥
जानी यस्‌लाइ जो ता जनहरु बहुतै प्रेमले पाठ गर्छन् ।
संसार्‌का सौख्य सब् भोग् गरि कन दुनियाँ सब् सहज् पार तर्छन् ॥२५७॥

● ● ●

भानुभक्तका अन्य कृति
तथा
फुटकर रचनाहरू

१. भक्तमाला

प्रतिज्ञा मैले यो यमसित गर्‍याँ जन्मि अब ता ।
सिताराम् भज्न्या छू विषयहरूमा छाडि ममता ॥
प्रतिज्ञा सो बिर्सीकन जन धनै खोजि डुलियो ।
सिताराम् भज्न्या हो शिव शिव उसै आज भुलियो ॥१॥
सिताराम् भज्न्या छू भनिकन प्रतिज्ञा अघि गरी ।
गयाको होस् आइस् कति दिन भजिस् भन् अघि सरी ॥
यसो भन्नन् स्वामित् मकन यमराज् तेस् बखतमा ॥
कसो भन्नू मैले भुलिकन रह्याँ एस् बखतमा ॥२॥
गयो बालक्काल्को वय पनि उसै बालरसले ।
यसै रित्ले यौवन् पनि बितिगयो मोहवशले ॥
भयो वृद्धावस्था अझ पनि भजीदैन मनले ।
कसो गर्नन् स्वामित् मकन यमका दूतहरूले ॥३॥
घडी दिन् पक्षै मास् ऋतु अयन यै काल गतिले ।
घट्यो आयू मेरो विषय अझ खोज्दै छ मतिले ॥
कृपानाथ् हे स्वामी अब कसरि संसार तरुँला ।
कृपा राख्या जावस् नतर त अनाथ् बीच परुँला ॥४॥
बडो दुर्लभ् जानोस् भरत भुमिको जन्म जनले ।
सहज् मिल्छन् ठाकुर् हरि भजि लिया शुद्ध मनले ॥
बखत् यस्तो जानी हरिचरणमा मन् पनि धरोस् ।
निरन्तर् श्रद्धाले हरि खुशि हुन्या दान् पनि गरोस् ॥५॥
जगत्मा पृथ्वीका अधिपति बडा दौलथि थिया ।
मरण्का वेलामा बुझिलिनु ति क्या लीकन गया ॥
निरन्तर यै सम्झी हरि भजि रहोस् शुद्ध मनले ।
परन्तू हक् मर्न्यै छ त बटुलि क्या गर्नु धनले ॥६॥

कडोरन्का मालिक् अघि पनि बडा वीर्हरु भया ।
तिमध्ये जो जो हुन् हरि भजिलिन्या पार् पनि गया ॥
मरण्का वेलामा हरिबिनु त क्या भर् छ अरुको ।
शरण् लेला सो नाथ् अधिपति अजामीलहरुको ॥७॥
जगत्मा सब् ढुंड्दै सवकन विचान्या जन पनि ।
बडा हूँ भन्न्याका घरघर रहयाको धन धनै ॥
रहचा छन् कालैका वश परिरहयाका जन पनि ।
बुझ्याँ मैले सब्को रिपुसरि भयाको पनि मनै ॥८॥
मनुष्यै योनीमा यदि हरि भज्यो ता जन तऱ्यो ।
अवश्यै फन्दामा हरिकन न भज्न्या पछि पऱ्यो ॥
जगत्मा यो चाला बुझिकन विचार् गर्नु जनले ।
निरन्तर् ठाकुर्को चरणकमलै धर्नु मनले ॥९॥
भजौंला भन्दैमा कति कति बित्यो जन्म जनको ।
मरौंला भन्नाको अझ पनि विचार् छैन मनको ॥
अहो दैवी माया वडि बलवती जानि मनले ।
विचार् गर्दै गर्दै हरि भजिलिनू भक्त जनले ॥१०॥
दया पाऊँ स्वामित् विनति छ हजुर्का चरणमा ।
नलागुन् पाशा फेर् मकन यमराज्का मरणमा ॥
दयाले पो छुट्छन् सकल जनका दुःखहरु ता ।
उपायै क्यै छैनन् कहिं पनि दया देखि अरु ता ॥११॥
भरोसा स्वामित्को गरिकन रहन्छू दिनदिनै ।
सहन्छू सब् आपत् जति जति त पर्छन् छिनछिनै ॥
पऱ्याका पर्न्यै छन् मकन करुणा दूर् हुन गया ।
सहज्मा टर्न्यै छन् मकन करुणा पो यदि भया ॥१२॥
मुरारे स्वामित्का चरणतलमा मन् न धरि ता ।
बडो दुर्लभ् देख्याँ सकल जनको मुक्ति गति ता ॥
विचार् गर्छू क्यारूँ मन पनि बलैले हरि लिया ।
दशेन्द्री डाँकूले बिच बिच पसी दुःख् पनि दिया ॥१३॥

न कैल्हे भक्तीले गुरुचरणको ध्यान गरियो ।
न ठाकुर्‌को पूजा गरि तुलसिको पत्र धरियो ॥
दया भो स्वामित्‌को भनिकन भन्या पार तरियो ।
अवश्यै साँचो हो नतर यमका पास परियो ॥१४॥
पुकारा गर्दो छू घडि घडि रुँदो छू चरणमा ।
दया छे स्वामित्‌की म त हर घडी छू चरणमा ॥
विचार् गर्थ्यो क्यारोस् भनिकन दया हुन्छ त पनि ।
झलक् पाइ भुल्न्या होस् भनिकन रिसै हुन्छ त पनि ॥१५॥
जगत् कोइ जान्दैनन् भनु त सबका बात् पनि भन्या ।
पलक् भर् ती योगी अघि सरि बडो ज्ञान कहन्या ॥
उनै काम् गर्छन् ता यमपुरि महाँ चोट मिलन्या ।
अहो यो क्या ले हो बुझिबुझि सबै लोक भुलन्या ॥१६॥
भजन् राम्‌को ठूलो बुझिकन भजन् गर्नु जनले ।
नभुल्नू कैल्हे यस् विषय सुखमा लागि धनले ॥
अविश्वासी चोला कति रहन जाला बितिगया ।
पछीतो खुप् होला जपतप विवेक् केहि नभया ॥१७॥
टहल् ठाकुर्जीको अलिकति यहाँ केहि नगरी ।
गभीर् संसार् सागर् सहजसित पार् पुग्नु कसरी ॥
टहल् ठाकुर्जीको गरि लिन सक्यादेखि तरियो ।
विपत्‌का खानीमा नतर सहजै फेरि परियो ॥१८॥
अनाथ्‌को नाथ मै हूँ भनिकन हँसीलो मुख गरी ।
हरूँ यस्‌का पाप् ताप् भनिकन अगाडी पनि सरी ॥
कृपादृष्टी नाथ्‌ले यदि दिनु भया तर्छु अहिले ।
कृपादृष्टी वाहेक् तप गरि त पार् तर्छु कहिले ॥१९॥
अवीवेकी मूढो त्रिभुवनविषे को छ म सरी ।
बिताञाँ व्यर्थै यस् विषयरसमा जन्म यसरी ॥
कउन् ठूलो चिज् हो विषयरस यस् पाजि रसमा ।
दिञाँ मैले यो मन् बुझिबुझि पर्‍याँ मोहवशमा ॥२०॥

जगत्मा खुप् धाउँ न त सुफल पाउँ कहिं रती ।
तपस्याको हानी हुनकन गयाको कहुँ कती ॥
तपस्या गर्न्या काल् अघि बिति गयो क्यारुँ अहिले ।
यसै योनीमा पार् सहज न तऱ्या तर्नु कहिले ॥२१॥
कटीको पीताम्बर् करकमलका कंकणहरू ।
किरीट् कुण्डल् कौस्तुभ् तुलसि वनमालाहरु अरू ॥
बलैले सम्झन्छू दृढ नरहन्या एक् क्षण पलक् ।
कउन् दिन्मा देख्छू प्रभु हजुरको सुन्दर झलक् ॥२२॥

२. प्रश्नोत्तरमाला

अपार-संसार-समुद्रमाहाँ
डूब्याँ शरण् कुन् छ मलाइ याहाँ ?
चाँडो कृपाले अहिले बताऊ
श्रीरामको पाउ छ मुख्य नाऊ ॥१॥
कुन् हो सदा बन्धनमा पऱ्याको ?
जस्ले छ यो मन् सुखमा धऱ्याको ।
मुक्ती भन्याको त पदार्थ कुन् हो ?
वैराग्य भन्नू चिज जान्नु जुन् हो ॥२॥
ठूलो नरक् कुन् छ भनेर जान्नू ?
यही शरीरै छ भनेर मान्नू ।
कस्तो स्वभाव् स्वर्ग भनेर जान्नू ?
तृष्णा छुट्या स्वर्ग भनेर मान्नू ॥३॥
कुन् ज्ञान् छ ठूलो भनि लीनु पर्न्या ?
वेदान्तको ज्ञान छ दुःख हर्न्या ।
कुन् हो सहज् मोक्ष गरायिदीन्या ?
ज्ञान् हो अरूको किन नाम लीन्या ॥४॥
कुन् मूल ढोका छ नरक्कि ? नारी,
लान्छे नरक् मोह ठुलो फिजारी ।
कुन् धर्म हो स्वर्ग पुऱ्यायिदीन्या ?
तेस्तो अहिंसा छ बुझेर लीन्या ॥५॥
सुत्न्या सुखै पूर्वक आद्मि कुन् हो ?
समाधि लायी रहन्या त जुन् हो ।
जागा कउन् हो कसरी उ जान्न्या ?
जो सत् असत्को छ विवेक गर्न्या ॥६॥

कस्लाइ हो शत्रु भनेर जान्नू ?
आफ्ना दशै इन्द्रिय शत्रु मान्नू ।
कस्लाइ खूब् मित्र भनेर मान्नू ?
जीत्या तिनै इन्द्रिय मित्र जान्नू ॥७॥

दरिद्र नाउँ नरमा छ कस्को ?
विशाल तृष्णा घरमा छ जस्को ।
कुन् हो धनी सब् नरले कहयाको ?
सन्तोषले जो छ खुसी रहयाको ॥८॥

जिउँदै मर्‍याको भनि नाम् छ कस्को ?
उद्यम् विना वित्तछ काल जस्को ।
अमृत्-सरी कुन् छ भन्या ? निराशा
पाशा कउन् हुन् ? ममतै छ पाशा ॥९॥

को छन् सुरा झैं अतिमोह गर्न्या ?
स्त्री जान्नु तस्तै गरि चित्त हर्न्या ।
कस्लाइ विद्वान्हरु तुच्छ भन्छन् ?
जो कामदेव्को वशमा रहन्छन् ॥१०॥

मृत्यू भन्याको भन आज कुन् हो ?
अप्यश् भन्याको तिमि जान जुन् हो ।
कुन् हो सबैले गुरु भन्नु पर्न्या ?
जो हो हितैको उपदेश गर्न्या ॥११॥

कुन् शिष्य हो शिष्य भनेर जान्नू ?
जुन् गर्छ सेवा उहि शिष्य मान्नू ।
कुन् दीर्घ रोग् हो सबलाइ हर्न्या ?
संसार हो जन्मनु मर्नु पर्न्या ॥१२॥

यो दीर्घरोग् फेक्न उपाय कुन् हो ?
अनित्य सब् जान्नु विचार जुन् हो ।
भूषण् छ कुन् सज्जनले कहयाको ?
शीलै छ भूषण् बहुतै बन्याको ॥१३॥

कस्लाइ खुब् तीर्थ भनेर मान्नू ?
जुन् शुद्ध मन् हो उहि तीर्थ जान्नू ।
विद्वान् कउन् चिज्कन तुच्छ मान्छन् ?
कान्ता र सुन् त्याज्य भनेर ठान्छन् ॥१४॥

कुन् सुन्न बेस् हुन्छ भनेर मान्नू ?
वेदान्तका बात् गुरुदेखि सुन्नू ।
कुन् ब्रह्म जान्नाकन हेतु मान्नू ?
सत्सङ्ग वेदान्त विचार जान्नू ॥१५॥

कुन् सन्त हुन् ? लोक्कन तुच्छ मान्न्या ,
सब् छोडि साँचो शिवतत्त्व जान्न्या ।
ज्वर् कुन् छ ? चिन्ता ज्वर-तुल्य मान्न्या,
कुन् मूर्ख हो ? कत्ति विवेक् नगर्न्या ॥१६॥

कुन् काम हो मन् दिइ गर्नु पर्न्या ?
श्री विष्णुको भक्ति छ दुःख हर्न्या ।
कुन् आद्मि हो यस् नरमा जियाको ?
निर्दोषि भै मन् हरिमा दियाको ॥१७॥

विद्या र बोध् कुन् चिजलाइ भन्छन् ?
जुन् पाउँदा मुख्य भयी रहन्छन् ।
कुन् मुख्य लाभ् हो ? भन आज तेही ।
आत्मासरीको अरु छैन केही ॥१८॥

सारा जगत् जित्छ अवश्य कस्ले ?
अभ्यास् गरी मन्कन जित्छ जस्ले ।
कस्ता बली वीर्कन वीर् कहन्छन् ?
कन्दर्प जस्का वशमा रहन्छन् ॥१९॥

कुन् हुन् बडा धीर् सब धर्म जान्न्या ?
स्त्रीका कटाक्षैकन तुच्छ मान्न्या ।
कुन् हुन् ठुला विष् ? विषयै कहिन्छन्
ती कालकूटादि बरू सहिन्छन् ॥२०॥

कुन् दुःखि हो यस् विषलाई लीन्या ?
संसारमा खुप्सित चित्त दीन्या ।
कुन् धन्य हो ? जुन् छ परोपकारी,
कुन् पूज्य हो ? तत्त्व लिन्या विचारी ॥२१॥

कौनै बखत्मा पनि क्या नगर्नू ?
पाप्मा अगाडी कहिल्यै नसर्नू ।
विद्वान् पुरुष्ले कति काम गर्नू ?
स्वधर्म थामीकन शास्त्र पढ्नू ॥२२॥

साइला कउन् हुन् सबलाइ बाँध्न्या ?
स्त्री हुन् सदा पाउ समाइ–राख्न्या ।
सब् व्रत्हरूमा व्रत मुख्य कुन् हो ?
सब्देखि सानो म छु भन्नु जुन् हो ॥२३॥

क्या जानिईदैन भनेर बक्नू ?
स्त्रीको चरित्रै छ नजानिसक्नू ।
क्या हो सबैले त नछोडि सक्न्या ?
यै हो दुराशा अरु कीन बक्न्या ॥२४॥

कुन् हो पशूतुल्य भनी कह्याको ?
विद्या नभै मूर्ख पडी रह्याको ।
सज्ज्न्हरू कस्सित सङ् नगर्नू ?
खल् – पापि-निच्का नगिचै नपर्नू ॥२५॥

कस्ता पुरुष् मुक्त भएर तर्छन् ?
सत्सङ्ग – भक्तीहरु जो त गर्छन् ।
छोटो कउन् हो ? नलजाइ माग्न्या,
कुन् हो बडो ? जो धनमा नलाग्न्या ॥२६॥

जन्म्यो कउन् ? जन्मनु फेर् नपर्न्या
मर्न्या कउन् हो ? मरि फेर् नमर्न्या ।
कस्लाइ लाटो छ भनेर भन्छन् ?
जो ता बखत्मा पनि चुप् रहन्छन् ॥२७॥

बैह्रो कउन् हो ? हित बात् नसुन्न्या
कुन् हो अविद्या मित नारि मान्न्या ।
कुन् तत्त्व साँचो छ भनेर खोज्नू ?
साँचा शिवै छन् शिवलाइ रोज्नू ॥२८॥

उत्तम् भन्याको भन आज कुन् हो ?
सज्जन्हरूको सुचरित्र जुन् हो ।
कुन् कर्मले शोक्हरु दूर हुन्छन् ?
श्री विष्णुका पूजनले ति टर्छन् ॥२९॥

कुन् शत्रु हुन् खुब् बलवान् भयाका ?
कामादि हुन् सब् नरले कह्याका ।
कुन् हो कसै पूर्ण गरी नसक्नू ?
कामै छ त्यस्तो अरु कीन बक्नू ॥३०॥

कुन् दुःखको मूल भनेर जान्नू ?
मेरो म हुम् भन्नु छ तेहि मान्नू ।
कुन् हो जगत्को गहना बन्याको ?
विद्यै छ सब्को गहना बन्याको ॥३१॥

कुन् सत्य हो सत्य कसोरि जान्नू ?
जुन् प्राणिको हित् छ उ सत्य मान्नू ।
कुन् छाडिदीन्या सुखि हुन्छ भन्छन् ?
स्त्री छाड्न सक्न्या सुखिमा गनिन्छन् ॥३२॥

ठूलो छ दान् कुन् गरि ताप हर्न्या ?
सब् प्राणिको निर्भय जो त गर्न्या ।
कुन् हो बुझ्यौ निश्चय नाश हून्या ?
त्यो भक्तको मन् छ भनेर जान्या ॥३३॥

कस्तो भयामा भय छुट्टि हुन्छन् ?
मुक्तै भयामात्र ति पाप टर्छन् ।
वाण्तुल्य कुन् हो अति दुःख दीन्या ?
जुन् मूर्खता हो उहि जानि लीन्या ॥३४॥

कस्का सधैं दास् भइ पाउ पर्नू ?
बूढा गुरूमा लगि चित्त धर्नू ।
प्राणान्तका समयमा कति कर्म गर्नू ?
सम्पूर्ण छोडि रघुनाथ्–तिर चित्त धर्नू ॥३५॥
कुन् चोर हो इ जनको भनि चोर जान्नू ?
जुन् वासना त छ असत् उहि चोर मान्नू ।
शोभायमान भयि बस्छ सभाविषे को ?
सब्को प्रसन्न मन गर्दछ शास्त्रले जो ॥३६॥
मातासरी सुख दिन्या कुन चीज् छ जान्नू ?
विद्यै छ त्यस्तो अरु कौन खोज्नू ।
कुन् हो जती–जति दियो उति बढ्न जान्या ?
विद्यै रहेछ बुझि निश्चय तेहि मान्या ॥३७॥
कुन् काम हो अति डरायर दूर सार्नू ?
लोकापवाद् छ घटिया कहिल्यै न धर्नू ।
कुन् कर्म गर्दछ भन्या उहि बन्धु मान्नू ?
आफ्नो सहाय यदि गर्दछ बन्धु जान्नू ॥३८॥
कस्ता मनुष्यकन पित्रि भनेर जान्नू ?
जस्ले त पालन गर्‍यो उहि पित्रि मान्नू ।
कुन् चीज जानिकन चीज् रहँदैन जान्नू ?
यो चीज् त नित्य परमेश्वरलाइ मान्नू ॥३९॥
कुन् चीह्निया सकल चीज्हरु चीह्निइन्छन् ?
ईश्वर् चिह्नया सकल वाँहि चिह्नी सकिन्छन् ।
कुन् चीज् रहेछ अति दुर्लभ खोजि जान्नू ?
सत्सङ्ग हो अधिक दुर्लभ तेहि मान्नू ॥४०॥
कुन् त्याग् कहिन्छ ? शिवको सब तत्त्व जान्नू,
कुन् जीत्न सक्नु छ कठिन् ? उ त काम मान्नू ।
कुन् हो पशूसरि भनी नरले कहयाको ?
आत्मा नजानिकन मूर्ख पडी-रहयाको ॥४१॥

अम्मृत्सरी अघि भई पछि वीष बन्न्या,
कुन् हो ? स्त्रि हुन् किन अरू धिजलाइ भन्न्या ।
कुन् शत्रु हुन् अघि त मित्त्र सरी रह्याका ?
पुत्रादि हुन् सकल सज्जनले कह्याका ॥४२॥
कुन् चीज् छ चञ्चल यहाँ क्षण एक् घरीको ?
आयुष्य यौवन बुझ्या बिजुली सरीको ।
कुन् दान् ठहर्छ अति मुख्य यहाँ गर्‍याको ?
जुन् दान् छ पात्रहरुका मुखमा पर्‍याको ॥४३॥
प्राण् जान खोज्दछ भन्या पनि कुन् नगर्नू ?
संसार् अनित्त्य बुझि पाप् कहिल्यै नगर्नू ।
कुन् हो अघी सरिसरीकन गर्नु पर्न्या ?
पूजा सदाशिवजिको सब पाप हर्न्या ॥४४॥
कुन् कर्म मुख्य भनि सद्गुरुले कहन्छन् ?
जुन् कर्मले त परमेश्वर खुश् रहन्छन् ।
कुन् स्थानमा बसुँ भनीकन दील् नदीनू ?
संसारमा भनि अवश्य चिह्नेर लीनू ॥४५॥
रात्दिन् निरन्तर कतातिर चित्त धर्नु ?
संसार् अनित्त्य बुझि तत्त्व-विचार गर्नू ।
तत्त्वै-विचार् छ सबको सब पाप हर्न्या,
ज्ञान् जान्नलाइ सबले यहि चित्त धर्न्या ॥४६॥
प्रश्नोत्तरै छ बढिया गुरुले भन्याको,
सत्कर्म जान्नकन अर्तिसरी बन्याको ।
यस्को निरन्तर विचार् जतिले त गर्छन्,
संसार्-समुद्र सहजै त तिनै त तर्छन् ॥४७॥
प्रश्नोत्तरै हो मणिरत्नमाला,
यस्लाइ पैह्रेर जहाँ त जाला ।
तेस्का यसैले सब पाप टार्ला,
फेर् अन्त्यमा मुक्त गराइ छाड्ला ॥४८॥

॥इति॥

३. वधूशिक्षा

प्रस्तावना

एक थोक् भन्छु नमान्नू दुःख मनमा हे मित्र तारापति ।
तिम्रा ई जति छन् जहानहरु ता जुभ्रन्या रहयाछन् अति ॥
सून्याँ दन्तबभान आज घरको कर्कर् गर्‍याको जसै ।
भर्रात् जाग्रन भ्कैं भयो मकन ता लागेन आँखा कसै ॥१॥
धन् इज्जत् घरबार देख्छु बढिया छैनन् कुनै चिज् कमी ।
बूहारी यदि कर्कशा हुन गया क्या घर् गरौला तिमी ॥
साह्रै भ्कोंक उठयो मलाइ र वधूशिक्षा बनायाँ पनी ।
यस्ले पत्नि, बुहारि, छोरिहरुको तालिम् गरौला भनी ॥२॥

हुन त म अतिथी हूँ यस् बिनूँ क्या छ खाँचो ।
तर पनि म त भन्छू मित्र हौ जानि साँचो ॥
घर चतुरत्रि गर्छन् बुद्धिमान्ले अगाडी ।
बखत चुकि दिँदामा हुन्छ काहाँ पछाडी ॥३॥

उपदेश

प्रातःकाल महाँ उठेर पहिले ध्यान् ईश्वरैको गरून् ।
सो ईश्वर् पति हुन् भनेर पछि त्यो भक्ती पतीमा धरून् ॥
भक्तीले पति ईश्वरै भनि बुभ्कून् पाऊ-तलैमा परून् ।
पूजा हो पतिको भनेर घरका काम्मा अगाडी सरून् ॥१॥
भ्कट्पट् स्नान गरेर शुद्ध जलले सब् देह निर्मल् गरी ।
जस्तो पुग्दछ सोहि माफिक असल् धोती कटीमा धरी ॥
सासूका चरणाविन्द युगमा पूजेर पाऊ परून् ।
मैले काम् गरुँ क्या अह्राउनु हवस् यो ताहिं बिन्ती गरून् ॥२॥
मान्ने छन् घरका सबै जति जना तिन्लाइ ढोग् भेट् गरी ।
चाकर्लाइ अह्राउनू खुशि हुँदै मीठा वचन्ले गरी ॥
माटो पानि खराउ ओटन रुमाल् धोती दतीउन् धरी ।
स्नान् गर्न्या अखडा जहाँ छ तहिं गै राखून् तयारी गरी ॥३॥

पूजाको सरजाम् गरून् पति पूजा गर्छन् प्रभूको भनी ।
पूजामा खतडा कदापि नपरोस् कौनै कुराले पनी ॥
कस्तै अल्मलमा रहोस् घरमहाँ आया जगाया अलक् ।
जोगी जङ्गमले भन्या मुठि दिनू ढीलो नगर्नू पलक् ॥४॥
घर् सब् झारि बढारि नित्य त्यसले लिप्तै र पोत्तै रहोस् ।
चाकर् सब् थलिया गया कहिं भन्या आफैं तयारी रहोस् ॥
स्वामीका चरणाविन्द युगको जल् भक्तिले पान् गरून् ।
निर्मल् देह गराउनाकन उ जल् केही शरीर्मा छरून् ॥५॥
जो इच्छा पतिको छ सो वुझि उसै माफिक् सबै काम् गरून् ।
जुन् स्थान् हो चिजको उहीं लगि उ चिज् राख्न्या स्वभाव् पो धरून् ॥
स्त्रीको खालि निधार् कदापि नरहोस् खाली निधार् भै जती ।
गर्छन् कर्म फलै हुँदैन तिनका टीको लगाया जती ॥६॥
तस्मात् नित्य टिका लगाइ पहिले धन्धा पछाडी गरून् ।
पूजाको सरजाम् तयार् गरि सकी भान्छा विषे मन् धरून् ॥
भान्छाको सरजाम चाकर गरून् भाँडा सफाई गरी ।
खान्या चीज भँडारमा पसि झिकुन् आफै अगाडी सरी ॥७॥
रोगी बालक वृद्ध कोहि घरमा हुन्छन् त तिन्को पनी ।
घत् जानीकन तम्तयार् चिज गरून् खान्या छ यस्तो भनी ॥
यस्ता रीत् सित चीज् बनाइ बढिया सासू-ससूरा-पति ।
लाई ख्वाइ सकेर फेरि घरका ख्वाउन् जहान् छन् जति ॥८॥
ख्वाई प्याइ सकेर सर्व परिवार्ले खाइ सक्छन् जसै ।
चूह्ला चौकि लिपाइ जल्दि ति जुठा भाँडा मझाउन् तसै ॥
जो चीज् वस्तु भँडार देखि अघि जो झीकेर ल्याई थिइन् ।
सो संझेर तुरुन्त सोहि थलमा ती वस्तु राखी दिउन् ॥९॥
अल्सी दूर गरेर नारिहरुले थान्को र मान्को गरी ।
काम्धाम्मा परिवार लायर विचार् गर्दै रहुन् दिन् भरी ॥
धागा बत्ति समेत काति टपरी दूना बोहोता पनी ।
सिन्का साफ चिरेर राखनु अनी चाहिन्छ काम्मा भनी ॥१०॥

पूजा व्रतादिहरुका जति तीथि पर्छन् ।
संझेर गर्नु नभुलीकन पाप हर्छन् ॥
ठूलो व्रतै त पनि सेवन गर्नलाई ।
क्यै छैन फेरि अरु निश्चय नारिलाई ॥११॥

रोगी बालक वृद्ध सासु ससुरा जेठाज्यु देवर् पति ।
फूपू सासु अमाज्यु नन्द जति छन् खान्छन् इ खाजा जति ॥
सब्को हित् घत जानि नित्य दिनमा खाजा बनाई दिउन् ।
यस् रीत्ले अति खुश् बनाइ परिवार् सब्लाइ हात्मा लिउन् ॥१२॥
सौताको रिस गर्नु पाप छ बहुत् एकै दुवैका पति ।
मर्दामा पनि जानुपर्छ जसले मीलेर सन्नै सती ॥
यस्तो जानि नमानि केहि मनमा मीलून् बहूतै गरी
टाल्टुल् गर्नु फुटघो टुटघो घर भन्या सिप्लाइ जाहेर् गरी ॥१३॥
अर्काका घरमा नजानु कहिल्यै आफ्ना घरैमा बसी ।
जे हूनू सब चीज् जती छ घरमा कूना र कानी पसी ॥
पर्छन् श्राद्ध दशैं तिहार अरु चाड् चाहिन्छ तिन्मा जती ।
ती चिज् सम्झि अगाडि संग्रह गरोस् यस्मा नचूकोस् रती ॥१४॥
मान्न्या जन् कन मान्नु जान्नु घरको ठग्को ठगाञी पनी ।
सब् सासूसित भन्न जानु उ गरून् यस्को सजाञी भनी ॥
यस्ता रीत् सित सब् गरेर वशमा राखोस् सबैमा दया ।
तिन्को याद तुरुन्त गर्नु जन जो भोका र नाङ्गा भया ॥१५॥
पाहूना जति आउँछन् घरमहाँ दर्जा छ तिन्को जति ।
सो जानेर उसै बमोजिम गरोस् मर्ज्याद् न चूकोस् रति ॥
पाउन् पापि कठोर चोरहरुले सोही बमोजिम् जवाफ् ।
राखोस् इष्ट कुटुम्ब मित्रहरुमा अमृत् सरीको रवाफ् ॥१६॥
साँचो बोल्नु नबोल्नु बात कहिल्यै झूटो भन्याको रति ।
आखिर् मर्नु छ पाउनू छ उति फल् याहाँ गऱ्याको जति ॥
यस्तो ज्ञान् मनमा लिईकन रहुन् सासू ससूरा पति ।
जे भन्छन् उहि गर्नु छैन अरु ता संसार तर्न्या गति ॥१७॥

भन्छन् शास्त्र पती र सासु ससुरा जेठाज्यु मान्नू भनी ।
भन्छन् ता पनि जो पती छ उसरी हूँदैन कोही पनी ॥
दृष्टान्तै पनि मिल्छ सासु ससुरा जेठाज्यु बित्ता सती ।
को जान्छन् पति पो बित्या पनि भन्या जानू छ संगै सती ॥१८॥
हाँस्नू छैन कदापि नारिहरुले वेश्या हुन्या हाँस्तछन् ।
वेश्या लौ नहउन् तथापि घरको काम् ती सबै नास्तछन् ॥
एक्लै हाँस्न हुँदैन कोहि नभई आर्को सँगी भो जसै ।
हाँस्तैमा दिन जान्छ एहि रितले सब् काम बित्छन् तसै ॥१९॥
मानिस्को त बताउँ क्या अब विचार् पक्षी पशूको पनी ।
पाल्याको छ भन्या तुरुन्त बुझनू क्या आज खायो भनी ॥
जस्सै भो कसिंगर् बढार्नु घर भर् काहीं नराखोस् रती ।
स्त्रीले जान्नु विचार राखि मनमा एस्तो बताऊँ कती ॥२०॥
खान्या चीज् जति छन् सबै नजरले हेरेर ढाकछोप् गरून् ।
जो चीज् हुन्छ सुकाउँन्या तिनकनै ल्याएर घाम्मा धरून् ॥
खान्या चीज कुहेर फाल्नु नपरोस् दीनू कि खानू बरू ।
एती जान्नु अवश्य धेर् अब बखान् कुन् कुन् कुराको गरूँ ॥२१॥
खान्या चीज नहेरि केहि नकुहुन् सब् पैह्रन्या चीज् पनी ।
सप्पै याद रहोस् सदा मन महाँ यो चीज् छ याहाँ भनी ॥
चीज् ता छन् घरमा तथापि मनमा छैनन् त भै क्या भयो ।
आखिर् चीज् घरमा भई बखतको काम् सब् बिती गै गयो ॥२२॥
जो चीज् छन् घरमा हिरा तल पिह्रा सब् चीज् मनैमा रहुन् ।
जो खोज्छन् पतिले उ चीज् उहि बखत् ल्याएर चाँडो दिउन् ॥
खोज्दामा छन ता थियो तर कता राख्याँ हरायो भनी ।
भन्नू यो पति थ्यैं पऱ्यो पनि भन्या मानोस् मरे झैं अनी ॥२३॥
पूजाको सरजाम जत्ति जति थोक् चाहिन्छ सो सब् गरी ।
साँझमा बत्ति जलाउनू अनि ठुला पानस् विषे तेल् धरी ॥
खान्या चीज बनाइ खान दिनु जो खान्छन् परीवारले ।
जुन् चीज् राख्नु भँडार पर्छ नभुली सब् राख्नु संभारले ॥२४॥

दिनदिन घरमा जो पाहुना बस्न आया ।
तिनकन नखुवाई आफुलें क्यै न खाया ॥
गृहिणी भइ रहयाको यो ठुलो धर्म जान्नु ।
बिहक सकि दियाको अन्न भन्न्या त ठान्नू ॥२५॥

काम्का खातिर जत्ति चीज घरका दिन्मा झिक्याका थिया ।
रात्रीमा त उ काम् हुँदैन सब चीज् थन्क्याइ राखी दिया ॥
सम्झी कत्ति न मानि अल्सि सब चीज् थन्क्याइ ताल्चा पनी ।
लाउन् चोर चकार डाँकुहरुले देख्नै न पाउन् भनी ॥२६॥

छिनि सकि सब धन्धा सासुको पाउ मिच्दी ।
उँघिकन बिखबर् भै पाउ मिच्दै त ढल्दी ॥
टहल गरि टहल्ले सासुलाई रिझाई ।
पतिसित तब जाओस् स्त्री टहल् गर्नलाई ॥२७॥

प्राण्का नाथ् पतिका अगाडि गइ जो फर्माउँछन् सो गरोस् ।
भन्छन् ल्यान तमाखु खान्छु भनि ता चाँडै तमाखू भरोस् ॥
किस्मिस् दाख बदाम मिस्रि नरिवल् जो चीज् छ सो सो दिई ।
पाऊ मिच्न तयार भै अघि सरोस् तेल्को कटौरा लिई ॥२८॥

आज्ञा माफिक अ पाउहरुमा मर्दन् बहूतै गरी ।
पाऊमा शिर राखि सब् तहिं भनोस् जो काम् गरी दिन् भरी ॥
यस्तो भो यसरी गर्याँ यति गर्याँ गर्न्या छु यो यो पनी ।
भन्न्या काम कुरो भनोस् पति पनी ई बात सूनुन् भनी ॥२९॥

जति गरि दिनमा काम् सो सबै बिन्ति गर्दी ।
मधुर वचन बोल्दी स्वामिको चित्त हर्दी ॥
पतिकन यस रीत्ले बातले खुश् बनाओस् ।
जब त पति निधाउन् काखमा त्यो निधाओस् ॥३०॥

यति सब वधुशिक्षाका सिलोक् जो बनाञाँ ।
पढिलिनु सबले यो नारिको हित् जनाञाँ ॥
यहि रितसित जो स्त्री नित्य सब् काम गर्छन् ।
उभयकुल सँगै ली ती सहज् पार तर्छन् ॥३१॥

स्त्रीको धर्म पती मती पनि पती मर्न्या बखत्को गति ।
बाचुञ्जेल् सुख भोग् पनी बुझि लिंदा को दिन्छ तेस्ले जति ॥
स्त्रीको धर्म पती जती त अरु थोक् देख्तैन मन्ले रति ।
यस् लोक्मा परलोकमा सुख दिन्या सो हेर जान्छन् सती ॥३२॥

स्त्रीको धर्म पतिव्रता अति ठुलो जो गर्दछन् भक्तिले ।
आफ्ना कुल् सब् तारि पितृहरुको कुल् तार्दछन् शक्तिले ॥
स्त्रीको जन्म भयो भन्या त पतिको सेवा छ साह्रै ठुली ।
सो सेवा त गरी अनेक् अरु गरोस् साँचो कुरामा भुली ॥३३॥

४. फुटकर रचना

१. पाहाड्को अति बेस देश् तनहुँमा श्रीकृष्ण ब्राह्मण् थिया,
खुप् उच्चा कुल आर्यवंशि हुन गै सत्कर्ममा मन् दिया ।
विद्यामा पनि जो धुरन्धर भई शिक्षा मलाई दिया,
तिन्को नाति म भानुभक्त भनि हुम् यो जानि चिह्नी लिया ॥

२. चपला अबलाहरु एक् सुरमा,
गुनकेसरिको फुल ली शिरमा ।
हिंडन्या सखि लीकन ओरिपरी ।
अमरावति कान्तिपुरी नगरी ॥
यति छन् भनि गन्नु काँहाँ धनि ञाँ,
खुसि छन् वहुतै मनमा दुनिञाँ,
जनकी यसरी सुखकी सगरी,
अलकापुरि कान्तिपुरी नगरी ॥
कँहिं भोट - र लण्डन - चीन - सरी,
कँहिं काल्-भरि गल्लि छ दिल्ली-सरी ।
लखनौ - पटना - मदरास - सरी
अलकापुरि कान्तिपुरी नगरी ॥
तरवार कटार खुँडा खुकुरी,
पिसतोल र बन्दुक सम्म भिरी ।
अतिशूर - र - वीर - भरी नगरी,
छ त कुन्- सरि कान्तिपुरी नगरी ॥
रिस राग कपट् छल छैन जाँहाँ,
तव धर्म कती छ कती छ याहाँ ।
पशुका पति छन् रखबारि गरी,
शिवकी पुरि कान्तिपुरी नगरी ॥

३. यति दिन पछि मैले आज वालाजि देख्याँ,
पृथिवि तलभरीमा स्वर्ग हो जानि लेख्याँ ।
वरिपरि लहरामा झूलि वस्न्या चरा छन्,
मधुर वचन बोली मन् लिंदा क्या सुरा छन् ॥१॥
याँहाँ बसेर कविता यदि गर्न पाऊँ,
यस्देखि सोख अरु थोक म के चिताऊँ ।
उस्माथि झन् असल सुन्दरि एक् नचाऊँ,
खैंचेर इन्द्रकन स्वर्ग यहीं बनाऊँ ॥२॥

४. रोज् रोज् दर्शन पाउँछु चरणको ताप् छैन मन्मा कछु,
रात्भर नाच् पनि हेर्छु खर्च नगरी ठूला चयन्मा म छू ।
लाइखुट्टया उपित्रा उड्डस् इ सँगि छन् इन्कै लहड्मा बसी,
लाइखुट्टयाहरु गाउँछन् ति उपित्रा नाच्छन् म हेर्छू वसी ॥

५. जागिर् छैन धनी म छैन घरको केवल् कुदालो खनी,
खान्थ्याँ दुक्ख गरेर चाकरि गर्‍याँ मान् पाउँला की भनी ।
एक् मन् चित्त लगाइ चाकरि गर्‍याँ खूसी भया छन् हरी,
मान्माथी पनि भुक्तमान् थपि दिया कैल्हचै नखोस्न्या गरी ॥

६. चालीस् वर्ष भयाँ म पुत्र पनि एक् मात्रै छ आठ् वर्षको,
आयो काल् व्रतबन्धको गरुँ कसो वेला त हो हर्षको ।
क्यारूँ नाथ म ता पर्‍याँ फजितिमा एक्लो जाहाँ छू फगत्,
कुन् पाठ्ले व्रतवन्ध पार् गरुँ भनी देख्छू अँध्यारो जगत् ॥
गायत्री दिन् वावुको छ अधिकार् दीक्षा दिनू माइको,
वालक्ले पनि वेद् पढीकन मुसार् गर्नू गुरू गाइको ।
यस्तो मुख्य वखत् छ यां अरु छ कुन् काम् पार् लगाई दिन्या,
धेरै विन्ति कती गरूं चरणमा एकै कुराले छिन्याँ ॥
स्वामित् आज हजुर्हरू पृथिविमा मालिक् छँदामा पनी,
व्राह्मण्को व्रतवन्ध अड्कन नयार् देख्याँ र मालिक् भनी ।
जाहीरात गर्‍याँ प्रभू चरणमा जो मर्जि होला भनी,
कण्ठैसित् भनि मर्जि हुन्छ त भन्या क्यारूं महन्छू पनी ॥

७. शरिर छ अति कच्चा अन्न-जल्ले रह्याको
विनति कति गरूँ यो देहमा जो भयाको ।
बहुत फजिति पार्‍याँ रोगले ग्रस्त पारी
शरिर हुन गयो ठिक् पूर्व झैं फेरि भारी ॥
व्यर्थैमा म कुमारिचोक थुनिञा वाहीं बिरामी भई
आयाथ्याँ घरमा बिराम् अति बढ्यो ठूलो विपत्ती सही,
काट्याँ दिन् अब सञ्च भो अझ पनी थुञ्छन् त मेरो गती,
आर्को छैन दया रहोस् हजुरको मेरा त स्वामित् पती ॥
८. साँचा हुन् जति लेखिया सव कुरा आफ्नू व्यहोरा दरी,
ई कूरा त अइन् सवाल रितले स्रेस्ता प्रमाण्ले गरी ।
साबीतै ठहरेन पो पनि भन्या यस्मा अइन्मा जती,
तोक्याको छ गुना हजार तिरुँला राख्वैन एक्दाम् रती ॥
यस्भन्दा अरु पत्र पात्र पनि छन् भोग् छन् दशी छन् सही,
श्रोता साक्षि कुरा कहानि पनि छन् मेरा सनद् छन् कहीं ।
गर्न्या छैन उजुर् गर्‍याँ पनि भन्या झुट्टा गराईदिनू
सर्कारमा इजहार् दिञा खुसि भई यो झेल् कसोरी छिनू ॥
९. न मृत्यू टर्न्या हो यसरि झगडामा अघि सरी,
न कोटिन्को मालिक् हुनु छ घरमा दौलथ भरी ।
विहक्मा दिन् जान्छन् तब मन बुझाऊँ म कसरी,
कृपा राखी स्वामित् अब छिनिदिनोस् हुन्छ जसरी ॥
१०. विन्ती डिठ्टा विचारीसित म कति गरूँ चुप् रहन्छन् नबोली
वोल्छन् ता ख्याल् गर्‍या झैं अनि पछि दिनदिन् भन्दछन् भोलिभोली ।
की ता सक्दीन भन्नू कि तब छिनिदिनू क्यान भन्छन् इ भोली
भोलीभोली हुँदैमा सव घर वितिगो वक्सियोस् आज झोली ॥
११. असल् मुङ्ग्रे केरा कि त महि हवस् बेस अमिलो
कि ता सेता मूला कि त वरु हवस् साग उसको ।
असल् हुन्थ्यो धूप्मा नतर यसरी खानु कसरी ।
भुटी ल्यायौ थाल्मा मकइ तिमिले क्याँन यसरी ॥

१२. गजाधर् सोतीका घर वुढि अलक्षिन्कि रहिछन्,
नरक् जानालाई सबसित विदावादि भइछन् ।
गयौं साँज्मा तिन्का घर पिंडिमाँहाँ वास गरियो,
निकालीन् साँजैमा अलिक पर गुज्रान गरियो ॥

१३. ति शालीवाहन्का समय षडत्रिंशत् भइकन
अनी आषाढ् मास्को दिन पनि उनन्तिस् गइकन ।
घडी एक्तिस्माहाँ विघटि पनि बत्तिस् परिकन,
नवांशक् कण्ठीरव् धनुष परि जो वेस लगन ॥
मिथुन्मा सूर्यै छन् गुरुनिलय मीन्का विधु पनी,
महीसुत् बुध् राहू शशिसदनका इ तिन पनी ।
गुरू भाग्यस्थान्का रविभवनमा गैकन बस्या,
भृगूजी ता आफ्नै सदन वृषमा गैकन पस्या ।
मकर्मा सौरी छन् ध्वजसहितका स्वग्रिहि यहाँ,
बतायाका क्रम्ले ग्रहहरु वस्या कुण्डलिमहाँ ॥

१४. खर् अक्षर् पर भै विसर्ग तिमिले क्याले गऱ्यौ लोप् भनी,
कस्ता पण्डित ह्वौ भनेर चिठिमा लेखी पठायौ पनी ।
खर् अक्षर् पर भै विसर्ग तिमिले पो लोप् गऱ्यौ देखियो,
यस्तै काम् गरि हिँड्दछौ र तब पो उल्लू भनी लेखियो ॥
पैले दाइ् गइ एक् विवाह गरियो भन्न्या पनी लेखियो ।
फेर् तेसै चिठिमा म मर्छु कहिले भन्न्या पनी देखियो ।
आयूको त विचार् विवाह नगरी पैल्हचे उचित् हो लिन्या,
उल्लू ह्वौ तिमि उल्लुलाइ अहिले कुन् उत्तरा हो दिन्या ॥

१५. बिर्के टोपी पठाऊ भनि खबर हुँदा भेजियाको त टोपी
माथ्मा राख्ता त सानै भइगयछ अहो ! क्या भयो टूपि छोपी ।
तस्मात् त्यो टोपि हाम्रा घर दिनु बढिया टोपि आर्को पठाई,
नानी खूसी गरम्ला मुख गरि हँसिलो लाउला माथ् अटाई ॥

१६. भाषा श्लोक् भनु ता अवश्य अरु ता बुझ्दैन कोई पनी,
संस्कृत् हुन् भनु ता इ शास्त्रिहरुता धेर् छन् अशुद्धा भनी ।
भन्छन् आज ठिमाहका गणितमा तिम्म्रा शिलोक् ई गया,
भाषा श्लोक बनाइ राख तिमि नाक् बुद्धी र बर्गत् भया ॥

१७. जस्द्वारा जमले जहां जसरि जो गर्छन् त जुन् जुन् घरी,
उस्द्वारा उसको वहां उ फलभोग् छुट्तैन कस्तै गरी ।
प्रारब्धै वलवान् छ सर्व जनको प्रारब्ध-भोग् गर्दछन्,
आफ्नू काम छिपाइ दोष्कन दिन्या व्यर्थै नरक् पर्दछन् ॥

१८. न पोथी पात्रा छन् न कलम मस्यानी छ सँगमा,
सधैं हुक्का नारी थरकि फिंजि खेल्छौ चयनमा ।
कती विर्ता तिम्म्रो कति छ धन दौलथ् यस घरी,
उडायौ आज्यांको जति अव गया वाबु त मरी ॥

१९. ढीटा छन् सव् कुरा पूरा छोरा धेर् जसका तिनै ।
धनी छन् धनले क्यार्नू भन्दैछन् अधिका बुढा ॥
ढीटा भन्छन् त क्या भैगो सज्जन्का अघि वातमा ।
वक्-वक्-वक्-वक् त जो गर्छन् मूर्खै हुन् ति भनुन् बुढा ॥

२०. केश् कञ्चेट् कुहुनू कपाल् र कलेजो काखी करङ् कन्सिरी,
कान्यागूजि र कुर्कुचा कटि र कान् कम्मर् र कापा पनी ।
कान्छिउम्लि र काँध कुम् पनि भया कण्ढो र कोखो समेत्,
कम्पारो जियमा कदेखि उठन्या विस्थोक् इनै हुन् वुझ ॥

२१. मास् भृङ्गी बेल दूभो वयर धतुरो तूलसीका अपाङ्का
बीहींका पात् शमीका करविर असऊ आँक गुम्पात्तिका पात् ।
विष्णूकान्ता र दारिम् सुरतरु र कुरो सिन्दुर्याका जयन्ती
फुल्कार्गी देरिका पात् लिनु बटुलि गणेश्चौथिका दीनमा साथ् ॥

२२. पाँच् तोला घिउ गाइको र खसिको बोसो समानै लिनू,
चिउरीको घिउ सोहि भाग करुवा तेल् भाग सोही दिनू ।
सोइ भाग् कागति–रस् मइन् सब समान् तूथो र गन्धक् अनी,
फुस्रो सिन्दुर गेरु औषध इ चार् पाँच् पाँच मासा पनी ॥
चार् चीज् ती पछिका पिनेर मइदा पारेर सिन्दूर् सरी,
आदीका सव चिज् पगालि हुँडली त्यो चूर्ण ताहीं छरी ।
लाऊ दाद–दिनाइ गैह्र खटिरा जूका र डांस् मोस्हरू,
जो जो छन् विषजातिको विष लिन्या छैनन् उपायी अरू ॥

२३. पढ्नु गुन्नू खेल्न माया नगर्नु,
चर्चो गर्नू लक्ष्मि–बारी–डिहीको ।
ढीटो हूनू इष्ट–सङ् बात गर्दा,
हुनु टाठो जाङ्ग्रिलो काम पर्दा ॥
२४. कतै खरानी छरि भुस् कतै ता,
कतै कसिङ्गर् कनिका कतै ता ।
सुत्न्या दिनैदिन् इलमै बिगारी,
तेस्लाइ ता भन्नु सुँगुर्नि नारी ॥
झार्दी न लिप्दी मइली छ धेर,
गर्न्या कुरा धेर् घर–घर् डुलेर
राख्न्या ति भाँडा सब नील पारी,
यो चाँहि हो खास कुकुर्नि नारी ॥
२५. तिन् सात् एग्घार पन्ध्रै कउडि खडि भया दाउ त्यो हुन्छ तीया,
चार् आठ् बाह्रै र सोह्रै चित घवट जउन् होस त्यो हुन्छ चौका ।
एक् पाँच् नौ तेह्र ठाडा बुझिलिनु यिनको दाउ पञ्जा छ पक्का,
दूईटा वा छ ओटा दश चउध खडा कौडि हुन्छन् त छक्का ॥
२६. तान्यो एग्घारबाटै पनि उँडि बहुतै चक्किले दिग् गरायो,
एकछिन् पाशा विचार्यां उहिं पनि गइ झन् आउन्या आश् हरायो ।
छक्का लिम् पर्छ चौका यहि रित हुन गो चक्कि पाशा छरूवा,
खेल्दामा साठी हार्यां दिन पनि सकियो आज भय्यो हरूवा ॥
२७. क्या लड्छन् बटई र तित्रि चखुरा साँडे पहल्मान्हरू,
अर्ना भैंसि र सिंह हात्ति कुखुरा लड्छन् ति एकछिन् बरू ।
राज्ज्यैको थप गर्न मन्सुव हुँदा लड्छन् कि राजाहरू,
की ता स्वामिनिर्मित्त नित्य घरमा लड्छन् इ सौताहरू ॥
२८. विन्ती एक म गर्दछु सुन प्रिये प्रीती निरन्तर् रहोस्,
ताँहाँको मन पिञ्जरा म मुनियाँ यै चाल् सदाकाल् रहोस् ।
तिम्रो त्यो मुखचन्द्र झल्कि मनमा तेस्ले उज्यालो गरी,
शीतल् गर्नु उचीत हो अधिक ताप् गर्दो छ सूर्य सरी ॥

२९. विद्वान् जन्ले लोहलाइ बेच्नु छैन,
भन्दा सुन्थ्याँ यो कुरो हो कि हैन ।
लोहा बेची मोल क्या लीनु होला,
खड्गै–पूजा–निम्ति यो दीनु होला ॥

३०. स्वस्तिश्री पखरा–अदालतमहाँ डिट्ठा बिचारीहरू
पाऊमा परि बिन्ति गर्छु अहिले बेरामि छू क्या गरू
मेरो म्याद रहोस् सकीन अहिले आऊँन यो म्यादमा,
गर्न्याछू बकपत्र येहि मितिले एक् मासका भित्रमा ॥

३१. आयेंथ्याँ मनका कुरा चरणमा भ्फीजो गरम् क्यै भनी,
दर्शन् पाइन फर्कि जान्छु अहिले हाँजिर् जनाई अनी ।
हींडथ्याँ घर्–तिर आज ता, घर पुगी फर्केर आई अब,
गर्न्थन् ई मनका कुरा चरणमा बिन्ती गरूँला सब ॥

३२. भर्–जन्म घाँस–तिर मन्–दिइ धन् कमायो,
नाम् क्यै रहोस् पछि भनेर कुआ खनायो ।
घाँसी दरिद्रि घरको तर बुद्धि कस्तो !
मो भानुभक्त धनि भैकन आज यस्तो ॥
मेरा इनार न त सत्तल पाटि क्यै छन् ।
जो धन् र चीजहरु छन् घरभित्र नै छन् ।
यस् घाँसिले कसरि आज दिएछ अर्ती,
धिक्कार हो मकन बस्नु नराखि कीर्ति ॥

३३. मानुङ्को सरि गाउँ उत्तम ठुलो लागेन काँहीं पनी,
वास्नालाइ रमाइला अति चिसो आऊँछ हावा पनी ।
घर्मा नै बसि फेर् हिमालयजिको बाराहिजीको पनी,
शुक्ला दक्षिण तर्फ उत्तर दिशा माहेन्द्रि दर्शन् पनी ॥

३४. ख्वामित् यस् गिरिधारिले अति पिऱ्यो व्यर्थै गऱ्यो भ्फेल् पनी,
यस्का भ्फेल उतार्नलाइ सजिलो यै हो व्यहोरा पनी ।
ख्वामित्लाइ चढाउँनाकन यहाँ क्यै श्लोक् कवीता गऱ्याँ,
मेरा श्लोक् सुनिबक्सियोस् त भ्फगडा छीनिन्छ पाऊ-पऱ्याँ ॥

बीस् साल्सम्म त ज्यान त्यान यहिं बाँद् लाग्यो र खेत् रोपिया,
यो साल् बाँद् पनि खोलिएछ जलले ढुङ्गा सबै छोपिया,
ढुङ्गा खोजि लगाउँ बाँद कसरी राख्तैन ढुङ्गा पनी,
मानिस् पस्न त क्वै सकेन जलमा स्वात्तै बगम्ला भनी ॥
अर्ज्याल् भाट ढकाल् अचार्ज इन चार् जम्मा भई सब् बस्यौं,
मील्यो मत् सब मोहिको र मतले बाँद् लाऊनामा पस्यौं,
उस् मौका गिरिधारि एहि पनि भाट् सल्लाहमा नै थियो,
भर् यस्को नभएर मात्र अहिले यस्तो उजुर् पो दियो ॥
३५. लुच्चा हुन् यस भाटका सब कुरा आँफै कुला मूनिकै,
खेतैलाइ त टापु भन्दछ भन्या यस् भाटको क्या सही ॥
३६. अघिल्ला जन्मैका पनि शरिरमा पाप् कति हुनन्
अनी फेरी ज्राहाँ अझ अरु थपीन्या पनि हुनन्
भनी सुद्धी राख्न्या जनहरु दयाले तरि-लिनन्,
मिचाहा जो जो छन् यमपुरि गई खुप्सित रुनन् ॥
मिचाहा को को छन् भनिकन विचार् गर्नु जनले,
हरीको विश्वासै नगरि हिंडन्या मूर्ख मनले ॥
३७. क्वै उठ्छन् त सवेरमा ति धनकै खाँतीरका काम् लिई,
दौडयाका परदेश घर् घर धनै-वृद्धी विषे मन् दिई ।
धन् ठूलो बुझि धर्म छोडि पनि धन् घर्भित्र भर्छन् ज्रहाँ,
सब् छोडी मरि जानु पर्दछ नरक् चेत्नन् अनी पो वहाँ ॥
३८. यत्ती छन् सब देवता भनि यहाँ गन्नै नसक्नू भई,
याहीं छन् सब तीर्थ पाप् हरि दिन्या जानू नपर्न्या कहीं ।
ई नेपाल्-सरि पूण्य भूमि त अहो देखीन मैले कतै,
आर्या-तीर्थ-मरण् छ मुक्ति दिनमा तत्पर् खडा छन् शिवै ॥
माया ईश्वरकी जगत् कि जननी श्री गुह्यकाली पनी,
आफ्ना भक्त उपर् कृपा गरु भनी ताहीं बस्याकी पनी ॥
३९. क्याले भुल्छौ जगत्मा नरहरु बहुतै दुःखले पक्रिएका,
सब्का शिर्माथि लाठी दिन-दिन यमका वज्र नै टक्रिएका ।
देख्छौ सुन्छौ कहन्छौ अझ हरि नभजी वित्तमै चित्त लायौ,
ताप् होला खुप् मरण्मा हरि भज नभजी व्यर्थ सब् दिन् बितायौ ॥

आदिकवि भानुभक्त आचार्यको संक्षिप्त जीवनी

–मुक्तिनाथ आचार्य
भानुभक्ताऽचार्य
चुँदीरम्घा, तनहुँ

हाम्रो यो हिमाच्छादित पाशुपत क्षेत्र पुण्यभूमि नेपाल अधिराज्यको भूमध्य भागमा पर्ने गण्डकी अञ्चलअन्तरगत तनहुँ जिल्लाको चुँदीरम्घा गाउँनिवासी पवित्र ब्राह्मण कुलका धुरन्धर विद्वान् श्रीकृष्ण आचार्यका ज्येष्ठ सुपुत्र पिता धनञ्जय आचार्य तथा माता धर्मावतीदेवी आचार्यका पवित्र कोखबाट वि. सं. १८७१ साल आषाढ २९ गते रविवारका दिन अपराह्न चुँदीरम्घा भन्ने गाउँमा आदिकवि भानुभक्त आचार्यको शुभजन्म भएको हो ।

कविजीका आफ्ना पिता धनञ्जय आचार्य सरकारी सेवातर्फ लागी पाल्पा तहसिल अड्डाको हाकिम खरिदार पदमा नियुक्त हुनुभएबाट वहाँ प्रायः पाल्पामा नै रहनुपर्ने भै कवि भानुको प्रारम्भिक कालदेखिकै शिक्षादीक्षा, लालनपालन आदि सम्पूर्ण जिम्मा पितामह श्रीकृष्ण आचार्यकै कर्तव्यभित्र पर्न आएको हुँदा कविजीले सम्पूर्ण शिक्षादीक्षा आदि कुरा विद्वान् पितामह श्रीकृष्ण आचार्यबाट नै प्राप्त गर्ने अवसर पाउनु भएको थियो ।

कविजीले प्रारम्भमा अमरकोष एवं व्याकरणको लागि महत्त्वपूर्ण ग्रन्थ मानिने लघुकौमुदी नामक ग्रन्थको अध्ययन गर्नुभएको कुरा स्वयं वहाँकै हस्तलिखित तत्तत् ग्रन्थहरूका पाण्डुलिपिका अवशेषद्वारा प्रत्यक्ष हुन आउँछ ।

प्रायःजसो समर्थवान् आस्तिक संस्कारसम्पन्न नेपालीहरू "काश्यांमरणान् मुक्तिः" यस नीतिवाक्यलाई ठूलो मान्यता दिने परम्पराअनुसार श्रीकृष्ण आचार्य आफ्नो अन्तिम उत्तरार्ध काललाई काशी कल्पवासमा व्यतीत गरी काशीमा नै देहत्याग गर्ने उद्देश्यले काशीमा कल्पवास बस्न जाँदा आफ्ना प्यारा नाति भानुभक्तले काशीका विद्वान्हरूबाट उच्च शिक्षा हासिल गर्ने अवसर पावस् भन्ने विचारले पितामह श्रीकृष्ण आचार्यले नाति भानुलाई पनि साथैमा लानुभएबाट पितामहका साथ करिब दुई वर्षसम्म काशीमा रहँदा कवि भानुभक्त आचार्यले काशीका विद्वान्हरूबाट पनि विशेष रूपमा शिक्षा हासिल गर्ने सौभाग्य पनि प्राप्त गर्नुभएको हो ।

काशीका कल्पवासीहरू जो कोहीले पनि जीवनको अन्तिम घडीमा 'राम नाम' रूप तारक मन्त्र भगवान् विश्वनाथबाट प्राप्त गरी मोक्ष हुन पाउने शास्त्रको गम्भीर आशयलाई काशीवासीहरूले ठूलो आदर एवं श्रद्धाका साथ मान्यता दिने गरेको त्यो अत्यन्त रहस्यमय कुराले कवि भानुका हृदयमा मर्यादापुरुष श्रीरामप्रति अगाध श्रद्धा उत्पन्न हुन गएको थियो ।

परिणामस्वरूप आफ्ना पितामहको देहावसानअनन्तर आफ्नो घर चूँदीरम्घामा आएपछि साहित्यिक संस्कार एवं सामाजिक भावनाले परिपूर्ण कविजीले प्रसङ्गवश घट्न आएका विभिन्न घटनाहरूसँग सम्बन्धित फुटकर कविताहरू पनि वेलामौकामा रचना गर्दै गरी व्यावहारिक तथा पारमार्थिक दुवै पक्षमा अत्यन्त उपयोगी भएको मर्यादापुरुषोत्तम दशरथनन्दन श्रीरामचन्द्र तथा सतीशिरोमणि जनकतनया सीताजीजस्ता अत्यन्त अनुकरणीय व्यक्तित्वहरूको जीवनचरित्र उल्लिखित संस्कृतमा रहेको अध्यात्मरामायणको सरल भाषामा भाषानुवाद गर्ने अदम्य साहस झिकी समस्त नेपाली नरनारीहरूलाई आदर्शमहापुरुष श्रीरामचन्द्र तथा सतीशिरोमणी सीताजीजस्तै मर्यादित एवं सच्चरित्रका धनी तुल्याई नेपाल अधिराज्यलाई रामराज्यसरह बनाउने तीव्र उद्देश्य राखेर सात काण्डमा विभक्त अध्यात्मरामायणको राष्ट्रभाषा नेपालीमा भाषानुवाद गर्नुभएको कुरालाई कसैले पनि नकार्न मिल्दैन ।

कविजीले रामायणको भाषानुवाद गर्ने क्रममा वि. सं. १९०५ बाट सुरु गरी बालकाण्ड, अयोध्याकाण्ड एवं अरण्यकाण्ड पहिले नै र आफ्ना पिता खरिदार धनञ्जय आचार्यको सरकारी बाँकी फरफारकका लागि कुमारीचोकको थुनामा बस्नुपरेका बखतमा किष्किन्धाकाण्ड, सुन्दरकाण्ड तथा कुमारीचोकको थुनाबाट छुट्कारा मिलेपछि युद्धकाण्ड र उत्तरकाण्डसमेतको भाषानुवाद गरिसकी सम्पूर्ण रामायणको भाषानुवाद वि. सं. १९१९ सालको सुरु वैशाख महिनामा समाप्त पार्नुभएको कुरा कविजीले आफ्ना छोरा रमानाथ आचार्यलाई काठमाडौंबाट पहाड घरतर्फ लेखेर पठाउनुभएको चिठीबाट प्रमाणित हुन आउँछ ।

त्यसै गरी व्यावहारिक सुधारका लागि प्रायःजसो कर्तव्याकर्तव्यको पटक्कै ख्याल नभएका असभ्य, अशिक्षित, शुद्धबुद्ध नेपाली नारीहरूलाई सभ्य, सज्जन, शिक्षित तथा सुयोग्य गृहिणी तुल्याई देशका सम्पूर्ण गृहस्थहरूको घरघरमा शान्ति र सुव्यवस्थाको लहर फैलाउने तीव्र आकांक्षा लिएर मित्र तारापतिकी बुहारीलाई निमित्त बनाई समयानुकूल अत्यन्त व्यावहारिक 'वधूशिक्षा' नामक मौलिक ग्रन्थ तारापतिका घरमा वास बसेकै रातमा तयार पारी सो ग्रन्थ मित्र तारापतिलाई बिहान प्रदान गर्नुभएको पनि स्वयं कविजीकै उक्तिबाट पाउन सकिन्छ ।

त्यतिमात्र नभई भौतिक सम्पत्ति मानिने धनजनादि वैभवरूप सर्वैश्वर्यले जतिसुकै सुसम्पन्न हुन गए तापनि अध्यात्मवाद (भगवद्भक्ति एवं ज्ञान) सही रूपले अवलम्बन गर्नुविना मानिसको अमूल्य जीवन यथार्थ रूपमा सफलताको बिन्दुमा पुग्न सम्भव नहुने कुरा ईश्वरांश प्राप्त गरेका हाम्रा त्रिकालदर्शी महापुरुषहरूको सद्वाक्यरूप नीतिशास्त्रअनुसार समस्त देशवासीहरू अपूर्व आध्यात्मिक सम्पत्तिका पनि धनी बन्न समर्थ भई व्यावहारिक तथा पारमार्थिक दुवै पक्षमा सफलता प्राप्त गरी प्राणीमध्येको आफ्नो उत्तम तथा दुर्लभ मानवजीवन यथार्थ रूपमा सफलताको उच्चशिखरमा पुऱ्याउन समर्थ बनी सदाका लागि चिरसुखी बनून् भन्ने सदुद्देश्यले भक्तिरसले पूर्ण अत्यन्त सारगर्भित मौलिक ग्रन्थ भक्तमाला र आद्यजगद्गुरु भगवान् श्रीशङ्कराचार्यरचित प्रश्नोत्तरमालासमेतको छायानुवाद सहर्ष रचना गरेर छाडिदिनुभएको छ ।

यसरी आफ्नो हँसिलो, रसिलो, ठट्चौलो, सरल एवं लोकहितकारी शुभगुणाहरूले सुसम्पन्न आदर्शमय जीवनलाई कविजीले वि. सं. १९२५ साल आश्विन शुक्ल पञ्चमीका दिन पूरा ५४ वर्षको उमेरमा मर्स्याङ्दी नदीको तट जलाश्रयमा अन्तिम रूप दिएर देहत्याग गरी समस्त नेपाली नरनारीका सफल मार्गदर्शक बन्न पुग्नुभएको छ भन्दा दुई मत हुन नजाला। अस्तु।